ISTORIA ROMÂNILOR

Mircea cel Bătrân și cu fiul său Mihail
Portret mural de la mânăstirea Kozia

Alexandru ce Bun
Portret mural de la mănăstirea Bistrița

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANŢIA.

EDIŢIA III-a, revăzută de autor
îngrijită şi ţinută la curent de

I. VLĂDESCU

DOCENT DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

*„Nu sunt vremile sub cârma omului
ci bietul om sub vremi“.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL III

PRIMII DOMNI ŞI VECHILE AŞEZĂMINTE
1290—1457

BUCUREŞTI

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ»

12.029.

Amintirii părinților mei

Dimitrie și Maria Xenopol

LA EDIŢIA ACEASTA

In afară de cele spuse în prefaţa primului volum am de precizat acuma că uneori a trebuit să fac câte un adaos la note sau câte o rectificare. Toate acestea sunt însemnate prin acest semn [ ].

Cu privire la notele dela volumul I şi II, aceleaşi lucruri care m'au împiedecat să le dau atunci sunt şi acuma.

Sper că până în toamnă, la apariţia volumului V şi VI, cărţile dela tipar vor apărea, aşa că notele nedate încă, să poată fi adăugate la volumul VI.

După cum se vede din notele adăogate la finele volumului am căutat, în prezentarea lucrurilor noui, să insist mai mult asupra lucrurilor de organizaţie, decât asupra celor politice şi diplomatice care ocupă un loc mai puţin important.

I. VLĂDESCU.

In volumul I am expus istoria începătornică a poporului român, istorie ce s'a desfăşurat aproape întreagă în cetatea Carpaţilor lăsându-se către sfârşitul ei şi pe coastele munţilor de din afară, acele întoarse spre Dunărea, Nistru şi Marea Neagră, fără însă a conduce la înjghebarea unor mai puternice alcătuiri politice; căci viaţa de Stat ce încolţise dela o vreme în sinul poporului român fu strivită chiar în leagănul ei de cucerirea maghiară

In volumul II am schiţat tocmai răsăritul vieţei politice a Românilor şi încercarea lor de a întemeià un traiu neatârnat în poalele munţilor ce le ocrotise până atunci naţionalitatea

Acest volum va expune luptele cele mari şi sforţările serioase ale unor State de abia alcătuite, contra tuturor elementelor ce se năpustiră asupra lor a le nimici. Ambele State, Muntenia şi Moldova, ieşiră micşorate din această vâltoare, ştirbite în neatârnarea lor şi lovite în puterile ce le hrăniau viaţa, totuşi păstrând încă rămăşiţe din virtutea lor originară pentru a încercà mai târziu redobândirea bunurilor pierdute.

Alăturea însă cu expunerea istoriei politice vom atinge şi desvoltarea aşezămintelor bune sau rele, aşa cum le creasese mintea poporului român şi care aşezminte au determinat în mare parte istoria însăşi de mai târziu a acestui popor.

CAPUL II

DESCĂLECAREA ŢĂRILOR ROMÂNE PÂNĂ LA ŞTEFAN CEL MARE

1290—1457

I

DESCĂLECAREA ŢĂRILOR ROMÂNE

1. DESCĂLECAREA MUNTENIEI

Intemeierea celor două State, Muntenia şi Moldova, poartă în tradiţia naţională numele de *descălecare*, termin ce s'a introdus şi în graiul obişnuit, pentru a însemnă colonizare, aşezare, întemeiere. Acest termin arată prin el însuşi, că înfiinţarea Statelor române s'a făcut prin oameni veniţi mai de departe şi carĭ sosiră călări.

Istoria Românilor înfăţişază mari greutăţi în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor pe carĭ această expunere se poate întemeià. Am avut un şir de exemple ale acestor greutăţi în cursul întregei perioade perindate până aici, mai ales în ceeace priveşte însemnata întrebare a stăruinţei poporului român în Dacia Traiană. Acuma cu prilejul descălecăreĭ, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente şi nu este străbătut decât de licăriri ce trebuĕ prinse din toate părţile, pentru a înmănunchià din ele câteva raze de lumină.

Numai rare ori avem siguranţa istorică. Cele mai adese, numai inferări ipotetice ce trebuie să'şi aştepte confirmarea prin descoperiri documentale posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sunt în deobşte faptele istorice, argumentarea poate cele mai adeseori numai cât izvodi ipoteza, fără a o puteà însă şi adeveri, este prea adeseori uitat de istorici, şi de aceea este bine a'l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim să întreprindem [1]. Atât stabilirile noastre, cât şi acele ale învă-

[1] Natura ipotezei în Istorie am stabilit-o eu pentru prima oară, în comunicarea mea la congresul de Istorie comparată, din Paris, 1900: *L'Hypothèse dans l'Histoire*,—problemă tratată din nou în cartea mea, *La Théorie de L'Histoire*, Paris, 1908, p. 471 şi urm., şi în articolul meu, *Istoria şi Geologia*, publicat în *Viaţa Românească*, No. 12 pe 1910 şi în limba franceză *l'Histoire et la Géologie* în *La Revue du Mois* 1911.

ţaţilor ce cred altfel decât noi, nu sunt, în ceeace priveşte descălecarea Munteniei, decât stabiliri ipotetice, şi viitorul, dacă va aduce vreodată la lumină un document hotărâtor, va arătà pe a cui parte a stat adevărul, afară decât dacă nu cumva ne va da pe toţi de greş, arătând că lucrurile s'au petrecut altfel de cum cu toţii le închipuiserăm.

Negru-Vodă. — Pentru a îndrumà cercetarea noastră, este de nevoie a plecà dela fapte cunoscute, pentru a ne urcà apoi la cele necunoscute.

In Istoria Munteniei avem fapte absolut sigure, bine înţeles nu în amănunţimi, ci în trăsături obşteşti, asupra perioadelor atât premergătoare, cât şi următoare întemeierei Statului ei; faptul însă al întemeierei acestui Stat însuşi, este o verigă ce lipseşte din seria desvoltărei politice a acestei ţări, şi ea trebuieşte făurită în acest lanţ prin mijlocul inferenţei şi a ipotezei.

Am cercetat mai sus starea Munteniei înnainte de descălecare şi am constatat că această regiune erà alcătuită din mai multe State mici puse sub autoritatea unor voevozi şi knezi, precum erau acele ale lui Lytuon, Semeslau, Ioan şi Farcaş, Românii din Ţara Lytira şi acei din Episcopatul Cumanilor [2]. Am văzut că aceste State posedau biserici şi o organizare religioasă, precum şi o clasă nobiliară; că plătiau dări către căpeteniile lor şi tributuri către regii maghiari, cărora ele erau supuse în grade deosebite, aşa că asupra unora, ca voevodatele lui Lytuon şi Semeslau, regele unguresc nu aveà decât foarte puţine drepturi; că locuitorii acestor voevodate lucrau pământul şi măcinau grânele în mori; că făceau comerţ atrăgând la ei pe Ungurii şi pe Saşii din Transilvania, care'şi primejduiau chiar credinţa catolică prin atingerea lor cu Românii; că posedau ştiinţă de carte, învăţând pe Secui literile alfabetului; că erau în sfârşit destul de puternic organizaţi milităreşte, pentru a da ajutor regilor maghiari la respingerea duşmanilor, a se opune năvălirei tătare şi a căutà chiar să se substragă de sub supremaţia Ungurilor. Această stare am cules-o din documente neîndoelnice, cuprinse între anii 1161, data arătărei lui Cinnamus asupra Românilor din ţinutul de azi al Bacăului, şi 1265—1275, acea a revoltei lui Liten, voevodul Olteniei, împreună cu fratele său Barbat, contra regatului unguresc.

Jumătate de veac după această răscoală găsim Muntenia în o cu totul altă stare; voevodatele mici au dispărut şi autoritatea politică stă în mâna unui singur stăpân al întregei întinderi a ţărei. Alexandru Basarab, cel d'intâi domnitor pomenit cu siguranţă al noului Stat muntean, se opune unui atac al lui Carol Robert Neapolitanul, regele maghiar, şi-l bate înfricoşat

[2] Mai sus, vol. II, p. 155 şi urm.

în o mare luptă de lângă Curtea de Argeş, capitala chiar a Munteniei [3]. Nu se mai pomenesc în acest timp alţi voevozi din Muntenia ca rămăşiţi ale vechilor principate acuma unificate. Dacă papa trimite în 1345 nişte scrisori, în interesul Catolicismului, nu numai episcopului Aradului şi lui Alexandru Basarab, ci încă şi lui Neculai principe de Remecha, lui Ladislav voevod din Bivinis, lui Stanislau din Sypprach, lui Aprod din Zopus şi lui Neculai din Auginas, nu trebue să vedem în nici unul din aceşti voevozi nişte urmaşi ai vechilor voevozi munteni, de oarece numele localnice indicate de documente şi cari se pot identifică, sunt din Transilvania, ca Remetea pentru Remecha, Siplac pentru Sypprach, Ţăpuş pentru Zopus şi tot de pe acolo sau din Bulgaria par a fi şi cele două mai greu de regăsit astăzi : Bivinis care ar fi Vidin sau Beiuş şi Auginas care poate fi orice dar nu Argeşul din Muntenia [4].

E drept că două regiuni ale Ţărei Româneşti păstrează şi sub stăpânirea unitară, şi până chiar mult mai târziu, o poziţie mai autonomă, anume Oltenia şi Vrancea ; dar această autonomie nu merge atât de departe, încât să desfiinţeze unitatea Statului muntean.

Ce s'a întâmplat în acea jumătate de veac, asupra căreia nu avem ştiri lămurite, şi mai ales cum s'a contopit în unul singur, voevodatele cele destul de numeroase din veacul al XIV-lea, sau, pentru a întrebuinţă rostirea consfinţită de tradiţie, cum s'a făcut descălecarea Statului muntean?

Iată întrebarea în destul de grea ce avem de deslegat.

Pentru a puteà găsi originea Statului muntean, să întoarcem pe dos desfăşurarea evenimentelor, dela cele mai nouă şi cunoscute către cele mai vechi şi necunoscute.

Este netăgăduit că Alexandru Basarab a bătut pe regele Ungariei Carol Robert lângă Curtea de Argeş [5] adecă chiar lângă capitala de atunci a Munteniei, pe care regele voià s'o

---

[3] Thurocz (Ioan de Kikullew) în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricum*, I, p. 205.

[4] Scrisoarea din 1345, în Hurm., *Doc.*, I, p. 697 : ,,Olachi Romani commorantis in partibus Ungariae, Transilvanie, Ultralpinis et Sirmiis viam virtutis agnoverunt per susceptionem fidei catholicae. Episcopo Varadiensi nec non nobilibus visi Alexandro Bassaraba et aliis tam nobilibus quam popularibus Olahis Romanis : Nicolao principi de Remecha, Ladislao Woyvode de Bivinis, Stanislao de Sypprach, Aprozye de Zopus et Nicolao de Auginas''. Pentru identificarea locurilor, vezi Ignatz von Trauenfeld, *Geographisches Lexicon Siebenbürgens*, III, p. 386 şi p. 172 ; N. Iorga, *Studii şi Documente* I, p. 231 ; Hasdeu, *Etym. Magnum*, II, p. CC. Iorga, *Conv. lit.*, XXXIV, 1900, p. 976 crede că aceşti voevozi se aflau în Muntenia împărţind domnia ţărei în mai multe căpitănii. Rubin Patiţa, *Ţara Ţoplilor*, p. 3, indentifică pe Zopus cu Ţopii.

[5] Acesta poate fi înţelesul lui *Castrum Argas* din doc. citat de Haşdeu din 1347 din Katona. Vezi *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXIX..

atace; aceasta la anul 1330. Acest Alexandru erà fiul lui Tugomir, şi el tot Basarab.

Mai sus decât anul 1330 întâlnim alte două documente în cari se vorbeşte de un Basarab, fără a'i indicà numele de botez. Unul, o diplomă a regelui Carol Robert din 1324, prin care comitele Selagiului, Martin Bulgarul, este răsplătit între altele şi „pentrucă a purtat de mai multe ori soliile noastre la *Basarab voevodul nostru transalpin*" şi altul din 1327, o scrisoare a papei Ioan al XXII-lea, adresată „iubitului nostru fiu, nobilului bărbat *Basarab voevodul transalpin*" [6]. Se vede din repeţita purtare a soliilor, că acel Basarab domnise în Muntenia cu mai mulţi ani înnainte de 1324. Acest Basarab poate să fi fost tot Alexandru, pe când trăià în bune legături cu Ungurii, dar se poate să fi fost precedat Alexandru de un alt voevod. Care să fi fost acesta? Izvoarele arată pe doi: pe unul Ivancu Basarab şi pe tatăl lui Alexandru, Tugomir, care şi acesta este numit voevod, ba chiar mare Basarab voevod, şi deci a trebuit să domniască. Lăsând chestia existenţei lui Ivancu pentru mai târziu, observăm numai că, fie că a domnit şi acesta, între Alexandru şi tatăl său Tugomir, fie că Tugomir să fi domnit până ce a fost înlocuit de Alexandru — adecă fie că Tugomir să fi avut doi fii, pe Ivancu şi pe Alexandru, fie că să fi avut numai pe unul, Alexandru, — tatăl Tugomir tot a trebuit să înceapă şirul Basarabilor din Muntenia Mare. Acest Tugomir este însă identic cu un Negru voevod Basarab, dat de un fragment de document din 1352 ca tată al lui Alexandru Basarab. Iată ce zice acest extract documental; „Hrisov din 6470, 1352 a lui Neculai Voevod Basarab cel dintâiu, sin Alexandru voevod Basarab, *feciorul Negrului Vodă Basarab*, prin care dă moşia Bădeştii să fie a mânăstirei Câmpulungenilor" [7]. *Tugomir Ba-*

---

[6] Hurm. *Doc.*, I. p. 601 şi 592: „Item in deferendo *pluribus vicibus* nostras legaciones ad Basarab voyvodum nostrum transalpinum".

[7] Fragmentul acestui (pentru a întrebuinţà terminologia lui Haşdeu), importatisim document este reprodus în traducere română de Radu Greceanu în încercările lui atât de nereuşite de istorie critică, după pisanii şi hrisoave, *Revista română*, II, 1862, p. 245. Critica destrugătoare făcută asupra lui Greceanu de Haşdeu, *Ist. crit.*, p. 126 şi urm., nu poate să atingă acest fragment. Onciul, *Originele*, p. 184, arată că acest document a fost cunoscut şi lui Fotino, *Ist. Generală a Daciei*, trad. Sion, II p. 13. [La Fotino se dă anul „6860, adică 1356" pe când data exactă ar fi 1352, dar acolo nu se vorbeşte de un doc. precis]. D. Onciul. *Originele*, p. 176, mai zice, că anul 1290 ca început al domniei lui Tugomir este acceptabil ca dată aproximativă, Barbat fiind numit în 1288 fără menţiune că ar fi murit. Dar, adaugă d-sa, identificarea lui Tugomir Basarab cu Radu Negru al cronicilor, fără alt temeiu decât apropiata coincidenţă cronologică nu este de admis. D. Onciul uită însă documentul din 1352, pe care cu toate acestea îl cunoaşte (vezi p. 184) Apoi numele de *Tugomir* sau *Tihomir* este identic cu *Dragomir* care Dragomir este redat în româneşte prin *Radu*. Aşà este cunoscut că Paisie din 1521 se numià Radu şi Dragomir. Mai jos, vol. IV, cap.: De la *moartea lui Neagoe Basarab la acea a lui Radu Paisie*.

sarab tatăl lui Alexandru Basarab este deci supranumit şi Negru voevod Basarab. Tugomir Negru voevod a fost deci domnitor în Muntenia înnainte de Alexandru Basarab (şi de Ivancu Basarab ?). Ne-am puteà deci urcà la anul 1290, dată pusă, de tradiţia cronicilor, descălecării.

Existenţa unui principe Negru şi coborârea lui din Transilvania în Muntenia este afirmată şi de un izvor foarte vrednic de credinţă, Raguzanul Gioacomo di Pietro Lucari, care scrie pe la 1590 nişte anale ale patriei sale. Pentru a preţui însemnătatea arătărilor lui Luccari asupra împrejurărilor istoriei române, trebuie să ştim că mai mulţi membri din familia lui au jucat roluri însemnate în ţările dela Dunăre. Aşà un străbun al său, Marcu Lucari, fusese ambasador al republicei Raguza la regele Serbiei Uroş, în anul 1323. Un altul Neculai Lucari, mijlocise ceva mai târziu, căsătoria fiicei lui Vladislav Basarab, domnul Munteniei, Slava, cu Uroş al V-lea al Sârbiei. Matei Lucari deveni ban al Slavoniei în timpul tinereţelor lui Ion Corvin de Huniade şi ajută mult acestuia a se urcà în fruntea Statului unguresc. Se vede deci că antecesorii lui Gioacomo di Pietro se purtaseră şi prin ţările române, sau trăiseră în vecinătatea lor, încât el putuse culege informaţiile sale din însemnările lăsate de ei. Aceasta este cu atât mai necesar de admis, cu cât între izvoarele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicei sale, se văd arătaţi numai Bonfinius, Botero şi Cromer, care tocmai nu conţin nimic asupra faptului descălecărei Munteniei, încât se cunoaşte din această împrejurare, că el a trebuit să'şi fi luat ştiinţile, privitoare la această parte a relaţiilor sale, din alte izvoare. Intre aceste el aminteşte pe unul, de o mare importanţă pentru judecarea valoarei povestirilor lui, anume memoriile, adică *letopiseţul românesc al boierului muntean Murgu*, ambasadorul domnului muntean Dan (probabil la curtea regelui Sârbiei). Acest cronicar, cel mai vechiu pomenit al ţărilor româneşti în deobşte şi în special al Munteniei, trăise sub unul din cei doi Dani dintre anii 1420—1452, de oarece Lucari adaugă, că acest Dan încheiase un tratat cu sultanul Amurat al II-lea (1421—1451). Că Lucari trebue să fi avut la îndămână cronica lui Murgu, ba că el chiar trebuie să fi ştiut ceva româneşte, se vede de pe un loc din scrierea lui, în care el, pomenind despre Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, îi dă supranumele cunoscut de *Bătrân*, explicând acest cuvânt românesc pe limba italiană, prin Stephano il Vecchio [8].

---

[8] *Copioso Ristretto degli annali di Ragusa libri quattuor* di Giacomo di Pietro Luccari. Venezia, 1605, p. 60: *Vulaico Re di Valachia accaso Slava sua figliola* col Principe Urose di Servia, *trattando le nozze Nicolo Luccari*"; p. 96: „Dan Re di Valachia ispaventato dalla troppa felicità de' Turchi,..fece..pace con

După ce am arătat astfel credința ce trebuie să se dee spuselor lui Lucari, relative la împrejurările istoriei române, să vedem ce conține el asupra faptului descălecărei Munteniei. El spune că : „*Negru Vodă, de neam Ungur*, tatăl lui Vlaicu, la 1310 pusese mâna pe acea parte din Valahia, care erà vechea Dacie, și găsind țara împărțită în șesuri, străbătută de multe riuri și cu lacuri pline de pești și cu clima prea sănătoasă, pentru a reținea izbânda dobândită, făcù cetatea Câmpulungului, și zidi prin niște meșteri, cetățui în București, Târgoviștea, Floci și Buzău. Murind el, fu îmmormântat în Argeș. Vlaicu fiul său luă domnia și făcù un castel în Giurgiu" [9].

Izvoarele consultate de Lucari, din cari letopisețul lui Murgu se urcà pe la 1500 cel puțin, conțineau deci știrea că Statul Munteniei fusese întemeiat de unul *Negru Vodă* pe la 1310. Mai constatăm că Lucari își luà științele sale dintr'un izvor indigen muntenesc, de pe descrierea țărei „cu câmpii bogate, stretăiete de multe riuri, cu lacuri pline de pești și clima sănătoasă", ceea ce lasă a întrevedeà că scrierea pe care el o urmà erà alcătuită de un om de țară care știeà să prețuiască bunătățile pământului ei. Tot așa se rostesc și cronicarii Moldovei, asupra pricinei ce ademenise pe Dragoș a se așezà în Moldova, anume „locurile desfătate, câmpiile deschise cu păduri dese și ape curgătoare" [10].

Spusele lui Lucari că Negru Vodă erà de *neam ungur*, nu pot aveà alt interes decât răstălmăcirea firească la un Raguzan al unui text românesc nedeplin pătruns de el, care text poate spuneà, cum spune și inscripția lui Matei Basarab dela biserica rezidită de el în Câmpulung, că Țara Românească fusese

---

Murat, obligandosi all'impositione de tributo si *come tutto ciò consta dalle me, morie di Murgu suo oratore"*, p. 116 : „Ma nel mar Maggiore Paiasit per tradimento di Vulad monarcho di Valachia, Simpadronì di Kielie e Moncastro- volti alla banda del Boristene ch'obediano a *Stephano Batrin* (questa parola *moldava significa Stephano il vecchio*".

[9] Luccari, *Ristretto*, p. 49 : „*Negro Voevoda di natione ungaro* padre di Vlaico nel 1310 s'era inpadronito di quella parte di Valachia la quale... fù l'antica Dacia... E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grosse fiumare et laghi pieni di pescagione e l'aria molto sana, per ritener l'aquisto nella fede fabrico la città in Campolongo e tirò alcune cortine di matoni in Bucuriste, Targoviste, Floc et Busa".

[10] Ureche în *Letopisețe*, I, p. 98. [ed. II. p. 132 ed. Giurescu p. 137]. D. Onciul, *Originele*, p. 113, recunoaște și d-sa că „apelativul *di natione ungaro* dat de Luccari lui Negru Vodă, pare a indicà tradiția despre descălecatul din Ardeal". Pentru a slăbì însă valoarea izvorului, d. Onciul susține că scrierea lui Murgu întrebuințată de Luccari nu erau niște letopiseți conținând istoria Valahiei, ci numai niște memorii personale ale lui asupra soliei sale la Amurat. Că ceea ce Luccari numește memorii nu erau niște simple însemnări de călătorie, se vede prea bine din cele ce ele reproduc și asupra cărora s'a atras luarea aminte în text. Hașdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. VII, recunoaște aprețierea aceasta făcută de noi a memoriilor lui Murgu. Iorga *Studii și Doc.*, IV, p. LXIII este de părerea lui Onciul.

„dintru Ungaria descălecată" [11], sau poate conținea terminul de Ungro-Vlahia, în sfârșit vre o arătare a Ungariei în legătură cu Muntenia, care arătare a făcut pe Lucari să iee drept Ungur pe Negru Vodă. Aceasta însă ne dovedește, că analistul Raguzan găsise în izvorul său romănesc legătura între descălecarea Munteniei și Țara Ungurească, care nu poate fi decât Transilvania, și anume partea ei cea mai apropiată de Muntenia, Făgărașul. E drept că Lucari spune, că Negru Vodă erà tatăl lui Vlaicu (Vladislav Basarab), încât pare a indicà drept întemeietor al Munteniei chiar pe Alexandru Basarab (căci se știe că el erà într'adevăr tatăl lui Vladislav), iar nu pe tatăl lui Alexandru. Negru Vodă din Lucari pare deci a indicà chiar pe Alexandru Basarab. Noi punem aceste greșite indicații tot pe seama slabelor cunoștinți românești ale lui Lucari; aceasta cu atât mai mult că, *Vulaicu* poate ușor fi substituit terminului de Vulaco, Valaco. Se vede că Lucari confundă domnitorii și de pe aceia, că el face din acel Vulaico tatăl soției lui Uroș, pe când în adevăr îi erà frate, iar tatăl ei fusese Alexandru Basarab [12]. Din aceasta se vede, că el dăduse greșit numele urmașului lui Negru Vodă ca Vulaicu în loc de Alexandru; dar documentul din 1352 face din Negru Vodă tatăl lui Alexandru și deci numai această filiațiune trebue scoasă și din confuzia arătărilor lui Lucari.

Dar în afară de aceasta, mai aflăm tot în munți, în spre Transilvania, cetatea a cărei ruine sunt și astăzi numite de popor *cetatea lui Negru Vodă* și care prin așezarea ei pe Argeș, sus la ieșirea riului din munți, indică tot obârșia transcarpatînă a celui ce a înnălțat-o [13]. Apoi indicarea lui Lucari, că Negru Vodă ar fi „fabricat" cetatea Câmpulungului, indică iarăși o venire a descălecătorului prin pasul Turnului-Roș. Mai adăogim și împrejurarea, că acest Negru Vodă zidise biserica cea mare din acel oraș, după cum se vede aceasta din inscripția lui Matei Basarab, și că Alexandru Basarab este numit *Câmpulungeanul*, ceeace arată, că fusese născut în Câmpulung, unde — lucru vrednic de însemnat — el este și îngropat, fapt din care rezultă că Câmpulung erà pe vremurile lui capitala Munteniei. Toate aceste împrejurări dovedesc însă că trebuie să fi fost o legătură între orașul din poalele Carpaților și întemeierea Statului muntean [14].

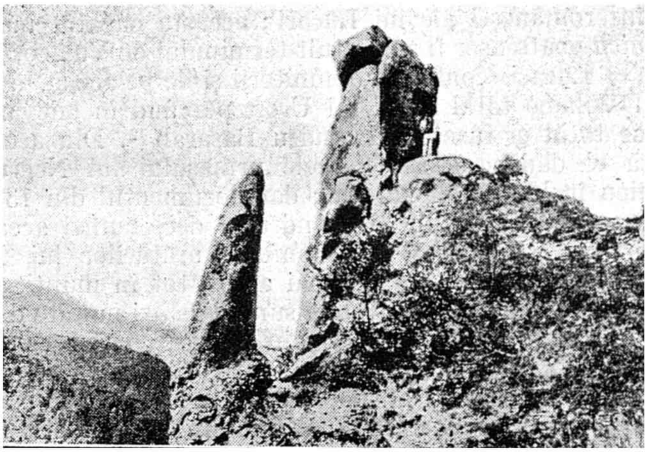
[11] Vezi mai jos.

[12] Onciul, *Originele*, p. 178.

[13] Asupra cetăței și bisericei lui Negru Vodă săpată în stâncă vezi Virgil Drăghiceanu în *Buletinul mon. istorice* V, 1912, p. 89—94.

[14] Asupra epitetului de *Câmpulungeanul* vezi Hașdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXV. Const. Căpitanul în *Mag. istoric*, I, p. 92. Inscripția lui Matei Basarab, mai jos. Inscripția pe mormântul lui Alexandru Basarab de la biserica din Câmpulung, Onciul, *Originele*, p. 181.

Alt argument pentru existenţa lui Negru Vodă, scos din nişte documente posterioare, este următorul: Un hrisov al lui Constantin Şerban din 1656 conţine judecata dintre Grigore Egumenul catolic al mânăstirei Baraţilor (Franciscani) din Câmpulung (Dolgopol pe slav.) şi Egumenul Melchie dela mânăstirea ortodoxă tot de acolo, pentru stăpânirea unui loc *„care loc, spune documentul, îl are biserica de mir (catolică), dela răposata doamna Marghita, care a fost catolică a răposatului Negrului Vodă,* şi fiind acel loc împresurat de igumenul Melchie, călugării catolici îl cerură îndărăt". Domnul rândueşte în cercetare pe judeţul Gherghina şi pe orăşenii, oameni buni şi bătrânii din

Ruinele cetăţei lui Negru Vodă.

Câmpulung. Cartea lui „Gherghina cu 12 pârgari împreună cu toţi bătrânii Câmpulungului" dă la mână lui popa Grigore şi celorlalţi Baraţi că „acel loc ce se chiamă Cloaştir (Kloster=mânăstire) a fost al Baraţilor; că biserica ce se chiamă Cloaştir *fost o a făcut Marghita doamna Negrului Vodă; că acea doamnă fost-a catolică care se chiamă papiştaşă şi într'acea biserică când a fost multă ciudă (lucruri ciudate, minunăţii), s'a făcut minuni; mulţi bolnavi ce s'au vindecat*" [15]. Domnul hotărăşte procesul în favoarea Baraţilor.

Acest document confirmă tradiţia despre Negru Vodă cu însemnatul adaos al existenţei soţiei lui, Marghita= Margareta-

[15] *Arhiva din Iaşi,* XIV, 1902, p. 179—181. Originalul se află la d. locotenent Petrescu din batalionul de geniu grad ce 'l aveà în 1902, proprietarul fostului Cloaşter din Câmpulung.

catolică, care dăruise locul de pricină bisericei catolice din Câmpulung. Căsătoria lui Negru Vodă cu o catolică erà cu atât mai firească cu cât pe atunci erà obișnuită la nobilii români din Transilvania. Arătările Baraților adeverite și de Români, capătă o deosebită tărie prin aceea că ele erau alipite de o biserică *făcătoare de minuni*, care trebuià să întipărească mai adânc în mintea oamenilor toate împrejurările privitoare la ea.

Și această amintire pomenește însă numai de Negru Vodă fără adaosul nici unui nume de botez.

Existența Marghitei soției papistașe a lui Negru Vodă este adeverită și de altă tradiție alipită de cetatea lui Negru Vodă unde se află o biserică în care o scobitură din pronaosul paraclisului este arătată ca „altarul papistășesc al soției lui Negru Vodă" [16].

Mai aducem în sfârșit și pomelnicul dela Câmpulung păstrat în Cronologia Țărei Românești de Mihail Cantacuzino, care arată, ca întâia ctitoare a bisericei, pe doamna Marghita soția Basarabului care a avut războiu cu Carol Robert regele Ungariei. Acest Basarab nenumit cu un nume de botez este identic cu acel al documentelor care și ele vorbesc numai de Basarab fără altă precizare de nume. Această arătare a pomelnicului întărește identitatea lui Basarab tatăl lui Alexandru (cu toată raportarea greșită a luptei lui cu Carol Robert pe care a purtat-o fiul său Alexandru) cu Negru Vodă al tradiției precum o face și documentul din 1656, care raportează procesul, ambele izvoare dând pe Marghita drept soție a lui Negru Vodă [17].

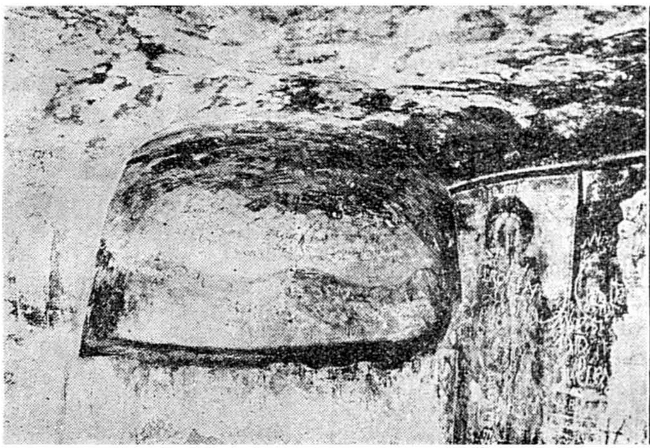
Un călugar franciscan (Barat).

[16] Virgil Drăghiceanu, *Studiu asupra cetăței și schitului lui Negru Vodă* în *Buletinul mon. istorice*, V 1912, p. 89—94.

[17] Al. Lepădatu, *Marghita doamna Negrului Vodă* în *Conv. lit.*, XXXVI, 1902, p. 1112, admițând ca o dogmă nerăsturnabilă înlăturarea întemeierei Câmpulungului prin Făgărășenii lui Negru Vodă, explică pe Marghita din pomelnicul

Dovezile indirecte ale existenţei lui Negru Vodă. — Dar în afară de aceste dovezi mai directe asupra existenţei lui Negru Vodă mai sunt şi alte fapte cari întăresc această existenţă şi cari străpoartă originea lui dincolo peste munţi.

Şi înnainte de toate de unde să provină acest nume de *Muntenia* dat părţei şesului dunărean care înfăţişează aproape în toată întinderea lui o monotonă uniformitate plană, neîntreruptă nici măcar de colnici, dar încă de munţi? Numele de Muntenia se întâlneşte din vremi îndestul de vechi. Aşà în tractatul de comerţ încheiat între Moldova şi Polonia în 1407, deşi Valahia este numită Basarabia, ceara ce proveneà de acolo

Altarul papistăşesc al Marghitului Negru Vodă.

este numită *muntenească*[18]. Bonfiniu, scriitor ungur, care trăeşte între 1427 şi 1502, numeşte Muntenia: *Valahia montana*[19]. Cronicile şi scriitorii interni întrebuinţează şi ei mai de multe ori acest termin, pentru a însemnà Valahia; aşà în cronicile

Câmpulungului (un izvor de cea mai mare credinţă) ca o „reînviere munteană a celor două Marghite moldovene a lui Petru Muşat şi Alexandru cel Bun". Şi d. C. Kogălniceanu, *Basarab zis Negru Vodă*, 1908, admite pe un Negru Vodă ca tată al lui Alexandru Basarab. Atâta e destul pentru existenţa unui altui întemeietor al Munteniei decât Alexandru Basarab. Deosebirea noastră de vedere cu d. Kogălniceanu este că d-sa aduce pe acest Basarab (Negru Vodă) din Oltenia, când cele mai puternice argumente cer ca el să se fi coborât din Transilvania.

[18] Akta Zapadnoi Rossii, I, p. 32: „a muntianski vosk". Traducerea doc. în *Arh. ist.*, I, 1, p. 131—132.

[19] Bonfinius, *Rerum ungaricarum, libri XIV*, Viennae, 1744, p. 21: „ad Tibiscum usque spatiatur, quod *montanae* Daciae caput est, quam ripensem plerique dixerunt et nunc *montanam Valachiam* appellant. Altera vero Valachia, cui Moldaviae nomen est, inter Istrum et Tyram ab Hieraso montanae Vala-

moldovenești, este aproape singurul cunoscut, anume: *Țara Muntenească*. Chiar cronicarii munteni îl întrebuințează încă destul de des, cu toate că ei obișnuesc a numi țara lor mai curând *Țara Românească*[20]. Originea acestui nume de *Țara Muntenească* nu poate fi căutată în faptul că „Valahii, fiind adeseori siliți a căută mântuire în munții lor în contra năvălirilor din câmpia valahă, se deprinseră prin o procedare firească, a identifică concepțiunea de patrie cu ideea de munte, întocmai precum orășanul sau săteanul, simbolizează țara, prin casă, prin cămin, prin vatră" [21]. Pentru ca o atare explicare să'și aibă locul, ar trebui ca Românii să se fi aflat ca locuitori ai șesului muntean, ceeace tocmai am văzut că înnainte de descălecare nu a avut loc decât doar prin excepție, și de aici să fi căutat ei adăpostire în munți în vremi de restriște; dar și atunci petrecerea în munte ne fiind decât trecătoare, ea nu puteà hotărî numele țărei. Acest nume a trebuit să provină dela un factor *constant*, pe care poporația l'a avut necontenit înnaintea ochilor și care a împins-o a alipi numele țărei de ideea de munte.

Dacă însă această explicare trebuie să cadă, unde să găsim noi originea numelui de Muntenia, decât în coborârea *Muntenilor*, adică a *oamenilor dela munte* către câmpie; și de aceea acest nume este dat întâi Valahiei de străini între cari se află și Moldovenii, după cum străinii numiau acea țară și Basarabia ambele numiri izvodite după numele stăpânitorilor ei: Muntenia, dela Muntenii scoboiâți din Transilvania; Basarabia dela dinastiea domnitoare în ea înființată aici, prin Tugomir (Negru) Voevod, după cum Moldova se numia Bogdania dela Bogdan întemeie-

---

chiae terminus ad Euxinum usque Pontum extenditur". Comp. *Ortelius redivivus et continuatus*" Nürnberg, 1665 (Bib. Acad., Col. Sturza, Nr. 6694), p. 5: „Erst gedachte Walachey ist dreyerley als: Walachia inferior so auch Transalpina und *Montana* (die Bergwalachey) umb der grossen Berge willen gennant wird p. 6. Der andere Theil der Walachey ward geheissen Walachia superior oder major dessgleichen Walachia nigra, von wegen des schwarzen Getreides so darinen gar reichlich wächst, heut zu Tage die Moldau erstreckt sich gegen Morgen an Bessarabiam". Este învederat că numele de *montana* nu este decât reproducerea latinizată a numelui de Muntenia; de altfel izvoarele latine ale celui timp numesc în totdeauna Țara Muntenească, *Transalpina*.

[20] Constantin Căpitanul întrebuințează numai terminul *Țara Rumănească*, vezi *Mag. ist.*, I, p. 91, 102, 105, 111, 113, 155, 175, etc.; dar chiar această cronică numește pe locuitorii țărei, *Munteni* și pe domnitor *Domn muntean*; nu puteà numì pe locuitorii *Țărei Românești*, *Români*, fără a șterge deosebirea specifică în numele acestui popor de acel de Români în deobște. In *Istoria Țărei Românești decând au descălecat Românii* găsim și *Țara Muntenească*: *Mag. ist.*, IV, p. 247, 249. 266, 280, 284, 295, pe lângă *Țara Românească* la p. 273, 277, 301. In *Istoria Țărei Românești, de la* 1689 *încoace* găsim iarăși *Țara Muntenească*. Mag. ist., V, p. 101; chiar în *Biografia patriarhului Nifon* se găsește de vreo 10 ori termenul de *țara Muntenească*. Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 52.

[21] Hasdeu. *Ist. crit.*, p. 49.

torul ei [22]. Vom vedeà mai la vale cum această explicare a cuvântului Muntenia este singura care dă samă despre îngemănarea numelui acestei ţări în *Muntenia* şi *Ţara Românească*, precum şi despre împrejurarea că poporaţia supusă a Munteniei, clasa şerbilor, capătă aici numele de *Rumâni*, ajungând astfel numele etnic al poporului un termin aproape de ocară şi însemnând o clasă decăzută.

Tot din această coborâre a Statului muntean, din partea înnaltă a ţărei către acea joasă se explică şi succesiunea capitalelor sale :

Cea dintâiu a fost *Câmpulungul*, aşezat mai aproape de munţi, după cum se vede lucrul din zidirea mânăstirei atribuită lui Radu Negru de Matei Basarab care a reparat-o ; din zidirea Cloaşterului de către călugării Franciscani (Baraţi) şi din îmmormântarea lui Alexandru Basarab Câmpulungeanul în mânăstirea lui Radu Negru [23].

A doua capitală a fost *Argeşul* sau Curtea de Argeş care se constată din mai multe documente date de domni din acel oraş, din cari unul din 1372 arată strămutarea domnului în a treia capitală *Târgoviştea*, unde se aşeză desăvârşit scaunul domnesc în 1456 [24].

Pe când însă numele de Muntenia şi succesiunea capitalelor, deşì duc în munţi obârşia Statului valah, lasă nehotărîtă întrebarea dacă ea trebuie căutată dincoace sau dincolo de ei, alte două împrejurări îndeamnă numai decât a trece peste crestele lor şi a căutà leagănul acestui Stat acolo unde'l pune tradiţia, în ducatul Făgăraşului, care se întinde pe partea Transilvaniei tocmai în dreptul Câmpulungului.

Aceste două împrejurări sunt : stăpânirea domnilor munteni celor vechi asupra două ducate din Transilvania, Făgă-

[22] „Carabogdania civè il signor di Moldavia". Spandugino Cantacuzenus în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 13. D. Onciul, *Titulatura lui Mircea*, în *Conv. lit.*, XXXV, 1901, p. 1020. Nu putem primi părerea d-lui Onciul că *Muntenia* ar fi traducerea latină a cuvântului *Transalpina* întru cât niciodată numele proprii nu se traduc, ci se imitează în sunetele lor.

[23] Dovezile vor fi aduse pe rând mai jos, vezi şi N. Iorga, *Ist. bisericii române* I, p. 31.

[24] Pentru Argeş vezi: 1372 dela Vladislav Vodă (latinesc): „datum in Argeş in nostra residentia". Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 200 ; 1387, Mircea cel Bătrân. *Arh. ist.*, III, p. 193 ; 1418 Mihail ; 1430 Dan ; 1438 Vlad Dracul, *Ibidem*, I, 1. p. 119, 74 şi 85. Documentul acesta din urmă conţine indicaţia începutului strămutării capitalei: „dat în Argeş dar scris în Târgovişte", unde în 1456 scaunul ţărei se şi aşează desăvârşit, cum se vede lucrul din doc. lui Vladislav fiul lui Dan. *Ibidem*, I, 1, p. 142. Bucureştii devin capitală mai târziu, sub Gheorghe Ghica 1659. Totuşi şi în Bucureşti domnii începuseră să reşadă de mai înnainte. O scrisoare a lui Zamoyski din 18 Sept. 1595 numeşte Bucureştii: „Transalpinae caput" şi un doc. din 1574, spune : „Bukarestium sedum Voivodum Transalpinarum". Hurm., *Doc.*, supl. II, 1, p. 384 şi 682.

rașul și Amlașul, și numele de Ungro-Valahia dat Munteniei în titulatura principilor ei.

Să le cercetăm pe amândouă:

Domnii Munteniei, cei mai vechi, s'au întitulat totdeauna de stăpânitorii *„țărei Ungro-Valahiei ai părților de peste Carpați și ai țărilor tătărești, duci ai Amlașului și Făgărașului"*. Ce însamnă întâiu terminul de *Ungro-Valahia* care apare dela primele documente și se păstrează până astăzi în titulatura Mitropolitului? Ori cum s'ar explicà acest termin, fie că însemnând stăpânirea Munteniei în hotarele Țărei Ungurești, fie mai probabil ca dependență a Munteniei de Ungaria, el amintește în ambele cazuri o legătură între ambele țări, legătură ce trebue să se rapoarte la originea celei mai noue, Muntenia. *Aceste legături strămută însă la nord originea Statului muntean.*

Admitem mai curând ca Ungro-Valahia să însemne atârnarea Valahiei de Ungaria, căci altfel cum ne-am puteà închipui că Muntenii pe cari, în tot decursul istoriei lor începătoare, îi vom vedeà purându'și toatè puterile în răspingerea tendințelor de dominare ale Ungurilor, să'i fi atacat ei pe aceștia în țara lor, și să le fi răpit două însemnate ducate? Dimpotrivă, dacă admitem că întemeietorul Munteniei a fost duce de Făgăraș și de Amlaș înnainte încă de descălecare, atunci păstrarea stăpânirei ducatelor transilvane devine ușor de înțeles, mai ales că o vedem pusă în lucrare atunci când domnii Munteniei erau în bune relații cu regii unguri, și întreruptă de îndată ce legăturile între ei se stricau.

Tot din această împrejurare se explică și pretențiile de stăpânire ale Ungurilor asupra Munteniei. Anume, ducii Făgărașului cuprinzând și Muntenia, cu toate că își întăriseră puterea lor într'un chip însemnat, nu încetaseră de a rămâneà tot vasali regilor unguri, precum d. ex. nu încetaseră ducii de Normandia a fi vasali regilor de Franția, cu toată cucerirea Angliei de ei și încingerea frunței lor cu o diademă regală. Dacă nu explicăm astfel originea pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra Românilor, atunci ele rămân fără niciun înțeles; căci Ungurii niciodată n'au întins puterea lor într'un chip efectiv dincoace de munții Carpați. Nu e vorbă, ei se întitulau totdeauna regi ai Cumaniei, adecă ai Munteniei răsăritene și ai Moldovei, și chiar prin documentul din 1247 ei concedează cavalerilor de Ierusalim niște teritorii în Cumania; dar aceasta dăruire cu totul platonică, nu fu niciodată pusă în lucrare.

Rămâne de îndepărtat o întimpinare adusă în contra faptului descălecărei, mai ales ca făcută de un duce de Făgăraș scoasă dintr'un document unguresc.

Există anume o diplomă din 1291 care pomenește despre congregația ținută la Alba-Iulia, cu toate popoarele Transil-

vaniei, anume și cu Românii, pentru îndreptarea stărei lor, în care congregațiune un magistru, *Ugrinus*, cere dela rege să i se înnapoiască moșiile sale, Făgărașul și Sâmbăta, de lângă „fluviul" Olt, cari i s'ar fi luat pe nedrept, și regele primind să cerceteze această pricină, atât prin nobili cât și prin Saxoni, Secui, și *Valahi*, dă dreptate cererilor magistrului *Ugrinus*, restituindu'l în stăpânirile sale [25].

Acest document este adus în chipul următor, ca argument contra existenței lui Radu Negru : Se identifică întâiu pe Ugrinus cu Radu Negru (Ugrinus = Negrinus) și apoi se întreabă : ce motiv ar fi avut Radu Negru a se supără pe Unguri și a trece munții, când vedem că regele dă ascultare cererilor sale și, după cercetarea făcută, îi restituie atât *ducatul* Făgărașului cât și Sâmbăta ? Unde *rămâne deci loc, în acelaș an, pentru al doilea duce român. Radu Negru din Făgăraș*, care să fi întreprins coborârea în Muntenia ? Incheierea aceasta păcătuește prin un singur punt care o răstoarnă din temelie, anume prin identitatea, admisă oarecum ca înțelegându-se dela sine, între *posesia Fugros* reclamată de Ugrinus, și *ducatul Făgărașului* al lui Radu Negru, și apoi dela identitatea posesiunilor se conchide la identitatea sau mai bine la neputința coexistenței acestor doi stăpâni. Dar mai întâiu Ugrinus este arătat nu ca Român, ci ca neaoș Ungur, fiul comitelui Baarch din familia Chak (Ciac) [26]. Cum deci să se primiască așă de plano identitatea lui Ugrinus cu Radu Negru ? Apoi cine ne spune oare că Ugrinus ar fi reclamat, în dieta din Alba-Iulia, proprietatea *ducatului Făgărașului* ? El spune numai că i s'a luat două *posesii* : Făgărașul și Sâmbăta, și cuvântul *possessio*, în limba documentelor unguresti, are același înțeles ca și cuvântul românesc *sat, moșie*, Este chiar greu de admis ca să fi venit Ugrinus să reclame *proprietatea unui ducat*, mai ales când obiectul celalalt reclamat .de el alăturea cu Făgărașul, eră o simplă moșie, *Sâmbăta*, și ca să spună el despre un *ducat*, că ar fi fost înstrăinat pe nedreptul, ca de o moșie ce ar fi fost vândută de un neproprietar. Făgărașul reclamat de magistrul Ugrinus nu are cu ducatul numit tot astfel nimic altceva comun decât numele. Este vorba în documentul din 1291, de *satul* Făgărașului, *care există și astăzi ca orășel, în comitatul ce s'a format din vechiul ducat cu acelaș nume*, și această interpretare este cu atât mai firească, că alăturea cu orășelul Făgărașul, întâlnim *astăzi încă Sâmbăta de sus*, așa că regăsim și acuma alăturea acele două moșii ale magistrului Ugrinus, pe care el le

[25] Vezi documentul reprodus mai sus, vol. II, p. 173, nota 142 din Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, p. 167, 1291.

[26] Teutsch și Firnhaber, p. 122, 1281 : „magister Ugrinus Michael Baarch ilii"; p. 121, „filios Baarch de genere Chak".

reclamă dela rege, şi ambele aceste localităţi sunt aşezate lângă râul Olt, precum le arată şi documentul din 1291 [27].

Aşà dar posesia Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic aface cu ducatul Făgăraşului, din care a putut foarte bine să se coboare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta n'are nimic de împărţit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch.

Ba noi credem chiar a vedeà în pierderea posesiunilor sale de către magistrul Ugrinus, un efect al răzbunărei lui Negru Vodă care, înnainte de a părăsi Făgăraşul (ducatul), îşi vărsă focul asupra celor ce'i pricinuise neajunsuri, precum vom vedeà că face răsvrătitorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietăţile lui Dragoş, fiul lui Gyula.

S'ar puteà chiar presupune că turburările produse prin ieşirea Românilor din Transilvania îndemnaseră pe rege a ţineà acea mare congregaţie în Alba-Iulia, unde convocase şi pe Valahi, şi se ocupă de îndreptarea stărei lor (pro reformatione status eorundem).

Radu Negru. — Din toate aceste argumente întemeiate parte pe fapte constante, parte dobândite prin calea inducţiei individuale, adică a metoadei particulare istoriei pe care noi am propus să se numiască *inferenţă* [28], rezultă o mare probabilitate că descălecarea Munteniei să se fi petrecut aşa cum o expune tradiţia, adecă prin o coborâre a unui grup de Români din Făgăraş sub conducerea unui duce Negru Vodă.

Care să fi fost însă numele de botez al acestui Negru Vodă? căci izvoarele cercetate până acuma îl numesc scurt aşa, fără adaosul unui nume de persoană [29]. Noi credem că el în adevăr se numià Radu Negru cum îl însamnă tradiţia scrisă a cronicelor muntene.

Asupra acestui nume există o pomenire a lui în un document cu mult posterior, al lui Matei Basarab din 1636, dat locuitorilor din Câmpulung pentru întărirea unor privilegii, care hrisov al lui Matei Basarab, enumără între alte hrisoave şi pe „*hrisovul strămoşului domniei mele, prea luminatul şi blagocestivul şi de Hristos iubitorul Iw Radu Negru voevod*, leat 6800=1292 [30].

Pentru a judecà dacă această arătare poate aveà vreo valoare, trebuie să cercetăm acest hrisov în legătură cu alte 7

[27] Laurian, *Ist. Rom.*, Buc.. 1878, p. 243, susţine că Fugros ar fi ducatul Făgăraşul. Ioan Puşcariu, *Ugrinus*—1291, in *Analele Acad. Rom.*, 1901, p. 8, e de părerea noastră, că Fugros şi Zumbutel erau „comunele Făgăraş şi Sâmbăta". I. Puşcariu adaogă că ducatul Făgăraşului ar cuprinde vreo 80 de sate.

[28] Asupra metoadei *inferenţei*, vezi a mea *Théorie de l'Histoire*, Paris, 1908, p. 465 şi *L'Inférence en Histoire* în *La Revue de Synthèse historique*, 1911.

[29] Nigro voevodo, în Luccari; voevodul Negru, în doc. din 1352; marele Basarab Voevod, în inscripţia dela Câmpulung. Doc. cu Marghita.

[30] *Mag. ist.*, V, p. 338.

hrisoave păstrate în copii la primăria de Câmpulung. Aceste hrisoave sunt [31]:

1. Un hrisov dela Radu Vodă, fiul lui Mihnea, din 1615, care scuteşte pe Câmpulungeni de găleată, slujbă domnească şi de vamă, pentru toate vânzările şi cumpărăturile ce vor voi să facă; deasemenea mai prevede hrisovul, că nici domnul, nici vreun boier să nu poată moşteni vreodată o avere vacantă, ci s'o iee în stăpânire orăşenii. Domnul să nu poată dărui nici o avere a oraşului, ceeace arată că pământurile orăşenilor nu erau domneşti, ci aparţineau locuitorilor oraşului încă dinnainte de descălecare, proprietate pe care domnul nou venit în ţară vroià să o respecte, pentru a nu'şi înstrăinà simpatiile locuitorilor. In cazul când imobilul unui mort s'ar vinde pentru datorii, să nu fie nimeni volnic a'l cumpărà afară de orăşeni. Aceştia mai au apoi dreptul de a judecà ei înşii daraverile lor, şi păstrează deplina proprietate asupra munţilor încunjurători oraşului, cari sunt anume enumăraţi. Hrisovul arată că aceste privilegii au fost dovedite de orăşeni prin alte hrisoave, unul dela *Mihail* Voevod din 6900 (1392), altul dela *Vlad* Vodă 6947 (1439) şi un al treilea dela *Vladislav* Vodă 6900 (1452).

2. Un hrisov dela Leon Tomşa din 1633, care repetează şi întăreşte pe acel al lui Radu Mihnea.

3. Al treilea hrisov al Câmpulungenilor este dat lor de Matei Basarab, în ziua de 12 Aprilie 1636, întărindu-le prin el nişte *alte privilegii ce nu se văd în documentele lui Tomşa* şi *Radu*, precum acela că oamenii de afară să nu fie învoiţi să aducă vin în oraş şi că orăşenii să nu fie îndatoriţi a da pitarilor, vinarilor, dijmarilor şi tuturor celor ce umblă cu slujbe domneşti, nimic alta fără numai un plocon de bucate. Aceste le întăreşte Matei Basarab: „pentrucă au văzut domnia mea multe hrisoave bătrâne şi vechi făcute tot pentru aşezământul oraşului: întâiu *hrisovul strămoşului domniei mele, prea luminatul şi blagocestivul şi de Hristos iubitorul reposatul Io Radul Negru Voevod, leat* 6800 (1292), şi hrisovul lui *Mihail Voevod* leat 6900 (1392), şi hrisovul *Vladului* Vodă, leat 6947 (1430) şi hrisovul lui *Vladislav* Voevod, leat 6960 (1452)" [32].

4. In acelaşi an Matei Basarab mai dă orăşenilor şi un al doilea hrisov, prin care le întăreşte proprietatea asupra munţilor oraşului, referindu-se la aceleaşi documente ca în hrisovul pentru întărirea privilegiilor, şi *amintind anume pe acel al lui Radu Negru din* 1292" [33].

---

[31] Conţinute toate în *Mag. ist.*, V, p. 331-350.

[32] *Mag. ist.*, V. p. 338.

[33] *Ibid.*, p. 340.

5. Al cincilea document al orăşenilor din Câmpulung, este dat de Mihnea Vodă în anul 1659, repetând iarăşi întărirea privilegiilor amintite şi enumărând între hrisoavele vechi, pe baza cărora le încuviinţează această favoare, *hrisovul lui Radu Negru Voevod din* 1292, şi acel al lui *Mihai* Voevod din 1392.

6. Al şeaselea document porneşte dela Gheorghe Ghica din 1660.

7. Al şeptelea dela Grigore Ghica din 1672.

8. Al optulea, dela Gh. Duca, din 1682, şi aceste trei din urmă referindu-se, pentru întărirea privilegiilor, *la hrisovul lui Radu Negru din* 1292.

Originele acestor hrisoave au dispărut, şi ele sunt păstrate numai în nişte copii ce se află la primăria din Câmpulung. Critica lor externă este deci peste putinţă de făcut, şi ne rămâne de stabilit autenticitatea lor numai pe criteriile interne. Aceste însă vorbesc numai decât pentru existenţa lor reală, şi nu pot admite nici într'un chip plăzmuirea lor.

Intr'adevăr, dacă ele ar fi fost plăzmuite, ar trebuì ca atât domnii, dela cari se spune în ele că porniau hrisoavele cele vechi, cât şi datele lor, să corespundă cu *arătările cronicelor* mai mult sau mai puţin cunoscute ale Munteniei; căci desigur falşificatorul se va fi îngrijit a da o aparenţă de adevăr operei sale, şi trebuià deci să bage de samă a nu atribuì documente unor domni ce nu ar fi existat sau nu ar fi domnit la datele indicate în ele. Ei bine! tocmai aceasta nu se întâmplă. Critica istorică a stabilit până acuma aproape cu siguranţă şirul şi în deobşte chiar datele primelor domnii muntene, care şir şi date nu corespund de loc cu acele conţinute în cronici. Ei bine, actele Câmpulungului se potrivesc de minune cu şirul adevărat stabilit după documente şi de loc cu acel arătat de croinici. Aşà unul din hrisoavele vechi, este dat ca dela *Vlad Vodă* din 1439. Cercetând cronicile Munteniei, aflăm că dela 1427—1445, este arătat ca domnind unul Vladislav Vodă, pe când documentele contimporane ne arată ca domn între anii 1340 —1446 pe Vlad Vodă Dracul. Şi mai clar reiese adevărul existenţei actelor vechi, citate în documentele Câmpulunglui, la actul din 1452. Acesta este arătat ca pornind dela *Vladislav Vodă*. Cronicile pun însă să domnească dela 1445—1460 pe Radu cel Frumos, pe când documentele contimporane ne arată, ca domn în acel an, într'adevăr pe Vladislav al III-lea 1452—1456 [34].

Dovada însă cea învederată şi nerăsturnabilă a autenticităţei documentelor Câmpulungului, şi deci şi a existenţei docu-

[34] Căpit., *Mag. ist.*, I, p. 99; Cron. anon., *ibidem*, IV, p. 234. Comp. mai jos, cap. *Urmaşii* lui *Mircea*.

mentelor vechi pe care ele se întemeiază, stă în împrejurarea că toate pomenesc despre un document al lui *Mihail Voevod din* 1392. S'ar păreà la prima vedere, că tocmai aici s'ar descoperi dovada falsificărei, întrucât este cunoscut că dela 1386—1418 domneşte Mircea cel Bătrân; prin urmare nu ar fi loc pentru un Mihail Voevod în 1392. Se ştie însă că acest Mihail Voevod erà fiul lui Mircea, şi este apoi iarăşi cunoscut că domnii români obişnuiau a'şi întovărăşì la domnie pe fii lor încă din timpul domniei lor, când atunci ei dau documente în numele lor ca adevăraţi stăpâni ai ţărei [35]. Cronicarii nu cunosc existenţa unui Mihail Voevod ca fiul al lui Mircea cel Mare, ci îi dau ca urmaş pe Vlad Ţepeş. Ei dau pe unul Mihail Voevod de predecesor al lui Mircea, îndată după Radu Negru.

Ne întrebăm acuma: fost-a falsificatorul documentelor Câmpulungului un istoric care cercetase, încă de prin secolii trecuţi, documentele ţărei, încât putuse determinà cu o precizie matematică şirul domnilor şi data domniei lor, aşà ca să corespundă totdeauna cu realitatea? Intrucât o asemenea ipoteză cade prin ea însăşi, nu ne rămâne altăceva de admis, decât că nişte documente care constată fapte istorice adevărate, încontra cronicarilor cari le arătau greşite, nu pot fi decât ele înşele oglinda adevărului.

Mai adăogim încă observaţia că hrisoavele cele două dintâiu ale lui Radu Mihnea şi Leon Tomşa, nu pomenesc din documentele vechi, decât pe acel din 1392 dela Mihail Voevod, pe când dela Matei Basarab înnainte hrisoavele, amintesc şi documentul ce ne interesează, din 1292, al lui Radu Negru.

Apoi dacă s'ar fi falsificat aceste documente, pentru ce nu ar fi pomenit falşificatorul existenţa hrisovului fundamental din 1292, chiar în hrisoavele lui Radu Mihnea şi Leon Tomşa, şi ar fi început a'l menţionà numai dela acel al lui Matei Basarab înnainte? Această împrejurare ne face să credem că orăşenii, când s'au înfăţişat la acei domni d'intâiu, nu posedau încă documentul original al privilegiilor lor, acel dela Radu

[35] In ed. I admisesem după Melhisedek, *Mitropit Gr. Ţamblac*, în *Rev. p. istorie* a lui Gr. Tocilescu, III, 1884, p. 27 că în acest an Mircea fusese prins de Turci şi surgunit la Brusa. Gr. Ţamblac însă pune acest fapt după lupta dela Nicopoli în 1396, şi deci nu se poate raporta la 1392, chiar dacă ar fi să'i dăm crezare. Mihail se mai constată a fi fost asociat la domnie de Mircea de un doc. din 1418 dat de acesta ca voevod în timpul domniei tatălui său. I. Bogdan, *Relaţiile Ţărei Româneşti cu Braşovul*, ed. II, p. 6. Altă asociere la domnie, Alexandru Voevod cu Ştefan cel Mare, Nicolaescu. *Doc. slavo-rom.*, p. 531 şi 1492, C. Istrati, *Biserica din Borzeşti* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1904, p. 328 (68); Marcu cu Radu Paisie, *Ibidem*, p. 77; Mircea cn Mihnea cel Rău *Ibidem*, p. 15; Radu cel Mare cu Vlad Călugărul, 1492 *Ibidem*, p. 240. Vezi asupra chestiei captivitatea lui Mircea cel Bătrân, mai jos, Cap. *Mircea cel Bătrân*.

Negru, pe care îl descoperiră abià în timpul domniei lui Matei Basarab, când îl aduseră spre a dobândi și pe baza acestui act străvechiu întărirea drepturilor lor. Acesta este cu atât mai firesc de admis cu cât am văzut, că Matei Basarab care consultase și documentul lui Radu Negru, adaogă pe lângă privilegiile confirmate de predecesorii săi, Radu Mihnea și Leon Tomșa, *încă și altele pe cari el le descopere în documentul cel în urmă înfățișat*, și pe care ceilalți domni nu le putuseră întări, nefiind amintite în documentul lui Mihail sau în acele ale lui Vlad și Vladislav Vodă.

Odată cu autenticitatea documentelor Câmpulungului, reiesă existența adeverită a hrisoavelor vechi amintite în ele, între cari se întâlnește și documentul de la Radu Negru; căci, cum am spus-o, potrivirea datelor acestor documente cu domnii ce într'adevăr se constată învederat că au domnit la acele date, și care domni sunt tocmai necunoscuți cronicilor, exclude orice putință a plăzmuirei hrisoavelor nouă, și totodată a închipuirei acelor vechi citate în ele. Prin aceasta însă existența unui vechiu document dela Radu Negru dat Câmpulungenilor (unde tocmai tradiția pune descălecarea acestui domn și unde zidirea bisericei ce i se atribuie tot de tradiție, vom vedeà că într'adevăr a avut loc) este pusă mai presus de îndoială, și deci adeverește și existența dătătorului acelui hrisov al lui *Radu Negru*, întemeietorul Statului muntean.

Atât tradiția cât și documentul eliberat de Radu Negru locuitorilor din Câmpulung, arată că descălecarea a trebuit să se facă pe la 1290—1292, concordând, cum vom vedeà, cu revoluția făcută de Românii din Ardeal, contra apăsărei bisericei catolice.

Impotriva acestei date, și prin aceasta însăși împotriva afirmărei tradiției pe cât și a documentelor analizate mai sus, pare a se opune *o altă fântână, tot atât de vrednică de credință, o inscripție*.

Matei Basarab rezidește biserica cea veche din Câmpulung, spunând în inscripția pe care el pune să se sape în piatra amintitoare, că el a ridicat iar din ruine vechea biserică a lui Radu Negru, pe care acesta o înnălțase *la anul* 1215. Iată inscripția, în limba română, pusă în biserică : „In zilele ducelui creștin... Matei Basarab, Voevod și Gospodsva ego (și doamna lui) Elena..., domn în Țara Românească și întru moșia lui care este dintru Ungaria descălecată, adecă început-am a scrie de această sfântă dumnezeiască biserică, ce este hramul Vladyczitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy (templul stăpânei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară) Maria, *care s'a început și s'a zidit și s'a săvârșit de bătrânul și prea milostivul creștin Radu Negru Voevod*, carele a fost din început descălecător Țărei Românе-

neşti, şi din început a fost zidit această sfântă dumnezeiască biserică, *când a fost cursul anilor dela Adam* 6723 (1215), şi tot a stătut cu bună pace până în zilele creştinuluiAlexandru Voevod Iliaş, întru a doua domnie, când a fost cursul anilor dela Adam 7136 (1628); *atunci întru aceiaşi vreme s'a surpat* din voia lui Dumnezeu, în ziua sfântului Ilie proorocul, la miază noapte... Matei Basarab... socotit-a ca un domn bun şi milostiv, ca să râdice şi să facă această sfântă şi dumnezeiască biserică,... şi ispravnic a fost după lucrul acestei sfinte şi dumnezeeşti biserici Socol Clucerul de Cornăţeni,... şi s'a început de zidit această dumnezeiască biserică *din faţa temeliei* în luna lui Iunie 22 de zile, când a fost leatul dela Adam 7143 (1635), şi s'a săvârşit în luna lui August în 20 zile leatul 7144 (1636)" [36].

Inscripţia spune deci că Matei Basarab reînnalţă pe vechile temelii (de oarece clădirea lui se începe *din faţa temeliei*) biserica lui Radu Negru, care se surpase cu 7 ani mai înnainte. Ruinile ei trebuiau să fi fost încă în picioare când a rânduit Matei Basarab pe clucerul Socol să pună la cale rezidirea ei. Vechia inscripţie trebuie deci numai decât să fi fost regăsită. Deaceea nu se poate primì ca Matei Basarab, sau mai bine Socol, să fi iscodit cele raportate în inscripţia lui, ci ele nu sunt, în ceeace priveşte biserica de mai înnainte, decât reproducerea vechei pisanii. Cum se face însă că data zidirei bisericei lui Radu Negru se pune la 1215, pe când documentul cercetat *de Matei Basarab, în momentul când puneà să se sape piatra amintitoare, arătà lămurit data de* 1292? [37].

Dacă Matei Basarab ar fi pus să se sape el însuşi inscripţia, atunci o asemenea contrazicere ar fi izbitoare; dar este de observat că săparea inscripţiei s'a făcut de un meşter, şi că clucerul Socol care erà însărcinat cu privigherea lucrărilor, se aflà foarte probabil la Câmpulung în ziua de 12 Aprilie 1636, când Matei Basarab cercetă documentul lui Radu Negru în divan la Târgovişte.

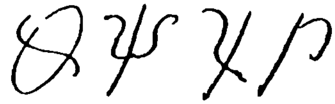
Este aproape de admis ca clucerul Cornăţanu să nu fi cunoscut data indicată în document despre domnia lui Radu Negru. Dacă luăm acuma în privire că inscripţia pusă de Radu erà atuncea veche de aproape 350 de ani, ea trebuie să fi fost cam stricată, încât o cetire falşă a datei de către cioplitor este admisibilă, cu atâta mai mult că cele două ultime litere slavone ale cifrelor 6799 (1291) şi 6723 (1215) pot fi uşor în cazul unei

---

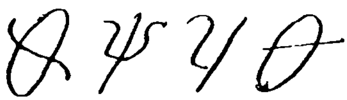
[36] Reprodusă de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 134. A doua inscripţie cu acelaş conţinut clar adaos, este pusă în pridvorul bisericei.

[37] Inscripţia din pridvor aminteşte chiar documentul lui Radu Negru; „Aşişderea şi orăşenii să nu deie vamă de ce vor vinde, după cum iertaţi au fost de răposatul Radu Negru voevod şi *cum scrie în cărţile cele bătrâne*".

ştergeri a lor parţiale luate unele drept altele. Data de 1291—6799 se scrie în numeraţia cirilică

iar cea de 1215 6723

Dacă prin faptul deteriorărei pietrei s'a făcut o confuzie în cetirea celor două litere ultime ale datelor în cirilice, meşterul cioplitor a putut prea uşor să se înşele şi să cetească 6723 în loc de 6699. Iată deci cum se explică această aparentă contrazicere care deci nu loveşte în documentele Câmpulungului.

Din toate cele analizate până aici, rezultă cu siguranţă următoarele fapte :

Că tatăl lui Alexandru Basarab, domnitor adeverit al Munteniei din anul 1330, se numià Tugomir; că domnise şi el în Muntenia şi că purtà şi epitetul de Negru Voevod, cunoscut şi tradiţiei poporane, cum se vede aceasta din împrejurările raportate.

Pe lângă aceste fapte sigure mai adăogim ipoteza că acest Tugomir Negru Voevod se coborâse din Transilvania şi anume din Făgăraş, fapt nedovedit documental, însă scos prin inferenţă din înfiinţarea oraşului Câmpulung şi aşezarea aici a capitalei ţărei nou întocmite; din zidirea unei mari biserici; din încuviinţarea de privilegii locuitorilor acestui oraş; din epitetul purtat de fiul său, Alexandru, de Câmpulungeanul şi din înmormântarea acestuia în biserica din Câmpulung; nu mai puţin din numele de Muntenia şi de Ungro-Valahia date Ţărei Româneşti; din stăpânirea din partea primilor voevozi munteni a ducatelor Făgăraşul şi Amlaşul din Transilvania. Numele însă românesc al descălecătorului erà Radu, pe când cel slavon erà Tugomir, ambele aceste adaose cu epitetul de Negru.

Cauzele descălecărei. — Care a fost însă cauza acestei desţărări a Românilor transilvăneni, care'şi lăsau căminuri şi averi pentru a căuta în depărtare adăpostul traiului?

Şi aici găsim un răspuns tot ipotetic, scos din fapte tot prin argumentare.

Apăsarea ungurească ce împinse pe Români a se răspândi către câmpiile Munteniei şi Moldovei, nu aveà la început un

caracter politic. Pe la capătul veacului al XIII-lea, epoca descălecărei, Românii de peste munţi erau încă departe de a fi reduşi în starea aceea de iloţi în care îi aflăm gemând mai târziu. Ei nu pierduseră acele garanţii de care rămaseră înconjuraţi până prin veacurile XIV-lea şi XV-lea. Erau încă o naţie cu drepturi recunoscute de stăpânii ei, nu o turmă de robi degradată şi înjosită. Iobagia în înţelesul de şerbire mai ales, starea normală a Românilor transcarpatini de mai târziu, erà necunoscută, şi ei erau constituiţi în comunităţi militare, îngrădite de privilegii potrivite cu însemnătatea rolului pe care îl îndeplineau [38].

Dacă însă nu găsim în starea politică a Românilor din acele timpuri motive cari să'i fi împins a'şi lăsà vatră, moşie şi avere pentru a căutà aiurea scăpare şi adăpostire, starea lor religioasă ne arată că ei au trebuit să facă o asemenea jertfă şi s'o aducă pe altarul Dumnezeirei, ca buni şi cucernici Creştini. Şi Dumnezeul lor le ajută; căci în văile larg deschise către câmpia în care ei se coborâră, Românii putură să se întindă neîmpiedicat, şi să dee naştere unor formaţii ieşite din propriul lor caracter şi să desvolte, mai mult de cum erà cu putinţă, în ţara unde fuseseră subjugaţi, cuprinsul sufletului lor.

Papii, necontenit la pândă pentru a'şi lăţi autoritatea, după ce puseră sub piciorul lor întregul Apus, îşi îndreptară privirile asupra Răsăritului, unde şi aici erau popoare multe şi bogate, din a căror supunere ei puteau trage însemnate foloase. Căci să nu credem că numai motive spirituale împingeau pe papi, ca şi pe alţi pristavi ai bisericii creştine, la neîncetata sporire a stăpânirei lor. Elementul omenesc, cu patimile şi egoismul său interesat, a fost pârghia cea mai puternică care a însufleţit întotdeauna prozelitismul, şi dacă agenţii nemijlociţi ai acestei întinderi, misionarii şi ordinele religioase, erau poate recrutaţi între oamenii cei curaţi cu inima şi duhul, nu erà tot astfel şi cu cei care îi trimeteau, şi care urmăreau, sub masca religiei, scopuri de lumească dominare.

Ungurii se întorseseră din început la Creştinismul răsăritean. In curând însă silinţele papilor îi desbinară de acea biserică şi'i alipiră către a lor; călugării şi episcopii italieni umplură Ungaria; limba latină se introduse în biserica şi dregătoriile lor, şi Statul unguresc, atât de aziatic-oriental prin elementul său poporan, începù a gravità către Apus prin religia la care se închinà. Sfântul Ştefan este privit de Unguri ca întemeietorul acestei îndreptări noue în viaţa poporului maghiar. De îndată ce papii câştigară la planurile lor un popor energic, şi care în acele timpuri de barbarie plătià mult în cumpăna istoriei, ei vroiră să se slujască de dânsul pentru a întoarce la Creştinismul

[38] Vol. II, p. 150 şi urm.

catolic şi alte neamuri cu cari Ungurii veniau în atingere. Astfel papii prin mijlocirea arhiepiscopului unguresc, înfiinţează lângă ţara locuită de Secui, încă înnainte de anul 1096, episcopia Milcovului, pe care o prefac la 1228 în acea a Cumanilor, şi la anul 1234 papa Grigorie al IX-lea învită prin o scrisoare pe regele Ungurilor Bela al IV-lea, ca să aducă la adevărata cunoştinţă de Dumnezeu pe poporul valah, care ar locui în acea episcopie şi despre care ar fi aflat că, în loc de a primì sfintele taine dela episcopul catolic al Cumanilor, ar ascultà de nişte pseudo-episcopi de ritul grecesc. Il roagă să pună mai curând în lucrare făgăduinţa ce i-a dat şi să silească pe numiţii Valahi a primi un episcop catolic [39]. De şi în această scrisoare este vorba de a întoarce la Catolicism pe Creştinii schismatici din episcopatul Cumanilor care se întindeà mai mult dincoace de munţi, prin Moldova sudică, putem inferà cu atât mai mult, că regele îşi dădeà toate silinţele pentru a întoarce la această religie pe schismatici, adecă pe Românii cari se aflau şi dincolo de piscuri, sub domnia lui nemijlocită. Această îndatorire de a întoarce la Catolicism pe toţi schismaticii împărăţiei sale reiesă chiar din jurământul regelui Bela al IV-lea (1235—1270), care conţineà făgăduinţa de a ,,aduce la biserica romană pe toţi creştinii şi pe *închipuiţii creştini* cari s'ar aflà în ţările supuse jurisdicţiei sale, precum şi din acele pe cari cu ajutorul lui Dumnezeu le-ar supune de atunci înnainte [40].

In nenumărate rânduri sosesc de aceste îmbieri ale papilor către regii ungureşti. Intre altele aflăm că în anul 1279 papa Nicolai al III-lea învită pe tot clerul şi poporul Ungariei să dee ajutor legatului său, pentru a alungà pe schismatici (numele religios al Românilor în tot decursul istoriei ungureşti) din hotarele ţărei lui. Regina mumă a minorului rege Vladislav Cumanul, Elisabeta, se grăbeşte a răspunde capului bisericei catolice, că va îndeplini dorinţele lui [41].

---

[39] Adăogim catre locul raportate in Vol. II, p. 212, şi următoarele rânduri din bula papala din 1234, al cărei început l'am reprodus acolo ; ,,Cum autem tu tanquam princeps Catholicus juramento promiseris te omnes inobedientes, viva voce promiseris *quod praefatos Valachos compelleres ad recipiendum episcopum*".

[40] 1231. ,,Nos Bella universos hereticos et alios Christianos qui relicta fide Christianitatis ad superstitionem Ismailitarum vel Judaeorum pervertuntur quocunque nomine censeantur et *fictos Christianos* de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare et eos qui Romanae ecclesiae in terra nostra sunt inobendientes iuxta ritum uniuscuiusque nationis qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romanae ecclesiae". Hurm., *Doc.*, I, p. 128. Tot aşà ordonă şi Vladislav Cumanul, 1279. *Ibidem* p. 425.

[41] Theiner, *Mon. Hungariae hist.*, I, p. 344 : ,,sed vobis assistentibus dicto legato fides ipsa *fugatis scismaticis* gloriosum dilatetur". Comp. răspunsul Elisabetei, idem, p. 317. Comp. Hurm., *Doc.*, I. p. 435 şi 436.

In timpul domniei regelui Vladislav Cumanul (1272—1290) prigonirile îndreptate contra păgânilor, ereticilor şi schismaticilor ieau un caracter de tot ascuţit şi provoacă între altele o revoltă a Cumanilor, cu cari Ungurii trebuiră să lupte la localitatea numită *Houd*; apoi desţărarea întregului popor al Cumanilor pe cari mai mulţi slujbaşi regeşti îi bat în Moldova şi îi readuc îndărăt. Această împrejurare s'ar fi petrecut pe când Vladislav Cumanul care venise la tron fiind minor, erà încă copil; deci puţin după 1272 [42]. Puţin timp după aceea regele el însuşi, îmbrăţişând credinţele eretice ale poporului Cumanilor, din al căror viţă se coborà, atrage asupra capului său toate furiile bisericei catolice, şi papa iea cele mai energice măsuri pentru a readuce pedeoparte pe rege la credinţa adevărată, pe de alta pentru a stârpi din Ungaria toate ereziile aflătoare în ea şi cari ameninţau să ademeniască chiar pe regii cei până atunci atât de credincioşi ai Ungariei. El mustră cu mare asprime prin o scriosare pe Vladislav, pentru părăsirea adevăratei credinţi; cere ajutor dela Rudolf de Habsburg, împăratul Germaniei, spre a readuce atât pe rege cât şi pe ereticii din Ungaria la Catolicismu; predică apoi o cruciată contra Saracenilor şi a ereticilor din Ungaria, prin un legat al său trimis la faţa locului, şi în sfârşit cere dela banul Slavoniei şi dela voevodul Ardealului ca să dee mână de ajutor legatului apostolic contra Cumanilor, Saracenilor, *schismaticilor* şi ereticilor [43].

Prigonirile îndrumate de papă prin asemenea măsuri provoacă o *răscoală a Românilor* (truculenta saevitia schisamticorum) chiar în anul 1290, care se vede că avù de rezultat desţărarea unei părţi din ei, care trecù în Muntenia peste munţii Făgăraşului, precum Cumanii trecuseră peste acei ai Moldovei. Cumanii fură urmăriţi, prinşi şi aduşi îndărăt. Românii rămaseră deocamdată nesupăraţi, din pricină că tocmai atunci, întâmplându-se să moară regele Vladislav Cumanul, se produseră în Ungaria nişte turburări pentru alegerea urmaşului său, care opriră pe apăsători a se luà după apăsaţi. Papa se îngrijì foarte mult de răscoala Românilor. El dojeneşte, prin bula care raportează acest fapt interesant, pe arhiepiscopul de Cluj, „că nu i-ar fi raportat dacă turburările *de curând întâmplate* ar fi încetat

---

[42] Fejer, V., 3, p. 409, 1288: „praeterea cum pro reducendis Cumansi qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes collecta multitudine baronum et nobilium regni nostri accessissemus". Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 484 şi 1290. *Ibid.*, p. 502.

[43] Theiner, *Mon. Hung. hist.* I, p. 364, 1290: „Nicolaus episcopus nobilibus viris Iohanni, Nicolao et Henrico filiis Henrici banis Sclavoniae et nobili viro Rolando voivode ultrasilvanus eiusque fratribus... contra *scismaticos et ereticos*, qui de diversis mundi partibus... usque cohortari. Comp. Hurm., *Doc.*, I p. 494. Celelalte bule, toate din acelaşi an 1290, idem, I, p 495—499.

odată cu moartea regelui Vladislav, sau dacă mai urmează încă [44].

Iată deci cum ne pare că ne putem apropià de adevărata desfăşurare a împrejurărilor prin care a trecut descălecarea Munteniei atât ca fapt cât şi în privirea cauzei ce a produs-o. Dar cum am mai spus-o, chestia rămâne numai în domeniul probabilităţei şi a ipotezei. Fără a puteà pretinde nimenea altceva, decât la o apropiere de adevăr mai mult sau mai puţin strânsă, în această privire, credem că tot ipoteza descălecărei Statului muntean de către nişte Români coborîţi din Făgăraş trebuie să aibă precăderea [45].

2. DESCĂLECAREA MOLDOVEI

Dragoş sau Bogdan. — Intemeierea Statului Moldovei a pornit din celălalt capăt al adăpostului Românilor, partea nordică a Carpaţilor Transilvaniei, din Maramureş. De şi această obârşie a Moldovei este pusă mai presus de orice îndoială prin pomenirea ei în documente autentice contimpurane, totuşi nici ea nu este lipsită de încurcătura nedeslipită de toate întrebările referitoare la cercetările asupra începuturilor

Greutatea problemei constă în armonizarea documentelor cu o tradiţie constantă şi atât de obşteşte răspândită, încât nui poate fi lăsată la o parte, cu atâta mai mult că ea află răsunet chiar în acele documente.

Cronicarii povestesc în următorul chip descălecarea Moldovei : *Ureche* spune că : „după multă vreme când feciorii cei de domn din munţii ungureşti pogorând după vânat, au nimerit la apa Moldovei, văzând locuri desfătate, cu câmpii deschise, cu păduri dese şi cu ape curgătoare, îndrăgind locul, au tras pe ai săi dela Maramureş şi pe alţii au îndemnat de au venit şi au descălecat întâiu sub munte, mai apoi înmulţindu-se şi crescând înnainte, nu numai apa Moldovei şi Siretiul le-au fost hotar,

[44] Theiner, ibidem, I, p. 374, 1291 : „Occurit sensibus nostris non immerito admirandum quod de statu regni et *novitatibus* plurimis inibi subsesutis nihil ad apostolici sedis notitiam perduxisti et precipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia gravia et iacturas que diversis et provincia Colocensis incolis intulit *truculenta saevitia scismaticorum* et paganorum post praefati tamen Regis obitum, utrum huiusmodi mala periculosa evenerint aut invaluire noscantur... nullatim expressisti". Este evident că, pentru ca papa să mustre pe arhiepiscop despre neraportarea *noutăţilor*, trebuie să se fi întâmplat o răscoală chiar atunci, pe lângă altele de mai înnainte. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 509. Ştiri mai amănunţite asupra prigonirilor schismaticilor din partea bisericei catolice vezi în At. M. Marinescu, *Isvoare pentru istoria bisericească română*, Săbiu 1911, passim.

[45] Ipotezele celelalte două, acea a d-lui Onciul şi acea a lui Hasdeu asupra întemeierei domniei unitare în Muntenia vezi în adaosul la acest volum, la sfârşit.

ci până la Nistru şi până la mare s'au lăţit" [46]. *Neculai Costin* înfloreşte această întâmplare cu mai multe basme, pe cari mintea poporului le plăzmueşte totdeauna în jurul faptelor mari ale istoriei sale. El spune că „să se fi îndemnat *Dragoş* cu oare câţiva de ai săi din Maramureş şi au venit peste munţi în chip de vânătoare şi au găsit o hiară, şi gonind-o cu dulăi până la apa Moldova şi obosită fiind hiara, au prins'o în apa Moldovei la locul unde se chiamă Boureni... Pus-au şi în pecetea domniei ţărei cap de bour ce se vede până astăzi. Ieşit-au mai la câmp acei vânători şi au nimerit la locul unde este acuma mânăstirea Eţcanii şi acolo erà prisacă cu stupi, şi erà la acei stupi un Rusneac anume Eţco şi întrebându'l ce om este de trăieşte în loc pustiu, şi cine stăpâneşte locurile acele? El a răspuns că este Rusneac din ţara leşească şi cum a auzit el din bătrâni că ajunge locul până la Dunăre şi până în Mare şi pe Nistru în sus până unde începe Ţara Leşească... Iar apei Moldovei unde a ucis hiara, pre numele unei ţince (căţele) ce o chemà Molda, care de multă goană ajungând la apă, limbind multă, a crăpat, s'au numit Moldova după apa Moldovei pre numele Moldei" [47].

Miron Costin reproduce aceeaşi povestire în poema polonă, adăugând numele satului din care a ieşit „*Dragoş fiul lui Bogdan*", anume *Cuha* din Maramureş, sat ce vom constatà din documente că într'adevăr a fost al descălecătorului. Tot Costin ne mai spune că colonia moşului Eţco deveni apoi Suceava, care nume îl explică el prin aceea, că ar fi fost dat de nişte cojocari unguri, căci cojocarul pe ungureşte s'ar numi soci [48].

Această tradiţie este luată întreagă de cronicarii Moldovei din vechile Letopiseţe : cel dela Bistriţa şi cel dela Putna, care acest din urmă vorbind ceva mai pe larg decât cel dintâiu, spune că : „din mila lui Dumnezeu primul vodă Dragoş ieşind la vânat din Ţara Ungurească, dela locul numit Maramureş după numele apei, şi urmărind un zimbru îl ucise lângă acest fluviu Moldova, şi se veseli acolo cu boierii săi, şi locul îi plăcù aşa de mult încât rămase acolo şi coloniză ţara cu acei Moldoveni ungureşti şi domni doi ani".

---

[46] *Letopiseţele*, ed. Kogălniceanu, Iaşi, 1852, 1, p. 98 ed. II, 132, [ed. Giurescu p. 13]. Cronica putneană, (Bogdan *Cronicile româneşti*, p. 143 şi 193). dà tot pe Dragoş ca înfiinţătorul domniei moldovene.

[47] *Letopiseţele*, I. p. 90 [ed. II, p. 83—84].

[48] *Arh. ist.*, I, 1, p. 167. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* p. 34 spune că : „Dragosch primus nostris in patriam pristinam redeundi auctor", erà fiul lui Bogdan el însuşi fiu al lui Ioniţă împ. Rom.-Bulgarilor. Intr'o altă cronică scrisă leşeşte de Miron Costin, nou descoperite de d. I. Bogdan, *Cronice inedite* 1895, p. 186—textul polon, pag. 160—cetim : iar Românii adecă Romanii şi mai întâi „Montenii" sau „Muntenii" se scoborîră din munţi la locuri mai deschise sub domnul lor Negru ; după aceea ieşiră şi Moldovenii din Maramureş sub Dragoş, întâiul lor domn, la ţara Moldovei şi ocupară mai întâi locurile de sub munţi.

Există şi o altă cronică a Moldovei, cea anonimă, mai nouă decât celelalte. Ea conţine o poveste mult mai amănunţită în care amestecă şi venirea Romanilor din Italia sub Traian; dar în partea ce se referă la descălecatul Moldovei, atribuit tot lui Dragoş, adaugă că acest fapt s'ar fi petrecut pe timpul regelui unguresc Laslău, adecă Vladislav Cumanul 1290, după cum vom vedeà mai jos [49].

Miezul acestei tradiţii este că Moldova a fost întemeiată sub conducerea lui *Dragoş*, de către nişte Români coborâţi din Maramureş pe care unele versiuni îl dau drept fiul lui Bogdan. Data acestui eveniment este fixat deosebit de deosebitele cronici: Letopiseţul dela Bistriţa, cel mai vechiu, dă anul 1359; Ureche pune anul 6807 (1299) [50]; Miron Costin în poema polonă primeşte anul 1304, iar cronica putneană urmată în această privire de Nicolai Costin pune anul 1342 (6850).

In contrazicere cu aceste tradiţii conţinute în toate cronicele Moldovei, documentele ungureşti arată pe unul *Bogdan* ca pe acel ce ar fi întemeiat domnia moldovenească substrăgându-se dela autoritatea regelui maghiar.

Din îmbinarea acestor două nume, ale tradiţiei şi documentelor s'a făurit personajul închipuit de *Bogdan-Dragoş* [51], care nu a existat niciodată.

Innainte de a lămuri contrazicerea ce pare a se întâlni între tradiţie şi documente, să le analizăm pe aceste. Ele sunt în număr de trei cunoscute până acuma. Cea mai nouă din aceste diplome este din 1365 şi conţine dăruirea moşiei lui Bogdan,

---

[49] D. Onciul *Originele Principatelor române*, p. 96, crede că Laslău este luat de Români după tradiţia ungurească şi că ar fi fost *Vladislav cel Sfânt* (1077—1095) care ar fi întovărăşit ca un geniu proteguitor expediţia lui Ludovic cel Mare; aşà s'ar fi substituit în legenda românească figura închipuită a lui Laslău celei aevea a lui Ludovic. Nouă ne pare această adaptare a legendei ungureşti de către Români ceva nepsihologic; apoi avem pe Ladislau Cumanul care înnaintea lui Ludovic fusese prin Moldova. Pentru ce să recurgem la un sfânt unguresc? Nu putem primì nici ipoteze d-lui Ioan Ursu *Relaţiile Moldovei cu Polonia*, p. 10 că acest craiu Laslău ar fi fost Andreiu Voevodul Transilvaniei fiul lui Laik amintit de *Cronica Dumbicense*, de oarece tradiţia moldovenească vorbeşte de *craiu* şi nu de voevod.

[50] I. Bogdan, *Cronice inedite*, 1895, p. 34 şi 49. *Letopiseţele* I, p. 90. [ed. II, p. 83]. Data pusă de Kogălniceanu la p. 99 [ed. II, p. 133, ed. Giurescu p. 16]: 6867 (1359) este greşită; căci *N. Costin* spune despre data la care pune Ureche descălecatul ţărei: „Dar ceeace scrie Ureche vornicul că a fost veleatul 6807 (1299), la descălecatul ţărei cu Dragoş Vodă, nu se tocmeşte, că încă pre acea vreme (1299) erà pustie ţara Moldovei". O asemenea Moldovă pustie nu puteà fi însă susţinută de N. Costin, pentru anul 1359, când el singur pune descălecatul ţărei în 1352.

[51] D. e. Eudoxiu von Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, Bucureşti, 1878, p. 250, admite această îngemănare.

Cuhnia din Maramureş (*Cuha* lui M. Costin) pe care Bogdan o pierduse prin necredinţa lui către regele maghiar, lui *Moldovanul Balk fiul lui Sas* şi prin el fraţilor săi după mamă, *Drag, Dragomir* şi *Ştefan*. Acel „*Balk Moldovanul fiul lui Sas*" este lăudat de rege „fiindcă l'au sprijinit în ţara moldovenească, a căpătat acolo mai multe răni şi a pierdut servitorii săi pentru a susţineà pe rege, şi *lăsând acolo pământurile şi drepturile sale*, au urmat pe rege în Ungaria" [52].

A doua diplomă cu câţiva ani mai veche, din 1359, conţine dăruirea mai multor sate româneşti însemnate însă cu numiri în parte maghiare: Zalatina, Harpatokfalva, Kopacsfalva, Drszefalva, Hernershaza şi Sugatugfalva din Maramureş, lui *Dragoş* fiul lui Gyula „credinciosul nostru Valah din Maramureş, spre răsplătirea slujbelor făcute de el în expediţiile noastre, mai cu samă însă spre a redobândi ţara noastră cea moldoveniască, unde mai mulţi Valahi părăsiseră calea datoriei credinţii". Regele dă deci toate aceste sate lui Dragoş, şi prin el fiilor săi *Gyula* şi *Ladu*, spre a se folosi ei şi moştenitorii lor de acele moşii, după dreptul nobiliar, ca şi ceilalţi nobili ai regatului cari ar slujì în armată, îndatorindu'i bine înţeles la păstrarea credinţei către dânsul [53].

---

[52] Fejer, IX, 3, p. 469' 1365: „Ludovicus strenuo viro Balk *filio Saaz Moldavo* wojevodae Maramurusiensi quod idem adhuc in terra nostra Moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera acceperit, amissis servitoribus suis pro rege sustinendo, *terrasque proprias et iura ibidem reliquendo*, regem in Hungariam secutus fuerit; ipsi Balkh et per eum Drag, Dragomir et Stephano fratribus uterinis possessionem Cuhnia vocatam, cum appertinentis in comitatu Marmorus existentem, quam per infidelitatem et notam Bogdan wojevodae eiusque filiorum, qui terram regis Moldavanam occupantes clandestine in contumeliam regis moliuntur conservare, ad se devolutas, solemni prvilegio confert". In Mihaly *Diplome Maramureşene*, p. 56, vina lui Dragoş e redată astfel: „Bogdan voyvodae et suis filiis infidelibus notoriis qui de regno nostro in praefatam terram nostram Moldovanam clandestine recendentes eundem in nostre Maiestatis contumeliam moliuntur conservare". Doc. din Fejer pare a fi o prescurtare a originalului din Mihaly. Curios însă că acest original nu conţine indicaţii „Balk filio Saaz *Moldavo*" ci numai „Balk filium Saaz voyvodum nostrum Maramurusiensem". Că acest Balk se află în Moldova, e lucru de căpetenie şi reiesă însă din ambele versiuni.

[53] *Fejer*, IX, 2, p. 139, 1359: „Ludovicus... quod nos preclaris meritis Dragus filii Gyulae fidelis Olachi nostri de Marmarosio in memoriam nostrae Celsitudinis reductis, quae servitia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus sibi commissis et confisis, specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae, plures Olachos rebellantes a via debitae fidelitatis devientes... volentes igitur pro premissis suis obsequiosis meritis, regio occurere donativo, quasdam vilas nostras Olachales; Zalatina, Harpatokfalva, Kopacsfalva, Drszefalva, Hernershaza et Sugatugfalva, proventibus nostris quinquagesimalibus novae donationis titulo dedimus... prefato Dragus et per eum Gyula et Lado filiis suis eorumque haeredibus... omni eo iure nobilitatis titulo, quo ceteri viri primi et naturales regni nostri nobiles sub vexillo gaudeant et fruantur, ita tamen quod idem Dragus et filii sui... sincere fidelitatis hommagium perpetue tenerentur observare. Mihaly, *l. c.*, p. 37 dă acestui diplom data 1360.

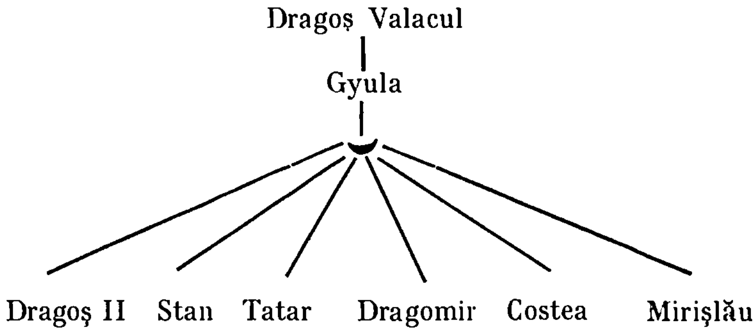
A treia diplomă, cea mai veche din toate, este din 1355 şi întăreşte posesia aceluiaşi Dragoş fiul lui Gyula care şi acesta erà fiul unui altui Dragoş Valacul, asupra două moşii ale sale Gyulafalva şi Nyres de lângă fluviul Maramureşului, pe baza altor două documente din 1349, pe cari regele le reproduce în întregimea lor, din cuvânt în cuvânt. Cel dintâiu din aceste documente redate de acel din 1355, porneşte dela Ludovic cel Mare, şi este un ordin dat lui Ioan fiul lui Iuga, voevodul Valahilor din Maramureş, ca să reintroducă pe Dragoş, pe tatăl său Gyula şi pe fraţii săi : Stan, Tatar, Dragomir, Costea şi Mirişlău, în posesiile lor, Gyulafalva şi Nyres, din cari fuseseră scoşi cu foc şi cu sabie, de către Stan fratele acelui Ioan către care regele îndreaptă scrisoarea, când acel Stan se revoltase împreună cu *Bogdan*, moşul său după tată. Fiind însă că Gyula cu cei şase fii ai săi Dragoş, Stan (altul decât Stan răsvrătitorul), Tatar, Dragomir, Costea, şi Mirişlău nu voiseră să iee parte la răscoala lui Bogdan şi a lui Stan fratele lui Ioan, pentru care pricină aceştia le şi pustiiseră satele, le arseseră casele şi'i dăduseră afară din moşiile lor, apoi regele pentru a răsplăti credinţa pe care Gyula şi cu fii săi o păstraseră către dânsul, ordonă lui Ioan fiul lui Iuga Voevodul Maramureşului, ca să pună pe jăluitori înnapoi în posesiile lor după o prealabilă cercetare. Mai adaugă regele că Gyulafalva şi Nyres fusese dăruite lui Gyula pentru credincioasele sale slujbe de fericitul întru pomenire tatăl său, regele Carol Robert (Neapolitanul, mort în 1324). Acest ordin de restituire este dat din Bistriţa în anul arătat 1349. Al doilea document reprodus de diploma din 1355 este procesul verbal al lui Ioan fiul lui Iuga pentru îndeplinirea însărcinărei primite, încheiat în Sziget în 1349. Pe baza acestor doue acte, regele Ludovic întăreşte lui Dragoş, tatălui său Gyula şi fraţilor săi mai sus pomeniţi, stăpânirea asupra satelor de cari fuseseră despoiaţi, cu condiţia ca ei să plătească dările obişnuite după dreptul Valahilor [54].

---

[54] Acest document a fost publicat de mine pentru prima oară în *Revista pentru Istorie* a lui Gr. Tocilescu, V. p. 166 : „Ludovicus Dei gratia, Hungariae, Rex... ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire : Quod Dragus, filius Gyula, filii Dragus Olacus, ad nostram accedendo praesentiam exibuit nobis quasdam duas litteras patentes, unam videlicet nostram, aliam vero litteram Iohannis, filii Ige voevodae Olachorum de Marmorisio, super statutionem possessionum Gyulafalva juxta flumen Maramorisii et Nyires vocatam, eidem Dragos nec non praedicto patri, item Stano, Tatar, Dragomir, Kuszta et Miriczlo fratribus suis fatis confectas, supplicans, nostrae majestat ut easdem litteras et statutionem possessionariam acceptare, ratificare, et pro eisdem nostro dignaremur privilegio confirmare. Quarum tenor talis es :

Ludovicus Dei gratia, rex Ungariae fideli suo Iohanni, filio Ige, voevodae Olachorum de Maramorisio salutem et gratiam. Querimonialis relatio Gyula filii Dragus nobis patefecit, quod Stanus filius ejusdem Ige frater tuus, qui *nuperrime* in notam infidelitatis Bogdano quondam voevodae, patruo suo, nostro et

Să stabilim acum, după aceste documente, genealogia acestor nobili Români, străbunii transcarpatini ai multor boieri moldoveni. Cel mai bătrân din ei, care murise la 1349, este *Dragoş Valacul*, tatăl lui Gyula, care la rândul său este arătat că având şase copii : *Dragoş II*, *Stan*, *Tatar*, *Dragomir*, *Costea* şi *Mirişlău*. Avem deci următoarea genealogie :

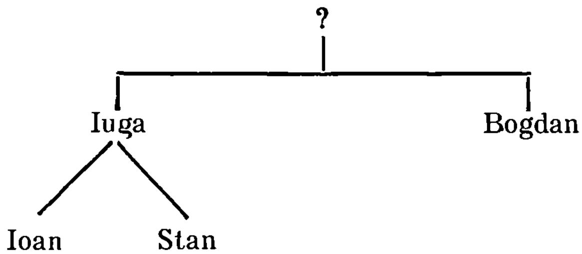

Afară de această familie, mai sunt câteva viţe din alta, pe care o vom numi-o a Bogdăneştilor, după numele personajului ei celui mai de samă. Documentul din 1349 spune anume că fiul lui Iuga şi nepotul de frate a lui Bogdan, anume Stan, s'ar fi răsculat contra autorităţei regeşti, pe când alt fiu al lui Iuga, Ioan, este arătat ca voevodul Valahilor din Maramureş la 1349, rămas credincios lui Ludovic, şi pe care regele îl însărcinează cu reintroducerea lui Gyula în moşiile sale. Bogdan

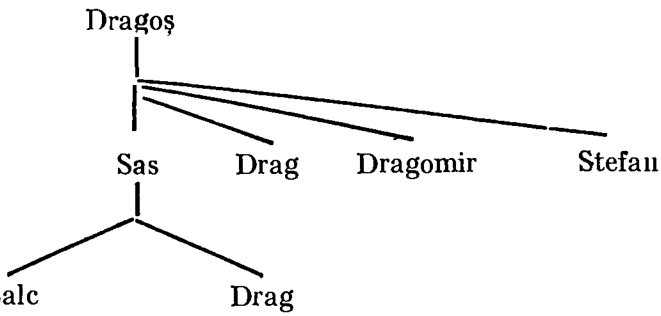
regni nostri infideli notorio, adhaerendo incidit, ipsum, item Dragus, Stanum, Tatar, Dragomer, Kszta et Miruszlou filios suos, propter eorum fidelitatis constantiam eo quod ipsos a via solitae fidelitatis diuturnae et suo ac ipsius Bogdan quondam Voevodae nostri infidelis notorio contubernio et societati iungere nequivisset, de possessionibus eorum Gyiulafalva juxta fluvium Maramorisii existente et Nyires vocatis, quas olim excellentissimus princeps dominus Carolus Dei gratia inclytus rex Ungariae genitor noster carissimus bonae recordationis, eidem Gyulae pro fidelissimis et meritoriis suis serviciis contulisset, eiecisset et exclusisset, domos suas concremari et comburi faciendo. Idicirco fidelitati tuae firmiter praecipimus per praesentes : (urmează ordinul de restituire şi procesul verbal care o constată, făcut de Ioan fiul lui Iuga) Anno dom. MCCCXLmo nonno.

Nos itaque humilimis supplicationibus praedicti Dragus filii Gyulae eiusdem Dragus et praedictorum patris et fratrum suorum ac praedecessorum eorundem praefuisse dignoscuntur, acceptamus et pro eisdem possessoribus atque heredibus ac succesoribus auctoritate Regia confirmamus, salvo tamen nostro iure regali, ita tamen quod praedictus Dragus et pater ac frates sui antedicti debitas semper dare et justitia (sic) consueta (sic) more Olachorum Regiae maiestati teneantur jugiter exhibere. Anno dom. MCCCLmo quinto, quarto idus octobris Reprodus acum în text identic de Mihaly, *l. c.*, p. 33.

însă şi cu Iuga sunt fraţi de oarece Stan este arătat ca nepotul de frate al lui Bogdan. Avem deci următoarea genealogie:

Cât despre familia voevozilor din Moldova anteriori descălecărei lui Bogdan, şi pe care vom numi-o a Dragoşeştilor, ea înfăţişează următoarea ramificare [55] :

voevod in Moldova 1365, voevod de Maramureş 1368, comite de Satu-mare 1383, comite al Secuilor 1390, com. de Ugocsa 1392, mort cătră 1400.

voevod de Maramureş 1368 până la 1398, comite al Secuilor 1390, com. de Ugocsg 1392. mort cătră 1400.

Familia Drăgoşeştilor păstrase credinţa către regii unguri iar răscoala în contra lui Ludovic porneşte din sinul familiei Bogdăneştilor. Ludovic numeşte *Moldovanul* pe Balk şi spune despre acest din urmă că i-a ajutat *în Moldova*, la combaterea lui Bogdan; că au primit acolo mai multe răni, pierzându'şi servitorii ce'i aveà, şi că au *trebuit să părăsască moşii şi drepturi pe cari le aveà în Moldova*, pentru a urmà pe rege în Ungaria; de unde urmează că acest Balk trăià în Moldova când Ludovic

[55] Vezi asupra acestei familii şi a ramificărilor ei posterioare E. Picot. *Tableau généalogique de la famille de Dragos* în *Revista pentru istorie* a lui Gr. Tocilescu, V. p. 310 şi urm. Familia acestui Dragoş este alta decât aceea a lui Dragoş Valacul. Dacă se află în ambele familii două nume identice, Drag şi Dragomir, ele sunt purtate în familia lui Dragoş Mold. de fiii lui şi în aceea lui Dragoş Valacul de nepoţii lui.

a venit aici contra răsvrătitorului Bogdan, şi că tot aici trăise şi tatăl său Sas, care domnise înnainte de el. Sas însă şi Dragoş tatăl lui sunt daţi de cronici, adică de tradiţiune, ca domnind în Moldova.

Această împrejurare ne va sluji spre a limpezì contrazicerea pe care am arătat-o mai sus că s'ar părea a se întâlni între tradiţie şi documente.

Limpezirea contrazicerei. — Am văzut că tradiţia atribuie pretutindeni lui *Dragoş* descălecarea Moldovei, pe când din documentele raportate rezultă tot atât de limpede că numele întemeietorului Statului moldovan, a fost *Bogdan*. Apoi toate cronicile cari raportează tradiţia ţărei, pun după Dragoş pe un Sas, fiul lui, şi apoi pe Bogdan. Aşà avem următorul şir al domnilor celor dintâiu ai Moldovei, după cele patru mai vechi izvoare cunoscute până astăzi :

LETOP. BISTRIŢA	ANALELE PUTNENE	CRON. MOLDO-POL.	URECHE
Dragoş	Dragoş	Dragoş	Dragoş
Sas	Sas		Sas
Laţcu	Bogdan	Bogdan	Laţcu
Bogdan	Laţcu	Laţcu	Bogdan [56]

Cu toată deosebirea în şirul domnilor celor dintâiu ai Moldovei, toate cronicele mărturisesc că domnul cel întâiu al acestei ţări, a fost Dragoş, şi că fiul acestuia a fost Sas. După Dragoş şi Sas vin Bogdan şi Laţcu la unele cronici intervertiţi ; însă se va videà că urmarea reală este Bogdan-Laţcu şi nu pe dos. Rezultă clar că şirul celor dinâtâiu trei domni ai Moldovei este următorul :

Dragoş Sas, (Balk) Bogdan

După tradiţie deci se vede că Bogdan cel arătat de documente ca întemeietorul Statului moldovan, prin răscoala lui contra autorităţei maghiare, a fost precedat în domnie de doi alţi principi. Cu alte cuvinte *Moldova există ca ţară înnainte de a fi înfiinţată ca Stat*, şi această împrejurare îşi găseşte foarte uşor deslegarea. Intr'adevăr, cum se poate explicà faptul că Balk fiul lui Sas să aibă proprietăţi în Moldova şi să se alipiască *aici* către expediţia regelui împotriva lui Bogdan? Trebuie numai decât ca acest Balk să fi fost aşezat în Moldova şi anume încă înnaintea lui Bogdan, căci regele în documentul din 1349 spune că răscoala lui Bogdan ar fi avut loc nu de mult (nuper-

[56] I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 34 şi 49 ; [119—120] şi I. Bogdan, *Vechile cronici mold.* p. 143 şi 193. Ureche în *Letopiseţe*.

rime) și, când se duse în Moldova pentru a supune pe Bogdan, întâlni acolo pe Balk Moldovanul, fiul lui Sas.

Pentru ca Balk să ajute lui Ludovic în Moldova, unde se vede cà el erà așezat, trebuie ca el sau predecesorii lui să fi ocupat această țară mai de mult timp.

Rezultă deci că înnainte de coborîrea lui Bogdan din munți, veniseră în Molvova alți voevozi din Maramureș, cari păstraseră însă credința și supunerea către regii maghiari, schimbându'și numai locul sălășluinței lor. Aceasta nu puteà supărà pe rege, Moldova fiind privită, cu sau fără cuvânt, ca o țară supusă coroanei unguresti, încât coborârea acelor voevozi din munte mai către șes, puteà apăreà regelui numai ca o strămutare a supușilor săi din o parte de țară în o alta.

Coborârea lui Bogdan din Maramureș are însă cu totul alt caracter; ea este arătată ca o fugă tăinuită, prin care acest voevod voi să se substragă de sub autoritatea regelui; deaceea îl vedem îmbiind o mulțime de locuitori a'l urmà într'acolo, câștigând la planurile sale și pe Stan fiul lui Iuga, alt voevod din Maramureș; iar cei cari nu voiră să urmeze întreprinderea lui sunt pedepsiți, li se ard casele, li se pustiază moșiile, precum am văzut că s'a făcut cu acele ale lui Gyula și fiilor săi.

Când Bogdan ajunse în Moldova, el dădù aici peste celălalt voevod credincios regelui celui dușmănit de dânsul, anume peste Balk. Trebui numai decât să se nască o luptă între dânsul și vasalul regelui din Moldova. Ludovic alergă în ajutorul acestuia din urmă. Trecând în Moldova ajutat de Gyula, el sprijini aici pe credinciosul său Balk contra vasalului răsvrătit; dar soarta armelor nu le fu favorabilă, de oarece vedem că Balk este nevoit să părăsească Moldova, lăsând aici în mâinile lui Bogdan, drepturi și moșii, și să urmeze pe rege în Ungaria, unde este despăgubit de pierderile suferite în Moldova, prin dăruirea moșiei lui Bogdan, Cuhnea, de care acesta fusese despoiat, ca trădător. Regele întreprinde mai târziu mai multe expediții, pentru a supune pe Românii ce se substrăseseră de sub stăpânirea lui, toate însă fără izbândă [57]. Pământul Moldovei devenise un loc de scăpare pentru toți Românii nemulțămiți cu guvernul unguresc — și numărul lor erà însemnat. Poporațiea ei creșteà pe zi ce merge,

[57] Thurocz, in Schwandtner I. p. 241 cap. 39. *Scriptores rerum hungaricarum*, (Ludovicus) fere singulis annis vel in quolibet anno movit exercitum contra aemulos et rebelles et saepius contra Rachenes et Moldavos". Capitolul al III-lea din Thurocz conține cronica contimporană a lui Ioan de Kikullew). *Cron. Budense*, p. 331: „In quolibet tertio anno saepius contra Racenses et Moldavos". Aceste dese expediții dovedesc lipsa lor de izbândă: căci dacă una din ele ar fi fost biruitoare, ce nevoie mai erà de o veșnică a lor reînnoire?

şi în curând Moldova deveni o domnie destul de întinsă pentru a putea determina ea singură mersul destinelor sale [58].

Astfel deci se desleagă contrazicerea aparentă ce se arată între tradiţie şi documente, în sensul acela că Moldova a fost *de două ori descălecată*, odată ca ţară rămasă tot în vasalitatea Ungurilor, de către *Dragoş*, şi a doua oară ca Stat neatârnat, de către *Bogdan*.

Este însă de observat că chiar Dragoş şi urmaşii lui, Sas şi Balk, de şi supuşi coroanei ungureşti, prin poziţia geografică, a ţărei în care ei se strămutaseră, separată de crăiia ungurească prin înnaltele piscuri ale Carpaţilor, se bucurau aproape de neatârnare, încât tradiţia a putut uşor amesteca revolta posterioară a lui Bogdan, cu înfiinţarea primului voevodat în Moldova superioară, şi să atribuie astfel lui Dragoş întemeierea acestui Stat.

Conform cu aceste rezultate dobândite prin critica ştiinţelor păstrate de deosebitele izvoare, găsim pe Raguzanul *Giacomo di Pietro Lucari*, al căruia grad de credinţă l'am analizat mai sus, enumărând în chipul următor pe primii voevozi ai Moldovei : *Dragoş* pe care'l face baron din Hust, cetate din Maramureş, *Sas*, *Bogdan*, *Laţcu*, După acest din urmă înşiră pe *Muşatin* (Petru), *Roman* şi *Ştefan*; apoi pe *Iuga*, *Alexandru* (cel Bun), *Roman al II*-lea, *Ilie* şi *Petru Ciubăr* [59], arătare ce concordă pentru cei dintâiu 4 domni, pe deplin cu şirul stabilit prin documente. Această împrejurare întăreşte încă şi mai mult valoarea arătărilor lui Lucari şi pentru părţile acele ce nu pot fi controlate prin documente, anume cele spuse de el relativ la descălecarea Munteniei.

In sfârşit existenţa lui Dragoş în Moldova ca domn, a lăsat chiar urme geografice. Aşa se întâlneşte numele lui alipit de o câmpie, tocmai în partea muntoasă a Bucovinei, unde încă pe timpul lui Alexandru cel Bun se găseşte o *câmpie a lui Dragoş* [60]. Apoi Neculai Costin spune că ar fi aflat din oameni

---

[58] Thurocz, în Schwandter I p. 245 cap. 49: Huius (Ludovici) tempore Bogdan waiwoda Olachorum de Maram rosio coadunatis sibi Olachis eiusdem districtus in terram Moldaviae, coronae Regni Hungariae subiectam, sed a multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit et quamvis per exercitum ipsius regis saepius impugnatus exstitisset, tamen crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam terram, in *regnum est dilatata*".

[59] *Ristretto* (comp. mai sus p. 18), p. 105 : „Nel 1358 *Draghissa*, à Dragoie barone di Ust. città in Transilvania s'insignori de Moldavia, sottomisse i Tartari, e morendo lascio il regno à *Sas* suo figliuolo, il quale riduse la provincia à particolari di Valachia. A Sas seğul *Bogdan*... Morto Bogdan venne *Ladzko*, *Mussatin*, *Roman*, *Stefano*... Successe poi *Iuga*, *Alessandro*, *Ilia* che rese il regno feudatario à Poloni, *Romano* Secondo et *Pietro Ciubar*".

[60] Doc. din 1479, Aprilie în 8 în *Arh. ist.*, I, 1, p. 110.

bătrâni că o biserică de lemn la Olovăț, ar fi fost ridicată de Dragoș Vodă, unde chiar se spuneà că el ar fi îngropat [61].

Asupra datei descălecărei lui Dragoș, deși nu posedăm științi precize ca asupra acelei a lui Bogdan, totuși avem în cronicele noastre oarecare indicații. Anume aproape toate cronicele pun venirei lui Dragoș în Moldova (descălecatul țărei după ele, care nu cunosc și coborârea lui Bogdan, sau mai bine le amestecă împreună) pe timpul regelui Laslău, adică Vladislav, una din acele cronici, acea a lui Ureche, indicând chiar ca dată a acestui eveniment anul 1299, apropiat de domnia acestui rege al Ungariei, al IV-lea cu acest nume, supranumit și Cumanul, care domnește între anii 1272—1290 [62].

Am văzut mai sus că pe timpul acelui craiu s'au întâmplat persecuții cumplite religioase și s'au iscat revoluții cari, între altele au provocat ieșirea unui mare număr de Cumani din Ungaria către părțile Moldovei, după cari Cumani regele luându-se, îi prinde și'i aduce îndărăt. Că ieșirea acestor Cumani a trebuit să se facă către părțile Moldovei și nu ale Munteniei, se vede de pe aceea că regele spune în documentul eliberat lui Thomas, pentru a mulțumi vitejia lui, că „au fugit acei Cumani în părțile și hotarele Tătarilor, peste munți, *pe unde niciodază nu mai umblase vre un antecesor de ai mei*". Aceasta însă nu o puteà spune Vladislav Cumanul despre Valahia, unde chiar în timpul copilăriei sale, Ungurii făcuseră o expediție contra Voevodului Liten. Și apoi Tătarii nu'și întindeau stăpânirea decât spre părțile Moldovei, nu și spre acele ale Munteniei [63].

Este probabil că voevodul Dragoș din Maramureș, credincios Ungurilor, ca și urmașii săi Sas și Balk, însoți pe rege în expediția lui contra Cumanilor, și plăcându-i „locurile desfătate, cu păduri întinse, pășuni îmbelșugate și ape curgătoare",

[61] N. Costin, în *Letopisețe*, I, p. 59, notă. Faptul că Dragoș și Sas, nu sunt amintiți în pomelnicul mănăstirei Bistrița (Melhisedek în *Revista* lui Tocilescu, II, p. 59), se explică prin aceea că fiind ei credincioși Ungurilor, când veni Bogdan, le va fi șters numele lor din pomelnic. Vezi și C. Kogălniceanu, *Dragoș și Bogdan*, București, 1886, p. 13. Legenda cu biserica de lemn din Volovăț pune rădicarea ei în 1346. Vezi mai multe acte cari reproduc legenda în B. Măzereanu în *An. Acad. rom*, II, tom. XXVIII, 1911, p. 318 (70).

[62] Miron Costin în *Cartea descălecatului dintâiu*, *Letopisețe*, I, p. 31 [ed. II, p. 30, ed. Giurescu p. 54]: „până la vremea lui Laslău, craiul creștin ungurese, la al cărui vreme s'au descălecat al doilea rând de Dragoș Voevod țara noastră". Tot așà arată și Neculai Costin, Idem, I, p. 88 [ed. II, p. 81]: „până în zilele lui Laslău, craiul unguresc, când s'au descălecat al doilea rând țara Moldovei de Dragoș Voevod și țara Muntenească de Radu Negru Vodă". Vezi asupra lui Laslău mai sus, p. 47.

[63] Amintim documentul reprodus și mai sus p. 34 din Fejer, V, 3, p. 409, 1288: „pro reducendis Cumanis, qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminibus Tartarorum, quas nemo antecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes". Asupra expediției contra lui Liten, vezi Vol. II, p. 212.

ce le întâlni în văile Carpaţilor întoarse către Marea Neagră, rămase aici, strămutându-se din Maramureş.

Astfel s'au întâmplat ambele descălecări, acea a *ţărei* Moldovei de Dragoş la 1288, şi acea a *Statului* său de Bogdan în 1348. Ba s'ar păreà după un document din 1343 în care Bogdan este horopsit şi hulit de rege ca necredincioas şi ca fost voevod de Maramureş că el trecuse poate încă depe atunci în Moldova [64].

Aceste două coborâri ale Românilor maramureşeni din muntele ţărei lor către câmpia moldovenească, de şi sunt amestecate de tradiţie în unul şi acelaş eveniment, nu sunt mai puţin doue fapte cu totul deosebite, nu numai prin personajele lor conducătoare, dar şi prin caracterul lor. Acea a lui Dragoş avù de pricină dorinţa Românilor de a căutà un traiu mai uşor, către părţile mai joase ale regiunilor carpatine, deci motive economice, fără a se desface însă de supunerea ungurească; acea a lui Bogdan se făcù pentru a scoate pe Români, de sub apăsarea Maghiarilor, analog cu ceea ce făcuse Radu Negru, către părţile sudice cu vreo 60 de ani mai înnainte; erà o revoluţie politică.

Descălecarea însă a Moldovei,care se dovedeşte prin documente autentice, că a provenit din partea muntoasă a podişului carpatin, întăreşte cererea că şi în Muntenia lucrurile au trebuit să se fi petrecut tot astfel. Apoi este de observat că dacă tradiţia păstrată despre originea Românilor, din poporul roman venit în Dacia pe timpul lui Traian, şi acea a descălecărei Moldovei, se arată a fi conforme cu faptele într'adevăr petrecute, pentru ce oare nu am dà aceeaşi crezare şi tradiţiei privitoare la descălecarea Munteniei, cu toate că în privirea ci dovezile ce există, de şi puternice, şi încheieotare pentru orice minte nepreconceputä, totuşi nu sunt conţinute, ca pentru Moldova, în nişte documente, care să refere *deadreptul* la faptul descălecărei.

3. CARACTERUL DESCĂLECĂREI

Rumânii şi vecinii. — Descălecarea Munteniei şi a Moldovei este un eveniment complex, ale cărui împrejurări trebuesc analizate, pentru a înţelege care a fost natura sa. Faptele ce tre-

[64] Mihaly, *l. c.*, p. 17, 1343, Oct. 21 Oradia Mare, „quem Bogdan quondam woywoda de Maramarisio, noster infidelis". La această dată anterioară cu 6 ani se opune însă cuvântul *nuperrime* din doc. din 1349. Se poate că Bogdan disgraţiat de rege să se fi purtat prin Maramureş până în 1348, când se hotărăşte a trece în Moldova.

bue să slujască de temelie acestei analize au fost studiate până aici. In rezumat sunt următoarele :

Ţările cari erau să fie supuse acestui eveniment, erau împoporate, şi anume cu o poporaţie de obârşie mai ales română în părţile lor muntoase şi slavonă în locurile şese [65]. Deşi ambele aceste neamuri de popoare începuseră a cunoaşte binefacerile unei vieţi organizate, încercările către o asemenea viaţă fuseseră nimicite în formele ei mai superioare, prin furia năvălirei tătăreşti, şi organizarea lor nu înfăţişà decât nişte formaţii cu totul începătoare. Poporul însă lipsit de întocmire definitivă, o cunoşteà şi o doriă, încât trebuià să primiască o asemenea, ca un dar venit din mâna oricui. Pe de altă parte însă peirea formelor de organizare superioară expuneà pe poporaţiile ce locuiau în Muntenia şi în Moldova, a fi uşor supuse, întru cât lipsindu-le închegarea în State, sau acele ce existau fiind slăbite, nu aveau putinţa de a se împotrivi.

De peste munţi veniră nu numai cât întemeietorii dinastiilor muntene şi moldovene, ci şi „o mulţime de noroade", cum spun cronicele muntene şi precum se adevereşte şi de cronica ungurească, care raportează descălecarea Moldovei [66]. Acest popor care veniă de peste munţi erà de viţă română, şi ieşià din nişte mici State organizate în chip feodal, cari reproduceau în mai mic, aproape toate elementele şi condiţiile de viaţă ce se aflau în întregul mai mare din care făceau parte. El aduse cu sine principiul monarhic al ocârmuirei sub voevozi, nobleţa cu drepturile şi îndatoririle sale, obiceiul feodal al dăruirei de pământuri şi altele mai multe.

Descălecarea, de şi făcută de un element numeros, nu aveà caracterul unei cuceriri, căci negăsind descălecătorii împotrivire în ţările descălecate, o cucerire nu erà de lipsă. Apoi chiar elementul năvălitor nu erà pe atâta pregătit pentru luptă, cât îndemnat să fugă de grelele asupriri la cari erà expus. Nu căta el o întindere a stăpânirei, ci o mântuire a existenţei sale. Din ambele puncte de vedere, atât al năvălitorilor cât şi al năvăliţilor, ipoteza unei cuceriri cu sabia este înlăturată.

Şi cu toate acestea dacă cercetăm efectul pe care descălecarea l'a avut asupra Munteniei şi Moldovei, găsim că elementul coborât din munţi a pus în lucrare o predomnire asupra acelui mai vechiu pe care l'a aflat în vale. Este firesc lucru de a admite şi cercetările faptelor o adeveresc, că acei ce se hotărâră a'şi

[65] Vol. II, p. 203.

[66] *Cronica anonimă a ţărei Româneşti* (*Mag. ist.*, IV, p. 231) : „Radu Negru mare herţog pre Almgş şi Făgărgş, ridicatu-s'au deacolo cu toată casa lui şi cu o *mulţime de noroade*". Comp. Thuroz, în Schwandtner I, p. 245 cap. 79 : „Bogdan coadunatis sibi Olachis eiusdem districtus... crescente *magna numerositate Olachorum* inhabitantium illam terram, in regnum est dilatata".

părăsi case şi moşii, pentru a căutà dincolo de munţi o nouă patrie, erau elementele superioare şi bogate ale societăţei, şi nu cei săraci şi mici cari simţiau mai mult sărăcia lor decât asuprirea. Fugarii din Ungaria, năvălitorii către şesurile Dunărei şi ale Nistrului, erau cei mai mulţi boieri, iar clasa inferioară a societăţei va fi fost reprezentată numai prin slugile şi oamenii de casă ai acestora. Descălecarea avù deci de efect slăbirea elementului boieresc din Transilvania şi adăogirea acestuia în ţările de la poalele Carpaţilor, unde boierimea ce se va fi aflat pe aici, se întruni cu acea a noilor veniţi [67].

Există o dovadă învederată despre predominirea elementului năvălitor. Ea se deduce din numele pe care şerbii l'au purtat îndelungat timp în Muntenia, anume acel de *Rumâni*.

Această denumire fiind îndeobşte îndestul de cunoscută, vom raportà numai câteva dovezi în sprijinirea existenţei sale. Aşà în un document din 1611 găsim pe unul Tudor din Voineşti care se recunoaşte drept dator jupânului Mihail cu suma de 7700 aspri, şi fiindcă erà dator jupânului Mihail cu acei bani de un timp îndelungat, îi pune zi pentru cea de pe urmă dată la Sf. Dimitrie, „iar să nu voi plăti asprii la zi, iar eu să-i fiu *rumân* cu feciorii mei şi cu toată moşia mea" [68]. Un alt document din 1617, arată pe unul Pană Armaşul care vinde jupânului Hrisca toată partea sa de moşie din Voineşti şi cu un *rumân* anume Oană, cu feciorii lui drept 4000 de bani gata [69]. Sunt documente cari pomenesc pe rumâni ca o clasă de popor. Astfel unul din 1612 dela Radu Vodă, apără braniştele mânăstirei Argeşul „de către toţi oamenii, ori orăşenii, ori *rumâni*, ori megieşi, ori slujitori, ori cine o fi" [70]. Mihai Viteazul consfinţeşte prin un aşezământ şerbirea ţăranului, sub numele de *rumânie*, care până la dânsul erà numai obişnuelnică. El spune în hrisovul său : „care unde va fi, acela să fie *rumân* veşnic unde se va aflà" [71]. Că aşezământu erà vechiu se vede din un document dela Constantin Şerban din 1615 care spune despre nişte rumâni că ar fi fost ai unor boieri *din moşi strămoşi* [72].

Cum să se explice această întrebuinţare a numelui etnic al poporului român, într'un înţeles josnic şi aplicat la o clasă degradată a societăţei?

[67] In documentul din 1247 am văzut că se vorbeşte de *maiores terrae* la poporaţia română din munţii Valachiei, Vol. II, p. 209. Emigraţia oamenilor săraci se întâmplă numai atunci când condiţiile existenţei lor materiale devin apăsătoare ; mai niciodată nu fug ei înaintea unei persecuţii politice sau chiar religioase.

[68] *Arhiva Istorică*, I, 1. p. 8.

[69] *Ibidem*, p. 14.

[70] *Ibidem*, p. 119.

[71] *Magazin istoric*, III, p. 277.

[72] Mai jos în vol. VI, la cap. : *Starea ţăranilor*, unde existenţa aşezământului rumâniei va fi pe deplin cercetată.

Noi credem că este peste putință de a găsi o explicare aiurea decât în faptul descălecărei. Se știe anume că unele părți dintr'un popor păstrează uneori numele general etnic al acestuia, ca nume special al tribului lor. Astfel Sclavinii au păstrat în grupul lor numele generic al Slavilor, din care celelalte triburi se numiau Venzi, Moravi, Croați, Ruși, Poloni, etc. Tot așă se pare că și Românii cari locuiau pe coastele Carpaților spre Valahia, purtau în special numele de Rumâni, pe când celelalte trunchiuri ale lor se numiau Moldoveni, Maramurășeni, Bănățeni, Ardeleni etc. [73]. Când veni peste acești *Rumâni* descălecarea din Transilvania a *Muntenilor* se făcù o deosebire între aceste două elemente: Muntenii deveniră stăpâni, iar Românii sau Rumânii, supuși.

Indoitul nume al Valahiei. — Tot de aci se explică și îngemănarea numelui Valahiei chiar în gura poporului. O țară poate primi mai multe denumiri chiar, date însă de străini. Poporul ce o locuește va denumi-o îndeobște cu un singur nume. Valahia face o excepție dela această regulă. Ea poartă doue numiri chiar la poporul ce o locuește: *Țara Muntenească* și *Țara Rumânească*. Pe când la cronicarii Moldoveni se întâlnește aproape excluziv numai numele dintâiu, acei munteni întrebuințează mai mult pe acel de Țara Rumănească dar uneori și acel de Țara Muntenească, ceeace dovedește că tot așà de nedistinct erau întrebuințate ele și în gura poporului însuși.

Mai de samă însă este că chiar documentele unde nu poate fi bănuită nici o înriurire literară, și anume tocmai acele anterioare sau de pe timpul lui Matei Basarab când *rumănimea*, în înțelesul de șerbie erà în floare, numesc în repețite rânduri Valahia *Țara Rumănească*. Astfel o scrisoare din 1604, tânguirea boierilor munteni, cei refugiați în Moldova, îi ara ă cum unii ce „au fost în *Țara Rumânească*". Un document din 1635 care conține jurământul de credință făcut de oștirea lui Matei Basarab, atât acestuia cât și aliatului său Gh. Racoți, spune: „noi toți slujitorii *Țărei Rumănești*, căpitani, iuzbași, ceauși, vătășei și toți oștenii, călărimea și pedestrimea jurămu-ne pre numele lui Dumnezeu și pre Sfânta Evanghelie și pre Sfânta preacurată Maria, cum noi vom fi cu toată credința Măriei Sale Domnului nostru Matei Basarab Voevod, care este cu mila lui Dumnezeu Domnul *Țărei noastre Rumănești*" [74]. Un alt document, asupra mânăstirilor închinate, conține titulatura lui Matei Basarab în cuvintele următoare: „Noi Ioan Basarab cu darul lui

[73] Că Românii s'au numit totdeauna pe ei astfel ne-o spune episcopul Veranciu în veacul al XVI-lea: *Mon. Hung. Istorica Scriptores*, IV, p. 205: „quippe quibus ipsi Valachi utuntur, qui se *Romanos* nominant".

[74] 1604 Hurm., *Doc.*, IV, p. 405; 1635 *Col. lui Traian*, 1874, p. 216.

Dumnezeu Domnitor şi biruitor a toată *Ţara Rumănească*", şi mai jos iarăşi spune: „locuitorii *Ţărei noastre Rumăneşti* dintr'amândouă rândurile" [75]. Un al treilea document din 1562 încheie prin cuvintele: „iar care va rândui Dumnezeu a fi domn şi biruitor *Ţărei Rumăneşti*"[76]. In sfârşit mai amintim inscripţia pusă de Matei Basarab pe biserica din Câmpulung: „In zilele ducelui creştin Matei Basarab domn în *Ţara Rumănească*" [77]. Valahia căpătase numele de Ţara Muntenească, dela Muntenii ce se coborîseră în ea. Aveà însă mai înnainte numele de Ţara Rumănească dela „Rumânii" ce o locuiau din vremuri mai vechi [78]. Toate celelalte numiri precum Valachia, Transalpina Havas Alfoeld, Kara Ulag, Kara Iflak, sunt străine, cunoscute şi întrebuinţate numai de străini.

Fără îndoială că la început, *rumân* nu însemnà *şerb*, ci numai *supus* şi abià mai târziu, când se strică condiţia supuşilor, acest termin ajunse a însemnà clasa cea mai de jos a societăţei. Deaceea cu toată această degradare a înţelesului cuvântului de *rumân*, el nu încetează a păstrà ca denumire etnică deplina sa valoare, şi Miron Costin puteà spune cu drept cuvânt tocmai în timpul când rumâniea în sensul de şerbie erà în toată floarea ei, că „în Ardeal, Ţara Muntenească şi Moldova, *poporul se făleşte cu numele de Rumân*" [79]. Acest îndoit înţeles al cuvântului se păstrează până târziu. Aşà găsim că Dionisie Eclesiarcul, cronicar la începutul veacului al XIX-lea vorbeşte în mai multe rânduri de poporul rumân, întrebuinţând apoi cuvântul şi în sensul de şerb. „Apoi n'au avut cum să facă boierii a-i aveà *rumâni* mai mult, şi s'a făcut deslegarea *rumăniei* Franţiei, ca şi odinioară *rumăniei Ţărei Rumăneşti*" [80].

O paralelă interesantă a modului cum acelaş cuvânt poate purtà două înţelesuri, unul onorabil şi celălalt de rând, se vede în cuvântul de *jupân*. Acest termin care însemnà pe boieri în vremile mai vechi, şi erà deci ca şi acel de jupâneasă dat soţiilor lor un titlu de onoare, păstrează până astăzi această nuanţă când îl dăm unui ţăran. Este evident mult mai măgulitor pentru un ţăran de a'i zice: „jupâne" decât „bade". Cu toate acestea aplicat la Evrei, el pierde parfumul său de nobleţe şi iea unul de râs şi bătaie de joc, şi acest dublu înţeles se întâlneşte chiar astăzi.

Cu tot acest îndoit înţeles al cuvântului *rumân*, nu este mai puţin adevărat că el înseamnă în Muntenia clasa cea mai degradată a societăţei, acea care erà aproape confundată cu

---

[75] *Uricarul*, V. p. 157.
[76] *Mag. ist.*, I, p. 128.
[77] Mai sus, p. 29. Vezi şi p. 21, nota 20.
[78] Hasdeu, *Istorica critică*, p. 164.
[79] In *Poema polonă*, *Arh. ist.*. I, 1, p. 161.
[80] *Tesaurul de monumente* a lui Papiu Ilarian, II, p. 211.

Țiganii, și că dacă poporul se mândriă și aici cu numele de rumân, nu o făceà desigur cu înțelesul acestui cuvânt aplicat la șerbire. Unde să găsim însă explicarea acestei stranii denumiri, decât în faptul că poporul român băștinaș al Munteniei, a devenit în urma descălecărei supus Muntenilor, și că numele său etnic de Rumân a căpătat prin această supunere un al doilea înțeles, acel de supus; iar condiția supușilor devenind tot mai rea, a ajuns acest termin să însemne pe șerb.

Să cercetăm care a fost condiția poporului român băștinaș al Moldovei, după descălecare. Aici lucrurile par a se fi petrecut cam astfel. Anume am văzut că elementul năvălitor avù de luptat în Moldova chiar, cu niște partizani ai regelui Ungariei. Fără îndoială că poporația băștinașă a țărei nu va fi fost prea mulțumită de supunerea ei sub Unguri, prin faptul coborirei Dragoșeștilor din Maramureș. Când veni deci Bogdan și proclamă neatârnarea, trebuie să ne închipuim că la glasul său vor fi răspuns toți munții dela un capăt la altul al Moldovei, care erau încinși cu o pânză bătută de poporație românească. Numai astfel se poate explicà energia extraordinară de împotrivire, care puse pe niște fugari în putință de a lupta contra dușmanilor interni și externi totodată, a'i bate și fugărì, și a'și menținea neatârnarea dobândită. Poporul din Moldova, dând însă o mână de ajutor întemeietorului Statului contra Ungurilor, înțelegem că acesta trebui să'l cruțe și să'i respecteze drepturile, mai ales că mai în fiece an, aveà nevoie de brațul său, spre a respinge atacurile necontenit reînnoite ale Ungurilor.

De aceea în Moldova nu întâlnim acea degradare a numelui etnic la însemnarea de șerb, și numele de Moldovan, pe care poporul românesc îl purtà în Moldova, rămâne totdeauna cu înțelesul numai al neamului, niciodată nu se coboară a însemnà pe șerb care în Moldova poartă numele de *vecin*.

Vecinii par a fi fost la început poporația slavonă a Moldovei, acea așezată mai către șes, care mai târziu romanizându-se, apoi mulți din Românii liberi căzând în starea de șerbi, această clasă de oameni deveni și ea o parte din poporul român din Moldova. *Cantemir* ne spune că: „*Șerb care să fie curat Moldovan nu este niciunul*; cei cari sunt, se trag sau din ruși sau din Ardeleni, cărora Moldovenii le zic Ungureni;... iar aceștia, văzând că nu este drept ca boierul să lucreze și să muncească la boier (*căci toți acei ce erau din sânge român se considerau ca boieri*)și ținând că e lucru nevrednic pentru oameni dedați la arme să se apuce de lucrat pământul, fură siliți tovarășii lui Dragoș, ca să facă prădăciuni în țările vecine, cu învoirea principelui lor, și răpind deacolo cultivatori de pământ, să'i așeze pe proprietățile lor" [81].

[81] Descr. Mold., p. 131.

Notiţa lui Cantemir conţine adevăr şi eroare care trebuie despărţite spre a trage din ea folosul ce'l poate aduce. Adevărul este părerea rostită de Cantemir şi care reprezintă pe acea a timpului său, că şerb care să fie curat Moldovan nu este nici unul, căci toţi acei ce erau din sânge român se considerau ca boieri, părere moştenită prin tradiţie chiar într'un timp când nu mai era potrivită cu împrejurările; căci pe timpul lui Cantemir (1711) clasa şerbilor erà compusă tocmai din Români sau Moldoveni, cum am spus parte romanizaţi din locuitorii slavoni ai ţărei, parte decăzuţi în acea stare din oameni liberi ce fuseseră mai înnainte. De aceea să se observe că însuşi Cantemir nu spune că şerbii de pe timpul său *erau* Ruşi şi Ardeleni, ci *că se trăgeau* din aceste neamuri. Cât despre explicarea ce principile scriitor o dă asupra originei acestei clase a şerbilor, că ar fi fost aduşi din ţările vecine, pentru care ar şi purtà ei acest nume, „în semn că mai înnainte vecini erau acei pe cari fericitul succes al armatelor moldovene i-a adus la jugul iobagiei", o asemenea explicare erà firească la un scriitor ce erà de părere că ţara Moldovei fusese pustie la descălecare, lucru ce am văzut că nu este exact. Este adevărat, nu că nici un şerb n'ar fi fost de obârşie moldovan, ci cu atâta mai puţin pe timpul lui Cantemir, când o mulţime de foşti proprietari, de boieri chiar, căzuseră în stare de şerbi, dar că marea majoritate a şerbilor fusese la originea lor Slavi. Aceştia însă fuseseră aduşi numai în parte din ţările vecine „în urma fericitului succes al armatelor moldovene", cei mai mulţi fuseseră aflaţi de descălecători pe pământul Moldovei.

Tot aşa de greşită ca şi originea vecinilor este explicarea ce o dă Cantemir asupra terminului ce'i însemnă. Acest termin de *vecin* care se întâlneşte uneori şi în documentele muntene în locul acelui de rumân [82], nu poate fi dedus, cum vrea Cantemir, din înţelesul său comun de *locuitor apropiat cu aşezarea* [83], ci derivarea însemnărei lui de şerb are altă origine care nu are nimic aface cu ideea de apropiere a locuinţei (voisinage). Vecinul este definit de Actul pentru desrobirea ţăranilor din Moldova din 1749 drept „sătean *megieş* fără moşie, atâta numai că din sat nu este volnic să iasă" [84]. Sătean megieş este însă arătat de diferite

---

[82] Vezi doue documente publicate în *Revista* lui Gr. Tocilescu, I, p. 218 şi 221, unul dela Gavril Moghilă din Târgovişte 1618 pentrn un *vecin* (în textul slavon *vecinu*) şi altul deasemenea pentru un *vecin* dela Alexandru Vodă al Munteniei din 1624. Şi în Moldova se găseşte terminul de rumân pentru *vecin* 1662. Acad. Rom., XLIV, 69: „Eu Petru feciorul lui Bobe să se ştie că m'am vândut *rumân* jupânesei Grajdanei".

[83] Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 128: „Id verum esse ipsum etiam rustici etymon quod moldavice *veczin* vel *vicinus* sonat, arguit ostendique *illos antea vicinos* fuisse, quos deinde ad rusticana opera armorum Moldavorum felicitas coegit".

[84] *Mag. ist.*, II, p. 280.

documente ca *locuitor cu pământ*[85], încât Actul pentru desrobirea țăranilor, pentru a fi corect, ar fi trebuit să zică că vecin este săteanul *ce a fost* megieș, însă a rămas fără moșie, și nu este volnic să'și părăsească așezarea. Terminul de vecin nu poate fi deci redat prin acel de megieș, de vreme ce acest din urmă este negarea chiar a vecinătății, precum vecinătatea este negarea megieșiei, adecă a țăranilor cu proprietăți.

Cu toate acestea terminii de vecin, megieș și chiar răzeș au o legătură dată prin înțelesul lor primordial și de om apropiat cu așezarea. Căci răzeș vine nu dela *hereditas* cum o susțineau latiniștii ci dela *răzor răzoraș*=brazdă despărțitoare între două ogoare. De aceea un document vorbește de niște ocini cari se *răzesc* sau se *răzoresc* adică se ating cu altele[86]. Aceste înțelesuri alunecară cu timpul : megieș și răzeș către acel de om liber, vecin către acel de rob al pământului[87].

Terminul de vecin cu toate că aveà și înțelesul său comun de locuitor ce stă aproape de altul, cu casa lui (voisin, Nachbar), mai aveà și un altul acel de *locuitor* pur și simplu ; prin stricarea condiției clasei locuitorilor săteni, el capătă și acel de șerb, și această bifurcare a înțelesului se vede încă în limba latină poporană. Ințelesul termenului *vicinus* ca locuitor pare chiar a fi acel primordial, întru cât el vine dela vicus=sat, și acest înțeles vechiu este păstrat în limba latină vorbită, pe când celălalt sens al cuvântului de locuitor apropiat este dat mai cu osebire de limba literară. Cuvântul *vecin* în înțelesul de locuitor, din care apoi Românii trăseseră pe acel de șerb, se găsește deci încă din epoca romană, și tot din acest timp trebuie să fi existat cel puțin în sămânță și lucrul la care se rapoartă[88]. Se înțelege dela

---

85 Citām mai multe documente needite din *Condica logofeției lui Brâncoveanu*. Unul din 1693 vorbește despre niște Rumâni cari au fost *megieși* și *slujitori cu ocinele lor* din sat din Sasca Mică de mai înnainte vreme și tot au fost niște oameni slobozi și în pace de rumânie părinții lor și ei". Un altul din acelaș an spune despre o moșie Puțurile ,,că ar fi *megieșască* și că au făcut'o vânzătoare stăpânului ei". Alt document din 1695 arată cum ,,niște oameni din Găești fost'au *megiași* cu toate moșiile lor încă de mai înnainte vreme". Un al 4-lea document din 1699 adaugă că ,,ocina din Delga mai dinnainte vreme fusese *megieșască* a lui Steria logofătul". (Vezi *Condica* citată la p. 35, 110 și 330, al 4-lea document in condica documentelor din *Arhiva Statului*, II, No. 5).

86 S. G. Loginescu, *Legi vechi românești, Pravila Moldovei*, 1912, p. V, unde citează un doc. din 1795 din col. *Acad. rom.* Această derivare a luat'o d. Longinescu din Gâdei, *Contribuțiuni la istoria socială a țărănimei*, Indice. Vezi și doc. citat. de Sebastian Radovici, *Moșnenii și Răzeșii*, 1909 p. 3.

87 Deaceea întâlnim uneori îmbinarea *Vecini megiași*, 1633. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, III, p. 117.

88 *Lex Salica* : ,,Si autem quis migraverit in villam alienam et si aliquid infra 12 menses secundum legem contestatum non fuerit, securus ibidem consistat sicut et alii *vicinii*". *Itinerarium Hadriani* : ,,Die Mercuri in aurora egressi concessimus Viterbiam civitatem quam, ut reor, *mille vicini colunt*". *Consuetudines Galliae municipales* : ,,*Vicini* tribus modis fieri : primo quidem cum quis filius

sine că la origine atât *vecinul* cât şi *rumânul* erau departe de a aveà acea poziţie înjosită în care îi vedem în urmă, şi că dec. nici înţelesul acestor cuvinte nu erà acelaş cu cel de mai târziui

Românii aduseseră acest termin de vecin cu ei din Maramureş, unde el erà cunoscut încă înnainte de coborîrea lor în Moldova, în înţelesul de locuitor, ca şi în izvoarele apusene. In documentul din 1355 a regelui Ludovic, analizat mai sus, se găseşte şi procesul verbal al punerei în stăpânire a lui Gyula şi a fiilor săi în moşiile lor, din care fuseseră scoşi de răsvrătitorul Bogdan, şi însărcinatul cu această reîntroducere în stăpânire, Ioan fiul lui Iuga voevodul Valahilor din Maramureş, raportând regelui în 1349, despre îndeplinirea însărcinărei sale, îi spune că „vroind să pună în lucrare ordinul lui, a mers la faţa locului la numitele moşii în Maramureş, şi adunând pe toţi Knezii zisului pământ *şi pe vecinii ce se megieşesc cu ei*, au înnapoiat acele moşii, negăsind nici o împotrivire, vechilor lor stăpâni [89].

Dacă nu aşezământul vecinilor, cel puţin numele şi începătura lui erà deci cunoscut Românilor înnainte de descălecare. El dobândì caracterul şerbirei numai cât mai târziu, când elementul de peste munţi schimbă în apăsare stăpânirea lui pe coastele exterioare ale Carpaţilor şi în şesurile aşternute la poalele lor. Aceştia căpătară numele de *vecin* în Moldova, de *rumân* în Muntenia, încât *originea condiţiei înjosite a unei părţi din ţărănimea română, se urcă la faptul descălecărei*. Este sigur că la început vecinii şi rumânii aveau încă proprietatea lor de pământ şi se deosebiau de oamenii liberi numai prin împrejurarea că erau obligaţi a prestà o câtime de muncă boierului, în cuprinsul moşiei căruia ei se aflau. Perzându'şi mai târziu ocinele lor, ei ajunseră a fi împiedicaţi şi de a se mutà depe o proprietate pe alta, şi se adunară, tot mai mult pe capetele lor,

---

vel filia ex urbe ortum ducit... Si homo *non vicinus* in conjugem *vicinam* accipat neque is neque liberi *vicinagio* iure gaudeant".... Vidua omnem *vicinitatem* faciat i. civium omnia onera subeat, excepto exercitu". Toate conţinute în Ducange *Closarium mediae et infimae latinitatis* s. v. *vicinus*.

[89] *Revista pentru istorie* a lui Tocilescu, V, p. 167: „Excellentissimo domino coram Ludovico dei gratia regi Hungariae, Iohannes filius Ige, Woywodae Olachorum de Maramoros.....quod cum nos direxitis ut eidem Gyula et filiis suis villas Gyulafalva et Nyires vocatas.... statuere debemus. Nos igitur prout vestris praeceptis tenemur optemperare, accessimus in Maramorissium ad faciem praedictarum villarum, convocatis omnibus Kenezis terre praedicte et *vicinis comentaneis suis*, villas praedictas,.... recto contradictore carente.... statuimus et signavimus eidem Gyula iure perpetuo possidendam (sic), in cujus rei testimonium..... Anno MCCCXL nonno—Terminul *cometaneus* însemnă după Du Cange, *Glossarium*, s. v. cometanei, „*contermini* quorum territoria et agri eadem meta iisdenque terminis distinguntur". Se vede că deci *vicini* nu însemnau oameni apropiaţi cu locuinţele, ci pur şi simplu locuitori, de oarece spune despre acei vecini că erau cometanei, ceea ce în cazul când sub vecini s'ar înţelege megiaşi ar fi un pleonasmu, căci atunci vicini cometanei ar însemnà vecini cari erau vecini.

toate acele condiții înjositoare. ale cărora întrunire constituià caracterul vecinătăței în Moldova și al rumâniei în Muntenia [90].

Predomnirea descălecătorilor. — Descălecarea nu a fost o cucerire, ci mai mult adăpostirea unor fugari din regiunile carpatine, dincoace peste munți. In efectele ei asupra poporației originare a Munteniei și Moldovei, ea nu se deosebì însă mult de caracterul unei supuneri violente a acestor țări. Explicarea acestui fapt stă în deosebirea elementului năvălitor de acel năvălit: cel întâiu nobil, avut, cu o organizație militară; cel al doilea simplu, mai ales țărănesc și rășchirat, fără nici o legătură, pe întinsul teritoriu al țărilor române. Se repetă însă odată veșnicul adevăr conținut în fabula ariciului cu sobolul: oaspele deposedà pe gazdă.

Totuși unele regiuni, tari prin natura lor, păstrară față cu descălecătorii oarecare neatârnare. Astfel fură în Muntenia banatul Craiovei și Vrancea, iar în Moldova Câmpulung și Tigheciul.

Repeziciunea cu care se întinseră Statele Munteniei și a Moldovei până ce ocupară întregile regiuni ce le cuprindeau mai în urmă, dovedește încă mai mult, că răspândirea Românilor transcarpatini nu întâlnì în țările dunărene o împotrivire, și că deci emigranții de peste munți așezară aici o adevărată stăpânire, necombătută întru nimic de elementele autochtone.

Stăpânirea politică se întindeà odată cu cea privată a Românilor ce se coboriau din munți către Dunăre, Nistru și mare. Intinderea valului se făcù prin dăruiri de sate către tovarășii domnilor și prin desfundarea pădurilor „întregi" adică neumblate în cari oamenii întemeiau pometuri, livezi și prisăci. Pădurile erau privite ca *res nullius* și locurile desfundate deveniau proprietatea celor ce le curățiau. Așà un document din 1631 dă dreptate, în un proces pentru o prisacă iscat între Ștefan Bechea, și Procopie Călugărul, celui dintâi, pe temeiul că „prisaca cu pometul și cu tot venitul lor ce se află în un loc ce se chiamă Cotisca, aceea o a *descălecat* și o a curățit Ștefan Bechea cu fomeia și feciorii lui din loc de pădure întreagă" [91].

---

[90] D. Justin Lupus, *Apropriațiunea fondurilor rurale*, p. 26, crede că rumânii și vecinii erau poporația agricolă a șesului, iar păstorii ce se coborîseră peste ei din munți, muntenii. Rumânii însă și vecinii sunt opuși în raport cu proprietatea, cu megieșii, moșnenii sau răzeșii, iar aceștia sunt toți arătați de numeroase documente (vezi unul în nota 85 mai sus) că posed ocinele lor. Cum ar fi putut păstorii să aibă proprietăți și prin pierderea lor să se coboare în rândul rumânilor?

[91] Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, p. 85. Alt doc. care recunoaște că o prisacă după legea țărei este dreaptă a lui Ștefan „tăietorul și curățitorul acelui loc". *Ibidem*, p. 95.

Astfel Muntenia atinge, precum vom vedeà, puţin timp după constituirea ei, ţărmurile Mărei Negre. Intinderea aceasta s'a făcut fără îndoială înnainte de înfiinţarea principatului Moldovei, de vreme ce găsim pe acesta lăţind stăpânirea sa numai cât până ceva mai jos de Bacău şi Bârlad, şi tocmai Ştefan cel Mare răpeşte ţinutul Putnei dela Munteni" [92]. In 1348 Bogdan întemeiază Statul moldovenesc şi nici nu trec 30 de ani când întâlnim în Cetatea Albă, lângă ţărmurile Mărei Negre, un administrator al lui Iuga Vodă cel I din 1375. Apoi dacă pedeoparte se constată fără nici o îndoială existenţa unei poporaţii de baştină la epoca imigrărei coloniilor de peste munţi, iar pe de alta se vede că stăpânirea acestora se întinde aşà de repede şi fără a întâlnì nici un soiu de împotrivire, nu se dovedeşte, prin însuş aceste împrejurări, că Românii de peste munţi deveniră *stăpânii primiţi de bună voie* ai poporaţiei originare?

Cercetarea caracterului limbei române va întări încă părerea că elementul năvălitor fu îndestul de puternic, nu numai spre a determinà alcătuirea politică a Statelor române, dar încă spre a imprimà poporaţiei băştinaşe felul său de a fi.

Am văzut aiurea că limba română nu posedă la nordul Dunărei nici o deosebire dialectală. Toate schimbările ce se observă în vorbirea Românilor din deosebitele părţi ale Daciei Traiane constau numai în unele cuvinte particulare. Nicăeri această diferenţiare nu atinge formele limbei, care rămân pretutindeni riguros aceleaşi, încât deosebirile poartă caracterul unor provincialisme, şi nu acel al unor variaţii dialectale. Aceasta este cu atât mai afară din cale, cu cât regiunea cuprinsă de neamul românesc dela nordul Dunărei are o întindere de 300.000 kilometri patraţi, adică pe atât cât e întreaga Italie şi mai bine de jumătate pe cât cuprinde Franţa. In aceste depe urmă ţări deosebirile dialectate sunt de tot însemnate, aşà că Normanul nu înţelege pe Gascon, Lombardul pe locuitorul din Romagna şi Piemontezul pe Veneţian. Dinpotrivă la Români, afară de câteva rari cuvinte, şi de unele particularităţi în rostire toate părţile acestui popor vorbesc una şi aceeaşi limbă : Maramureşanul înţelege fără nici o greutate pe Dobrogean, şi Bucovineanul pe Românul din Banat [93].

Pe lângă această unitate atât de deplină a limbei române, trebue să mai atragem luarea aminte asupra unei particularităţi limbistice de cea mai mare însemnătate, anume înfăţişarea de cuvinte de obârşie maghiară, în toate ţările locuite de Români, chiar şi în acele unde Maghiarii n'au călcat niciodată, precum în Valahia răsăriteană sau Bucovina. Din aceste cuvinte citām : *alerga*, *amăgì*, *aripă*, *atârnà*, *bântuì*, *bardă*, *belşug*, *cheltuì*, *chin*,

[92] Haşdeu, *Ist. crit.*, p. 10.
[93] Vol. II, p. 44.

chip, colorì, făgăduì, plin, gingaş, gând, horn, hotar, îngăduì, lepădà, mântuì şi altele, peste tot vreo 100 de cuvinte întrebuinţate pretutindeni [94].

Cum se face că Românii din câmpia sudică-răsăriteană, vorbesc identic aceeaşı limbă cu Românii din Carpaţi? Cum se poate să se afle cuvinte de origină maghiară la nişte grupe de Români ce n'au venit nici odată într'o atingere mai strânsă cu poporul Maghiar? Aceste două împrejurări pot fi explicate numai într'un singur chip. Românii au locuit în munţi, unde se purtau din loc în loc cu turmele din cari îşi agonisiau traiul lor coborându-se şi în văile lor sudico-răsăritene după ce parte din ei se răschirară de trunchiul de peste munţi. Această frământare şi necontenită atingere a deosebitelor ramuri ale naţiei române a adus unificarea cea atât de deplină a limbei, pe când viaţa poporului francez sau italian, mai aşezată, a produs deosebirile dialectale. Ţările de peste munţi, fiind însă ocupate de Unguri, cari se aşezară în curând între Români, convieţuirea alăturea cu ei introduse în limba acestora elementele maghiare.

Când Românii se coborâră din munte la câmpie, ei au fost îndestul de numeroşi spre a puteà impune tuturor locuitorilor ţărilor descălecate un'tatea l'mbei adusă de ei, precum şi elementele maghiare, pe cari ei le deprinseseră încă în centrul cetăţei Carpaţilor.

Precumpenirea deci a limbei româneşti, vorbită de dincolo de munţi, în văile Dunărei şi a Nistrului, presupune o predominare atât politică cât şi socială a elementului coboritor [95].

Intemeierea Ţărilor Române îşi are deci obârşia în cetatea Carpaţilor. Această împrejurare, odată constatată într'un chip evident, face peste putinţă ipoteza unei părăsiri a Daciei de Daco-Romani şi a unei reîntoarceri a lor la nordul Dunărei, din regiunile aşezate la sudul acestui fluviu. Intr'un aşà caz ar trebui să întâlnim pe Români în şesul muntenesc şi moldovenesc întâiu, şi numai prisosul acestui popor să treacă peste munţi în ţările carpatine. In loc de aceasta ce aflăm? Că urmele cele mai vechi ale Românilor se află în regiunea muntoasă a Daciei, şi că numai târziu ei se coboară către vale şi şes. In loc de a găsi deci pe Români, urcând dela Dunăre spre munte, cum ar cere-o ipoteza reimigrărei, îi aflăm coborând dela munte către Dunăre împreună cu capitalele statelor lor. Acest ultim argument, în

---

[94] Se înţelege că regiunile române de sub stăpânirea maghiară numără mult mai multe elemente de acest fel. Vezi enumărarea acestora şi enumărarea celor întrebuinţate in toată întinderea Daciei Traiane în Simeon C. Mândrescu, *Elementele ungureşti în limba română*, 1892.

[95] In acest sens trebuie aplicat la ambele ţări române observaţia lui *Dlugosz*, p. 1122: „Valachi veteribus dominis colonis Ruthenis, primum subdole, deinde abundante in dies multitudine, per violentam expulsis, Moldaviam occuparunt". Nu îi goniră, dar îi desnaţionalizară.

chestiea continuităţei Românilor la nordul Dunărei, se arată aşà de încheietor, încât numai rea voinţă sau rea credinţă ar puteà să'i tăgăduiască valoarea.

Evenimentele istorice îşi prelungesc lucrarea lor, până adânc în măruntaiele viitorului, şi cu cât un eveniment este mai însemnat, cu atâta mai trainică este înriurirea lui. Descălecarea Românilor de peste munţi a determinat în mare parte istoria întreagă a poporului român din provinciile dunărene. Crescut în aceleaşi gâturi ale munţilor Carpaţi, înzestrat cu aceeaşi limbă. cu aceleaşi obieiuri şi aşezăminte, poporul românesc coborât în ambele ţări surori, trebuià să dee naştere unei istorii aproape identice în Muntenia şi Moldova. Aceleaşi zile de fericire şi de restrişte, aceleaşi înriuriri exterioare care hotărîră în mare parte mersul desvoltărei lor. Deaceea istoria ambelor ţări samănă nu numai prin originele sale, ci şi în tot decursul ei întâlnim un paralelism surprinzător, care îşi are explicarea lui aiurea decât în oarba întâmplare. Aşa Mircea şi Ştefan, Ion Vodă cel Cumplit şi Mihai Viteazul, Matei Basarab şi Vasile Lupu, Brâncovanu şi Cantemir, Caragea şi Calimah, Gh. Lazăr şi Gh. Asaki, iar în privirea fenomenelor obşteşti căderea sub Turci, înriurirea grecească cu toate urmările ei până la Epoca Fanariotă, desvoltarea culturei româneşti, înriurirea franceză, amestecul Ruşilor, intervenţia Europei, renaşterea naţională şi apoi mai încoace restrângerea tot mai aproape a firelor vieţei, până ce se contopesc ambele ţări într'un corp unitar — toate aceste împrejurări îşi găsesc explicarea lor în faptul că erà istoria aceluiaşi popor, împărţit numai din întâmplare în doue State deosebite. Intâmplătoare nu este asemănarea, ci desbinarea lor. Deaceea şi trebuiau ele să sfârşască, prin unire, menirea lor din vechi, încă de atunci de când pornise ambele şiroae din creştetul Carpaţilor, pentru a da în valea roditoare naştere unui riu mare, plin şi unic. Forma de astăzi a Statului român liber a fost determinată de descălecare. Unirea Munteniei şi a Moldovei, are în ultima analiză o cauză geografică, căci natura a hotărît totdeauna formele create de mintea omenească. Tot o cauză geografică explică şi deslipirea ramurilor ieşite din trunchiul rămas în centrul Carpaţilor, anume aşezarea acestor munţi în mijlocul poporului românesc, cari munţi se opun mult mai puternic întrunirei lor decât toate piedicile politice.

II

MUNTENIA PÂNĂ LA VLAD-ȚEPEȘ

1290—1456

1. PREDECESORII LUI MIRCEA CEL MARE

Radu Negru, 1290—1310.(?) [1]. — După ce am studiat faptul descălecărei să căutăm a culege puţinele ştiinţi ce ni s'au păstrat asupra întemeietorului Munteniei.

Radu Negru trecând munţii se opreşte întâiu la Câmpulung, oraş care existà în Muntenia înnainte de coborârea lui Radu din Făgăraş. Numele său îl arată a fi de origine românească Poziţia lui însă, aşezată chiar în coastele Saşilor din ţara Bârsei, atrăsese de timpuriu în sinul lui oameni din acest neam, şi de aceea găsim încă din ànul 1300, pe unul Laurenţiu, căpitenia Saşilor petrecători în Câmpulung, mort şi îngropat în mânăstirea catolică deacolo [2].

Cum descalecă în Câmpulung, Radu Negru vrea să'şi veşnicească numele prin zidirea unei mari şi frumoase biserici, începută chiar în anul sosirei sale de peste munţi şi sfârşită în anul următor 1291, de când erà datată piatra ei comemorativă [3]. Apoi în anul următor 1292, el pentru a face ca să fie mai cu supunere primită a lui stăpânire, în contra căreia poate începuseră a se arătà oarecari împotriviri, conferă cetăţenilor Câmpu-

[1] Cronologia până la Mircea cel Mare, 1386, este cu neputinţă de precizat, în starea de astăzi a izvoarelor. Inceputul domniei lui Radu Negru l'am fixat la 1290, după studiul făcut la descălecarea Munteniei; moartea lui la 1310, după Lucari.

[2] Hasdeu, în o excursie făcută de el în Transilvania, a aflat o copie a unei inscripţii a căreia piatră s'a pierdut, în manuscriptele lui Kemeny: „Hic jacet comes Laurentius, comes de Campolongo, anno MCCC”. *Columna lui Traian*, 1874, p. 125.

[3] Mai sus, p. 31.

lungului, mai multe privilegii, cari rămân în fiinţă până adânc în vremile de mai târziu [4].

Nu stătù însă mult timp Radu Negru în Càmpulung, şi fiindcă îşi puteà întinde fără piedecă domnia către Dunăre, el simţi nevoia de a cobori şi capitala lui mai spre şes, şi o strămută la Argeş, oraş pe care se vede că Radu Negru îl întâlni în cale'i ca şi Câmpulung, şi în care el zidi o curte de locuinţă, primind din această pricină numele de Curtea de Argeş pe care'l păstrează până astăzi.

Ştim că încă înnainte de descălecare începuse a se înjghebà pe teritoriul Munteniei, mai multe State din care rămăseseră chiar după cumplita năvălire tătară, (1241), nişte urme prin părţile mai adăpostite. Astfel am văzut că în 1234 existà fără îndoială o viaţă organizată la Românii din Vrancea, şi în 1247 se aflà în munţii Olteniei Statul voevodului Lytuon iar în acei ai Munteniei mari Statul voevodului Semeslau. Despre acel din Oltenia mai ştim din cronica persiană a lui Raschid, că erà sub ascultarea familiei Basarabilor, şi din alt document, că erà destul de puternic pentru a opune în 1273, poate tot sub acelaş voevod care apărase ducatul său de năvălirea tătară, o înpotrivire cerbicoasă regelui unguresc Vladislav care trebui să'l calce cu armele şi să'l supună după o grea luptă în care căzù apărând libertatea Românilor, Barbat fratele voevodului.

Se vede deci că dintre Statele urzite pe teritoriul muntean, nici unul nu aveà puterea şi virtutea acelui de peste Olt. Când însă veni dincolo de munţi marele voevod al Făgăraşului, Radu Negru, „Băsărăbeştii cu toată boierimea ce erà mai înnainte peste Olt, (*maiores terrae* din documentul din 1247), s'au sculat cu toţii de au venit la Radu Negru, închinându-se, să fie sub porunca lui, şi numai el să fie peste toţi stăpânitor" [5]. Această închinare de bună voie a capului acelei regiuni către domnul de peste munţi, a căreia amintire s'a păstrat de tradiţia munteană, este adeverită prin poziţia de mai târziu a banului Olteniei. Este cunoscut că pe când în Moldova rangul boieriei banului erà mic, venind după paharnic [6], în Muntenia banul Craiovei erà cea mai înaltă boierie, îndată după domn şi cu mult mai presus de toţi ceilalţi dregători ai curţei. Nu numai atâta, dar banul de Craiova, aveà chiar, în deosebire de ceilalţi, *o putere teritorială* care se întindeà tocmai asupra celor 5 judeţe de peste Olt, unde se exercitase din dimpuri vechi autoritatea voevozilor acelei regiuni. Baltazar Walther, în descrierea faptelor lui, Mihai Viteazul, spune despre banul de Craiova că este „prefectul acestui mare ţinut al

---

[4] Mai sus p. 26, hrisoavele Câmpulungului.

[5] Cron. anon. în *Mag. ist.*, IV, p. 232.

[6] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 313. [ed. II. p. 284] textul spune că „după spătarul cel mare".

Țărei Românești. El trage toate veniturile de peste an ale acelei însemnate părți de țară. Afară de aceste, atât în privirea demnității sale *din vechi așezate*, cât și pentru apărarea marginilor țărei, întreține 200 de Cazaci și mai mulți presidiari români" [7]. Deasemenea ne spune și raportul unui misionar catolic, din anul 1688, că „după principe e banul; dregătoria lui e să șadă la Craiova; are dreptul de a judecà în cauzele criminale și în oarecare civile ca și principele, însă dela Poarta de Fier până la Olt". Banul Olteniei aveà un divan aparte și tocmai ca și domnul Munteniei [8]. Aceste drepturi excepționale ale banului de Craiova, păstrate până adânc în timpurile mai noue, ne arată că autoritatea lui avà un caracter teritorial; că erà un soiu de vasal al domnului Munteniei. O asemenea poziție a banului în sinul Statului muntean nu se poate explicà, decât prin anexarea acelei regiuni către corpul mai mare de care ea se alipi. Fiindcă nici un izvor nu ne arată că banatul Olteniei să fi fost cucerit după descălecare, suntem siliți să primim de adevărate spusele tradiției care ne arată acest ducat închinându-se de bună voie descălecătorului Statului muntean.

Cu nici un preț nu se poate primi părerea că înființarea statului muntean să fi plecat din Oltenia, căci atunci ar trebui să găsim Muntenia Mare vasală celei de peste Olt.

Cum se face însă că Banul Basarab să fi primit fără împotrivire știrbirea autorității sale, în favoarea principelui venit de peste munți, când un predecesor al său, Lyten, își pusese viața în cumpănă pentru a respinge autoritatea statului maghiar care erà mult mai puternică decât acea a fugarilor Români, ce căutau nu cucerire, ci adăpostire în văile Munteniei? Românii din Muntenia, dacă primiră cu brațele deschise pe descălecători, o făcură fiindcă vedeau în această imigrare a unui element de aceeași limbă și de același neam, o întărire a propriului lor popor, și o consolidare a libertății, a dorinței lor tot mai vie după un traiu neatârnat. Radu Negru erà și el din familia Basarabilor, încât închinarea banului Olteniei se explică dacă o privim ca îndeplinită către un mai mare al neamului. Și această comunitate de origine a stăpânilor Făgărașului cu acei ai Olteniei, trebuie să ne mire cu atât mai puțin cu cât până târziu întâlnim Basarabi în părțile Transilvaniei [9].

---

[7] Vezi *Tesaurul de monumente* a lui Papiu Ilarian, I, p. 8.

Mag. ist., V, p. 42. Asupra divanului vezi Ghibănescu, *Surete și Izvoaae*, VI, p. IX.

Doc. din 1435 care despoaie pe Knezii români Kosta, Stanciul și popa Volcul de Knezatele lor, pentrucă fugise în Moldova, și le dă: „*Mihaeli Bazarat* et Ioanni, filiis Ioannis et per ipsum filiis eorum ipsorumque heredibus et posteris Fejer, XI, p. 504). Alt doc. din 1398 din colecția Kemeny în *Transilvania* lui Baritz: „Ubi tunc praenotati Kenezii Ianustium *Basaraba* et Costa responderunt" Asupra ipotezei descălecărei din Oltenia, vezi adaosul dela sfârșitul acestui volum.

In o poziţie analoagă aproape cu acea a Banatului Craiovei, găsim şi pe poporaţia română din Vrancea, care păstrà încă pe timpul lui Cantemir, şi după trecerea ei de sub Muntenia la Moldova, prin cucerirea lui Ştefan cel Mare, vechea ei autonomie. „Republica consistă, după cum ne spune principele scriitor, din 12 sate, încunjurate din toate părţile de munţi înnalţi, mulţămindu-se ca şi Câmpulungul, (din Bucovina), cu creşterea oilor, şi necunoscând plugul. Locuitorii ei plătesc de asemenea principelui, pe fie ce an un tribut; iar în celelalte se ocârmuesc după legile lor, şi nu primesc nici ordinile nici judecătorii domnului"[10]. La aceeaşi stare excepţională s'ar puteà atribui şi privilegiile încuviinţate Câmpulungenilor din Muntenia.

Intrunirea Munteniei într'un singur trup se făcù probabil chiar sub Radu Negru, şi nu prin măsuri violente, pe cari nici ar fi putut să le iee fugarii de peste munţi, cu toată desorganizarea în care se aflau Statele existente pe pământul unde veniau să facă „ţară nouă". Radu Negru desfăcându-se cu duşmănie de regatul maghiar şi punând mâna pe Muntenia spre a se face neatârnat, trebuià în prevederea unei împotriviri a Ungurilor la scopurile sale, să caute a'şi face nişte aliaţi din principii ce domniau la sudul Dunărei, cari şi ei aveau interes de a combate prea marea lăţire a elementului maghiar.

De aceea îl vedem că îndată ce se aşază în Muntenia, el caută o încuscrire cu regele Sârbiei, Ştefan Milutin, căruia îi dă pe fata lui în căsătorie. Această împrejurare reiesă din următorul loc al lui Nicefor Gregoras, scriitor bizantin contimporan cu înfiinţarea Statului muntean. El ne spune anume că „Ştefan Milutin peţi cam pe la 1300 pe Evdochia sora împăratului Andronic, cerere care aduse pe împărat în o mare încurcătură, fiindcă, de şi el ţineà la prietenia regelui, sora lui însă refuzà să'l iee în căsătorie, de oarece regele fusese căsătorit încă de trei ori. Cu cea d'intâi femeie, *fiica principelui Valahiei*, nu trăise decât puţin timp şi o retrimisese în patria ei. Luând în căsătorie pe sora femeiei frăţine-său, pe care o scosese dintr'o mânăstire; dar biserica nevoind să recunoască legitimitatea unei atare însoţiri, principele fu nevoit s'o lepede curând după aceea, şi el luă în căsătorie pe fiica domnului Bulgariei, Sfendislav; dar răcindu-se iubirea şi către aceasta din urmă, căutà acuma o încurscrire mai strălucită"[11].

Mai întâiu trebuie să constatăm că Valahia în gura lui Nicefor Gregoras care numeşte Imperiul Valaho-Bulgar de peste

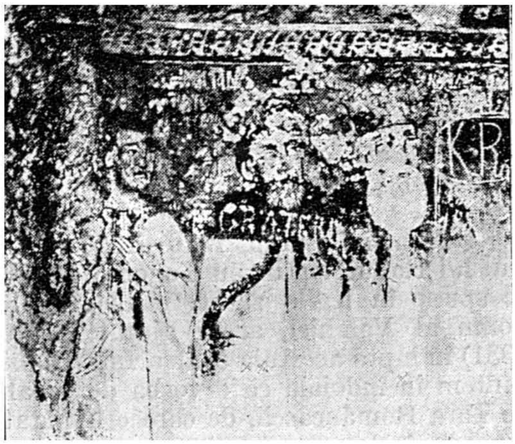
---

[10] Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 124.

[11] *Nic. Gregoras*, Bonn, I, p. 203: „τῇ γὰρ πρώτῃ θυγατρὶ τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος οὔσῃ χρόνον τινὰς συνοικήσας εἶτε αὐτὴν μὲν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν θρεψαμένην... ἄγεται δὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἄρχοντος Σφενδοσλάβου σύζυγον τρίτην αὐτήν".

Dunăre Imperiul Bulgăresc și pe toți împărații din dinastia română a Asaneștilor îi face Bulgari, nu se mai poate raportà la o Valahie de prin peninsula Balcanului, precum bună oară la Valahia Mare a lui Nicetas Choniates sau a cronicarilor Impărăției Latine din Constantinopole.

Intru cât Nicefor ne spune că Milutin avuse trei femei, cea dintâiu din *Valahia*, iar a treia *din Bulgaria*, el face însuși o deosebire între Imperiul Valaho-Bulgar, care pe timpul lui nu se mai numià astfel, ci Bulgar curat, și Valahia, încât este învederat că sub numele de Valahia el nu mai poate înțelege încă odată Impărăția Valaho-Bulgară. Nu poate deci să se refere Valahia lui Nicefor Gregoras decât la Muntenia, iar principele a cărui fiică Milutin [12] o ținuse în prima lui căsătorie nu poate fi decât Radu Negru.

Radu Negru și Alexandru Basarab pe păretele Bisericii numite din cetatea lui Negru Vodă.

Această repede schimbare de însoțiri din care numai cea d'intâi fusese legiuită, iar celelalte două nu, reiese chiar din textul lui Gregoras care spune că cu cea d'intâi femeie, fiica principelui Valahiei, un trăise decât *puțin timp* și o retrimisese la tătăl ei. Pe a doua soție fu nevoit să o lepede *curând*, biserica nevoind să recunoască o însoțire cu sora femeiei fratelui său. Cu a treia în sfârșit, chiar dacă ar fi trăit ceva mai mult până să i se

[12] Ștefan Milutin se naște la 1253 și domnește în Serbia dela 1281—1321. Părerea că principele Valahiei din Nic. Greg. ar fi acel al Munteniei a fost susținută întâiu de Klein (Samuel Micul) învățatul Român din Transilvania, în *Analele sale* ce au rămas până acuma needitate. Engel, reproduce fragmentul privitor la această întrebare în *Ungarische Geschichte*, I, p. 436. Engel combate însă pe Klein, susținând că τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος trebue raportat la principele bulgar Tertere. Am arătat în text pentru ce Nic. Greg. nu poate sub Valachia, să înțeleagă încă odată Bulgaria. Engel însă spunând că principele Valahiei ar fi Bulgarul Tertere, uită că Tertere 1294 era tatul lui Sfendoslav (1294—1322) și deci și a surorei sale, pe care o luase Milutin, și că Nic. Gregoras, spune că aceasta fusese a treia soție a lui Milutin. Prin urmare acea dintâiu, fata principelui Valahiei trebuie să fi fost o alta. (Vezi tablourile genealogice ale acestor familii în Stritter, *Memoriae popularum* ad *Danubium incolentium, Bulgarica*, p. 440; *Servica*, p. 127).

răciască iubirea către dânsa, încă răstimpul de 10 ani fusese îndestulător pentru ca Milutin să schimbe pe cele trei soţii şi să umble în 1300 după a 4-a însoţire mai strălucită. Sub numele de Voevod al Valahiei însă nu se poate înţelege Lyten cel din 1272 [13], ci domnitorul Valahiei unitare din 1290, de oarece Lyten nu apare nicăiri ca Voevod al Valahiei, ci ca acel al unui ducat din Cumania.

De şi din motive personale cari au rămas necunoscute, încercarea lui Radu Negru de a stabili, prin încuscrire, nişte relaţii politice prietenoase între el şi principii slavoni de peste Dunăre, nu izbutise, totuşi vom vedeà că această politică a întemeietorului Ţărei Româneşti este imitată de urmaşii săi cari caută şi ei a se pune în legături de familie cu vecinii lor din sudul Dunărei, politică indicată chiar de firea lucrurilor, întru cât mai întâi, pe atunci intimitatea creată prin legăturile de familie aveà mult mai mare înrîurire asupra relaţiilor politice, apoi căutarea unui sprijin la principii ortodoxi şi de acelaşi rit erà neapărată, odată ce noul Stat al Munteniei trebuià să se apere de ameninţătoarea cotropire maghiară.

Ivancu Basarab, 1310—1320 (?), este urmaşul şi probabil fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre acest Ivancu se spune în legile sârbeşti ale lui Ştefan Duşan că el, ca domn al Valahiei, ar fi ajutat ţarului bulgar Mihail (1323 1331) în lupta acestuia contra Imperiului Bizantin [14]. Aici nu mai suntem în îndoială că e vorba de Valahia dela nordul Dunărei, de Ţara Românească, de oarece împăratul istoric Cantacuzino, reproducând aceeaşi arătare, numeşte pe Valahii ce ajutară armata bulgărescă : *Ungrovlahi* [15], nume pe care l'am văzut că aparţine exclusiv Românilor din Muntenia, din pricina legăturilor în care Muntenia stăteà cu regatul unguresc [16]. Cronica mânăstirei Pronoşa dă acestor Valahi cari ajutară ţarului Mihail pentru a năvăli deocamdată în Sârbia, un nume şi mai caracteristic pentru a însemnà pe Munteni. Ea spune că ţarul Mihail aveà în armata lui şi un număr de Români *Basarabeni* [17], adică de sub dinastia Basarabilor, nume derivat din acel de familie al domnitorilor din dinastia întemeietorului Statului şi care

---

[13] Cum susţine Hasdeu în *Etym. magnum*, IV, p. CXVI si Onciul, *Originele*, p. 143.

[14] *Legile lui Ştefan Duşan*, ed. Novakovici XXIII, ap. Jirecek, *Gesch.* der *Bulg.*, p. 290.

[15] Cantacuzenus, Bonn, II, p. 175, 1322: „ὁ δὲ τήν τε ἰδίαν στρατίαν συναγαγόν καί ἐξ 'Ονγκροβλάχων κατὰ συμμαχίαν οὐκ ὀλίγην".

[16] Mai sus, p. 23.

[17] Glasnik, organul istorico-literar sârbesc, V, 1853, p. 64, ap. *Hasdeu*, *Ist. crit.*, p. 64.

nume de Basarabia, Basarabeni se va da adeseori țărei și poporului Valahilor la începutul istoriei lor.

Ivancu Basarab, urmând exemplului dat de tatăl său, Radu Negru, mărită pe fata lui după Alexandru, nepotul și urmașul în tronul bulgăresc al lui Mihail [18].

Mai fericit în politica sa decât născătorul său, el izbutește, cu ajutorul ginerelui său, a luà de la Unguri Banatul Severinului.

Alexandru Basarab, 1320 (?) —1364. — Acesta erà fratele lui Ivancu, deoarece și Alexandru este arătat ca fiul lui Tugomir adică Radu Negru. Și Alexandru urmează politica predecesorilor săi, de a se pune bine cu domnii ortodoxi de dincolo de Dunăre, și a urmà tot mai departe deslipirea de Ungaria, întărind necontenit neatârnarea Munteniei de țara din care ieșise. Dacă Ungurii însă, ocupați până acuma cu desbinările ce urmară stingerei dinastiei arpadiane, nu se putuseră opune mai cu stăruință silințelor domnilor munteni de a scutura cât mai mult jugul poporului maghiar, Neapolitanul Carol Robert, urcat pe tronul Ungariei în 1307, după ce se întărește înlăuntru în domnia lui, se gândește a restabili puterea statului său și în afară, și cea dintâiu țintă a expedițiilor plănuite este Alexandru Basarab care se urcase pe tronul Munteniei, fără a se îngriji de dobândirea consimțimântului regesc la apucarea tronului țărei sale, după cum ar fi cerut'o legăturile de vasalitate, care *după drept* mănțineau încă pe domnii Munteniei în supunerea regatului unguresc. Carol Robert intră probabil pe la Orșova în Oltenia și neîntâmpinând pe nimeni pătrunde peste Olt în Muntenia Mare. Alexandru Basarab oferă regelui pace și supunere, bine înțeles în condiții onorabile pentru acel ce le propuneà. Pentru a dà însă o mai mare greutate spuselor sale, el sfătuiește totodată pe rege să nu înnainteze în locuri necunoscute lui, căci ar puteà să i se întâmple primejdie. Ingâmfatul Neapolitan trimite lui Alexandru răspuns îndărăt, că el este păstorul oilor sale, și că'l va scoate de barbă din vizuina lui. Domnul român, luat în bătaie de joc, se hotărăște să'și răzbune, și aduce pe rege prin o retragere prefăcută în un loc strâmt, mărginit de doi pereți de stânci uriașe și acoperit de o neagră pădure, unde năvălind deodată oștirile române din toate părțile, prăvălind peste capetele Ungurilor arbori tăieți și stânci rostogolite, fac în armata ungurească un măcel îngrozitor. Regele însuși scapă cu mare greutate numai, apărat contra săgeților române de scutul unui Sas, Martin de Berend. O mare mulțime de

[18] *Legile lui Ștefan Dușan*, ed. Novakovici (l. c.): „Basaraba Ivancu socrul țarului Alexandru". Onciul, *Radu Negru*, *în Conv. lit.*, XXIV, p. 1045 și *Originele* p. 17, admite ca și Hasdeu *Etym. magnum*, IV, p. CLXXXIII identitatea lui Ivancu Basarab cu Tugomir (?) Avem în contra acestei identificări un puternic motiv de îndoială. Vezi mai jos nota 24.

nobili şi de Saşi pier în bătălie, între altele comitele Andrei din Alba care purtà sigiliul regesc [19]. Cronicele şi documentele ungureşti caută să dee o coloare trădătoare purtărei lui Alexandru către Carol Robert, şi să atribuie numai acestei trădări pieirea Ungurilor. Ele spun aproape într'un glas, că după ce regele se împăcase cu domnul român, şi se întorcea în siguranţă îndărăt, Ungurii ar fi fost conduşi înnadins de Români, care le arătau drumul, într'o cursă, în care s'ar fi periclitat o bună parte din oştirea lor. Dar Thurocz însuşi arată, că domnul român oferise pacea regelui, înnainte ca el să fi trecut Oltul, şi că regele refuzase, insultând pe domn; ba chiar că acesta îşi făcuse datoria de a atrage luarea aminte a lui Carol, asupra primejdiei căreia s'ar expune, dacă ar înnaintà prin locuri ce nu le-ar cunoaşte. Apoi dacă regele nu primise pacea oferită de Alexandru şi se vârâse el singur în capcană, este oare de crezut că acuma când domnul muntean ţineà pe Ungur în ghiarele sale, să se fi împăcat iarăşi cu el şi apoi să-l fi atacat prin trădare, când puteà să-l sfărâme şi fără de acest mijloc? Mai bine decât ne-am gândi la trădare, ce să nu admitem o luptă cinstită, care ieşise spre nenorocirea Ungurilor?

Cu toate că documentele ce pornesc dela regele unguresc caută să acopere pe cât pot rezultatul zdrobitor al luptei, acesta ne este arătat de cronicarul Thurocz, care mărturiseşte că „Românii făcură acolo o mulţime de prinşi atât răniţi, cât şi teferi, puseră mâna pe o mare câtime de pradă, arme, vestminte scumpe, bani de aur şi de argint şi multe vase de preţ" [20].

---

[19] Doc. din 1330 în Fejer, VIII, 3, p. 768: Martianus de Berend origine Saxo, contra Valachorum tela, Carolum regem scuto suo protectum periculo erripuit". Asupra înfrângerei suferită de Unguri, deşi redată în culori îndulcite, vezi documentele: din 1331 (Transilvania lui *Gh. Bariţ*, 1871, p. 179. din colecţia Kemeny), prin care regele concede Saşilor, mai multe drepturi, spre a'i despăgubi de pierderile suferite în Muntenia; 1332 în *Codex diplomaticus andegavensis*, p. 628, în *Monumenta Hungariae historica*; 1333 în Fejer, VIII, 3, p. 625; 1333 (Transilvania, idem, p. 180) prin care regele nobilizază pe mai mulţi iobagi pentru participarea lor la lupta cu Basarab, etc. Thurocz, II, c. 97 numeşte pe domnul muntean numai *Bazarad* woywoda *Olachorum*. La III, c. 3, unde Thurocz reproduce cronica contimporană a lui Ioan de Kikullev, adaugă: „cum autem esset in partibus memoratis quidam princeps seu baro potentissimus, *Alexander woievoda transalpinus*, ditioni ejus subiectus, qui tempore quondam Caroli regis rebelleverat". Doc. din 1332 (Fejer, VIII 3, p. 623) numeşte pe acest Basarab necredinciosul, adică pe Alexandru „*filius Thocomery*".

[20] Thurocz, în Schwandtner I, p. 217. cap. 3. Dintre documente reproducem din acel publicat în *Cod. dipl. Andegavensis*, p. 628, 1332: „quod cum anno domini MCCCXXX ad visitandam terram nostram trans alpinam, cum quadam particulari gente nostra accessissemus et *eam pacifice perambulassemus*, in exitu nostro abinde Bazaras infidelis noster Transalpinus preconceputa infidelitatis nequitia, *sub ficta pacis astucia* in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato, *quandam particulam* gentis nostrae invasisset in cuius invasionis hostili insultu magister Andrea Albensis suam vitam nostrumque sigillum perdidit".

1

Scene pictate privitoare la lupta dela Curtea de Argeş din 1330, *după* **Cronicum pictum** (*exemplarul dela bibl. din Viena*). *Cronica a fost scrisă în veacul al XIV-lea, aproape contimporan cu evenimentul*:

1. Solul lui Al. Basarab la Carol Robert.
2. Dizsö Sczecsi travestit în rege îşi jărtfeşte viaţa pentru a scăpa pe Carol Robert.
3. Lupte în munţi. Românii aruncă în armata maghiară săgeţi şi bolovani.

Pe locul unde se întâmplase bătălia anume dincolo de Gherghiţa, două zile de drum dela oraşul Săbiu în munţii nordului Munteniei, Alexandru Basarab, pune să se zidească o biserică şi trei stâlpi de piatră, pe cari îi văzù încă Matei Stricovsky vreo 250 de ani după aceea, când în 1574 se întorceà din călătoria lui în Turcia [21].

[21] Vezi fragmentul din Stricovsky, reprodus de Hasdeu în *Arhiva istorică* II, p. 7. Astăzi nu se mai află acea localitate Gherghiţa, în munţii munteneşti din faţa Săbiului.

Cauza luptei între Carol Robert cu Basarab este dată de un document prin cuvintele că „Alexandru luase pentru sine nişte posesii ale noastre de dincolo de Alpi". Aceste cuvinte sunt rău interpretate în sensul că Alexandru ar fi pus mâna pe banatul Severinului. Că lucrul nu este aşa, se vede de pe aceea că regele ungur păstrează, şi după ce este bătut, stăpânirea banatului, numind bani în el. Inţelesul acelor cuvinte nu poate fi altul decât că Alexandru ar fi luat în stăpânire tronul Munteniei fără a cere mai întâiu voia regelui maghiar [22].

S'ar păreà că această expediţie, a lui Carol Robert contra lui Alexandru Basarab, ar fi avut de ţintă şi întoarcerea Românilor la Catolicism, şi că tocmai din această pricină nu se mulţumise regele ungurese numai cu oferirea supunerei politice din partea domnului Munteniei. Insă Românii cari părăsiseră ţara lor de baştină de peste munţi, o făcuseră tocmai spre a o scăpà de siluirea conştiinţei lor. Acuma prigonitorii voiau să'i urmărească până în nouele lor adăpostiri; de aceea ei îşi încordară puterile, dădură de tot, şi răspinseră pe Unguri. Papa văzând că cu puterea nu poate obţine nimic dela domnul Munteniei, o întoarce pe blândeţă, şi îi trimete în 1345 o scrisoare din Avignon, reşedinţa de atunci a capilor bisericei romane, în care'l încurajază spre lăţirea Catolicismului, auzind că el s'ar fi întors la această credinţă.

Anume în răstimpul de 15 ani, trecut dela lupta dela Gherghiţa până la data scrisorei papale, Alexandru Basarab, după moartea primei sale soţii, din care avuse pe fii săi Vladislav şi Radu al II-lea (care ambii îi urmează în domnie), şi un al treilea, Neculai, ce nu a domnit [23],) se căsătoreşte cu o Bulgarcă catolică, *Clara*, cu care avù două fete, din care pe una a căreia nume nu ni s'a păstrat, o mărită după Straşmir regele Bulgariei, fiul ţarului Alexandru, ginerele lui Ivancu Basarab, iar pe a doua

[22] Onciul în *Conv. lit.*, XXXVI, 1902, p. 49. Este o interpretare analoagă cu acea dată cauzei atacului Ungurilor contra lui Litean şi Barbat, în care iarăşi aceeaşi frază este interpretată în sensul că Litean ar fi ocupat ducatul lui Senıeslau din stânga Oltului, când el fusese atacat de regele unguresc numai fiind că ocupase scaunul ducatului *său propriu*, fără prealabila învoire a regelui. Vezi vol. II, p. 212. Carol Robert stăpâniă probabil în Muntenia şi ţinutul dintre Buzău şi Prahova, prin care autoriză pe Braşoveni a trece, ca şi când erà ţara lui. 1358. Hurm., *Doc.*, XV, p. 1. Că interpretarea noastră e cea adevărată o dovedeşte doc. lui Ludovic din 1365, mai jos, nota 25.

[23] Dan (fratele lui Mircea cel Mare) numeşte în hrisovul său din 1385 (Haşdeu), *Ist. crit.*, p. 127), pe Radu al II-lea tatul său, iar pe Vladislav, unchiul de unde urmează că aceşti doi erau fraţi. Vladislav este însă arătat de documentul lui Ludovic pe care'l voiu aduce la domnia lui Vladislav (mai jos nota 25) ca fiul lui Alexandru Basarab. Neculai care nu a domnit, este arătat iarăşi ca fiu a lui Alexandru de o inscripţie din 1366 (Engel, Geschichte der Wallachey, p. 57), şi în hrisovul din 1352 raportat mai sus, p. 14, nota 7.

Anca, după Simion Stareţ, ţarul Sârbilor [24]. Alexandru Basarab moare în 1364 şi este îngropat în biserica din Câmpulung unde se află inscripţia care arată data morţii lui.

Vladislav Basarab, 1364—1375 (?). — Acesta domnià pe la 1365, când găsim o icoană din muntele Athos, amintind pe Vladislav Basarab, ca stăpânitor al întregei Ungrovlahii. El se urcase însă în tronul Munteniei încă înnaintea acestui an; căci un hrisov al lui Ludovic regele Ungariei din aceeaşi dată ca şi inscripţia din 1365, spune că: „După ce voevodul Ţărei Româneşti (Alexandru) ca un neaducător aminte pentru facerile noastre de bine, încă trăind pe lume, cu sumeaţă îndrăzneală a le călcà nu s'au înfricoşat, apoi mai pe urmă murind el, Ladislav fiul său, prin noi ca prin domnul său cel fiersc, neîntrebându-ne şi necercetându-ne, întru aceeaşi a noastră ţară Muntenească ridicându-se, spre batjocura domnului său, din necredincioasa voie şi înţelegere a Românilor, şi a locuitorilor ţărei acelcia, au început a domnì" [25].

Regele Ludovic chiamă deci la arme pe Unguri, însă temându-se de a lovì iarăşi Ţara Românească, trecând peste munţii aceia unde predecesorul său suferise o înfrângere atât de gravă, atacă pe cumnatul şi aliatul domnului muntean, Straşimir, ţarul Bulgariei, îl prinde împreună cu soţia lui, sora lui Vladislav al Munteniei şi îi duce în Ungaria, unde rămân în prinsoare timp de patru ani [26], după care sunt eliberaţi, împăcându-se Ludovic cu Vladislav, prin primirea de către aceasta a supremaţiei maghiare. Impăcarea se făcuse însă înnainte de 1368, de oarece în acest an, întâlnim o solie trimisă de Ludovic către Ladislav voevodul transalpin şi ban de Severin, prin Dimitrie

[24] Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 327. Scrisoarea papei către Clara din 1370, mai jos nota 29. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 137, nu aminteşte pe Ivancu Basarab, în şirul domnilor munteni, şi pune pe Alexandru Basarab să domnească îndată după Tugomir. Este învederat că Ivancu Basarab nu este cum s'ar puteà crede, desemnarea lui Alexandru Basarab, prin particula Iω, care precedează numele tuturor domnilor români, şi ar fi fost reprodusă de unele izvoare ca un nume special, acel de Ivancu. Acesta este un domn deosebit de Alexandru, ceeace se vede din împrejurarea că pe când Ivancu Basarab, este socrul ţarului Alexandru al Bulgariei, Alexandru Basarab este socrul fiului acelui rege, Straşimir. Pentru ca Alexandru şi Ivancu Basarab să fie aceeaşi persoană, ar trebui să admitem imposibilitatea că el să fi fost socrul ambilor ţari bulgari, tatului şi a fiului. Inscripţia depe mormântul lui, mai sus, p. 17, nota 14.

[25] Reproducem traducerea lui Şincai, ed. 1853 I, p. 329. Diploma orig. în Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 92. Alt doc. care arată pe Alexandru ca tată al lui Vladislav, 1369, *Ibidem.*, p. 149 „predecessorum nostrorum ac bonae memoriae condam Alexandri patris nostri carissimi". Mai multe doc. *Ibidem*, p. 149—150 aminteşte relaţiile duşmăneşti ale lui Vladislav cu Ungurii: „exercitus regalis contre Laik woyawodam moti".

[26] Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 327. N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în *Conv. lit.*, XXXVI, 1900, p. 969.

Lepeș, militar al curții, pentru așezarea păcei între domnul Munteniei și locuitorii Brașovului, și să se hotărască în care oraș muntean negutitorii acelui oraș aveau să plătească vamă [27].

Aveà Ludovic cu atâta mai mult nevoie de această împăcare, cu cât noua cucerire ungurească, Vidinul, erà amenințată de a fi pierdută, mai ales din cauza împotrivirei poporații bulgărești contra domniei unguresti și a atacului posesiei Ungurilor de către țarul din Târnova. Ludovic face o nouă expediție în 1368 în care este ajutat de oștirea lui Vladislav Basarab. Această împăcare aduce eliberearea lui Strașimir din prinsoarea ungurească, spunând regele în o scrisoare către generalul său Hemfy, că „noi am dat drumul țarului din Vidin pe chezășia lui Laic Vodă (Vladislav Basarab) și a lui Dobrotici domnul Dobrogei și am hotărît să'i dăm înnapoi și țara, cu condiție ca el să ne încredințeze ca ostatec doue fete ale sale [28].

In 1369 Vladislav dă o diplomă latină în care se numește „din mila lui Dumnezeu și al regelui Ungariei domn al Țărei Muntenești", și acelaș titlu îl repetează el într'o altă diplomă a lui tot latină din 1372, în care numește pe Ludovic „domnul său firesc" [29].

Ludovic însă se mulțumi numai cu suprematia politică pe care și Alexandru Basarab oferise să o recunoască predecesorului său ; nu adaose și impunerea Catolicismului, în contra căruia mai ales se împotriviau Românii în acele timpuri, când rolul religiei erà atât de însemnat. Dacă papistașii urmează înnainte a cercà pe domnii Munteniei, o fac de acuma tot pe calea corespondenței și a scrisorilor, nu mai mult pe acea a armelor. Atâta câștigaseră Românii, prin zdravăna lovitură dată de Alexandrzu Basarab lui Carol Robert Neapolitanul, că tocise în Unguri pofta de a'i mai silui în propria lor țară, și de a le impune cu puterea o credință străină și urâtă.

Papa trimite în 1370 o scrisoare către maștica lui Vladislav Basarab, Catolica Clara, văduva tatălui său, în care o laudă mult pentru silințele ce și-a dat a întoarce la credința adevărată pe fiica ei, împărăteasa Bulgariei, și o conjură să caute a întoarce și pe cealaltă fată a ei, împărăteasa Sârbiei. In o altă bulă, din același an, papa îmbie pe Vladislav să se întoarcă la Catolicismu,

---

[27] Docum. din 1369 din colecția Comitelui Ioseph Kemeny, reprodus în *Transilvania*, 1872, p. 43. In el Vladislav numește pe Ludovic „inclitus rex Hungariae naturalis dominus noster".

[28] Reprodusă de N. Iorga l. c. (mai sus, nota 26), p. 987.

[29] Diploma din 1369 în Fejer, IX, 4, p. 210 : „Ladislau Dei et regis Hungariae gratia woevoda transalpinus". In acea din 1372 în Benkö *Milcovia*, II, p. 283, Ladislau se întitulează și dux „novae plantationis *terrae* Fagaras". Credem cu Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 20, că trebuie cetit novae plantationis *et de* Fagaras ; căci Făgărașul, ducatul vechiu de baștină al voevozilor munteni, numai *nova plantatio* nu puteà fi.

căci ar aveà lângă el o femeie preaînţeleaptă, maştica lui Clara [30].

Apoi papa trimite tot atunci mai mulţi călugări minoriţi în Valahia, aşezând şi un episcop catolic în capitală, la Argeş. Saşii din Câmpulung aveau încă dinainte o biserică în acest oraş [31].

Vladislav Basarab, urmând politica predecesorilor săi, mărită pe fata lui, Slava, după Ştefan Uroş, fiul lui Ştefan Duşan, ţarul Sârbilor [32].

Radu al II-lea, 1375—1385. — Vladislav Basarab muri probabil în domnie şi neavând copii, fu urmat în tron de fratele său, Radu al II-lea, singurul care rămăsese în viaţă, după moartea lui Neculai, întâmplată în 1366. Deşi Vladislav se dă încă în hrisoavele sale drept credincios şi supus al regelui maghiar, totuşi se vede că Muntenia, prin însăşi consolidarea ei, la adăpostul mai ales a înnalţilor munţi ce o despărţiau de Ungaria, se substrăsese aproape cu totul de la o supunere efectivă către Ungaria, şi că titlul de suzerană pe care îi plăceà acesteia încă să şi'l aroage asupra Munteniei, nu mai erà decât o zadarnică mândrie. De aceea găsim pe timpul lui Radu al II-lea, în anul 1377, un hrisov dat de Ludovic craiul, în care se spune că „până va veni la mânile noastre Ţara Românească, precum nădăjduim, credincioşii noştri Saşi vor urmà înnainte a'şi plăti tributul lor" punându-le în perspectivă o scutire de dări la cazul „când Dumnezeu îi va ajutà a reduce iarăşi Muntenia la supunere" [33]. Se vede la ce supunere se gândià regele, anume la acea de Stat tributar, de oarece făgăduià Saşilor că la o asemenea împlinire a gândului său, să'i poată scuti de dări. Voià deci regele să reînnoiască timpurile acele ce precedaseră descălecarea şi în cari am văzut că regii unguri luau în adevăr dela micile principate ce existau în cuprinsul Munteniei, dări şi tributuri.

Radu al II-lea lăţeşte hotarele Munteniei şi pe malul drept al Dunărei cucerind regiunea numită astăzi Dobrogea, împreună cu cetatea Silistria. In timpul lui sau poate ceva mai înnainte, un principe bulgar Dobrotici întemeiase pe ţărmul Mărei-Negre în Bulgaria răsăriteană un Stat care purtà numele său : Do-

---

[30] Reprodus de Şincai, I, p. 338, ed. 1853.

[31] Găsim un păzitor al bisericei catolice din Câmpulung mort şi îngropat în ea în anul 1373. Iată inscripţia pusă pe mormântul lui, păstrată de *Del Chiaro*, *Istoria delle moderne rivoluzioni delle Valachia* Venezia, 1718, p. 17 : „Hic requiescit in pace generosus dominus Ioannes P. huius saxonicalis ecclesiae custos, qui obiit MCCCLXXIII".

[32] Numele fiicei lui Vladislav este dat de Giacomo di Pietro Lucari, în *Ristretto*. Mai sus, p. 15, nota 8.

[33] Docum. din 1377 în colecţia comitelui Ioseph Kemeny, reprodus de *Transilvania* V, 1872, p. 73. Vezi traducerea lui în Şincai, I, p. 345, ed. 1853.

brițe. Centrul acestui Stat erà în Mesembria, port de mare nu departe de Constantinopole, și în cuprinsul acestui Stat se aflau și alte două porturi; Varna și Kaliacra (astăzi rămas numai ca numele unui promontoriu la nord de Varna). Nu se știe însă dacă Statul Dobrițe se întindeà și asupra Dobrogei române sau cuprindeà numai așà numita Dobroge bulgărească. In orice caz posesia deltei Dunărei erà în ceartă cu Genovezii cari stăpâneau pe atunci în regiunea ei porturile Pangalli (Mangalia) și Costanza (Constanța). Dela cine va fi cucerit Radu porturile transdunărene, dela Genovezi sau dela Bulgari, nu se poate lămurì din lipsa de știri. Sigură este întinderea stăpânirei lui Radu al II-lea pe „ambele laturi ale Dunărei până la Marea cea mare și de stăpânitor al Silistrei cum glăsuiește un document al lui din anul 1379 aproximativ care înșiră și aceste posesii în lungul și pomposul său titluș" [34].

Radu al II-lea, întreprinde zidirea frumoasei mănăstiri Tismana dar nu apucă a o săvârșì, după cum se vede aceasta din un hrisov al lui Dan I Voevod, din 1385, în care domnul spune: „Am aflat în pământul domniei mele, la locul ce se chiamă Tismana, o mânăstire cu toate lucrurile, nesăvârșită, pre care răposatul întru fericire Radu Voevod părintele domniei mele din temelie a înnălțat'o, dar scurtându-i-se viața, n'a apucat a o isprăvì" [35].

Mănăstirea Tismana.

Dan I, 1385—1386, fiul cel mai mare al lui Radu, ocupă tronul la moartea tatălui său. Nu domnește însă decât scurt

[34] Publicat de Hașdeu în *Etymologicum magnum Romaniae*, IV, p. CCLXI, după originalul din Arhiva Statului. Vezi acolo cercetarea datei acestui document nedatat. Comp. Iorga, *Chilia și Cetatea albă*, p. 61 și 62. D. Onciul combate fără cuvânt dovada lui Hasdeu, Documentul din 1379, în *Originele*, p. 204.

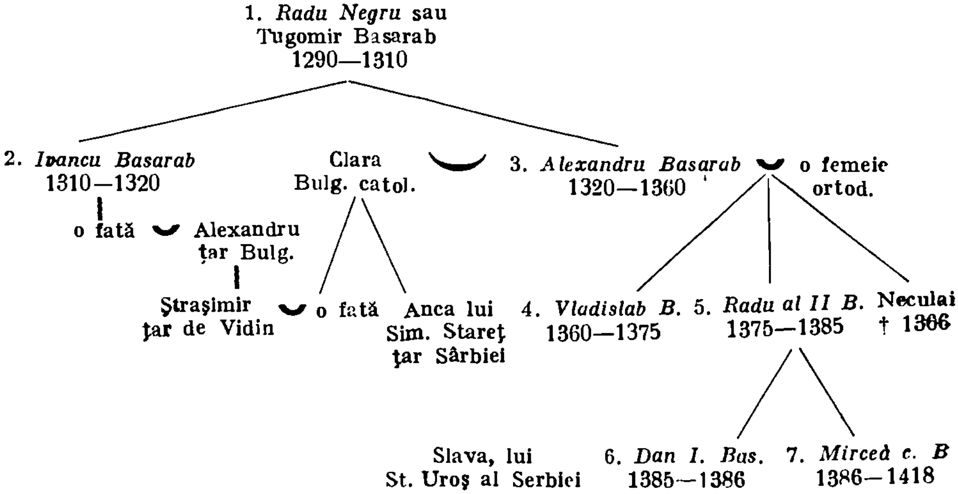
[35] Reprodus de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 127.

timp şi este ucis, poate după inteţirea lui Mircea, fratele său cel mai mic, de către o parte din boieri, care după cum observă încă depe atunci Chalcocondila, „obişnuiau a nu stà sub aceeaşi domnitori, dar după cum le pare mai bine, schimbă principii, punând când pe unul, când pe altul" [36]. Astfel ajunge Mircea pronumit cel Bătrân pe scaunul Basarabilor în 1386.

Faptul principal ce se desface din ştiinţele ce ne-au rămas asupra primilor domnitori ai Munteniei este emanciparea lor tot mai mare de supremaţia maghiară, şi paralel cu această emancipare, o legătură tot mai strânsă cu despoţii slavoni de peste Dunăre. Mai fiecare din domnii Munteniei luptă cu regii unguri, şi cu toţii se încuscresc pe rând cu ţarii Bulgariei şi Sârbiei [37]. Tendinţa Munteniei de a se desface de legăturile de supunere, în care Ungaria voià s'o reţină şi de a căutà, pentru ajungerea ţintei, sprijinul domnilor slavoni, de dincolo de fluviu, erà firească şi neapărată. Timpurile pe atunci erau religioase;

[36] Chalcocondila, Bonn, p. 78. Observaţia lui Chalcocondila se potriveşte mai bine Moldovei decât Munteniei, şi el vorbeşte în acest loc de ambele ţări. Asupra uciderei lui Dan de ţară şi cu atât mai mult din îndemnul fratelui său Mircea sunt puternice îndoieli. Căpitanul, *Mag. ist.*, I, p. 91 spune că „Dan fusese ucis de Şişman voevodul Serbiei, pentru ce nu se ştie". Acelaş lucru îl arată şi o cronică bulgară ap. N. Iorga *Studii şi Doc.*, IV, 1901, p. IV. Versiunea omorului este datorită după d. Litzica, *Studii şi schiţe greco-romane*, 1912, p. 3 şi urm. unei traduceri arbitrare a cuvântului grecesc συνελόντες în raportul lui Chalcocondila asupra morţei lui Dan, Bonn, p. 78) care nu înseamnă numai decât a ucide, pe lângă că chiar dacă am admite acest sens, încă Chacocondila nu spune decât că „Dan fiind ucis", *fără a arăta de cine*.

[37] Iată genealogia predecesorilor lui Mircea cel Mare:

credința în Dumnezeu, nu naționalitatea, hotăria legăturile dintre popoare. Pentru mântuirea credinței părăsiseră Românii țara lor cea intrată în stăpânirea maghiară, și căutaseră o adăpostire dincoace de munți. Ungurii stârniți de papi, se siliau necontenit de a pune mâna pe țara cea nouă, întemeiată de Români în poalele Carpaților, pentru ca împreună cu foloasele politice ce le-ar trage din stăpânira lor, să poată lăți peste acele regiuni și credința catolică. Românii trebuiră să susțină lupte crâncene, chiar la ei acasă, pentru a răspinge asemenea încercări. Odată cu luptele pentru apărarea religiei, se trezise în Români și dorința neatârnării politice, mândria și vrednicia omenească. Ei fuseseră liberi înnainte de a cădeà sub Unguri, și simțind pe fiece zi apăsarea tot mai grea a jugului acestora, voiau să mântuie deodată, prin respingerea autorității unguești, și sufletul și trupul lor. De aceea puseseră ei munții între ei și asupritorii. Dacă ar fi fost să primească și dinocace de piscuri apăsarea pe care voiseră s'o înlăture, atunci pentru ce și-ar fi părăsit casele și moșiile, de peste Carpați, spre a se refugià în Muntenia? Poziția lor însă se întărise foarte mult, de când ei puseseră stavila între ei și poporul maghiar. Carpații îi apărà acuma de cotropire, căci gâturile și pădurile întunecoase de cari erau acoperiți, conțineau pericole ascunse pentru năvălitori. O singură dată încercaseră ei, în trufașa lor sumeție, a înfruntà aceste primejdii, și o peire cumplită îi învățase a nu mai reîncepe.

Toate aceste împrejurări împingeau tot mai mult pe Români a se emancipà de Unguri, și pe timpul lui Radu al II-lea, sunt până într'atâta mântuiți de ei, încât regele trebuià să doriască timpul fericit când va pune iarăși mâna pe Muntenia.

Către Slavonii de peste Dunăre îi atrăgeà dimprotivă toate împrejurările: întâiu comunitatea de religie și anume nu numai de credință, ci până și forma ritului și limba bisericească, aceleași de ambele părți ale fluviului. Apoi nici o piedică fizică nu'i despărțià de celalt mal al apei peste care se puteà pluti. In sfârșit aici nu'i așteptau relații de supunere și de inferioritate, ci erau priviți ca egali, primindu-le fetele în legături de căsătorie cu domnii slavoni, și aceștia nu erau întru nimic mai jos decât regele Ungariei, întru cât și ei erau de sine stătători, ba chiar erau țari adecă împărați, pe când capii Ungariei nu erau decât regi.

Vom vedeà mai jos ce înriuirire au avut aceste relații, dușmane cu Ungurii, prietenoase cu Bulgarii și Sârbii, asupra formei de organizare a Statului muntean, și de aici asupra acelei a Moldovei. Acum să trecem mai departe la istoria Statului Munteniei sub domnul cel mai însemnat al începuturilor sale, Mircea I Basarab zis și cel Bătrân.

2. MIRCEA CEL BATRAN 1386—1418.

Cossova şi Polonia. — După moartea poate silnică a lui Dan, se urcă pe tronul Munteniei fratele său Mircea. El trebuie să fi pus mâna pe scaun în 1386, de oarece în 1385, un hrisov arată că Dan domnià încă în acel an, iar în 1387 găsim hrisoave date acum de Mircea, ca Domn al Munteniei [38].

Pe timpul lui Mircea, apăsarea Turcilor asupra Europei răsăritene se făceà tot mai simţită, şi chiar cea apusană începuse a se îngriji de apropierea acelui potop ameninţător. După ce Turcii Otomani întemeiază în Asia stăpânirea lor în 1299, încep dela 1326 a trece şi în Europa, mai întâiu numai în scopuri de prădăciune, şi pe urmă însă spre a'şi întinde stăpânirea, şi pun în 1356 mâna pe Gallipoli, sub sultanul lor Urcham. Urmaşul său, Amurat I, cucereşte în curând Adrianopole şi Filipopole. Impărăţia Bizantină erà cu totul nedestoinică a susţineà lupta cu nouii năvălitori, şi dacă capitala cea puternic întărită din partea uscatului şi greu de atacat dinspre mare, putù să se opună un secol întreg sforţărilor otomane, aceasta fu datorit mai mult aşezărei ei decât bărbăţiei apărătorilor.

Incunjurimile oraşului însă căzură de timpuriu sub stăpânirea Otomanilor care, ca nişte valuri necontenit crescătoare, răstringeau mereu insula Statului grecesc pe care, la urma urmelor, tot trebuiau să o înghită.

Dacă Turcii întâmpinară o împotrivire puternică în cotropirea Europei răsăritene, aceasta le veni, nu dela poporul acela ce erà pus prin istorie în fruntea neamurilor ei, ci din partea Statelor cari încunjurau sau se desfăcuseră cu timpul din putredul privaz al Imperiului de Răsărit, şi tinere şi vânjoase, ştieau să mânuiască tot atât de bine arma, pe cât Grecii din Bizanţ erau meşteri în învârtirea limbei şi în subţietăţile retoricei. Aceste popoare erau după rândul în care înfăţişară piepturile lor iataganelor semi-lunei: Albanezii, Sârbii, Bulgarii, Românii şi Ungurii. Ele alcătuiau acele ziduri concentrice pe cari Turcii trebuiră să le spargă spre a pătrunde în cetatea europeană. Când ei ajunseră în 1526, a sfărâmà la Mohaci pe cel din urmă, poporul Ungurilor, puterile lor ajunseseră la capăt; însemnatul lor capital de valoare militară fusese cheltuit, şi Viena fu punctul extrem până unde oardele lor putură pătrunde. De aici ei se întoarseră îndărăt, începând a coborî culmea gloriei urcate până atunci. Impărăţia lor, altă dată spaima Europei, astăzi a

---

[38] Hrisovul din 1385 dela *Dan*, publicat de Hasdeu în traducere română, după originalul din Arhiva Statului în *Ist. crit.*, I, p. 127—128. Dela Mircea cel Mare se află 3 hrisoave din anul 1387: unul publicat în extenso în original, în *Arh. ist.*, III, p. 191—193 altul reprodus numai în parte tot de Hasdeu în *Ist. crit.*, p. 5, şi un al treilea *Arhivul pentru istorie şi filosofie* a lui T. Cipariu, 1867 p. 77.

ajuns aproape de desfiinţare, şi nu este departe timpul când puternicii Otomani de altă dată vor trebui să'şi iee rămas bun dela Europa, şi să se întoarcă iar în Asia de unde au venit.

Măreaţă privelişte a măririi şi decăderei lucrurilor acestei lumi!

La această dărăpănare înceată dar continuă a puterei turceşti, Românii au luat poate cea mai strălucită parte, şi în această jertfă, deşi neconştiută, făcută de ei întru apărarea culturei europene, stă rolul ce l'au jucat, alăturea cu tovarăşii lor de luptă, în istoria universală a neamurilor civilizate. Apărarea culturei, moştenită în apus de la Romani şi de la Elini, fu încredinţată de destin, în Răsărit, în primul loc tot unui popor de viţă romană.

După cucerirea Filipopolei, comandantul grec al acestei cetăţi fuge la Uroş al II-lea, ţarul Sârbilor, cerându'i ajutor contra duşmanului comun. Prea slab, pentru a puteà înfruntà singur furia musulmană, Uroş cere ajutorul regilor Bosniei, Ungariei şi domnului Munteniei, care pe atunci erà Vladislav Basarab. Se înjghebă o armată numeroasă cu care aliaţii se îndreptară asupra Adrianopolei. Mândri însă despre numărul lor şi fiind siguri de izbândă, nu ieau toate măsurile de prevedere trebuincioase, şi sunt cumplit bătuţi, în 1363. Movili de morţi şi lacuri de sânge acoperiau a doua zi întinsul câmp de războiu care păstră de atunci până în zilele noastre numele de *Infrângerea Sârbilor*[39].

După această strălucită izbândă, Amurat îşi strămută reşedinţa, dela Brusa din Azia, în Europa la Adrianopole, în 1365, şi Turcii încep a deveni un element determinant în mersul politicei europene. Zece ani după aceea, Amurat bate pe Lazăr ţarul Serbiei, iea cetatea Niş şi supune pe Sârbi la tribut. Şişman ţarul Bulgariei speriat de izbânzile Turcilor, li se supune de bună voie, căpătând prin închinarea lui condiţii mai favorabile decât acei ce cădeau loviţi de armele musulmane. In timpul însă cât Turcii erau reţinuţi prin un războiu cu nişte popoare din Azia, ţarii Bulgariei şi ai Serbiei, se înţeleg a se răscula în contra jugului ce le căzuse după gât. Amurat revine grabnic în Europa, şi bate încă odată şi mai cumplit pe Bulgari uniţi cu Bosniacii, Sârbii, Ungurii şi Românii, aceşti din urmă conduşi de Mircea, în marea bătălie dela *Cossova* 1389 (Intre Iunie şi Septemvrie), în care însăşi ţarul Serbiei, Lazăr, rămâne mort pe câmpul de bătaie.

De şi bătut în această primă întâlnire a lui cu Turcii, Mircea erà hotărât a nu părăsi dela prima lovitură, duelu încins între el şi urgia otomană. El moştenise de la predecesorii săi o putere respectabilă şi respectată care îi dădeà

[39] Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Hamburg, 1846, I, p. 225, după *Analele* lui Sead Eddin şi acele traduse de Leunclavius.

mijlocul, nu numai a scuturà jugul unguresc, dar a se opune şi la primirea acelui turcesc, şi aceasta fu marea ţintă a vieţii şi domniei lui. Ei îi închină el toate puterile, toată activitatea lui. Dacă norocul şi izbânda nu stătură pe partea lui, el făcù tot ce omeneşte erà cu putinţă spre a apără cuibul său, de vultanul ce se abăteà asupra'i, şi în încordarea necontenit reînprospătată a sforţărilor sale, stă mărimea lui de erou. Căci dacă este mare acel ce triumfă, nu este mai puţin mare acel ce luptă pentru apărarea sfintelor bunuri ale libertăţei şi neatârnărei!

Mircea aveà cu atât mai mult temeiu a combate pe Turci, cu cât tatăl său îi lăsase ca moştenire şi stăpânirea sud-dunăreană a Dobrogei şi Silistriei. De aceea vedem pe Mircea, chiar în anul 1387, următor suirei sale în scaun, când încă nu avusese timpul de a face cuceriri, că se întitulează de stăpânitor şi domn a toată ţara Ungro-Vlahiei şi peste munţi, încă şi peste ţările Tătăreşti şi Almaşului şi Făgăraşului herţog şi stăpânitor, Banatului de la Severin duce şi de *amândouă părţile şi peste toată Dunărea până la marea cea mare şi cetăţei Durostorului stăpânitor*". Şi că acest titlu nu erà numai o zadarnică înşirare, ne-o dovedeşte împrejurarea că Mircea, prin acest document chiar, ordonă căpitanilor Durostorului, adică Silistriei, să respecte dania făcută de el mânăstirei Nucetul [40].

Mircea avù însă nu numai o putere însemnată, pe care îndrăzni să o arunce împotriva cumpliţilor Otomani. El erà şi un cap politic eminent ce ştieà să combine totdeauna uneltirile ascunse cu loviturile făţişe. Astfel când Sârbii cerură dela el ajutor pentru lupta dela Cossova, Mircea se gândi îndată a creeà greutăţi lui Amurat în Azia, punându-se în legături cu principii deacolo, din Menteşe, Aidin, Şaruşan şi Costamuni şi împingându-i la răscoală în contra sultanului turcesc, spre a slăbi astfel puterile lui, prin împărţire [41]. Amurat însă, şi el un cap ghibaciu şi socotit, lasă să izbucniască revolta în Azia, ştiind el bine că fitilul ce o aprinsese pornise din Europa. Aici se repede el cu toate puterile, şi după ce zdrobeşte pe Creştini la Cossova, îi fu o nimica a înnăbuşi încercările de răzvrătire pornite în Azia.

Mircea, bătut împreună cu toţi aliaţii săi, la Cossova, se retrage în Muntenia, aşteptându-se la o năvălire de răzbunare a Turcilor.

Amurat, fiind asasinat după acea mare bătălie, de un Sârb luat prins de armata otomană, fiul său Baiazet trimite o

---

[40] Document din 1387 în Cipariu, *Arhiv.*, 1867, p. 77. Aceeaşi titulatură este dată lui Mircea şi în celălalt doc. din acelaş an, reprodus în *Istoria crit.*, p. 5, precum şi în unul din 1399 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97), şi în unul din 1406. *Ibidem* I, 1, p. 98. Un doc. latin din 1390 redă titlul: „*Terrarum Dobrotici despotus et Tristii* (*Silistria*) *dominus*". Alte doc. vezi în N. Iorga, *Chilia si Cetatea Albă*, p. 61—62.

[41] Zinkeisen. I, p. 283, după Sead-Eddin.

armată peste Dunăre, spre a pedepsì pe Munteni, pentru împărtășirea lor la liga antiturcească. Oardele musulmane înfuriate pradă și pustiază țara, iar Mircea de și caută cu toate puterile ce'i rămăseseră a se opune Turcilor, este bătut și nevoit a le plătì tribut [42]. Conform cu aceste științi și aflăm Muntenia trecută ca țară tributară pe registrele Porței otomane, în anul 1391 [43].

Supunerea lui Mircea către Turci este însa numai trecătoare și trebuià încă să se verse mult sânge între ei și Români, până ce aceștia să primească, fără a se mai împotrivì, jugul otoman. Bătut la Cossova, apucat nepregătit de o năprasnică năvălire, el trebuì să înlăture deocamdată pericolul amenințător, prin o trecătoare închinare.

După cât se vede Mircea fusese dela început chiar dușmănit și de Unguri cari nu puteau îngăduì emanciparea tot mai deplină a Munteniei de sub ascultarea lor și, în loc ca Ungurii să se folosească de puternicul braț al Românilor, spre a luptà alăturea cu ei în contra dușmanului comun al Creștinătăței, Sigismund regele Ungariei ce se urcase în același an cu Mircea pe tron (1386), se gândià la mijloacele de a reduce Țara Românească în supunerea și atârnarea Ungariei.

Mircea de și se pregătià a luptà în contra Turcilor, și întindeà prin Azia mrejele și uneltirile sale, nu lasă în părăsire nici interesele sale din Europa, și caută a opune Ungurilor alianța Polonilor.

Polonia anume fusese unită personal cu Ungaria în timpul domniei lui Ludovic de Anjou, 1370—1382. Acesta având numai două fete, se silește a le asigurà tronul atât al Ungariei, cât și al Poloniei. Fiindcă fata cea mai mare, Maria, care trebuià să urmeze la tron, erà măritată după marchizul Sigismund de Luxenburg, care ajunse mai târziu împărat al Germaniei, apoi Polonii opuseră o împotrivire energică contra urcărei unui German pe tronul lor și aleseră de rege, după mai multe turburări și revoluții, în 1386, pe Vladislav Iaghello, ducele Litvaniei, desfăcând astfel unirea cu Ungaria. Ințelegem cum pretențiile de domnie ale lui Sigismund la tronul Poloniei, trebuiau să pună

---

[42] Melchisedek în articolul său *Mitropolitul Țamblac* în *Revista lui Tocilescu*, III, p. 27, spune, după *Viața Sf. Paraschiva*, că Mircea ar fi fost prins de Baiazet și surgunit la Brusa, părere ce adoptasem în ed. I (vol. II, p. 94). Melchisedek pare a fi făcut un amestec între Strașimir domnul Widinului care în adevăr a fost surgunit la Brusa, iar nu Mircea. Vezi Jirecek în *Archiv. fur slavische Philologie*, XIV, p. 274. Vezi și mai sus p. 28, nota 35.

[43] Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, traduite par Dochez, Paris. 1841, I, p. 97, care citează pe Muradja d'Ohsson, *Tableau de l'Empire Ottoman*, III, p. 438. După un alt izvor turcesc, Ranzatul Ebrar, anul ar fi 1390. Vezi și Zinkeisen. I, p. 284, care aduce pe Sead-Eddin pentru același lucru. Nu înțelegem pentru ce d. N. Iorga și după d-sa și d. Litzica *Din domnia lui Mircea Vodă* în *Conv. lit.*, XXXV, 1901, p. 375, și în *Studii și Schițe greco-române*—Buc. 1912—acelaș articol p. 13 sq. nu primesc aceste arătări.

aceste două ţări în relaţii încordate una cu alta. Mircea se foloseşte de ele pentru a împiedicà planurile duşmăneşti ale lui Sigismund în contra Munteniei, punându-se în legături prieteneşti cu Polonii.

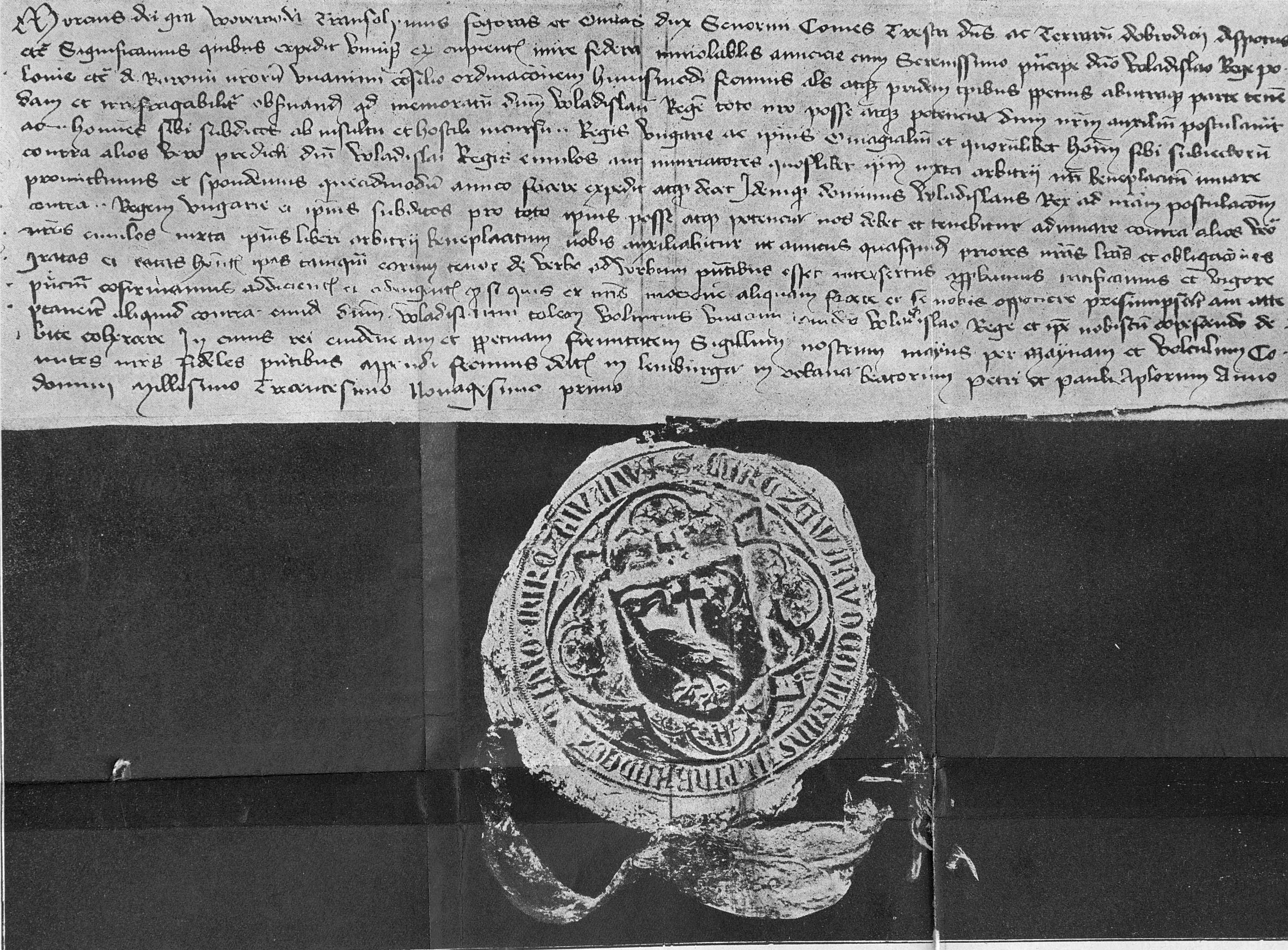
El trimite în 1389 doi soli în Polonia, pe boierii Manea şi Roman Herescu cari, trecând prin Moldova unde domnià Petru Muşat, pe care 'l vom cunoaşte ca în familie cu Mircea cel Mare şi în totul devotat lui, domnul Moldovei asociază pe lângă solii munteni, un reprezentant al său, Dugoiu, şi toţi trei mergând în Polonia la Vladislav Iaghello, Mircea încheie cu regele Vladislav o legătură de prietenie care aveà de obiect ajutarea lor mutuală cu toată puterea contra craiului Ungariei, iar în contra altor duşmani după plăcere [44].

Aflarea încheierei acestei alianţe pe de o parte, care apără pe Mircea, cu toată căderea lui faţă cu Turcii, pe de altă parte şi conştiinţa pericolului ce puteà rezultà chiar pentru Ungaria, din copleşirea Munteniei de către puterea otomană, aduseră însă pe Sigismund la nişte cugetări mai plecate către domnul muntean. E sigur că Mircea primi, chiar în anul 1390, propuneri de alianţă din partea Ungurilor în contra pericolului comun, de oarece aflăm că domnul Munteniei ce erà, cum am văzut, ameninţat cu răzbunarea turcească, pentru participarea lui la lupta dela Cossova, se grăbeşte chiar în acel an a modificà alianţa încheiată cu Polonia în contra Ungariei, în sensul acela, că domnul Munteniei să nu mai fie obligat a prestà numai decât Poloniei ajutorul lui în contra vecinei sale. In Noemvrie 1390, Mircea trimite soli în Polonia, cari se întâlnesc cu ambasadorii regelui în capitala Moldovei, Suceava, şi se modifică tratatul în aşa chip că „craiul Poloniei să nu înceapă război în contra craiului unguresc, *înainte de a înştiinţà pe Mircea şi pe divanul ţărei sale, despre toate pricinile războiului şi de nu vor fi întărite acele pricini şi de divanul craiului. Iar de s'ar face vreo pace între Mircea şi craiul unguresc, pe craiul Poloniei nelăsându'l dintr'însa, numitul craiu va trebui să o primiască*" [45].

---

[44] Doghiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae*, I, p. 597. Actul de ratificare a tratatului din partea lui Mircea este datat din Lublin, ceea ce nu însamnă că Mircea să fi fost în acel oraş, pentru a preschimbà actul. Numele solilor este redat în limba latină prin *Magnus* şi Roman *Hericziki*. Acel Magnus este însă scris de sigur mai corect de Inventarul din Cracovia, *Mavnus* (rom.: Manea). Vezi Hasdeu, *Arh. ist.*, II, p. 50. Tot aşà îl scrie şi d. Ulianitzki, în reproducerea integrală a tratatului, *Materială*. p. 9.

[45] Acest de pe urmă tratat este încheiat de Mircea în 1390, şi ratificat de el în 1391 Iulie, în Lemberg. (Doghiel, I, p. 599). Iată locul în textul original: (1390) „scilicet quod prefatus D-nus Rex Poloniae ullas brigas neque guerras contra Regem Hungariae ac subditos suos moveat, nec movere incipiat quoquam, nisi prius significatis D-no nostro Mircii Voyewodae et eius consilio singulis earundem brigarum seu guerrarum qualitatibus, eaedemque per ipsius regalis

ORIGINALUL TRATATULUI LUI MIRCEA CU POLONII.

Ceeace ne miră în această alcătuire este modul cam cavaleresc cu care Mircea tratează interesele Polonilor, subordonându-le cu totul intereselor lui, şi primirea acestei poziţii, în orice caz nu dominătoare, din partea unui mare craiu, dela un principe ce trebuià, după ideile timpului şi puterea respectivă a Statelor lor, să apară ca mai mic înaintea lui. Tratatul este în totul favorabil lui Mircea; el face să atârne ajutorul promis de el Polonilor de atâtea condiţii, încât îl lasă în bunul său plac, fără a deslegà însă pe regele polon de îndatorirea ajutorului, la caz când el ar aveà războiu cu Ungaria. Nu numai atâta, el obligă chiar pe regele polon a intrà şi el în alianţă cu Ungaria, la caz când Mircea ar încheià pace cu dânsa. Nu rămâne nici o îndoială că un rezultat atât de strălucit al diplomaţiei lui Mircea fu câştigat prin arătarea foloaselor nemăsurate ce ar puteà rezultà pentru cauza creştină, în luptă cu pericolul ce venià asupra tuturora, din o alianţă a Ungurilor cu popoarele expuse mai în grabă loviturilor otomane.

Nicopoli. — In acest răstimp, intervenind atacul Munteniei din partea Turcilor, lovitura primită de Mircea şi îndatorirea lui de a se supune la plata tributului, aduc mai mult la cunoştinţa Ungurilor primejdia ce se apropià de propriul lor Stat şi deci nevoia de a se alăturà la Mircea, alăturare către care Mircea pregătise calea prin modificarea tratatului său cu Polonia. Se încheie deci o legătură pe faţă între Mircea şi Sigismund, în a doua Duminică din postul mare 1395 în Braşov, unde Mircea se duse în persoană şi, întâmplându-se să uite pecetea lui cea mare, întăreşte subsemnătura lui cu pecetea cea mică, probabil dela inel. Prin acest act Mircea recunoscând că *Domnul Sigismund*, s'a purtat către el cu osebită bunăvoinţă şi prea milostiveşte de când l'a cunoscut şi i-au prins partea mai ales în contra Turcilor, fiilor răutăţei se leagă către el prin următoarele puncte:

1. Când regele va merge în persoană în contra Turcilor, să iasă şi Mircea în persoană; iar când va trimite numai oşti, să fie îndatorat şi Mircea tot la atâta.

2. Să dea lui Sigismund mâncare pentru oştile sale, însă nu degeaba, ci cu plată.

Acest tratat arată că relaţiile de vasalitate ale Munteniei către Unguri încetaseră cu totul, că erà ultimul act al emancipărei Munteniei de sub epitropia maghiară. Intr'adevăr în acest tratat, Mircea nu numeşte nici măcar, cum făceà unchiul său Vladislav, pe regele Ungurilor *domnul său*, ci curat numai

---

dignitatis consilium sint approbatae. Insuper si aliquae treugae pacis vel induciae aut concordiae inter praefatum Mircium Wovewodam d. n. et Regem Hungariae sunt actae... ipso d. Rege Polonorum non excluso, easdem proenominatus d. Rex ratificare et gratificare et acceptare debebit". Comp. Ulianitzki, p. 5.

domnul rege Sigismund; apoi îndatorirea lui Mircea de a ieşì în persoană la războiu numai atunci când şi regele va venì în persoană, arată o deplină egalitate între ei, care nu poate fi întunecată prin formularea respectuoasă a unui tratat încheiat cu un rege puternic care ajunge după aceea şi împărat al Germaniei [46].

După acest tratat, aliaţii trec Dunărea şi ieau Nicopoli dela Turci pe care aceştia îl ocupaseră îndată după bătălia dela Cossova [47]. Imbolnăvindu-se însă soţia lui Sigismund, Maria, împăratul e nevoit să părăsească pentru câtva timp expediţia. Maria moare şi după înmormântarea ei, Sigismund se întoarce iar peste Dunăre, unde erà să se întâmple o luptă hotărîtoare.

Sigismund căutase să trezească iarăşi în popoarele Europei fanatismul religios pentru a le sculà contra Otomanilor. El izbutise până la un punct în încercările sale, aducând în armata sa, pe lângă trupe germane, şi câteva mii de cavaleri francezi, îmbrăcaţi în zale, oaste feodală din cele mai alese. El dobândise acest preţios contingent dela Carol VI regele Franţei, şi în rândurile lui se întâlnià floarea cavalerismului francez, precum Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniţilor, Jean de Nevers, comitele de Eu, mareşalul Boucicault şi alţii. Numărul armatei aliate erà de peste 60.000 de oameni, însă cum spune o istorie contimporană, erà o armată necapabilă de disciplină, prin vârsta tânără şi lipsa de seriozitate a ofiţerilor de căpetenie, mai plecată la scandaluri decât la lucrări înţelepte. Cea mai mare îngrijire a ei fusese totdeauna de a petrece bine, şi de a încărcà şăici cu tot soiul de mâncări alese, pentru a le duce după ea [48]. Luarea cetăţilor Vidinul şi Rahova urcă până la nebunie neîngrijirea şi mândria mai ales a Francezilor.

Ajunşi sub Nicopole, în Septemvrie 1396, aceştia se pun pe banchete şi petreceri care nu se mai sfârşiră nici chiar atunci, când Baiazet nu erà decât la o îndepărtare de şese ore. Froissart, cronicar contimporan, ne spune că „ei schimbau adeseori de

[46] Textul tratatului reprodus în traducerea română de Şincai, I, p. 365 ed. 1853. Condiţiile atât de favorabile lui Mircea din acest tratat exclud absolut părerea sprijinită de N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 65, adoptată şi de Litzica (mai sus nota 43), că acest tratat să fi fost încheiat de Mircea după o înfrângere a lui de Turci în 1391. Tratatul nu are de loc aerul de a fi fost implorat de un domn care ar fi cerut ajutor, ci ca şi acel cu Polonii, ca făcut de unul pe deplin stăpân pe soarta lui.

[47] Engel, *Geschichte der Walachei*, p. 159, aduce un document tot din 1395, după care expediţia dela Nicopole ar fi fost îndreptată contra lui Mircea. Dar cum se putea aceasta, după ce împăratul abia încheiase alianţa cu Mircea? Apoi ce erà să caute Sigismund contra lui Mircea la Nicopoli, care se aflà în mânile Turcilor? In sfârşit Mircea luptă alăturea cu Sigismund, în lupta de sub zidurile acelei cetăţi din 1396. Documentul lui Engel nu poate fi decât apocrif.

[48] *Histoire de Charles VI* par un auteur contemporain, religieux de l'abbaye de St. Denys, Paris, 1663, p. 348.

haine, și nu erau decât mode noue cu horbotărie și galoane felurite, care țineau pe prinșii de războiu într'o veșnică minunare. Ceeace îi mirà însă mai mult erà de a vedeà pe nebuna noastră nobilime, purtând niște papuci cu pliscul lung de două picioare, și adeseori încă mai mult. Chiar și când Turcii îi atacară, ei stăteau la masă, și se sculară amețiți de vin, tâ'ându-se pe câmp cum putură mai bine" [49].

Când se ținù sfatul de bătălie, Mircea propuse că să i se lase lui întâiul atac contra trupelor ușoare ale Turcilor, și cavalerii francezi să rămână la urmă, pentru a se lovi cu greul armatei dușmane, corpul Ienicerilor. Ducele Burgundiei Ioan de Nevers, comandantul Francezilor, se opuse la aceasta, spunând că el n'a venit cu 6000 mii de oameni de atâta îndepărtare, pentru a asistà la lupta altora, și cerând numai decât să i se conceadă onoarea primului atac. Impăratul propuse atunci ca Ungurii să fie puși la rândul întâiu, ca unii ce ar cunoaște mai bine modul de bătaie al Turcilor. Francezii amenințară cu retragerea, dacă li s'ar face această ofensă, și împăratul trebuì să le învoiască cererea care compromise rezultatul luptei [50].

In orice caz această întrecere a fiecărei nații de a aveà ea prioritatea morței, caracterizează de minune veacul de atunci, adevărat veac de eroi.

Francezii nerăbdători de a'și arătà vitejià, atacă înnainte de a se fi dat semnalul luptei, răstoarnă rândul întâiu al armatei turcești, și căzând pe al doilea, compus din călărime, îl sparg și pe acesta, când deodată în loc de a întâlnì câmpia goală, precum se așteptau, crezând că au zdrobit pe Turci, dau peste corpul Ienicerilor, de vre-o 60.000 de oameni, puternic și neatins. Pe cât de mare le fusese bravura la început, pe atâta acuma sunt cuprinși de o teamă năprasnică. Ei o rup la goană îndărăt; însă caii lor, încărcați cu fier, obosiți de greutatea ce duceau și de o încordare de mai multe oare, încep a se abate sub ei. Cavaleria ușoară a Turcilor ajunge pe acei ce ar fi putut încă scăpà și măcelărește și prinde pe cei ce mai rămăseseră din armata franceză. Sosind vestea cumplită la tabăra lui Sigismund, Ungurii și cu Românii se retrag din luptă, și Turcii, căzând îndată după aceea

---

[49] *Chronique* de Jean Froissart în Buchon, *Panthéon littéraire*, III, p. 261.

[50] Iohannes Schiltberger aus München, *Reise in Europa, Asien und Africa* 1394—1427, München, ed. Neumann. 1859, p. 51-52. Este curios că Schiltberger numește pe voevodul Valahiei *Werter*. După cât se vede, când el își scrise memoriile, târziu după bătălia dela Nicopole, el uitase numele lui Mircea, greu de ținut minte pentru un Neamț, și îl înlocuise cu unul german închipuit. Spusele lui Schiltberger sunt întărite de o povestire contimporană a luptei dela Nicopole datată însă greșit 1394, de oarece este cunoscut că bătălia avù loc în 1396, N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 76 (apendice) : seque Myrxe in prima acie hostibus objici petit ut sinat imperator".

pe centrul compus din oştirea germană, îl sfarămă cu totul şi 'l pun pe fugă.

Mircea făcuse foarte cuminte de a se retrage din luptă şi de a nu aşteptà să fie măcelărit de Turci, fără nici o speranţă de scăpare, având în spatele sale Dunărea. El aveà cu atât mai mult drept să o facă, cu cât dăduse un sfat înţelept, susţinut de toţi şefii armatei aliate, care însă fusese răspins de Francezi ai căror purtare tocmai compromisese lupta. Apoi retragerea Ungurilor dela aripa dreaptă, slăbind puterea de împotrivire a aliaţilor, Mircea ar fi jertfit numai în zadar armata lui, dacă ar fi stat în luptă [51].

El se aşteptà însă, ca şi după bătălia dela Cossova, a fi atacat de Turci în propria lui ţară, şi aveà nevoie de armata lui întreagă şi neatinsă, pentru a se puteà împrotivi lor, ceea ce tocmai, după lupta dela Cossova, nu putuse face, fiindu'i armata desorganizată, prin înfrângerea suferită acolo, acuma el putù întreprinde, şi încă cu o strălucită izbândă.

Polonii văzând că Mircea s'a lepădat de alianţa lor, şi s'a unit cu Ungurii, caută să răstoarne pe Mircea din scaunul Munteniei, în timpul ce el erà dus în contra Turcilor la Nicopoli. Ei însuflă propriului său fiu, Vlad, ideea de a uzurpà tronul tătânesău, şi Vlad se şi declară de domnul Munteniei, sprijinit probabil de câţiva nemulţumiţi cari se aflau în Argeş, foasta capitală a Munteniei, oraş ce suferise o scădere din starea lui de mai înainte, prin strămutarea capitalei ţărei la Târgoviştea. Vlad dă un hrisov, din Argeş, în 2 Iunie 1396, în care spune că el „voevodul *Basarabiei* şi comitele Severinului, având în minte buna voinţă arătată nouă de craiul Poloniei Vladislav, şi mai ales cum ne-au dăruit nouă mai dăunăzi voevodatul Basarabiei şi domniile ce le avem în crăimea Ungariei, judecăm a fi cu dreptate ca cu atâta mai întinsă statornicie să fim ascultători de dânsul, cu cât mai mult ne aflăm mângâeţi prin înnălţarea noastră cea de dânsul făcută la vârful domniei, şi pentru că am găsit, că crăimea Ungariei de mult au venit la numita doamnă Edviga crăiasa Poloniei, ca la o singură moştenitoare a crăimei ungureşti, şi drept aceea şi la numitul domn Vladislav, craiul Poloniei soţul ei cel de căsătorie — aşà şi noi ne legăm a rămâneà supuşi numiţilor domni Vladislav

[51] M. Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, Berlin, 1854, admite de *plano* şi fără nici o discuţie că Mircea ar fi *trădat* pe aliaţi, ba chiar că s'ar fi închinat sultanului; p. 68: „Mirce qui s'était sauvé par *une trahison* et qui avait contribué à la destruction de l'armée chrétienne se rendit au camps des Turcs, où il salua le Sultan et lui demanda la paix" (?!). E drept că Kogălniceanu scrise încercarea lui, la vârsta de 17 ani, având la îndămână în Berlin, numai istoricii unguri şi nemţi. Cf. şi Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I, p. 159.

craiului Poloniei și crăiesei Edvidgei și crăimei lor a Ungariei și Poloniei" [52].

Acest Vlad este arătat de alt document din 1397 ca pus de Turci domn în Valahia. Turci sau Poloni, Vlad erà rău văzut de Unguri cari, pe când înnaintau cu ajutorul francez și bavarez asupra cetăței Nicopoli, trimit pe voevodul Ardealului Stibor și atacă pe Vlad. Acesta se închide în cetatea Dâmbovița dar este prins după un asediu și dus cu toată familia lui în Ardeal unde însă regele nu'l tratează rău, păstrându'l ca sperietoare pentru Mircea cel restituit în scaun. Din Ardeal Vlad fuge și se duce la Constantinopole la curtea împăratului grecesc.

Turcii nu lipsesc a atacà Muntenia câtva timp după victoria dela Nicopoli, pentru a'și răzbunà pe Mircea despre amestecul lui în dușmăniile contra Impărăției Otomane. Turcii, trecând Dunărea deocamdată, ieau o mulțime de pradă și de robi din Muntenia. Mircea trimițând copiii și femeile în munții de către Brașov, urmărește pe Baiazet prin pădurile de stejar ce acoperiau țara și împiedecau înnaintarea armatelor dușmane și, ținându-se de Turci, nu'i lasă nici un moment în pace, lovindu'i cu putere, de câte ori se despărțiau în grupuri mai mici din greul armatei, ori umblau după pradă sau provizii. Turcii obosiți prin hârțuelile lui Mircea și temându-se să dee bătălia în locuri așà de priincioase oștirei române, se retraseră spre Dunăre, unde după sfatul unui general, Brenezes, care îndeamnă pe Turci să se încunjoare grabnic cu un șanț, adăpostesc astfel trecerea lor înnapoi peste Dunăre [53].

Să nu se fi dat atunci oare lupta acea vrednică de amintire care a rămas, în tradiția păstrată de cronicari, ca întâmplată la *Rovine* [54]? Și alte izvoare, tot îndoielnice și neprecize în privirea datei, vorbesc de o lovire a Turcilor cu Muntenii, unele din acele izvoare pomenind chiar de o mare bătălie. Așà o cronică sârbească spune, că Mircea a fost învins de Baiazet și a trecut în Ungaria, dar că Baiazet a fugit din Muntenia [55]. Aceste două arătări nu pot sta împreună, de oarece Turcii nu putuseră fugì fiind învingători. Alte izvoare indică mai limpede că Turcii ar fi fost bătuți. Așà Constantin Filosoful care scrià pe la 1431, arată că Baiazit s'ar fi bătut grozav cu Mircea, fără a arătà care din doi ar fi biruit, dar că întorcându-se în țara lui, ar fi

---

[52] Reprodus de Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 73. Comp. Doghiel I, p. 623. Vezi și o scrisoare a lui Maternus către Vlad (Uzurpatorul) din 1396, Hurm., *Doc.*, XV, pagina 6.

[53] Chalcocondila, p. 77—80.

[54] Căpitanul în *Mag. ist.*, I. p. 95 : „la Rovine pe apa Ialomiței". *Cronica serbica despotae Georgii*. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 1 : „movit Baiazit contra Mircsam et debellavit eum ad *Rovinam*". Pune însă lupta ca întâmplată în 1392.

[55] I. Bogdan, *Ein Beitrag zur serbischen und bulgarischen Geschichte* in *Archiv für slavische Philologie*, XIII, p. 638.

făcut pace cu domnul român [56], ceea ce arată îndestul că bătălia nu ieşise în folosul Turcilor. Tot aşà şi Bizantinul Phrantzes arată că „Baiazet făcù o expediţie contra lui Mircea, domnul Valahiei, care, ieşindu'i înnainte la luptă făţişă în un loc greu (cum arată şi Cholcondila) sultanul, s'ar fi ferit a o primì şi a părăsit Muntenia; dar că Mircea după aceea a făgăduit tribut şi a încheiat pace" [57]. Mai lămurit este un raport către dogele Veneţiei în care cetim, că Turcii întorcându-se din Ungaria încărcaţi de pradă, au trecut prin Valahia cea supusă lor; dar că acolo a sosit o armată mare din Ungaria cu un oarecare Milca (Mircea) Olahul şi a bătut pe acei Turci aşa de cumplit, că ei au fost parte prinşi, parte ucişi şi parte înnecaţi şi nu au scăpat decât vr'o 3.000 din ei, cari s'au întors în ţările turceşti [58].

Raportul este din 3 Martie 1401 şi deci s'ar puteà referi şi la o altă ciocnire din acel timp între Turci şi Munteni. Oricum ar fi însă lucrurile cu data bătăliei, toate arătările concurg a adeveri existenţa ei în Muntenia între Turci şi Creştini, din care aceştia au ieşit biruitori. Se poate deci afirmà cu siguranţă că Mircea a bătut cel puţin odată pe Turci. Intru cât această victorie nu a putut să se întâmple nici în 1392 unde o pune cronica sârbească, de oarece în acel an Mircea fusese bătut şi obligat la un tribut către Turcia, nici în 1401 unde o aşează raportul veneţian, întru cât, cum vom vedeà în curând, în acel an se petreceau alte evenemente care nu îngăduesc o asemenea luptă, nu rămâne altă dată probabilă pentru victoria lui Mircea dela Rovine decât anul următor bătăliei dela Nicopoli, când Mircea întorcându-se — am văzut din ce pricină — cu armata lui întreagă din lupta dată de aliaţi sub acea cetate el putù opune puterile lui întregi năvălirei turceşti şi a o răspinge de pe capul ţărei lui [59].

Pentru a ne întoarce la Vlad, răzvrătitul fiu al lui Mircea, scăpat, cum am văzut, la Constantinopole, el urmă înnainte şi aici uneltirile lui contra născătorului său. Mircea, pentru a tăià aceste uneltiri, căută să se îmbuneze cu Bizantinii şi face pe placul patriarhului de Constantinopole, care erà pe atunci în o mare neînţelegere cu Iuga al II-lea, domnul Moldovei, dela mitropolia ei intră în această de pe urmă ţară, bate pe Iuga, îl prinde şi aşează în scaunul Moldovei pe fratele lui Iuga al II-lea, Alexandru cel Bun, care se împacă cu patriarhia [60].

---

[56] Iirecek, *Zur Würdigung* în *Archiv für slavische Philologie*, XIX, p. 267.

[57] Phrantzes, *Polielogia graeca*, CLVI, col. 704, e citat de Litzica (mai sus nota 43), din care am luat şi cele două citaţii din notele 55 şi 56.

[58] N. Iorga, *Acte şi Fragm.*, III, p. 4: „Milco Valaho".

[59] D. Litzica pune lupta dela Rovine în 17 Maiu 1395 înnaintea expediţiei dela Nicopoli întâmplată în Sept. 1396 (L. c., p. 366, p. 378-397), ceea ce nu pare de admis şi în Studii şi schiţe greco-române p. 31.

[60] Ureche, în *Letopiseţe*, I, p. 102 [ed. II, p. 136, ed. Giurescu p. 20]. Vezi mai pe larg sub No. III. Istoria Moldovei şi la No. IV, 3, Biserica.

Amestecul lui Mircea în războaiele civile turceşti. — In curând însă Mircea cel Bărtân trebuià să'şi întoarcă luarea lui aminte iarăşi cătră sud, asupra Impărăţiei Turceşti, în care se pregătiau schimbări însemnate ce erau să aibă o mare înrâurire asupra Ţărei Româneşti.

După izbânda dela Nicopoli, Turcii păreau că vor înnecà toată Europa, când ei sunt opriţi în straşnicul lor avânt prin năvălirea Mongolilor care, sub vestitul Timur Lenk, pun în pericol existenţa Impărăţiei Mohamedane din Azia. Baiazet deci se opreşte de la înnaintarea lui în Europa şi se întoarce în Azia pentru a se opune furiei năvălitorilor. Aici însă puterea lui, cea atât de cumplită pentru Europeni, se frânse ca trestia la furtună, de oardele nesfârşite ale Mongolilor care înnăbuşiră mai mult decât bătură, în câmpiile dela Angora, în 20 Iulie 1402, neînvinsele până atunci armate musulmane. Baiazet el însuşi este prins, şi cu toate că este bine tratat de fratele său întru Mohamed, Chanul Mongolilor, moare după un an de zile de prinsoare.

Prin moartea lui, urmată de retragerea lui Timur Lenk iarăşi înnapoi în patria Mongolilor, se deschisese moştenirea Impărăţiei Mohamedane. Din patru fii care rămăseseră să împartă sau mai bine să se certe dela această moştenire, unul Iza moare în curând, încât rămân trei competitori la tronul sultanilor : *Soliman*, *Muza* şi *Mohamed* [61].

Din aceştia, Soliman pusese mâna pe posesiile europene, iar Mohamed pe acele aziatice. Muza, rămas pe lângă Mohamed în Azia, cere dela fratele său voia de a trece în Europa, a alungà pe Soliman din Adrianopole, şi a luà domnia Europei pentru Mohamed. Acesta îi învoeşte întreprinderea ; însă trebuind să stee pregătit în Azia contra lui Soliman, nu poate să'i dee spre realizarea planului său nici un ajutor. Pe când Muza stăteà nehotărât asupra mijloacelor spre a pune în lucrare întreprinderea lui, primeşte dela Mircea o solie prin care îi oferià sprijinul, şi dobândind dela un principe din Sinope, Isfendiar, o corabie, Muza se transpoartă în Valahia.

Mircea primeşte pe Muza cu cele mai mari onoruri, şi acesta îi făgădueşte că, dacă s'ar face rege cu ajutorul lui Mircea, să'i dee mari venituri în Europa şi o regiune întinsă luată dela Greci pe care Muza îi duşmănià. Mircea erà cu atât mai mulţămit de această condiţie, cu cât el îşi răzbunà tot odată pe Bizantini care, cu tot serviciul adus patriarhului cu detronarea lui Iuga din Moldova, urmau înnainte a adăpostì în contra lui pe răsvrătitorul său fiu, Vlad. Soliman erà rău văzut de mare parte din supuşii săi care se alipesc de Muza. Cu tot acest ajutor şi cu însemnata armată ce i-o dăduse Mircea, sub conducerea gene-

[61] Zinkeisen, I, p. 427, după istoricii turci. Cf. Chalcocondila, p. 169, Soliman este numit pretutindene de Chalcocondila *Musulmanus*.

ralului Dan, Muza este bătut în anul 1406 de Soliman, mai ales prin trădarea Sârbilor care luptau şi ei în armata lui. Muza scăpă iarăşi la Mircea [62]. In acelaşi an Mircea văzând că politica urmată de el în afacerile turceşti dăduse de greş, se întâlneşte cu regele Ungariei la Severin, pentru a pune la cale cele de trebuinţă [63]. Muza sprijinit însă din nou de Mircea, merge iarăşi în protiva fratelui său care, de astă dată, părăsit mai de toţi ai lui, este bătut şi ucis.

Mircea izbutise în îndrăzneaţa lui întreprindere, de a trage folos din certele pentru moştenirea Impărăţiei Turceşti. El văzù pe Muza, proteguitul său, urcându-se pe tronul sultanilor, şi mulţămitele cele mai strălucite aşteptau pe Mircea dela recunoscătorul său prieten, când deodată altă furtună, de astă dată cumplită şi fatală se ridicà contra lui Muza, şi prin acesta contra lui Mircea.

Anume Muza cucerise Europa ca om al lui Mohamed, şi făgăduise acestuia a'i cedà tot ce va câştigà. Văzându-se însă în dulcele braţe ale puterei, el nu se mai ţinù de cuvântul dat. Mohamed porni atunci cu armata contra lui Muza. Cu tot ajutorul dat lui de Mircea, care nu vroià să piardă poziţia câştigată, înainte chiar de a se fi folosit de ea, Muza este greu învins într'o bătălie lângă Adrianopole, în 1411. Revoltându-se însă câteva provincii aziatice, stârnite probabil ca şi cealaltă dată tot de Mircea, Mohamed e silit să părăsească lupta contra fratelui său, şi să se întoarcă în Azia. In 1412 însă înnăbuşind răscoala izbucnită, Mohamed se întoarce contra lui Muza, îl bate şi 'l fugăreşte în Valahia unde Muza căutase scăpare tot la vechiul său sprijinitor [64], aducând însă acuma acestuia, nu speranţă şi câştig, ci temere şi prăpădenie.

In timpul cât Muza fusese puternic (1406—1411), Mircea se folosise de această înflorire a lui, căci Muza îi păstrase prietenia făgăduită. Sigismund trăià apoi în pace cu el, după cum se vede din întrevederea dela 1406, în Severin. Atacurile fericite ale lui Mohamed contra prietenului său fac însă pe Mircea să'şi presimtă căderea. Temându-se ca într'un asemenea caz, şi Ungurii să nu'şi schimbe gândurile, mai ales pentru a 'i răpi neatârnarea, pe care fusese siliţi a i-o încuviinţà, Mircea se apropie iarăşi de Poloni şi încheie cu ei un nou tratat în 1411, în care

---

[62] Chalcocondila, p. 171. Cf. Leunclavius, *Annales Sultanorum othmanidarum a Turcis sua lingua scripti*, Francofurdi, 1596, p. 20 : „Erat id temporis vaivoda Valachiae quidam cui nomen Murzes. Hic et hospitio excepit eum (Musam) et viam aperuit et auxilio fuit ut Romaniam ingrederetur (anno 1404)". Mai vezi şi Ducas, p. 88.

[63] Document din 6915 (1406) Noemvrie în *Arh. ist.*, I, 1, p. 98 : „şi s'au întâmplat aceasta după ce, plecând domnia mea în anul 6915 (1406) Noemvrie în 15, pentru a mă întâlni cu craiul în Severin".

[64] Chalcocondila, p. 183.

iarăşi se obligă mutual a se ajutà contra regelui Ungariei, „cu atât mai mult că şi iubirea înrudirei i-ar împinge la aceasta" [65]. Polonii aveau un motiv deosebit de urà contra Ungurilor, fiindcă împăratul Sigismund numit de regele polon arbitru în o ceartă pe care o aveà cu Ordinul Teutonic, în loc de a judecà neînţelegerea, ajutase pe faţă Ordinul contra Polonilor. Cum aude însă Sigismund despre această alianţă a lui Mircea cu Polonii, trimite îndată la domnul Munteniei soli, pe Mitropolitul din Gran şi alte personaje de samă, pentru a reînnoi bunele legături ce existau mai înnainte.

Pe de altă parte Ungurii urziseră o intrigă prin care sperau să strice bunele relaţii ce existau între Mircea şi Poloni. Ei pârâseră anume pe Mircea la Vladislav Iaghello, că l'ar fi ponegrit într'o solie trimisă în Ungaria, care arătase aici că Vladislav făcuse legături cu Turcii, în contra Creştinătăţei şi a regelui Ungariei. Vladislav se tângueşte lui Mircea, pentru aceste vorbe defăimătoare; dar Mircea îi răspunde că n'au ieşit dela el, şi se referă chiar, în buna lui credinţă, la mărturisirea Ungurilor, să arate ei dacă le-au spus vreodată asemenea cuvinte. In această scrisoare Mircea numeşte iar pe Vladislav *ruda sa* [66].

Această înrudire nu poate aveà alt înţeles decât că Alexandru cel Bun, devenind în 1411 cumnatul lui Vladislav, prin căsătoriea cu sora lui, Ringala, Mircea care se înrudià cu Alexandru, ca unul ce erà din familia Muşăteştilor, cum vom vedeà-o în curând, intràse prin aceasta şi el în înrudire cu regele Poloniei.

Supunerea sub Turci. — Mohamed, ajungând sultan, vrea să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat fratelui său, şi trimite o armată contra Munteniei. Expediţia însă se fereşte de a intrà în Valahia, spre a nu păţi ca oştirea lui Baiazet. Ea pune însă în lucrare un plan mult mai ghibaciu, pentru a aduce dela sine Muntenia în supunerea Turcilor; cuprinde anume cetăţuiele de pe malurile Dunării, Severinul şi Giurgiul din care Turcii îşi fac ca nişte cuiburi, spre a puteà prădà şi devastà Muntenia, când le va fi mai la îndemână. Mircea văzându-se

[65] Doghiel, I, p. 600.

[66] Iată această interesantă scrisoare: „Ai scris către mine cu tânguire şi te plângi asupra mea că aş fi înştiinţat pe Unguri, că te ai fi aliat cu Turcii şi ai ridicat armată, spre răul tuturor Creştinilor şi regelui Ungariei. Despre această informare eşti liber *ruda mea,* să crezi ce vei voi. Că sunt adevăratul tău amic încă de mai înnainte şi de acum, o ştii prea bine, iar de acele spuse nu ştiu nimic. Trimişii mei au fost în Ungaria încă de mult, şi dacă au vorbit ceva dela ei, dela mine, nici un cuvânt n'am dat către Unguri, nici vre-o scrisoare n'am trimis. Dacă vrei să te încredinţezi de cele ce'mi comunici, întreabă pe Unguri şi dacă le am trimis, ei trebue să'ţi spună, şi dacă n'au ce'ţi spune, precum este, atunci te vei convinge de adevăr. Scris din Giurgiu August 10". (Ulianitzki, p. 26).

atunci constrâns, se supune Turcilor, trimiţând nişte soli care să închine ţara de bună voie sultanului [67]. Mohamed primeşte pe soli cu multă bună voinţă, îi ospătează la masa lui, şi impune Munteniei nişte condiţii îndestul de uşoare, spre a o primì în vasalitatea sa.

Care au fost aceste condiţii? Nici un text autentic al hatişerifului dat cu acest prilej nu au ajuns până la noi. Totuşi este sigur că un asemene a trebuit să existe, deoarece el totdeauna a fost invocat de Români în daraverile lor cu Poarta, şi aceasta niciodată nu au tăgăduit existenţa lui [68]. *Dionisie Fotino* spune că ar fi aflat textul hatişerifului pe care 'l dă el ca purtând data din 1393, într'o însemnare veche a unui boier, sărdarul Constantin Chiţoreanu, care l'ar fi prescris el însuşi după un hrisov vechiu.

Puntele acestui hatişerif ar fi fost următoarele :

Muntenia să se ocârmuiască de sine, sub domni creştini, aleşi de mitropolit şi de boieri. Domnii să aibă dreptul de viaţă şi de moarte asupra supuşilor, să poată declarà războiu şi încheià pace. Creştinii ce ar fi îmbrăţişat religia mohamedană, dacă ar trece iarăşi la cea creştină, să nu fie supăraţi. Supuşii români, ce ar călători în Impărăţiea Turcească, să nu fie îndatoriţi la contribuţie. Pentru aceste toate, Muntenia se obligă a plăti pe an sultanului 3000 de bani de ţară, sau 500 de lei în argint [69].

De şi nu avem nici o garanţie a autenticităţei acestui text, îl dăm în lipsă deplină de oricare altul. Totuşi din notiţe posterioare se poate primi că oarecare drepturi au fost încuviinţate Munteniei. Aşà în armistiţiul din 1452 încheiat între Mohamed al IV-lea şi Ioan Corvin de Huniade, vorbindu-se de domnitorul de atunci al Munteniei, Vladislav, Mohamed spune că nici una din părţi, adecă nici el, nici Huniade, să nu aibă dreptul, la caz de moarte a lui Vladislav, să sprijiniască de domn al Transalpinei *decât pe care l'ar alege ţara* [70]. Apoi Baret în *Histoire des troubles de la Moldavie*, spune că Alexandru Movilă ar fi trimis lui Radu

[67] Chalconcondila, p. 183.

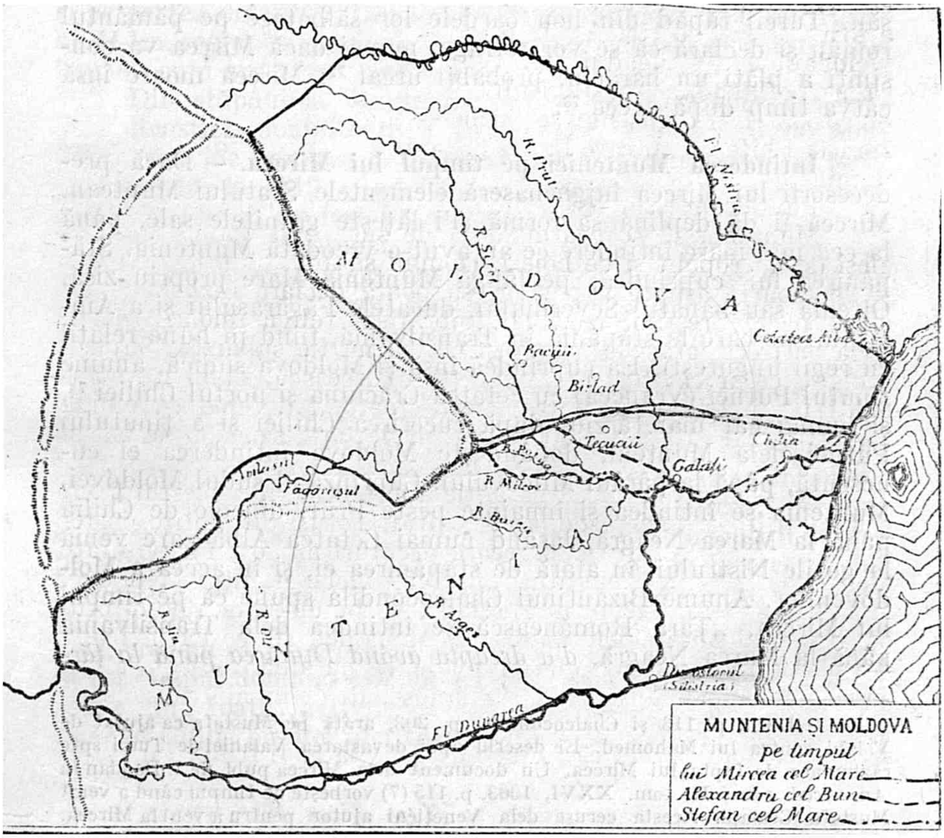
[68] Aşà Turcii recunosc existenţa unor capitulaţii în tratatul dela *Cuciuc-Cainargi*, 1774, art. 21; în tratatul de *Adrianopole*, 1829, art. V; în convenţia de Paris, 1858, art. 2 şi prin mai multe hatişerifuri, între care acel din 1834.

[69] Fotino, *Istoria Daciei*, trad. de Sion, 1859, III, p. 216. (Fotino spune că a aflat „titlul lui Mircea cel Bătrân" în acea însemnare veche, nimic însă despre textul hatişerifului). Textul dat de d-l Mitilineu, *Colecţiune de tratatele şi convenţiunile României*, 1874, p. 6, deşi arătat ca luat din Fotino, este altfel stilizat. Plata tributului este adeverită de izvoarele turceşti. *Cronica dell'origine et progressi della Casa Otomana* de Saidino Turco tradote de Vincezo Biatutti 1649, p. 344 : „Il prencipe di Vallachia (Mircea) s'obligo di mandare ogn'anno il tributo". Comp. Leunclavius. *Annales*, 1638, p. 31.

[70] N. Iorga, *Acte şi Frag.*, III, p. 25 : „nulla pars habeat facultatem in Transalpinam praeficere dominum, nisi illum quem terra dilexerit".

Mihnea o scrisoare, în care i-ar spune între altele că: „după legile fundamentale ale ţărei, şi după drepturile încuviinţate de sultani, de când Moldovenii se supuseră dominaţiei lor, nimeni nu poate fi domn în Moldova, de nu va fi din ţară" [71].

Această condiţie arătată de un domn de pe la începutul secolului al XVII-lea, întăreşte existenţa autonomiei, şi cu toate că Baret o spune despre Moldova, ea poate fi aplicată şi

Munteniei, cu atâta mai mult că a fost lung timp respectată de Turci.

Se vede însă că numai silit de împrejurări se hotărise Mircea a plecà capul sub jugul Osmanliilor, şi că el pândià în fiece moment prilejul favorabil, spre a se mântuì de această supunere. Cât de mult dorià Mircea să scape de suzeranitatea turcească, se vede de pe împrejurarea, că el care până atunci purtase cu

[71] Baret, *Histoire des troubles de Moldavie* în Papiu, *Tesaur* II, p. 68".

atâta înțelepciune trebile țărei lui, dădù ajutorul său fără alegere celui întâiu venit care ridică steagul răscoalei contra lui Mahomed. Acesta erà unul Mustafa ce se dădeà drept fratele sultanului. Noul pretendent erà slab susținut de partida ce și-o formase, și chiar în Valahia se zice că el nu ar fi putut adunà mai mult de 800 de oameni. Este deci ușor bătut și ucis de Mohamed. Mircea însă, prin nesocotita lui amestecare în o afacere atât de puțin serioasă, compromisese iarăși soarta poporului său. Turcii răpăd din nou oardele lor sălbatece pe pământul român și declară că se vor retrage, numai dacă Mircea va consimți a plăti un haraciu, probabil urcat [72]. Mircea moare însă câtva timp după aceea [73].

Intinderea Munteniei pe timpul lui Mircea. — Dacă predecesorii lui Mircea închegaseră elementele Statului Muntean, Mircea îi dă deplina sa formă și'i lățește granițele sale, până la cea mai mare întindere ce au avut-o vreodată Muntenia. Stăpânirea lui cuprindeà, pe lângă Muntenia Mare propriu zisă, Oltenia sau banatul Severinului, ducatele Făgărașului și a Amlașului pe care le stăpânià în Transilvania, fiind în bune relații cu regii unguești. Ea cuprindeà însă și Moldova sudică, anume ținutul Putnei (Vrancea) cu cetatea Crăciuna și portul Chiliei [74], și numai cât mai târziu, după cucerirea Chiliei și a ținutului Putnei dela Munteni, dobândește Moldova întinderea ei cunoscută, până la pârâul Milcovului. Cuprinzând sudul Moldovei, Muntenia se întindeà și înnainte peste Prut, dincolo de Chilia până la Marea Neagră, lăsând numai Cetatea Albă care venià la gurile Nistrului, în afară de stăpânirea ei, și în aceea a Moldovenilor. Anume Bizantinul Chalcocondila spune că pe timpul lui Mircea, „Țara Românească se întindeà dela Transilvania până la Marea Neagră, *d'a dreapta având Dunărea până la țăr-*

[72] Duca, p. 113 și Chalcocondila, p. 203, arata pe Mustafa ca ajutat de Valahi contra lui Mahomed. Ei descriu apoi devastarea Valahiei de Turci spre răzbunare de fapta lui Mircea. Un document dela Mircea publ. de I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1903, p. 115 (7) vorbește de timpul când a venit Mustafa Cealapi. Acesta ceruse dela Veneţieni ajutor pentru a venì la Mircea. Vezi hotărârea Senatului veneţian din 1415, Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 6.

[73] In Iunie 1418, Mircea nu mai trăià. Un document dat de urmașul său, fiul său Mihail, coloniștilor germani din Helta, le întărește dreptul de a paște vitele lor în munții Țărei Româneşti. Mihail vorbește aici despre tatăl său, „grațiosul Mircea de cuvioasă memorie". (Vezi *Arh. Ist.*, I, 1, p. 118).

[74] Hasdeu *Ist. crit.*, p. 3, se întemeiază pe privilegiile vamale ale lui Alexandru cel Bun (*Arh. ist.*, I, 1, p. 131) și Ştefan cel Mare (*Ibidem*, II, p. 174) care vorbesc de Bacău și Bârlad ca orașe de granița ale Moldovei, pentru a susținea că stăpânirea lui Mircea în Moldova se întinsese până la ele. G. Panu, *Studii asupra atârnării Moldovei*, *Conv. lit.*, V, 1871, p. 401, combate cu cuvânt această părere, întru cât aceste orașe puteau fi ultimele orașe ale Moldovei din spre Muntenia în care se luà vamă fără ca pentru aceasta ele să fie așezate la fruntarie. Departe însă de ea nu vor fi fost, Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 74.

mul mărei, iar dela stânga Moldova"[75]. Pentru ca Muntenia să aibă d'a *dreapta* ei ca limită Dunărea şi d'a *stânga* ei Moldova, şi aceasta până la ţărmul mărei, se cere neapărat ca ea să fi cuprins sudul Moldovei şi a Basarabiei de astăzi. Că limita Munteniei se oprià înaintea Akermanului sau Cetăţei Albe, se vede de pe aceea că Chalcocondila, numeşte Chilia oraş muntenesc, arată drept oraş moldovenesc Cetatea Albă, ceea ce se ştie şi din izvoare documentale că erà astfel [76].Mircea apoi mai posedă şi pe partea dreaptă a Dunărei ca moştenire dela tatăl său Radu al II-lea, regiunea cuprinsă de Dobrogea actuală şi cetatea Silistriei, cum am văzut mai sus [77].

Din stăpânirea Munteniei numită şi Basarabia din pricina dinastiei domnitoare a Basarabilor, asupra sudului Moldovei, provine numirea de Basarabia dată acestei părţi de ţară, numire care la 1812, când Ruşii au dobândit jumătatea orientală a Moldovei, au fost întinsă asupra întregei părţi răşluite [78].

Niciodată Muntenia nu erà să mai întindă atâta de departe hotarele sale, afară doară în timpul visului celui atât de scurt al lui Mihai Viteazul. Ea ajunsese deodată, prin desvoltarea unei energii extraordinare, la culmea unde puteà să se urce singură, fiind dată configuraţia ei geografică şi numărul poporaţiei sale. De acolo înnainte ea trebui să dee tot îndărăt pierzând una câte una, nestimatele ce împodobiau coroana ei. Cel mai frumos, neatârnarea, dobândit după atâta încordare de putere de la fosta sa suzerană, Ungaria, trebuià să se întunece, să se acopere cu o ceaţă, chiar pe timpul lui Mircea, pierzând el către Turci ceea ce zmulsese dela Unguri. Cât de mult îl duruse pe Mircea o asemenea pierdere, se vede de pe încercarea lui nesocotită, de a ajutà pe un vântură-ţară, acel Mustafa, în contra cumplitului Mohamed; căci atunci când dorinţa este puternică, credem că şi realizarea este apropiată. Intr'adevăr, Mircea, în tot timpul domniei sale, de un gând fusese frământat, o ţintă avuse în toată activitatea lui, dobândirea neatârnărei. El puse în slujba acestei idei toate mijloacele, simple dar energice

[75] Chalcocondila, p. 77.

[76] Chalcoc., p. 506: „τὸ Κέλιον πόλιν οὕτω καλουμένην τοῦ Βλάδου"; Idem p. 134: „ἡ μέλαινα Πογδανία ἡ ἐν τῇ Λευκοπολίχνῃ καλουμένῃ τὰ βασίλεια ἔχουσα". Un document din 1374, pomeneşte despre unul Iacşa Litavor, locţiitorul domnului moldovenesc, Iuga Coriatovici, din Cetatea Albă (Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 89).

[77] Mai sus p. 72.

[78] Cipariu, *Arhiv pentru filologie*, 1867, p. 77 şi Hasdeu, *Ist. crit.*, p., 5, Doc. din 1399, în *Arh. ist.*, I, 1, p. 97. Asupra graniţelor Munteniei pe timpul lui Mircea şi a numelui Basarabiei, vezi Hasdeu, *Ist. Crit.* Studiul I, întinderea teritorială şi studiul al II-lea. Nomenclatura p. 10-22. Pentru numele de Basarabia dată părţei sudice a Moldovei vezi textele adunate de N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 74-76. Asupra aceluiaşi nume dat Munteniei, vezi Hasdeu, *Nomenclatura* citată.

ale timpului şi o ghibăcie politică puţin obişnuită, precum probează tratările sale îndrumate la timp cu Polonii; nu mai puţin însă şi uneltirile sale cu vasalii turceşti din Azia. Prin această chibzuită politică şi prin braţul său de fier, el izbutì a mântuì cu totul ţara lui de supunerea maghiară, cum dovedeşte tratatul încheiat cu regele Sigismund, care tratat pusese cheea la bolta ce o ridicaseră încă antecesorii săi. Mircea puteà în linişte şi cu drept cuvânt să se numiască: „mare domn şi autocrat al Ţărei Ungro-Române". Dacă însă el putuse zmulge dela Unguri neatârnarea, în aceasta fusese puternic ajutat şi de munţii ţărei sale, care opuneau greutăţi atât de mari unei năvăliri dela nord, pe când în contra unei puternici copleşiri dela sud, nu'l apără decât patul Dunărei, tot atât de supus la orice încălcare, precum de mândre şi de neumblate erau piscurile Carpaţilor.

Mircea este una din cele mai însemnate figuri ale trecutului nostru. Ţara pe care el domnià, fiind încă întreagă şi neatinsă, poziţia lui Mircea în mijlocul domniilor încunjurătoare erà însemnătoare. De aceea l'am văzut învârtind pe regatul cel mare pe atunci şi puternic al Poloniei, după cum băteà vântul intereselor sale; de asemene şi cu regele Ungariei sta pe un picior de deplină egalitate, cum se vede lucrul din tratatul lui cu Sigismund. De asemene cu Turcii; după ce luptă cu ei în bătăliile cele mari, date de Creştinii spăimântaţi contra oardelor lor celor neînvinse; după ce chiar vine aliaţilor săi în ajutor prin relaţiile politice, în care se aflà cu principii din Azia, întreprinde o lucrare mult mai îndrăzneaţă, aceea de a se amestecà în certele dela moştenirea tronului sultanilor, sprijinind pe unul din competitori contra celorlalţi.

Lucrarea politică a lui Mircea a fost fără îndoială măreaţă şi bine chibzuită, de şi poate păreà cam îndrăzneaţă pentru puterile ţărei lui. Acţiunea militară care trebuià să sprijine calculele lui politice, a dat însă mai totdeauna de greş. Aşà la Cossova, la Nicopoli, în lupta lui Muza contra lui Mohamed. Ce e drept, Mircea nu sta singur în aceste bătălii, în care aliaţii săi totdeauna pierdeau ceea ce dânsul pregătise. Ba este de observat că atunci când Mircea luptă singur cu Otomanii, el ieşì învingător; aşà în bătălia dela Rovine. De aceea cu toată destoinicia politică a lui Mircea, vedem la sfârşit că rezultatul luptei întreprins cu Turcii, aduce căderea Munteniei sub dânşii. Plecarea ei însă, venită în urma unor lupte atât de cerbicoase care inspirau respect chiar învingătorului, nu puteà fi decât onorabilă. El lasă posterităţei sale o domnie, ce e drept ştirbită, însă respectată. Vom vedeà ce au făcut din ea slabii săi urmaşi.

3. URMAŞII LUI MIRCEA

Sistemul urmărei la tron. — Pe cât de însemnate prin eroismul desfăşurat fuseseră domniile voevozilor care întemeiară puterea Munteniei, pe atât de destrăbălate şi desbinate prin intrigi şi împărecheri sunt acele ce urmează energicei domnii a lui Mircea cel Bătrân. Rivalităţile pentru domnie, acea cangrenă care roase şi mâncă în curând toată vârtutea ţărilor române, îşi face vânt îndată după moartea însemnatului domn, aruncând în desbinări şi lupte ucigătoare partidele din Muntenia.

Ce erau aceste şi care împrejurări înlesniră formarea lor?

Am văzut că până la Mircea cel Mare, tendinţa Munteniei fusese de a se mântui de stăpânirea maghiară, când deodată pe timpul lui se adause un nou pericol şi mai ameninţător, acela de a fi înghiţit de puterea cea covârşitoare a Otomanilor. Mircea luptă pe atât cu energie pe cât şi cu ghibăcie contra ambelor acestor pericole; dar mai la urmă tot fu nevoit să'şi plece grumajii sub jugul otoman. Din momentul ce Ungaria văzù Muntenia îngenunchiată sub Turci, ea trebui să se gândiască că supunerea acelei ţări erà numai antemergătoarea propriei sale supuneri, şi de aceea ea trebui să reînnoiască tendinţele sale de a pune iarăşi mâna pe Statul Muntean, nu numai pentru a'şi mulţămi mândria şi dorinţa de întindere, prin supunerea acestei frumoase şi mănoase ţări, dar mai mult acuma, spre a face din ea o pavăză şi o apărătoare contra pericolului propriei nimiciri.

Ungaria trebuià deci să între, pentru stăpânirea Munteniei, în luptă, de o cam dată de influenţă, cu puterea otomană. Această luptă de influenţă găsià însă în Muntenia un tărâm pregătit pentru primirea şi hrănirea ei, din sângele chiar cel mai scump al poporului muntean, anume sistemul de urmare la tron, care chemà prin el însuşi competirile rivale.

Sistemul de urmare în scaunul Munteniei, şi după cum vom vedeà şi în acel al Moldovei, erà acel electiv-ereditar, adecă dintre urmaşii domnului reposat boierii alegeau pe cine găsiau ei cu cale; cel mai pierzător sistem din toate acele ce s'au produs în decursul istoriei. Căci în succesiunea ereditară curată, urmează totdeauna fiul cel mai mare; în acea electivă, acel ales de popor, fără însă ca el să aibă vr'un drept la această alegere, şi căutând să dobândiască favoarea numai prin stăruinţele ce le pune. In sistemul electiv-ereditar, toţi competitorii *au dreptul* de a fi aleşi, şi dacă sunt răspinşi, ei privesc înlăturarea lor ca un act de nedreptate comis în contră-le de care caută să'şi răzbune, ocupând cu violenţă tronul ce nu li se cedează de bună voie. De aci împărţirea ţărei politice, adecă a boierimei, în partizi rivale, şi sfâşierea ei prin lupte lăuntrice.

Acest sistem de urmare în domnie, a cărui origine vom căută să o stabilim mai jos, nu se desvoltă însă chiar din primele timpuri ale domniei muntene. Din potrivă primii domni ai Ţărei Româneşti, se urmează unul după altul, după sistemul mai mult ereditar, după cât se vede din împrejurări mai mult personale şi deci întâmplătoare; aşà bună oară din faptul că de câte ori rămăseseră câte doi fraţi pe urma mortului principe, precum după Radu Negru, fiii săi Ivancu şi Alexandru Basarab, sau după Alexandru Basarab, Vladislav şi Radu al II-lea, fratele mai mic nefiind vrâstnic la moartea tatălui său, nu puteà concurà cu cel mai mare la dobândirea scaunului. Am văzut că chiar la suirea lui Mircea cel Mare în tronul Munteniei, fratele său mai mare Dan pieri de o moarte silnică în care chiar se poate să fi fost amestecat şi Mircea.

Dar nu este nevoie de suirea lui Mircea în scaun prin o uzurpare violentă şi un fratricidiu pentru a înţelege duşmănia care va sângerà pe lungi ani de acolo înnainte tronul Munteniei, între coborâtorii lui Mircea şi acei ai lui Dan I. Dacă fiul lui Dan I, Dan al II-lea, nu a stârnit turburări chiar în protiva lui Mircea, aceasta se datoreşte firei prea energice a marelui domn care insuflà frică rivalului său. Se poate apoi să nu fi avut vrâsta trebuitoare pentru a năzui la tron cât timp a trăit Mircea. De aceea istoria nu a păstrat nici o urmă a vreunei încercări a lui Dan al II-lea de a răsturnà pe „uzurpatorul" Mircea, şi ea pomeneşte numai despre răzvrătirea împotriva lui Mircea a însuşi fiului său Vlad [79].

De îndată însă ce Mircea dispărù dintre vii, rivalitatea între urmaşii lui şi acei ai fratelui său Dan ieşi la iveală, şi lungile lupte cărora dădù naştere sunt cunoscute, în Istoria Românilor, sub numele de Luptele între Drăculeşti şi Dăneşti [80].

Mihail, 1418—1420. — La moartea lui Mircea se află în Muntenia, afară de mulţi copii naturali ai lui, numai unul legitim, anume Mihail, singurul pe care Mircea îl pomeneşte în documente după anul 1396, căci celălalt fiu al său, răsvrătindu-se contra părintelui său, este urgisit de el; acest Mihail erà chiar asociat la domnie din timpul vieţei tatălui său, obiceiu pe care'l vom aflà practicat în ţările române. Aşà într'un document din 1399, Mircea spune că acela care va face strâmbătate zisului sat, măcar pentru un fir de păr, *în zilele domniei mele şi în zilele fiului domniei mele Mihail Voevod*, va suferi mult rău şi urgie" [81].

---

[79] Mai sus, p. 84.

[80] Un geograf francez din 1643, Pierre Sergent, cunoaşte aceste două partide: „Les deux factions entre les Valaques qu'on appelle les Dragules, l'autres les *Danoys*", *Uricarul*, XII, p. 139.

[81] *Arh. ist.*, I, 1, p. 98.

Aceeaşi amintire, a numelui fiului lângă acel al tatălui, se află pe inscripţia unui clopot dela Cotmana din 1413, care arată că acel clopot s'a făcut în timpul lui Ioan Mircea voevod şi a lui Mihail voevod, fiind egumen Sofronie, de meşterul Hanoş [82]. Mihail erà însă asociatul lui Mircea încă din anul 1392, de când datează documentul acel relativ la privilegiile Câmpulungenilor, amintit în actele posterioare ale domnitorilor Radu Mihnea, Leon Tomşa, Matei Basarab, Grigorie Ghica şi Gheorghe Duca [83].

La 1418 când Mircea moare, îi urmează acest fiu al său Mihail Voevod care dă chiar în anul suirei sale în scaunul ţărei, Saşilor din Helta şi oamenilor lor, Valahii, voie să'şi pască turmele în munţii Munteniei [84].

Mihail însă de abia se aşezase în scaun şi este atacat de Dan al II-lea, vărul său, fiul lui Dan I, fratele tătâne-său care precedase pe Mircea în domnie. Dan, fiul fratelui mai mare, nu voià să recunoască pe Mihail, fiul fratelui mai mic. Acest Dan al II-lea fugise la Turci după moartea tatălui său. La moartea lui Mircea, Dan râdică pretenţii asupra domniei, dar nevroind Turcii să'l ajute, întru cât erau mulţămiţi de Mihail, Dan părăşeşte oştirea turcească în care el slujià şi trece la Constantinopole, unde împăratul Manoil Paleologul îi dă o corabie cu care vine pe mare în Muntenia, şi ajutat de o partidă de boieri, se iea la luptă cu Mihail. Acesta cere ajutor unguresc, punându-se astfel rău cu Turcii, şi bate cu ajutorul unui corp de oştire condusă de Ştefan de Lozonţ, pe Dan. Acesta căpătând ajutor turcesc se întoarce în Muntenia, bate şi ucide atât pe Mihail cât şi pe generalul maghiar şi ocupă scaunul în 1420 [85].

Turcii care ajutaseră lui Dan, la ocuparea tronului Ţărei-Româneşti, pentru a'şi răzbunà pe Unguri, trec în Braşov pe care'l pradă cumplit ducând în prinsoare întregul senat al oraşului, cum ne spune o inscripţie din peretele bisericei catolice din acel oraş, din 1427 [86].

---

[82] Reprodusa de Hasdeu în *Ist. crit.*, p. 132, după Odobescu.

[83] Mai sus, p. 25 şi urm.

[84] Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 502 : „Hospitibus oppido Heltha commorantibus... et eorum homines videlicet Valachi... cum ipsorum pecudibus in montibus nostris pascere". Alt doc. dela Mihail din 22 Iunie 1418 citat din *Sbornik* de Gr. Conduratu în *Relaţiile Ţărei Româneşti şi Moldovei cu Ungaria*, 1898, p. 121.

[85] Thurocz, în Schwandtner I, p. 290. cap. 17. nu indică anul în care să se fi petrecut această întâmplare. Vezi şi Bonfiniu decada III, c 3. Deşi e vorba în Thurocz de lupta dintre Dan şi *Mircea*, e o greşeală în loc de Mihail. Vezi Conduratu (*l. c.*, nota precedentă), p. 87.

[86] *Analele Braşovului* în Schwandtner, *Scrioptres rerum hungaricarum*, I, p. 885 : „Amurathes Terram Barizensem ferro et igne vastat, senatumque coronensem abducit, residuo populo in arce montis conservato". Regele Sigismund scuteşte pe locuitorii Braşovului, Hermanului, Sf. Petrului, Bodului şi altor câtorva sate de dări, din cauza prădăciunilor suferite, 1421. Hurm., *Doc.*, XV, p. 11. Alte scutiri 1422, *Ibidem*, p. 12.

Duca ne spune că încă din anul morţei lui Mihail „se întâlniau între Ieniceri, nu numai Turci sau Arabi, ci toţi fiii Creştinilor, ai Romeilor, Serbilor, Albanezilor, Bulgarilor, Valahilor şi Ungurilor care, asemene cânilor atacaţi de turbare, se poartă cu mai mare duşmănie către consângenii lor". Scriitorul bizantin mai pune în gura vizirului Baiazet la moartea sultanului Mohamed, întâmplată în 1421, următoarele cuvinte de laudă pentru padişahul reposat: „dar încă şi pe Valahii de dincolo de Dunăre, pe Unguri şi pe naţiunile cele numeroase ale Albanezilor şi Bulgarilor într'atâta le au supus, în cât să fie nevoiţi a'şi trimite copilele şi băieţii lor în sclăvie la noi, pentru a căpătà astfel pace şi îndurare". Aceste cuvinte sunt de sigur neexacte pentru anul în care sunt puse, când nu se puteà ca Românii şi cu Ungurii să fi fost de mult acum supuşi tributului de copii; şi apoi Ungurii care până atunci nici nu fuseseră atacaţi de Turci în ţara lor, cum s'ar puteà admite, ca ei să fi fost supuşi acelui crâncen tribut? Totuşi se poate să se fi aflat Români şi chiar Unguri în armatele şi serailiurile turceşti; însă din acei luaţi ca prinşi în bătăliile pierdute de popoarele creştine; de aceea ne spune acelaşi Duca că Mustafa, punând mâna pe împărăţie, s'a dus la Adrianopole unde, intrând în palatul pe care'l locuise fratele său Mohamed, a găsit acolo comori peste măsură de bogate, pietre scumpe şi mărgăritare; de asemenea femei frumoase, copii şi tineri de o faţă încântătoare şi alte prăzi valahice" [87].

Dan al II-lea, 1420—1431. — Fiind ajutat de Turci la suirea lui în scaun, el trebue să tolereze, ca o mulţămită pentru favoarea dobândită, prădăciunile lor.

Curând după urcarea lui în scaun îl vedem însă şi în bune relaţii cu Ungurii, de oare ce în un privilegiu dat Braşovenilor în 1424, Dan se mândreşte că „s'a îndurat craiul asupra lui şi l'a luat drept adevărată slugă a sa", şi că „atât s'a milostivit regele său prea milostiv că i-a dat voie să bată monedă, pentru care voind a'i arătà adânca sa mulţămire, încuviinţează nişte privilegii de comerţ Braşovenilor [88]; iar regele îl numeşte în un act din 1426: „Dan Voevodul Valahiei credinciosul nostru" şi îi *ordonă* în 1425 ca să nu siliască pe Braşoveni a'i primi moneda *ducat* care, fiind se vede calpă şi stricată, erà scăzută din preţ.

Această aplecare a lui Dan al II-lea către Unguri displăcù Turcilor care hotărîră să'l înlocuiască cu fratele său Radu al III-lea pronumit Prasnaglava [89]. Dan bate întâiu pe com-

[87] Duca, p. 130 şi urm.

[88] I. Bogdan, *Doc. şi Regeste*, p. 14. Ediţia II. p. 21. (. . . şi mi-a dăruit hereghie de bani . . .).

[89] Radu al III-lea—dacă socotim pe Radu Negru ca I şi pe Radu, tatăl lui Mircea cel Bătrân şi al lui Dan I, ca Radu al II-lea. Supranumele de Prasnaglava, vezi într'un doc. al regelui Sigismund din 1427 în Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 550.

pețitorul său, dar curând după aceea pierde o mare bătălie, din care abià scapă cu viața. Atunci Sigismund se hotărăște să „proceadă în persoană în ajutorul voevodului" [90]. In acelaș an 1426, se încheie un tratat de apărare a lui Dan cu regele Sigismund [91]. Expediția lui Sigismund este încununată de izbândă. El respinge pe Prasnaglava și pe Turci și restitue pe Dan în tronul Țărei-Românești, după cum se vede aceasta din un document al lui Sigismund din 1427, dat din Câmpulung, și în care se spune că plecase contra Turcilor, precum și dintr'un alt document din același an, dat din Feldioara, în care arată că „alungând pe Prasnaglava, a restabilit în domnie pe Dan Voevod" [92]. Dan reîncepe domnia lui, întreruptă pentru câtva timp prin lovitura fratelui său, și domnește apoi până la anul 1431.

Această împrejurare întâmplătoare a împărecherei celor doi frați din familia Dănească, Dan al II-lea și Radu Prasnaglava, nu întrerupe însă șirul dușmăniilor dintre casele cele două rivale : Dăneștii și Drăculeștii.

După istoricul bizantin *Duca*, Dan ar fi fost bătut și ucis de Vlad Dracul, și el adaogă că, intervenind în luptă și fratele lui Dan, Radu Prasnaglava, ar fi fost și acesta bătut și ucis de Vlad [93]. Lucrul însă nu pare a fi exact, întru cât, după Dan al II-lea, întâlnim în domnia adevărată a Țărei-Românești, nu pe Vlad Dracul, ci pe un alt domnitor, Alexandru.

Dan al II-lea este cel dintâiu domnitor din linia Dăneștilor care se numește *Basarab*, cum spune Chalcocondila [94].

Alexandru al II-lea Aldea, 1431—1435. — Documentele descoperite nu de mult la Brașov, printr'un șir de acte și de scrisori, ne arată un domnitor nou și necunoscut până acuma, *Alexandru Aldea*, fiul lui Mircea cel Bătrân [95]. Acest Alexandru vine să mai îmmulțească cu o unitate numărul, și așà în destul de mare, al domnitorilor munteni. In acelaș an, 17 Noemvrie 1431, când Alexandru Aldea dă documentul lui din Târgoviște, prin care se intitulează „oblăduitor și domnind toată țara Ungro-Vlahiei", și dăruește mânăstirei din Deal două sate, întărin-

---

[90] Scrisoarea lui Sigismund către H. de Beaufort, 13 Mai 1426. N. Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 80.

[91] Extract din Fejer. reprodus în Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 534.

[92] Ambele documente *Ibidem*, p. 542 și 550. Raport din 1427. Hurm., *Doc.*, VIII, p. 4.

[93] In 30 Ianuarie 1431, Dan al II-lea dă încă un privilegiu Brașovenilor. Traducerea acestui act în Bogdan, *l. c.*, p. 32 38.

[94] Chalcocondila, ed. Bonn, p. 338 : „τὸν Δάνον Μασαραμπα παῖδα".

[95] Vezi scrisoarea lui Alexandru Voevod, în I. Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 29, ed. II, p. 47-48 și un document din 17 Noembrie 1431 dela Alexandru Voevod, în Nicolaescu, *Documente slavo-române*, 1905, p. 209.

du'şi hrisovul prin mărturia mai multor boieri, şi lucrând deci ca un domnitor netăgăduit al ţărei — aflăm încă cu 6 luni înainte, în 8 Fevruarie 1431, pe Vlad Dracul în oraşul Nürnberg, în Germania, unde se dusese spre a se înţelege cu domnul său Sigismund asupra unor afaceri foarte însemnate, dând la acea dată o diplomă prin care încuviinţează Fraţilor Minoriţi voia de a predicà în Muntenia, intitulându-se de asemenea ca un voevod netăgăduit al acestei ţări: „Eu Ion Vlad, prin mila lui Dumnezeu, Domnul Ţărei Transalpine şi Ducele Făgăraşului şi al Amlaşului" [96]. Cu toate că Vlad se aflà în aşa de bune relaţii cu regele Ungariei, găsim şi pe Alexandru care ar trebui să fi fost rău văzut de acest rege, că se dă drept supus al lui, spunând chiar, în o scrisoare, că „Domnul-Craiul nu'l ţine pre el cum a ţinut pe Dan Voevod, ci l'a luat drept fiu de suflet [97]".

In puterea acestei stări a lui de om al regelui, găsim pe Aldea cerând, în repeţite rânduri, ajutor Braşovenilor, cărora le arată câte slujbe le-a făcut, scoţându-le robi dela păgâni şi apărându'i de prigonirea ce-i aşteptà din partea Turcilor.

Văzând însă Alexandru că nu izbuteşte a le câştigà încrederea, în o scrisoare desperată spune, că „dacă a fi să piară ţara aceasta, vor pieri şi ei, Braşovenii, şi nici ţara domnului meu, Craiul, nu va aveà linişte. Fiindcă am stătut contra păgânilor, voi mi-aţi scornit vorba că m'am dat Turcilor; dar noi slujim domnului nostru, Craiul şi sfintei coroane şi cine va minţi (urmează o injurătură grosolană). Eu m'am dus la Turci, dar nu de voia mea şi am făcut linişte ţărei câtă a rămas" (necuprinsă de Vlad Dracul şi de Turci) [98].

Se vede însă că Aldea fusese nevoit să se plece puterei covârşitoare a Otomanilor, căci el spune în scrisoarea lui către Razgon Iştvan, şpanul Temişoarei, că „ştii d-ta cum m'am dus la Murat Impăratul, şi cum m'am jurat cu el, şi cum am vorbit cu el; toate le-am dat de ştire cu groază domniei-voastre; am făcut ce am făcut şi m'am dus la el şi am dat (zălog) copii boiereşti acolo. Mai adaogă că Turcii au să vină cu oaste asupra Ardealului şi că va veni şi el cu dânsa; dar că îndată ce va veni

---

[96] Diploma din 8 Fevruarie 1431 în Anton Kurtz, *Magazin für Geschichte, Litteratur und alte Denk und Merkrwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846, p. 45: „Ioh. Vlad dei gratia Val. Transalp. dominus et terrarum de Omlasch et de Fogaras dux, quod cum.. dominus Sigismundus Dominus noster naturalis, in cujus aula gravissimorum negotiorum causa constituti nunc sumus, etc.". Datum in Nurneberga partibus Germaniae die octava Febr. annum 6939 (1431"). Cronicarul Eberhard Windek (*Ibidem*, p. 48) spune: „Da kam ihm (dem König Sigismund nach Nürnberg) eine Botschaft aus der Walachien wie das der Dan Weyda todt wäre und das Land sandte ihm einen Kolben, also denn des Landes Recht und Gewohnheit ist und baten seine Königliche Gnad einen andern zu geben".

[97] Bogdan, *Doc. şi Regeste*, p. 29: [ed. II, p. 47—48].

[98] I. Bogdan, *l. c.*. p. 27. [ed. II,p. 43—44].

oștirea ungurească, el se va da cu oastea lui la o parte și va părăsi pe sultanul; că de multe ori l'au înșelat Turcii pe el, iar acuma vrea să le facă și el tot așà, ca să nu rămână nici sămânță din ei. Se jură pe ocina lui, pe credința lui și pe capul lui, că altfel nu va face"[99]. Oricine vede în asemenea rostiri și jurăminte, năzuința de a acoperi și îndreptăți o purtare ce numai prietenească nu puteà fi pentru Unguri. De aceea și cunoscând scopurile lui Aldea, de mai înainte chemase Sigismund, dela începutul anului 1431, pe Vlad Dracul la Nürnberg, spre a se înțelege regele cu dânsul asupra însemnatelor afaceri care interesau ambele țări: România și Ungaria. Astfel, dușmănit de Turci, nesprijinit de Unguri, Aldea vedeà necontenit îngustându-i-se stăpânirea. El se jăluește într'o scrisoare, că „pe când el cu greu păstrează ce i-a mai rămas din țară, Săbienii îi bănuiau că „vrea să prade cu Turcii țara Domnului și Craiului lui"[100].

Alexandru Aldea însă moare în curând, căci o scrisoare a lui Vlad Dracul spune senatului din Brașov că Aldea a murit sau că e pe moarte. Că atunci abià intră în adevăr Vlad Dracul în Țara-Românească, se vede tot din cuprinsul acestei scrisori, trimisă dela un loc din Ardeal, către Brașoveni, prin care Vlad cere ca Brașovenii să vină cu el, că are să'i lese la margine în munți și că el are să meargă cu gloata împotriva dușmanilor. „De mi se va întâmplà vre-o nevoie, adaogă Vlad, mă voiu întoarce spre voi; iar de îmi va ajutà Dumnezeu, precum am nădejde, căci n'are cine să'mi stea împotrivă, o să veniți pe de-a gata. Și Săghișorenii merg cu mine". Această scrisoare pare a fi din 1435, epoca de când încep a se găsi prin izvoare urme sigure de domnia efectivă a lui Vlad Dracul[101]. Prin urmare, spusele lui Duca despre sosirea lui Vlad în contra lui Dan al II-lea cu ajutor bizantin trebue reduse la aceea numai, că Vlad a venit pe o corabie bizantină până la Dunăre, de unde a trecut în Ardeal; iar diploma lui din Nürnberg, 1431, erà numai un mijloc de a'și arătà pretențiile sale la tronul muntean. Adevăratul domn în răstimpul dela 1431—1435 a fost Alexandru Aldea. Acest Aldea fusese deci pus de Unguri; dar trecând la Turci, — deși poate numai silit — Ungurii îl părăsiră, și el vede țara lui răpită și îngustată de sigur de trecerea ei către Vlad Dracul, când tocmai

[99] Scrisoarea se vede a fi din 1432. I. Bogdan, *l. c.*, p. 33 (ed. II, p. 49—53). Textul slavon în Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 213. Altă arătare că Aldea a fost la Turci, în scrisoarea de la Bogdan, *l. c.*, p. 27 (nota precedentă).

[100] Scriem *Săbiiu*, nu *Sibiu*, căci așa îl rostesc localnicii din acest oraș, aceea ce totodată învederează originea latină a numelui, dela Sabinus. Scrisoarea lui Bogdan, *l. c.*, p. 27. [ed. II. p. 43—44].

[101] *Ibidem*, p. 36 [ed. II, p. 57]. D-l Bogdan pune această scrisoare în 1431 și bănuește că Aldea s'ar fi întors bolnav dela Turci. D-l Nicolaescu, *l. c.*, p. 218, o datează însă din 1435, și d-sa spune că această scrisoare ar fi confirmată de una latină a comitelui Jaksch din 1435 inedită, în arhivele Brașovului.

murind Aldea, Ungurii pun în domnia Ţărei-Româneşti pe competitorul său, Vlad Dracul.

Iată la ce ieşiseră silinţele eroice de mai bine de o sută de ani, făcute de domnii Munteniei dela descălecare până la moartea lui Mircea! La aceea, că însuşi domnii acestei ţări să ceară ca o favoare supunerea cătră Unguri. Intr'o clipă se ruinase o clădire seculară; atât este de adevărat că pe cât de greu a zidi, pe atât e de uşor a dărâmà. Cât timp predomnise o gândire şi hotărâse o voinţă pe scaunul ei, Muntenia fu un element puternic, aruncat în cumpăna luptei încinsă între Turci şi Creştini. De îndată însă ce împărecherile îşi făcură drumul în scaunul muntean, de îndată ce ţara însăşi se împărţi în gândiri şi voinţi duşmăneşti, popoarele încunjurătoare, Ungurii şi Turcii, în contra cărora ea luptase până atunci, deveniră sprijinitorii fireşti ai intrigilor şi duşmăniilor, şi împinseră tot mai adânc pe Muntenia în supunere către unii şi către alţii. Toată această cădere îşi are temeiul ei într'un singur fapt, sistemul cel pierzător de urmare în domnie, care dădeà tuturor pretenţiilor putinţa de a se arătà, tuturor poftelor sorţi de reuşită.

Se manifestà şi pe atunci legea sociologică ce se va manifestà şi repetà în totdeauna, că numai în stabilitatea aşezămintelor se pot întări puterile naţionale, pe când schimbările şi nestatornicia nu aduc după ele decât ruină şi scădere.

Vlad Dracul, 1435—1439. — Indată după întronarea lui, Vlad erà să repete faţă cu Ungurii ceea ce aceştia experimentaseră de la Alexandru Aldea, şi aproape în aceeaşi formă. Şi Vlad, sub apăsarea covârşitoare a Turcilor, erà să treacă la ei, căutând a acoperi faţă cu Ungurii acest pas al său, cu arătările unei supuneri numai aparente către primejdioşii păgâni. In anul chiar al suirei lui în scaun, 1435, după cum ne spune istoricul bizantin *Duca*, Vlad întreprinde o altă călătorie, tot atât de lungă ca şi acea ce o făcuse cu 4 ani mai înainte la Nürnberg, când căutase să dobândiască sprijinul lui Sigismund. De astă dată însă, călătoria lui se îndreptase spre răsărit, la Brusa, pentru a repetà faţă cu sultanul şi în contra monarhului creştin, cele ce altă dată pusese la cale cu acest din urmă contra Turcilor. El căpătă de la sultan iertarea de a fi venit în tron cu sprijinul Ungurilor, în schimb pentru făgăduinţa că va duce oştirea otomană peste munţi către Ardeal. Amurat al II-lea şi vine în anul următor, 1437, în Ţara Românească, unde Vlad îi slujeşte de călăuză peste munţii ţărei sale, spre acea a foştilor săi prieteni şi proteguitori. Spusele istoricului grec sunt puternic întărite prin o scrisoare a unui locuitor din Sebeş, care descrie cele ce oraşul suferise din partea Turcilor în 1436, şi adaugă că „ducele Valahilor, care venise cu Turcii, a sfătuit poporaţia Sebeşului, în puterea prieteniei ce aveà cu ea, să se

predee de bună voie, spre a nu fi expusă la răzbunarea Turcilor"[102]. Totuşi, nici Sultanul nu puteà aveà deplină încredere în Vlad, de oare ce acesta se purtase cu două feţe către Turci. Se vede că Vlad fusese chiar disgraţiat şi scos de Turci, de oarece în 1436 îl găsim în Transilvania, iar guvernul ardelean cere Braşovului să se pregătiască spre ajutorul lui Vlad. Reîntrodus în domnie de Unguri, Vlad se supune cu totul acestora şi de aceea găsim, în 1438, o diplomă a regelui Ungariei către Braşoveni, în care le spune că „a scris *credinciosului său*, magnificul Vlad Voevod din Transalpina, ca nu numai să nu vă facă el niscaiva daune, dar încă să vă apere de acelea ce ar puteà să vi le pricinuească Turcii"[103]. Un paşă din oştirea turcească arată sultanului purtarea îndoioasă a lui Vlad care este adus la Amurat şi aruncat în închisoare, din care scapă numai dând ostatici pe fiii săi :[104]. Vlad (Ţepeş) şi Radu (cel Frumos). In 1439 Vlad este întors în Ţara Românească, unde dă un hrisov în 8 Septemvre, „dat în Argeş însă scris în Târgovişte"[105].

Dan al III-lea, 1439—1441. — Vlad Dracul este scos de Unguri care nici ei nu puteau aveà încredere în el, după chipul cum se purtase în expediţia turcească din 1436. Ion Corvin de Huniade, generalul ungur de obârşie român, scoate pe Vlad Dracul din tron şi aşază în locul lui pe rudenia sa Dan al III-lea, fiul lui Dan al II-lea sau al lui Basarab, cum spune Chalcocondila[106]. Huniade luptase singur contra Turcilor care sprijiniseră pe Vlad Dracul ; iar regele Vladislav al Ungariei dărueşte prin o diplomă din 1440[107] pe Huniade cu mai multe pământuri. pentru sângele vărsat de el împreună cu voevodul Transilvaniei, Ladislau de Ciac, în Muntenia, în lupta contra Turcilor.

Vlad Dracul a doua oară, 1441—1446. — Vlad răstoarnă pe Dan al III-lea şi reieà tronul în stăpânire, bine înţeles cu ajutor turcesc, întrucât Dan al III-lea erà sprijinit de Unguri, în fruntea oştirilor cărora păşià generalul Huniade, el însuşi înrudit cu Dăneştii. Vlad însă de abià se suise în scaun, când Ungurii stârniţi de Papa se hotărăsc să facă o mare expediţie contra Turcilor. Vlad erà pus în critica poziţie sau de a se opune Ungurilor, ceea ce nu erà în stare să facă, sau mergând cu ei

---

[102] Duca, ed. Bonn, p. 204. Scrisoarea din Sebeş în Iorga, *Acte şi Fragmente*. III, p. 9.

[103] Hurm., *Documente*, I, 2. pag. 645 ; 1436, *Ibidem*, XV, p. 23.

[104] Duca, p. 210. Acelaş lucru întărit de cronica turcească a lui Neşri, reprodusă după o publicaţia a Acad. maghiare de d-l N. Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. XI.

[105] *Arh. ist.*, I, 1, p. 85. Mai sus, p. 22, nota 24.

[106] Chalcocondila, p. 338. Mai sus, p. 99, nota 94.

[107] Hurmuzaki, *Documente*, I, 2. p. 664.

la lupta contra Turcilor, să se îndușmănească cu aceștia. Din toate relațiile și izvoarele timpului[108], se vede că Românii nu au luptat cu credință în rândurile oștirei maghiare și că ținuta Românilor în armata aliată a contribuit la groaznica ei înfrângere la Varna în 1444[109]. Nu știm dacă trebue primită știrea, că Vlad ar fi pus la închisoare pe Ion Corvin ce căutase scăpare în Muntenia. Dușmănia lui Corvin contra lui Vlad s'ar explica însă chiar numai din faptul pierderei bătăliei, întru cât generalul ungur aveà interes a găsì o pricină pentru explicarea înfrângerei lui; apoi purtarea lui Vlad dăduse de mult timp de bănuit Ungurilor. Se explică deci pentru ce, după ce Huniade ajunge, prin moartea regelui Vladislav, regent în monarhia ungurească asupra lui Ladislau Copilul, el sprijine din nou pe rudenia sa, Dan al III-lea, să redobândiască tronul muntean, ucigând pe Vlad în o bătălie[110].

Dan al III-lea a doua oară, 1446—1449, revine în domnie la anul 1446, pus de Huniade în scaunul țărei care îi dă și Chilia cea dobândită de dânsul dela Petru al III-lea al Moldovei[111]. Totuș se vede încă de pe atunci o tendință a Românilor de a se desface pe cât mai mult de politica ungurească. Huniade apucându-se de o nouă expediție contra Turcilor, noul voevod trebuì să iee parte la dânsa; dar și această expediție sfârșește

---

[108] Analizate în Conduratu, *l. c.*, p. 138.

[109] Vezi scrisoarea lui Huniade către Papă din anul 1445, în care i se plânge, că „principii din Țările Române (utriusque Valachia), din Bulgaria, Albania și Constantinopole nu i-au dat ajutorul promis, ba din contră i-au pregătit curse". Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 715. Turcii, însă pentru a rădica valoarea izbânzei lor spun că Românii ar fi luptat vitejește pentru a smulge cadavrul regelui Vladislav din mânile lor. Vezi Zinkeisen., *Geschichte des Osm. Reiches*, *I.* p 698. Vezi și o cronică venețiană Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 12. Un mercenar german care a luat parte în lupta dela Varna, spune despre Vlad: „Trakle (Dracul) des grosswayda der Walachey zog peseit (beiseite=s'a tras într'o parte din luptă), und liess die Kristen in den Noten peleiben" (și lăsa pe Creștini în nevoie). Idem, *Studii și doc.*, III, p. LXVIII-LXXII. Aceeaşi arătare o face și Cilly, Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 15. Vezi și cele raportate de Wawrin, *Anciennes Chroniques d'Angleterre* extracte publicate de Th. Antonescu în *Arhiva din Iași*, IV, 1893, p. 455 și urm. Chalcocondila, p. 337-339. D-l Nicolaescu, *l. c.*, aduce un hrisov din 1534 Aprilie prin care Vlad Vintilă arată că marele Vlad Voevod cel Bătrân a fost ajuns de moarte în satul Bălteni. Această arătare nu ar exclude însă moartea silnică a lui Vlad Dracul în o bătălie de la Bălteni. Ar arătà numai locul unde Huniade a bătut și ucis pe Vlad. Punerea lui Corvin la închisoare de Vlad și scoaterea acestuia de generalul ungur este dată și de *Chronicon Fucsio-Lupino-Oltardinum*, ed. I. Trausch, 1847, I, p. 34: „Omnium primam expeditionem (Iohannes Corvinus) in Draculam Vaivodam Valachorum suscepit, proter violatum hospitii jus, cum ad ipsum diverteret Corvinus ex clade Varnensi, captoque Dracula filiisque caesis, alium principem Valachiae imposuit".

[110] Ucis sau prins cum spune *Chronicon-Fucsio-Lupino-Oltardinum*, *ibidem* nu se poate hotărâ.

[111] Vezi mai jos, cap. *Urmașii lui Alexandru cel Bun.*

prin o deplină peire a Creştinilor în *Câmpul Mierlei* 1448. Armata română este şi de astă dată învinuită de trădare, de către istoricii unguri [112]. In orice caz chiar dacă Românii au trecut la Turci, domnitorul lor, aliatul interesat al Ungurilor, nu a putut să iea parte la această trecere.

Această plecare a ţărei, reprezintată prin boierimea ei, în mare parte armată, către Turci, îşi are explicarea în instinctul de răspingere mult mai mare între Români şi Unguri, decât între Români şi însuşi poporul necredincios al Turcilor. Dacă chiar familia Basarabilor sau a Dăneştilor favorizată de Unguri se plecà către aceştia, ţara nu vroià să o urmeze, ci mai curând preferà a se închinà puternicilor Turci, decât mândrilor, dar slabilor Unguri. Văzuse doar Muntenii în luptele cele mari purtate de ei, atât singuri cât şi în legătură cu alte popoare, în contra Otomanilor, că norocul bătăliilor nu stătuse pe partea Creştinilor. Dacă Mircea cel Mare plecase însuşi grumajii săi sub covârşitoarea lor putere, erau să întreprindă nişte pigmei cum erau urmaşii lui, o luptă de împrotivire?

Muntenii deci s'ar fi supus Turcilor, dacă Ungurii le-ar fi îngăduit o asemenea purtare. Interesaţi însă de a aruncà totdeauna pe Români ca avantgardă în luptele lor cu Otomanii, ei îi împingeau fără încetare a se oşti în potriva lor, călcându'şi Românii interesul şi punându'şi pentru apărarea trebilor străine, în cumpănă propria lor existenţă. De aceea vedem că, în mai multe rânduri, oştirile române nu stau la luptă, unde fuseseră duse cu deasila în contra Turcilor, spre apărarea intereselor maghiare. Aşà când Vlad Dracul le conduce fără voia lor în lupta dela Varna, ele pradă corturile regelui ungur, de îndată ce văd că cumpăna izbânzei se pleacă către Turci. In lupta din Câmpul Mierlei, ei părăsesc chiar pe domnul lor, prietenul Ungurilor, în mijlocul luptei, şi trec la duşman. Este greu de a face politică în contra simţimântului unanim al masselor poporane, şi dacă politica nu este decât un calcul în capetele conducătoare, acest calcul nu poate deconsiderà elementul pasional, singurul care mişcă şi electrizază adâncile rânduri ale popoarelor.

In toate aceste ţinute îndoioase ale oştirilor româneşti, în luptele dintre Unguri şi Turci, se vede nu firea trădătoare a poporului român, cum le place Ungurilor a calificà purtarea lor, ci simţimântul adânc şi peste putinţă de învins, de răspingere al Românului contra barbarului hun, dela care suferise atâtea calamităţi în decursul veacurilor.

Dan al III-lea iesă din domnie în 1449 [113], nu se ştie din

[112] Vezi Brietius, Bonfinius, Fabricius. reproduşi de Şincai, t. II, p. 16.

[113] Conduratu, *l. c.*, p. 134, pune 1448 sau 1449. [Intre anii aceştia se dă începutul domniei lui Vladislav].

ce cauză, şi umblă după aceea mai mulţi ani ca pribeag prin Ardeal, pentru a recăpătà tronul.

Vladislav al II-lea, 1449—1456. — Vladislav se dă drept fiul marelui Dan (II) Voevod în un doscument din 15 Aprilie 1456 (?). Vladislav este deci fratele lui Dan al III-lea [114].

Şi Vladislav este sprijinit de Unguri, la cari erà tare şi mare rudenia lui, Ion Corvin de Huniade, pe care Vladislav îl numeşte într'un document „părintele şi domnul său" [115]. Dar relaţiile aşà de bune cu Ion Corvin se strică curând, nu ştim din ce pricină. Faptul însă este neîndoelnic, de oarece, în o scrisoare a lui Vladislav către Braşoveni, el se tângue, că „de câte ori nu m'am jurat eu cu părintele meu Ionaş Voevodul (Ion Corvin); dar el nu a ţinut samă de asta, şi slujba mea nu i-a fost dragă; căci nu'i ajunge gubernatoria ţărei ungureşti, ci trimite să'mi iee ocina mea adevărată şi ţărişoara mea Făgăraşul şi Amlaşul; dar în nevoia mea, nu voiu părăsi ce este al meu odată cu capul" [116].

In urma acestor ameninţări, Vladislav şi atacă întâi domeniile lui Huniade, apoi satele săseşti, iar regele Ungariei scrie lui Vladislav să se astâmpere dela asemenea fapte; iar dacă nu va ascultà, va deslegà pe Saşi de poruncile date în favoarea lui Vladislav [117].

Intervine o împăcare între Huniade şi Vladislav de care foarte mult se laudă guvernatorul Ungariei [118]. Vladislav Vodă moare în 20 August 1455, după cum se vede aceasta de pe piatra lui de mormânt, pusă „în zilele lui Neagoe Basarab, de Barbu Banul, Pârvul Vornicul şi cu fraţii lui Neagoe din Craiova, căci Vladislav i-a făcut boieri" [119].

Urmările rivalităţii. — De şi uneori urmează din aceeaş familie câte două sau chiar trei domnii, fie liniştit, fie prin sâlnicie, aceasta nu înlătură o alternare regulată între ele a celor două case rivale. Erà deci o năzuinţă necontenit reînnoită, când din partea reprezentanţilor unei familii, când din a celeilalte, de a pune mâna pe tronul Munteniei, şi alţi competitori străini nu apar de nicăiri. Lupta se mărginià în cercul acestor două dinastii, de oarece pe atunci erà încă viu principiul formulat

---

[114] *Arh. ist.*, I, 1, p. 142. Documentul are o dată greşită. El nu poate fi din 1456, de oare ce Vladislav moare în 1455, cum vom vedea în curând (nota 119).
[115] Citat de Conduratu, *l. c.*, p. 147.
[116] Bogdan, *l. c.*, p. 60, [ed. II, p. 85—87].
[117] Doc. dela Aprilie 1453. Hurmuzaki, *Doc.*, II, 2, p. 70
[118] 15 Noemv. 1453 Hurm., *Doc.*, XV, p. 41
[119] Reprodusă inscripţia de Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.* p. 254.

de Ureche, „că nu se cade altuia să dee domnia, fără de căruia nu vrea a hi sămânță de domn" [120].

Nu se poate spune că aceste două familii s'au sprijinit fiecare pe una din acele două puteri rivale vecine: Ungurii și Turcii; ci căutarea sau încuviințarea sprijinului se schimbă după împrejurările momentane, cu atâta mai mult că găsim uneori pe același domnitor trecând dela o putere la alta (Dan al II-lea dela Turci la Unguri; Alex. Aldea și Vlad Dracul dela Unguri la Turci).

Până la Vlad Țepeș nu vedem desemnându-se însă nici caracterul teritorial, și vom vedeà că aceste două partide ale Drăculeștilor și Dăneștilor îl capătă numai cât mai târziu. Erà firesc lucru ca să fie așà, de oarece aceste partide dela început nu se prind în o rivalitate de țară ci în una de familie, ca urmașe a doi frați ce'și credeau egală îndreptățirea la tron.

Se înțelege că această rivalitate care aduceà fără încetare amestecul străinilor în daraverile Țărei Românești, o făceà să cadă tot mai mult sub Turci și sub Unguri. Despre starea ei sub Turci, am văzut cele raportate de Duca, istoricul bizantin [121], rapoarte care dacă nu pot fi exacte pentru anul 1421 când sunt aduse, de sigur că sunt pentru mai târziu ceva, după repetatele amestecuri ale Turcilor în Țara Românească, când lucrurile se vor fi petrecut așà și de aceea găsim pe Alex. Aldea nevoit să dee „copii boierești" ca zăloage la Turci, iar pe Vlad Dracul să lese la Constantinopole pe propriile sale odrasle [122]. Cât privește pe Unguri, cât de mult căzuse Țara Românească din starea în care ajunsese pe timpul lui Mircea cel Bătrân, se vede dacă asemăluim rostirile din tratatul lui Mircea cu Sigismund din anul 1395 [123] înnaintea bătăliei de la Nicopoli, cu ale urmașilor săi către regii Ungariei.

Am văzut cum se laudă Dan al II-lea că s'a „îndurat *Domnul meu*, Craiul, asupra Domniei mele și m'a luat drept *adevărată slugă* [124]. In un hrisov al său din 1431 Dan zice că „am scris acest hrisov când a venit Stoica Hospândie cu hrisovul lui Mircea Voevod făcut cu voia *stăpânului meu, Craiul* [125]. Alexandru Aldea vorbește iar de „porunca *domnului meu*, craiul" [126] și pentru a arătà și mai bine gândul de supunere în care se pusese față cu regele Ungariei, Aldea adaoge în o scrisoare: „Știți voi bine că Domnul meu, craiul, nu mă ține pe

[120] Ureche, *Letopisețe*, ediția I, p. 156. [ed. II, p. 190, ed. Giurescu p. 132].
[121] Duca, p. 130. Vezi mai sus, p. 98.
[122] Mai sus, p. 101. și 103.
[123] Mai sus, p. 81.
[124] Mai sus, p. 103.
[125] Bogdan, *Relațiile*, p. 22 [ed. II, p 34].
[126] *Ibidem*, p. 26-27 [ed. II, p. 42-44].

mine cum a ţinut pe Dan Voevod, ci m'a luat drept fiu de suflet"[127]. Vlad Dracul numeşte pe regele Ungariei: „Domnul meu Chesarul" [128]. Aiurea se jăluieşte „cum a lăsat pe copilaşii lui să fie omorîţi întâi pentru pacea Creştinilor; al doilea ca să fim eu şi ţara mea a stăpânului meu craiul" [129].

Ţara Românească — şi lucru nu se puteà altfel — căzuse deci prin luptele pentru domnie între cele două familii, în în supuşia din ce în ce mai rostită a Ungurilor şi a Turcilor. Iată rezultatul fatal sociologic al desbinărilor lăuntrice.

---

[127] *Ibidem*, p. 29 [ed. II,p. 47—48]. Mai sus, p. 100.

[128] Bogdan, p. 35. [ed. II, p. 54-55]. Comp. p. 42, 44 şi 46. [ed. II, p. 63, 66 şi 70].

[129] *Ibidem*, p. 43 [ed. II, p. 78—79].

III

MOLDOVA PÂNĂ LA ȘTEFAN CEL MARE

1288—1457

1. PREDECESORII LUI ALEXANDRU CEL BUN

Dragoş, Sas şi Balk, 1288—1348. — Am văzut la studiul întemeierei domniei în Moldova, cum această ţară a primit în două rânduri imigrări din Maramureş, cea întâi sub Dragoş, pe timpul când regele Ungariei Vladislav trecù peste munţii răsăriteni ai Transilvaniei, spre a readuce în ea pe Cumanii ce fugiseră de sub stăpânirea maghiară, şi a doua sub Bogdan care se zmulse de sub această stăpânire, şi punând munţii hotar între el şi Unguri, întemeiase în Moldova o domnie neatârnată.

Moldova existà deci ca ţară supusă coroanei ungureşti, încă de pe la 1288, şi erà organizată de pe atunci sub voevozi, însă vasali ai regelui Ungariei. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă aflăm în istoricul polon Dlugoş, că la anul 1325 regele Vladislav al Poloniei, adunând un mare număr de oşti, şi cu ajutorul popoarelor vecine adecă a Rutenilor, *Moldovenilor*, şi Litvanilor, întră în marca de Brandeburg Totuşi istoria propriu

[1] Dlugosz, *Historia poloniea*, Lipsca, 1711, ad annum 1325, p 989: „Et contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, *Walachorum* et Lithuanorum stipatus marcham Brandeburgensem ingreditur". In terminologia polonă *Walachi* au însemnat totdeauna pe Moldoveni; Muntenii sunt numiţi *Multany*.—Cronologia celor întâi domni ai Moldovei este tot atât de puţin sigură ca şi aceea a celor munteni.

zisă a Statului Moldovan, nu începe decât cu Bogdan care desfăcù şi această domnie de sub autoritatea maghiară, după cum desfăcuse Radu Negru pe aceea a Munteniei.

Bogdan I, 1348—1365 (?). — La anul 1348 Bogdan deslipi Moldova de coroana ungurească, şi o făcù de sine stătătoare, punând astfel începutul Statului Moldovenesc. El aşeză capitala

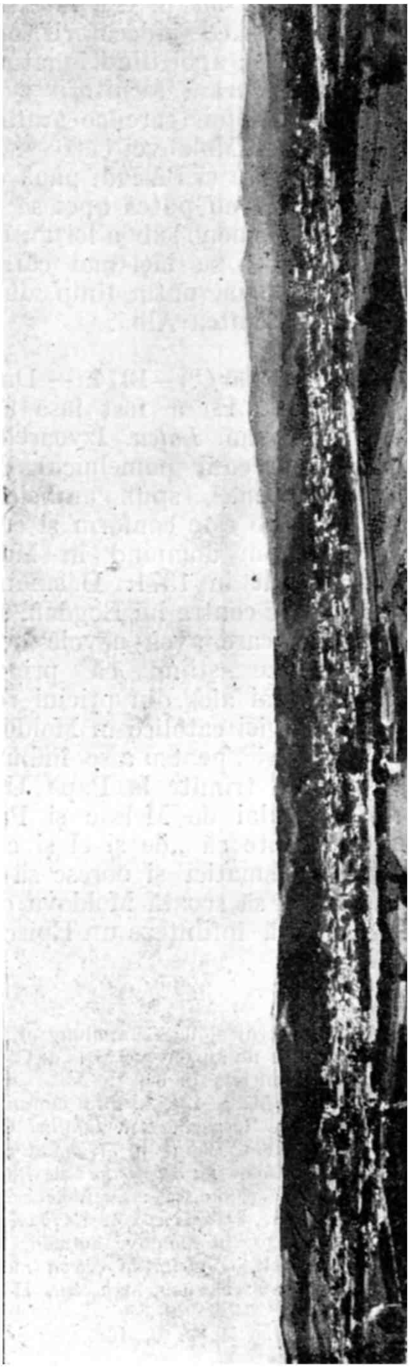

Ruinele Sucevei

lui în Suceava pe care o află întemeiată de mai înnainte în Moldova, precum fusese întâlnit Câmpulung în cale de Radu Negru. De acolo începù repedea lăţire a ţărei către pajiştele, nu deşerte de oameni, dar lipsite de organizare, ce se întindeau către sud şi răsărit. Numărul emigranţilor de peste munţi sporià pe fiece zi, şi marea mulţime a Românilor ce cuprinseră această ţară o făcù în curând să dobândească puteri îndestule, pentru a se opune cu succes năvălirilor maghiare care se repetau mai în

fie ce an şi aveau de scop întoarcerea acestei ţări sub suzeranitatea unngurească. Bogdan bătù pe Balk, fiul lui Sas, (precum şi pe regele Ludovic, ce alergase în ajutorul lui), şi'l alungă peste munţi să guste acolo în pace şi linişte dulcele roade ale stăpânirei ungureşti ; curăţì Moldova de partizanii supuneriimaghiare, coborâtorii vechilor voevozi, iar el se hotărî să rupă pentru totdeauna aceste lanţuri, îngreuietoare, şi munţii pe care îi înterpuse între el şi Unguri îi uşurară greaua întreprindere. Moldova începù a trăì propria ei vieaţă.

Asupra măsurilor pe care Bogdan le luă în Moldova, pentru a'şi întărì stăpânirea, suntem din nefericire mai săraci în ştiinţe decât asupra celor săvârşite de Radu Negru în Muntenia. Fără îndoială că el recunoscù, ca şi Radu Negru, privilegii grupelor de Români aşezaţi prin locurile tari, precum celuilalt Câmpulung din Bucovina şi celor din codrul Tigheciului sau Codrenilor asupra cărora domnitorul aveà dreptul numai a de le

Câmpulung din Bucovina

numì Vornicul [2], iar în celelalte le lăsă să se ocârmuiască de sine, numindu'şi ele judecătorii lor şi plătind domnului numai un tribut anual; apoi fiind îndatorite la slujbă armată, poziţie de care se bucurară locuitorii acestor două regiuni până de timpul lui Cantemir care ne arată de privilegiile lor [3].

Intinderea Moldovei către sud trebui să se opriască puţin mai jos de Bacău şi Bârlad, până unde se întindeau stăpânirile Basarabilor. Ea nu puteà apoi să atingă Dunărea, a cărei mal stâng erà de asemene sub a lor autoritate [4]. Pentru a se deschide în spre mare, ea se lăţi mai către răsărit, ajungând chiar la ţărmurile acesteia, puţin timp după descălecare, către gurile Nistrului, la Cetatea Albă.

Laţcu, 1365 (?)—1374. — Data morţei lui Bogdan nu este cunoscută. Ea a fost însă anterioară anului 1371, când domneşte fiul său *Laţcu*. Izvoarele cele mai vechi ale istoriei moldovene, precum pomelnicul dela mânăstirea Bistriţa şi cronica putneană [5], spun ambele că Laţcu a fost fiul lui Bogdan, ceea ce este conform şi cu faptul că pe când pe Bogdan îl întâlnim domnind în Moldova pe la 1348, Laţcu nu apare decât la 1371. Duşmăniile cele neîncetat reînnoite ale lui Ludovic contra lui Bogdan, slăbiseră dela un timp Statul nou înfiinţat care aveà nevoie de odihnă, spre a'şi reculege puterile. Laţcu ştiind că prigonirile cărora erà expus, erau făcute mai ales din pricini religioase, se declară de proteguitorul religiei catolice în Moldova; ba chiar el se preface a primi acea religie, pentru a se îmbunà şi mai bine cu Ungurii. In 1370 voevodul trimite la Papa Urban al VI-lea pe doi fraţi Minoriţi, Neculai de Melsac şi Pavăl de Svidevitz, spunând sfântului părinte că „de şi el şi cu poporul său sunt creştini, sunt însă schismatici şi doresc să se întoarcă la credinţa adevărată, cerând să scoată Moldova de sub jurisdicţia Episcopului de Haliciu şi să înfiinţeze un Episcopat catolic în Siret" [6].

[2] Toader Vornicul de Câmpulung arată în 1646 că „s'au milostivit Maria Sa Vasile Vodă de mi-au dat vornicie de Câmpulung". *Doc. Bistriţei* de N. Iorga, I, p. 78; alte numiri la p. 64.

[3] *Descr. Mold.*, p. 124. Asupra amănunţimilor în situaţia Câmpulungenilor vezi Prefaţa lui N. Iorga la *Doc. familiei Calimah*, I, p. I-XVI.

[4] Chalcocondila, Bonn, p. 77, spune că Muntenia se întindeà până la'Marea Neagră, fiind udată de *partea dreaptă* de fluviul Istru, iar *la stânga ei* mărginindu-se cu Bogdania (Moldova): „ἔχει δὲ ἐπὶ δεξία μὲν καθ·ήκουσα ἐπὶ θάλασσαν τόν „Ιστρον ποταμόν, ἐπ ἀριστερά δε Βογδανίαν χώραν οὕτω καλουμένην". Muntenia se întindeà sigur în Moldova actuală. Până unde însă?

[5] Melchisedek, *O vizită la câteva mănăstiri din Bucovina*, în *Revista lui* Tocilescu, II, p. 59; Hasdeu, *Arh. ist.*, III, p. 1. [ed. I, Bogdan, în *Vechile Cronice*, p. 193].

[6] Hurm. *Doc.*, I, 2, 0, 160.

In 1371 Papa rânduieşte în acest oraş ca episcop pe Andreiu din Cracovia [7]. Siretiul erà cu deosebire potrivit pentru sediul unui episcop catolic, de oare ce afară de numeroşii Armeni catolici, el mai conţineà şi Români de aceeaşi religie, coborîtori din Germanii desnaţionaliazţi, cum se vede aceasta de pe numele, păstrate de locuitorii români ai acestui oraş : Rostok, Biederman, Zimerman, Henric, Aurelius, Lessel, Schoenebek, Kempe, Konrad etc. [8].

La această acţiune de propagandă catolică printre Români trebue raportat un interesant document din 1374 prin care Papa Grigore al XI-lea „aflând că în părţile Ungariei din spre Tătari ar fi mulţi Români cari ar voi să îmbrăţişeze Catolicismul dar care ar fi nemulţămiţi cu preoţii unguri, invită pe arhiepiscopul Ungariei să le pună episcop pe Antoniu din Spalato care ştie româneşte" [9].

Aceste relaţii au drept urmare întoarcerea chiar a lui Laţcu cel puţin în aparenţă la religia catolică. Soţia lui însă care nu împărtăşeà motivele politice ale bărbatului ei, refuză să se lepede de credinţa ei, şi se vede că trimişii papei vor fi îndemnat pe Laţcu să se despartă de ea, spre a nu'şi pune sufletul în cumpănă. Domnul moldovan însă care se întorsese numai de formă la credinţa apusană, nu înţelegeà să facă o asemenea jertfă, şi erà pericol că, dacă Catolicii ar fi stăruit în cererile lor, Laţcu să nu arunce masca ce şi-o pusese pe faţă, şi atunci toată întreprinderea papei, să fie zădărnicită. De aceea papa luând cunoştinţă de aceste înprejurări, scrie el însuşi lui Laţcu în 1372 că : „precum te felicităm pentru întoarcerea ta la religiea catolică, astfel ne pare rău de femeia ta, care stăruieşte în rătăcirile cele vechi, sperând că tu prin sfaturi priincioase, vei întoarce-o către credinţă adevărată. *Nu'ţi impunem ca să o lepezi* nici măcar pentru câtva timp ; numai cât bagă de samă că nu, din împreună vieţuire cu acea soţie, să te laşi a fi ademenit de ea, şi să te lepezi de credinţa catolică" [10]. Să se observe că tot pe atunci, lucrau papii şi asupra Munteniei, prin văduva Clara a lui Alexandru Ba-

---

[7] *Ibidem.*, p. 168.

[8] Iorga, *Studii și doc.*, I, p. XXIV.

[9] Mihaly, *Diplome maramureșene*, p. 72.

[10] Bulele papale în *Mag. ist.*, III, p. 124-141. In Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 197 culegătorul N. Densușanu omite tocmai interesanta scrisoare a Papei care se află în *Mag. Ist.* Se vede că Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 103, nu cetise aceste bule, de vreme ce susţine că Laţcu, s'ar fi întors la catolicism *spre a se putea despărţi de soţia lui.* Tot așà și D. Onciul, în *Conv. Lit.*, XXIII, p. 7. Cu toate acestea locul din bula papală din 1372, (*Mag. ist.*, p. 140), nu lasă nici o îndoială : „non intendimus cogere ad eam quocunque tempore dimittendam ; sed caute caveas ne propter mutuam cohabitationem ipsius uxoris ab ea quomodolibet seducaris et a tuis sanctis propositis et professione retraharis". Tot așà fără de cuvânt spune și Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 18, că Laţcu ar fi întrebat la Roma dacă trebue să se despartă de soţia lui.

sarab, spre a întoarce la catolicism pe Vladislav domnul acelei ţări. Papa izbuti şi de astă dată tot atât de puţin de a face pe Români să'şi lepede religia străbună. El câştigă totuşi un pas îndestul de însemnat, înfiinţarea unei episcopii catolice în Moldova, mai întâiu în oraşul Siret. Episcopia fu strămutată mai târziu, la 1401, la Bacău [11]. Cât de puţin serioasă fusese întoarcerea lui Laţcu la Catolicism, se vede de pe aceea că el moare tot în religia ortodoxă, şi este îngropat în biserica română din Rădăuţi, unde Ştefan cel Mare împodobeşte mormântul „străbunului său Laţcu Voevod" [12].

Iuga Coriatovici, 1374—1375. Murind Laţcu, rămâne după el numai o fată, *Anastasia*, [13], încât dinastia lui Bogdan se stânsese în linie bărbătească chiar în a doua ei generaţie. Pe atunci erà urmat principiul că nu puteà fi dată domnia decât unei viţe de domn. Moldovenii, negăsind o asemenea viţă în ţara lor, chemară la ei un domn litvan care pe acele vremuri, când religia erà totul, iar naţionalitatea nimic, nici nu puteà fi considerat ca element străin.

Acesta este Iuga I Coriatovici. Că el n'a uzurpat domnia Moldovei, ci a fost chemat de Moldoveni să le fie domn, se vede din cronicile litvane, care spun că „Moldovenii l'au rugat să le fie domn" [14]. Prin urmare el nu trebuie confundat cu Iuga al II-lea, care domneşte pe la 1400, înainte de Alexandru cel Bun, şi despre care Cantemir spune că ar fi scos pe Ştefan din domnie cu puterea [15]. De şi cronicarii noştri nu cunosc doi Iuga, şi îi confundă în unul singur, al căruia domnie o pun imediat înnaintea lui Alexandru cel Bun, totuşi se vede, din modul deosebit cum a obţinut domnia Iuga Coriatovici, cel adeverit documentar la 1374, şi cum a obţinut-o Iuga al II-lea, că aceşti doi domnitori cu acelaş nume nu au fost una şi aceeaşi persoană [16]. Tot de asemenea spune şi Stricovski, că „cronicile litvane şi rutene ar mărturisi că pe principele litvan Iurie Coriatovici, din cauza deosebitei sale bravuri invitându'l la domnie Moldovenii,

---

[11] Articolul lui Kemeny se ocupa de aceasta chestie în special p. 3 82, Kemeny, *Ueber das Bisthum zu Bakow* în Kurz, *Magazin für Geschichte Siebenbürgens*, 1846, II, p. 29.

[12] Melchisedek, *O vizită la câteva mănăstiri din Bucovina.* în *Revista* lui Tocilescu, II. p. 57.

[13] Pe o inscripţie din Rădăuţi (Melchisedek, *Ibidem*, p. 60), cetim: „Ioan Ştefan Voevod în anul 7005, au mai înfrumuseţat acest mormânt strămoaşei sale Maria, fata *Anastasiei*, care a dat Coţmanii acestui sânt lăcaş, *fiica lui Laţcu Vodă.* Cf. Pray, *dissertationes*, p. 140.

[14] *Letopiscie litvy* în Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 90.

[15] Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 40. Vom vedeà că Iuga al II-lea a scos nu pe Ştefan, ci pe Roman al II-lea.

[16] Identitatea celor doi Iuga a fost susţinută de Onciul în *Conv. lit.*, XXIII No. 1, şi XX, No. 3. Pe urmă însă a revenit.

îl coronară în Suceava; dar fiind din natură oameni iubitori de schimbare, *în curând* îl otrăviră. E înmormântat într'o mânăstire de piatră, o jumătate de zi dincolo de Bârlad, *unde am fost eu însumi*, în 1575 [17]. Această mărturisire formală a lui Stricovski, că a văzut el însuşi în Moldova, mormântul lui Iuga Coriatovici care ar fi pierit aici otrăvit de boieri, ridică orice posibilitate că el să fi domnit încă odată în Moldova 26 de ani după aceea, mai ales că Iuga al II-lea, vom vedeà că a fost prins de Mircea cel Mare, voevodul Munteniei şi dus acolo, unde i se pierde urma pentru totdeauna.

Astfel aceşti doi domni cu acelaş nume, nu numai ocupă scaunul în chip deosebit, unul prin chemarea ţărei, celalalt prin un act de silnicie, dar îl şi părăsesc iarăş fiecare în alt mod şi anume, Iuga I omorît de boieri şi îngropat în o mânăstire lângă Bârlad, iar Iuga al II-lea prins de Mircea. Este deci învederat chiar din aceste împrejurări că avem a face cu două persoane deosebite, purtând din întâmplare acelaşi nume. Această împrejurare se va întări încă şi mai mult, când vom fi arătat că Iuga al II-lea erà fiul lui Roman şi fratele lui Alexandru cel Bun, pe când Iuga I erà un principe din Litvania.

Domnia acestui Iuga Coriatovici în Moldova este din 1374 şi este adeverită, pentru această dată prin un document, în care se spune că „kneazul litvan Iurg Koriatovici, voevod, gospodar întregei Moldove dă credinciosului său, pan Iacşa Litavor, locoţiitorul său dela Cetatea Albă, pentru vitejia sa în luptă cu Tătarii la locul Vladin pe Nistru, satul Zăbrăuţii. Scris în Bârlad 1374 Iunie 5" [18]. Asupra acestui document observăm întâi că el arată că Iuga se aflà sau poate chiar şedeà în Bârlad, unde boierii îl şi uciseră, curând după darea documentului, şi'l îngropară în mânăstirea de lângă acel oraş, unde Stricovski i-a văzut mormântul. Apoi mai aflăm că Moldova atinsese pe timpul domnului litvan, adecă numai 26 de ani după descălecare, la marginile sale fireşti către sud, ţărmurile Mărei Negre, iar pe de altă parte se lăţià până dincolo de Bârlad, la hotarul Munteniei. Se mai vede însă că Iuga Coriatovici adusese cu el, din Litvania, mai mulţi conaţionali pe care îi pusese în dregătoriile ţărei, precum pe acest pan Iacşa Litavor care nu samănă a fi fost Moldovan. Din aceasta s'ar explicà ura boierilor contra lui, care îi împinge să pună un capăt zilelor sale. Ureche arată despre Iuga, acel amintit de el la anul 1400, mai multe amărunţimi, care sunt de atribuit lui Iuga Coriatovici pe care cronicarul nostru îl confundă cu cel de al II-lea. El spune despre dânsul, că „s'a arătat mai vrednic în toate,

[17] Hasdeu, *Ash. Ist.*, II, p. 8.

[18] *Ist. crit.*, p. 89. Numele de Iuga erà purtat şi de Români. dovadă voevodul Românilor *Iuga* din Maramureş. Mai sus, p. 38 şi urm.

a descălecat oraşe prin ţară tot la locuri bune şi ales sate, şi le-au făcut ocoale împrejur, şi a început a dăruire ocine la voinici ce făceau vitejii la oşti"[19]. Faptul că Iuga Coriatovici ar fi descălecat sate şi oraşe, este caracteristic pentru întreaga lui familie, întru cât Coriatovicilor se atribue de istoricii ruşi reîntocmirea mai a tuturor cetăţilor din Podolia, precum: Bakota, Smotriciul, Cameniţa, Braşlavul, Viniţa[20]. De aceea vedem că fratele lui Iuga, Teodor, este chemat în Maramureş, pentru a împoporà şi ridicà ţara, sărăcită şi aproape deşărtată prin emigrarea lui Bogdan[21]. Facerea de ocoale în jurul satelor, însemnată de Ureche ca ceva neobişnuit, nu este decât sistemul slavon de întemeiere a aşezărilor omeneşti, toate prevăzute cu asemene întărituri[22], încât şi această particularitate ne face să atribuim lui Iuga I, cele ce Ureche aduce despre Iuga cel din 1400. Apoi mai observăm şi modul cum cronicarul introduce domnia lui Iuga prin o laudă, că s'ar fi arătat mai vrednic în toate, oare cum de şi străin.

Tot lui Iuga Coriatovici trebue raportate şi spusele lui Ureche, că „ar fi trimis la patriarhia de Ohrida de a luat blagoslovenie şi a pus mitropolit pe Teoctist"[23]. Intoarcerea momentană a lui Laţcu la Catolicism, avuse de efect scoaterea bisericei moldovene de sub autoritatea mitropolitului de Haliciu, ceea ce papa ordonă să se facă de către cei doi trimişi ai lui, şi fiindcă în asemenea afacere, ascultarea ierarhică dela care atârnau încasarea veniturilor, erà totdeauna întrebarea de căpetenie, fără îndoială că trebue să admitem că odată cu înfiinţarea episcopatului catolic în Siretiu, a încetat şi autoritatea mitropoliei din Haliciu asupra bisericei moldovene. Când vine Iuga Coriatovici la domnie în Moldova, el trebuià, ca principe ortodox şi pentru a'şi câştigà simpatiile ţărei, să restabilească iarăşi ortodoxismul în toată deplinătatea lui, care tot fusese zdruncinat prin aplecarea lui Laţcu către Catolicism. Intemeierea

---

[19] *Letopiseţele*, p. 102. [ed. II, p. 136, ed. Giurescu p. 20].

[20] Karamsin. *Histoire de Russie traduite en français*, V, p. 7. (Ed. Einerling).

[21] Basilovitz, *Notitia fundationis Theodori Koriatowits olim ducis de Muncacs*, Cassoviae, 1799.

[22] Pic, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, Capitolul „Die alt-slavischen Burgen", p. 148 ş. u. D. Popovici, *Ocoalele Iugaene* în *Conv. lit.*, XXIV, 1900, p. 1009, înţelege locul lui Ureche în sensul de cercuri administrative şi de aceea ar primì varianta locului dată de Şincai (ad-a. 1374) care pomeneşte numai de oraşe, nu de sate. Interpretarea lui Popovici nu se loveşte, din cauza vorbei *împrejur* care se referă de sigur, nu la cercuri administrative, ci la aşezări omeneşti: oraşe sau sate. Autenticitatea doc. din 1374 a fost bănuită de d. N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 597 şi urm.

[23] *Letopiseţele*, p. 102, [ed. II, p. 136, ed. Giurescu, p. 20]. Acest mitropolit Teoctist I, este altul decât Teoctist al II-lea, de pe timpul lui Ştefan cel Mare.

unei mitropolii în Moldova este chiar după izvoarele greceşti pusă înnainte de 1381 [24], încât din această împrejurare se întăreşte faptul înfiinţărei unui scaun mitropolitan în Moldova pe timpul lui Iuga I [25]. Stăpânirea, de şi scurtă, a acestui energic principe în Moldova, avù de efect a consolidà puterea Statului şi mai ales a însemnà cu mai mare putere îndreptarea spre Ortodoxism, după şovăirile către Catolicism de care fusese însoţite începuturile sale.

Petru Muşat 1375—1391. — Iuga fiind ucis, erà vorba de a găsi iarăşi o viţă de domn pentru scaunul Moldovei, din care se stânsese familia lui Bogdan. Moldovenii o găsiră de astă dată la fraţii lor din Muntenia, de unde aduseră *dinastia Muşăteştilor*.

Este mai întâiu învederat că Muşăţeştii erau străini de familia Bogdăneştilor, şi cea mai bună dovadă stă în împrejurarea că Roman Muşat fiul lui Costea Muşat şi fratele lui Petru, iea în căsătorie pe Anastasia, fiica lui Laţcu, ceea ce presupune o lipsă de înrudire sau una foarte îndepărtată între familia Muşăteştilor şi aceea a Bogdăneştilor [26].

Despre originea acestei familii din Muntenia, vorbeşte chiar numele ei de Muşat, care însamnă frumos şi se întâlneşte destul de des în Valachia ca nume de localitate: *Muşăteşti*, sate în Gorjiu, Argeş; *Muşătoiu* munte în Gorjiu; *Muşătesc* munte în Muscel. In Moldova este o singură localitate cu numele de *Muşata* în judeţul Fălciului, în apropiere deci sau chiar în hotarul Munteniei vechi [27].

In Muntenia însă, patria Muşăteştilor, singura familie princiară erau Basarabii. Muşăteştii, întru cât trebuiau şi ei să fie o viţă de domn, cătau deci a se fi înrudit şi ei cu Basarabii, şi despre această înrudire sunt mai multe urme care, toate împreună, aduc o convingere aproape deplină a faptului.

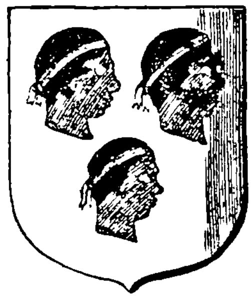
[24] Vezi însemnarea mitropoliilor în care figurează şi una pentru *Mavrovlahia* în 1381, în *Historiae bizantinae*, Venetiis, 1729, XI, p. 351. Cf. Hunfalvy *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883, p. 136.

[25] Mai multe amărunţimi asupra bisericei române mai jos sub capitolul *Biserica*. Domnul E. Picot, *Chronique d'Ureche*, Paris, 1878, p. 35, fără cuvânt se întemeiază pe jurământul depus de Petru Muşat regelui Poloniei înnaintea mitropolitului din *Kiev* în 1387, pentru a tăgădui existenţa, la această dată, a unei mitropolii în Suceava şi a combate deci înfiinţarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurământul fusese depus în Polonia. la Lemberg, perin urmare erà firesc lucru să se fi făcut înnaintea unui mitropolit din acea ţară. Vezi actul de închinare a lui Petru Muşat şi acel al boierilor săi din 1387 în Ulianitzki, *Materială dla istoria vzaimnah otnoşenii Roşii, Polşi Moldavii. Valachii i Turtzii v. XIV-XVI vv.*, Moscova, 1887, p. 1-2: „actum et datum in Lemburga".

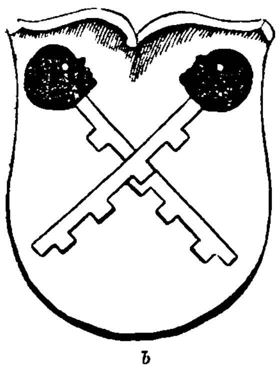
[26] Şincai admite că Petru Muşat ar fi fiul lui Laţcu (I, p. 357) ed. 1853. Atunci Roman fratele lui Petru Muşat, ar fi luat pe propria lui soră, Anastasia, şi deci fiica lui Laţcu. Tot aşà susţine şi Engel. *Gesch. der Moldau*, p. 112.

[27] Frunzescu, *Dicţionar geografic al României*, s. v.

Astfel mai întâi lista domnilor, alcătuită de Scarlatti pe la 1753, pentru Constantin Mavrocordat, al cărui secretar erà, listă redactată după documente vechi, spune despre Costea Muşat sau Muşatin cum îl numeşte ea, că „nu se ştie unde au domnit; se spune însă că s'ar trage din familia despoţilor regilor Sârbiei", şi tot această origine o dă aceeaşi listă familiei Basarabilor [28], indusă probabil la această apropiere prin asonanţa între numele Basarab şi Sârb. Apoi marca de familie a Băsărăbeştilor erà *trei capete de Arab*, provenită fără îndoială din finala numelui de Bas-*arab*, (arap, în popor, însamnă om negru) iar acea a Muşăteştilor care nu mai aveà acelaş temeiu de a purtà în ea asemene figuri, erà cu toate acestea *două capete de Arab* [29]. Se adauge la aceasta şi relaţiile cele de tot strânse ce existau între Mircea cel Mare şi Petru Muşat care mijloceşte încheierea tratatelor sale cu Polonii [30] şi arătarea lui Mircea că ar fi înrudit cu Iaghelonii cu care se nemurise, prin căsătorie, Petru Muşat. Apoi însuşi încuscrirea lui Petru Muşat cu mândra familie a regilor poloni, fiind cumnatul lui Vladislav [31], arată învederat că şi el trebuià să se tragă din viţă de domn, fără de care niciodată Iaghelonii nu şi-ar fi dat pe rudele lor în căsătorie după nişte simple odrasle boiereşti.

a

b

Rebusul heraldic.

a) Al Basarabilor.
b) Al Muşăteştilor.

Despre Costea Muşat, lista lui Scarlatti spune precum am văzut că nu se ştie unde a domnit. Ureche, Cronica putneană şi în deobşte izvoarele noastre cele vechi, nu'l însamnă ca domn. Singur pomelnicul de la Bistriţa, îl trece în lista voevozilor şi anume: *Bogdan*, *Laţcu*, *Costea*, *Petru*, *Roman*, toţi cu epitetul de

---

[28] Pray, *Dissertationes*, p. 140. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 84.

[29] Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 95, pe care'l urmăm în acest punct al muntenismului dinastiei Muşăteştilor.

[30] Mai sus p. 104 şi 105.

[31] Doc. din 1388 în *Arh. ist.*, I, 1. p. 177: „Vladislav face cunoscut... că *cumnatul* şi amicul nostru Petru Voevodul Moldovei, împrumutându-ne 4.000 ruble de argint italian, pe timp de 3 ani..., ne obligăm către el, către fratele său Roman şi către copiii lor, de a le întoarce banii la termin, cu condiţie ca în cazul contrar să le rămână pentru acea sumă oraşul nostru Halicz, cu provincia". In textul tradus de Hasdeu stă *ginere* în loc de cumnat. *Zial*, însă însamnă cumnat şi anume bărbatul surorei nu fratele soţiei. Comp. Onciul, în *Conv. lit.*, XVIII, pag. 5.

voevoda[32]. Fiind însă că, precum se ştie, nu întotdeauna acest epitet însamnă domnie, s'ar puteà admite că Costea să fi fost tatăl bătrân al lui Petru şi Roman, care veni şi el în Moldova, când fiul său luă coroana şi fù onorat şi el cu titlul de voevod, ca tată al domnului, precum erau denumiţi cu acest titlu fiii domnului ce nu domniau încă.

Ar urmà, din toată această discuţie, aproape siguranţa că, după Iuga Coriatovici, a apucat domnia Moldovei, un membru din familia Băsărăbeştilor din Muntenia.

Petru Muşat este arătat de Ureche că ar fi domnit 16 ani. Se ştie despre el, cum am amintit mai sus, că urmă o politică în totul conformă cu interesele lui Mircea cel Bătrân. Aşà am văzut că Petru trimite pe *Dugoiu*, împreună cu solii lui Mircea, la Vladislav regele Poloniei, pentru a încheià din partea lui Mircea tratatul de alianţă contra regelui Ungariei. Mult mai delicat şi mai greu deveni rolul lui Muşat, când trebui să desfacă până la un punct legătura cea încheiată cu Vladislav, atunci când Mircea începuse a se înclinà către alianţa maghiară. Intr'adevăr noul tratat subsemnat atunci, prin care regele Poloniei se legà a nu puteà pretinde ajutorul lui Mircea contra regelui Ungariei, decât dacă de mai înnainte îi va fi notificat pricinile războiului, şi aceste pricini vor fi fost încuviinţate de dieta polonă şi de divanul Munteniei, puneà învederat pe regele Poloniei în o poziţie de inferioritate faţă cu Mircea, cu atâta mai mult că Vladislav se mai obligà că la cazul când Mircea, încheind pace cu Ungurii, l'ar cuprinde şi pe el în tratat, regele polon să fie îndatorit a o primi. Acest triumf al politicei lui Mircea care oare cum dictà voinţa lui craiului Poloniei, fusese opera ghibace a diplomaţiei lui Petru Muşat. Tratatul din urmă fusese încheiat chiar în Suceava, şi la el luase parte în secret şi Petru Muşat, ceea ce se vede din clauzula finală, care prevedeà că „de ar vrea ori cine dintre aliaţi, *măcar cum s'a primit în această alianţă*, să se desbine de dânsa, atunci pe desbinatul ceilalţi aliaţi, după ce'l vor dojeni cu dinadinsul, să'l siliască a se ţineà de făgăduinţă pe deplin"[33]. Se vede că Petru Muşat nu voise să iee făţiş parte la un act de duşmănie eventuală contra regelui Ungariei, şi că de aceea se întrodusese acea clauză care erà însă îndestul de străvezie.

Faţă cu Polonii Petru Muşat urmà o politică paşnică şi de îndatoriri; se încuscrià cu familia regească şi împrumutà pe Vladislav cu 3.000 de ruble de argint. Actul fusese întâi făcut pe 4.000 ruble, dar se vede că Petru neputând găsi această sumă,

---

[32] Melchisedek, *O vizită*, în *Revista lui* Tocilescu, II, p. 59. Asupra înrudirii Muşeteştilor cu Basarabii. Vezi Hasdeu, *Ist. Crit.*

[33] Doghiel, I. p. 598: „quicumque confederatorum qualitercumque in confederatione sit receptus".

trimite regelui numai 3.000 rugându'l să prefacă înscrisul pe suma împrumutată [34]. Insemnătatea sumei pentru acele vremuri se vede mai întâi din faptul că ea constituià un împrumut între două state, apoi de pe aceea că abià atât se putù găsi de Petru Mușat în Moldova, spre a împrumutà pe cumnatul său; în sfârșit din amanetul constituit pentru siguranța ei, întreaga provincie din jurul orașului Haliciul.

Roman Mușat, 1391—1394. — Petru Mușat lăsând moștenitori după cât se vede nevrâstnici, îi urmează în tron fratele său, Roman; Toate cronicele spun despre acest domn, că a domnit 3 ani. El se căsătorește cu Anastasia, fiica lui Lațcu Vodă, din care căsătorie se născură șase copii unul din ei fiind domnul de mai târziu Alexandru cel Bun [35]. Roman se intitulează cu mare pompă: „eu marele autocrat Ioan Roman voevod stăpânind țara Moldovei dela munte până la mare"; descalecă orașul *Roman* ce poartă de atunci numele lui, și care în documentele vechi este arătat ca *orașul lui Roman vodă*. In 1392 el dă un document prin care răsplătește vitejia unui Ianoș, dăruindu'i trei sate pe Siretiu: Ciursăceuții, Vladimirăuții și Bucurăuții, pe credința lui, a fiilor săi, Alexandru și Bogdan, și a mai multor boieri înșirați în document [36].

In 1393 găsim pe Roman că jură credință regelui polon [37].

Șincai, luându-se după Bonfinius și Leunclavius, pune între Petru și Roman pe unul Ștefan Vodă [38]. Bonfinius anume spune că în 1390, regele unguresc Sigismund, în al 4-lea an al domniei sale, a făcut o expediție contra lui Ștefan al Moldovei. Această știință este neexactă, întru cât în acel an se încheie tratatul dintre Mircea și Vladislav, prin intermediul lui Petru Mușat. Leunclavius, în analelele turcești, spune iarăși că la 1392, s'ar fi resculat Moldovenii contra lui Ștefan, pentrucă el ar fi năzuit la ajutor turcesc, notiță combătută prin documentul din 1392 și actul de închinare din 1393, care emanând ambele dela Roman, exclud putința unei domnii intermediare. Rămâne deci să admitem numai succesiunea indicată de cronica putneană, pomelnicul dela Bistrița, Ureche și mitropolitul Dosoteiu, în pomelnicul său versuit, care nu cunosc pe un domn

---

[34] *Arh. ist.*, I, 1. p. 177.

[35] Lista lui Scarlatti în Pray, *Dissertationes*, p. 140.Tot așà se află înșirați domnii în pomelnicul versuit al mitropolitului Dosofteiu. Vezi Melchisedek, *Cron. Romanului*, I, p. 8. Comp. *Letopisețele*, I, p. 100 [ed. II, p. 134, ed. Giurescu p. 17], și un document dela Alexandru cel Bun, care pomenește pe muma lui, doamna Anastasia (Melchisedek, *Ibidem*, p. 103).

[36] *Arh. ist.*, I, 1, p. 19: Doc. din 1392 Martie în 30 „în *al nostru oraș al lui Roman* vodă".

[37] Doghiel, I. p. 599.

[38] Șincai, I, p. 357, ed. 1853.

Ştefan între Petru şi Roman, ci pun pe acest Ştefan după Roman, unde este dovedit şi documentul[39]. Roman Vodă este însă scos cu puterea din domnie de către fratele său Ştefan I Muşat.

Ştefan I Muşat şi fiii lui, Ştefan al II-lea şi Petru al II-lea, 1395—1399. — In 1395 găsim pe acest Ştefan fratele lui Roman, duşmănit foarte rău de Unguri care duc contra lui două expediţii, una în 1395 şi a doua în 1397[40], duşmănie ce împinge pe Ştefan în spre Poloni, către care se poartă foarte supus, ceea ce se pare că a provenit din cauza că aceştia îi ajutaseră la detronarea lui Roman. Aşà el trimite îndată după suirea lui în scaun pe mai mulţi boieri care făgăduesc, că voevodul Ştefan va venì la regele Vladislav şi va depune jurământul de credinţă iar dacă câţiva din sfetnici nu vor venì, ei vor depune jurământul înnaintea solilor regelui. In acelaş an găsim şi jurământul lui Ştefan însuşi[41]. Puţin timp însă după prestarea jurământului, Ştefan iesă din domnie, nu se ştie pentru ce, lăsând doi fii, pe Ştefan al II-lea şi Petru al II-lea între care izbucneşte o luptă pentru tron, în care luptă se amestecă Polonii, făcând să cadă tot mai mult Moldova sub ei. Petru anume este primit de boieri, iar Ştefan care erà mai mare cere ajutor dela Poloni, şi intră în Moldova. Petru pune însă să taie copacii în pădurea Sepenicului, unde întrând Polonii, sunt cumplit stâlciţi şi măcelăriţi prin prăvălirea copacilor peste ei. Acest fapt raportat de istoricul polon Dlugoş, este de admis ca adevărat, fiind o împrejurare care interesà istoria Poloniei, şi apoi, pe lângă aceasta, concordă pe deplin cu arătările cronicilor moldovene, care toate pomenesc despre asemenea luptă[42].

Dlugoş însă face o confusie, când pune acest fapt la 1359, pe timpul lui Cazimir cel Mare (1352—1370), de oarece pe atunci domnià în Moldova Bogdan întemeietorul ei, nu fiii lui Ştefan,

---

[39] Şincai, I, p. 357. D. I. Ursu, *Relaţiile Moldovei cu Polonia*, p. 30, dovedeşte că expediţia lui Sigismund trebue pusă nu la anul 1390 ci la 1394 sau 1395. Vezi nota urm.

[40] Hurm., *Doc.*, XV, p. 4: „Sigismundus praecipue contra Stephanum terre nostre Moldavane voevodum". In 1397 altă expediţie contra lui Ştefan. *Ibidem*, I, 2. p. 352.

[41] Doghiel, I, p. 599.

[42] Dlugosz, Historia ad annum 1359. p. 1123 Comp. Ureche în *Letopiseţe*, I, p. 100 [ed. II, p. 134, ed. Giurescu 17]. Neculai Costin în adnotările la Ureche, *Ibidem*, p. 101. [ed. II, p. 135]. Cantemr, *Descriptio Mold.*, p. 40. Numai *Cronica putneană* nu'i cunoaşte. Ne pare neîndreptăţit, după asemenea mărturii, a pune în îndoială existenţa acestor doi fii ai lui Ştefan I, cum face Onciul în *Conv. lit.*, XX, p. 276, cu atâta mai mult că despre ei se povesteşte un fapt, care trebuise să lase o adâncă întipărire în mintea Polonilor. Ursu, *Relaţiile Moldovei cu Polonia*, p. 16, vede în Ştefan pe nepotul lui Bogdan descălecătorul, din doc. din 1349, căruia Bogdan ca tovarăş de răscoală contra Ungurilor, i-ar fi încuviinţat o parte de ţară. Pe nepotul lui Bogdan nu'l chiamă însă Ştefan, ci *Stan* (mai sus, p. 38—40).

ce n'au putut venì decât la 1395, după retragerea tatălui lor Ştefan, adeverit documental în acest an. Neculai Costin lămureşte însă greşeala istoricului polon. El zice : „Petru Vodă fratele lui Ştefan Vodă, după gâlceava ce a avut'o cu Leşii, pe urmă s'a aşezat, şi singur Petru Vodă *în zilele acestui craiu Vladislav Iaghellon*, au mers la Leov împreună cu boierii ţărei. Acolo aflând pe craiul, s'a aşezat legătura de pace de ambele părţi, căci Petru Vodă văzuse că crăiia Ungariei rămăsese la moartea lui Ludovic fără craiu, şi s'a închinat sub ascultarea lui Vladislav craiului leşesc". Aşà dar întâmplarea pe care Dlugoş o pune greşit pe timpul lui Cazimir cel Mare, Neculai Costin o aşează unde se cuvine, sub Vladislav Iaghello. Insă şi Neculai Costin face altă amestecare, anume iea pe acest Petru al II-lea drept Petru I Muşat, spunând că ar fi luat parte la tratările de alianţă între Mircea şi Vladislav.

Roman a doua oară, 1399—1400, revine pentru câteva luni în scaun după alungarea ambilor săi nepoţi şi această domnie efemeră se sfârşeşte prin înlocuirea cu o alta tot atât de scurtă, aceea a lui Iuga al II-lea, fiul lui Roman [43].

După cum vedem, domniile Muşăteştilor, cu bun început prin aceea a lui Petru Muşat care ţine 16 ani, se strică în curând, prin împărecherea între membrii acestei familii : Roman scos de Ştefan acesta răpus de propriii lui fii între care izbucneşte o crâncenă luptă, şi care sunt alungaţi amândoi de unchiul lor Roman ce fusese răsturnat de părintele lor Ştefan.

Mai trebuià Moldova să mai sufere încă o zvârcolire sub Iuga al II-lea fiul lui Roman, până să se liniştească un moment sub domnia lui Alexandru cel Bun, popas pe calea suferinţelor care reîncep mai vajnice şi mai cumplite pentru a păreà că se vor stânge în domnia cea lungă şi glorioasă a lui Ştefan cel Mare.

Iuga al II-lea, 1400—1401. — Acest domn, predecesorul lui Alexandru cel Bun, nu trebue amestecat cu Iuga Coriatovici, care domneşte dela 1374—1375. El nu este un principe străin ca vrednicul Litvan, ce stătuse un an pe tronul Moldovei, ci fiul lui Roman I, după cum se vede dintr'un document din 28 Noemvre 1400, dat de Iuga şi de fraţii lui, Alexandru şi Bogdan lui Ţiban „ce au slujit mai înnainte întru sfinţi odihni*ţilor* pă-

[43] Un doc. dela Roman din 1399 Wickenhauser (*Mold.* I, p. 241) dă copii lui, pe Alexandru şi Bogdan. Erà deci Roman cel din 1391. Alt doc. din 1400 arată pe Ivaşcu fiul lui Petru (Muşat) garantează regelui pentru Roman fratele lui Petru : „Ivasco Petri Palatini Moldaviae filius et Wilczo (Vâlcea boierul) fidejubent Regi pro Romano fratri *suo*" (*suo* se referă la Petru şi nu al Ivaşcu) Doghiel, I, p. 600, rezumat. Actul original în Ulianitzki, p. 11.

rin*telui* nostru, lui Petru Voevod şi lui Roman Voevod i Ştefan Voevod" [44]. Documentul fiind păstrat numai într'o traducere rău făcută, dă loc la greutăţi de înţelegere. Din fraza „ce au slujit mai înnainte întru sfinţi odihni*ţilor* părin*telui* nostru, (în loc de părinţilor noştri), lui Petru Voevod şi lui Roman I Voevod i Ştefan Voevod", nu se poate cunoaşte care din aceşti trei eră părintele lui Iuga. Din împrejurarea însă că Iuga arată de fraţi ai săi pe Alexandru şi pe Bogdan, cunoscuţi din documentul lui Roman din 1392, ca fii ai lui, reiesă într'un mod evident că şi Iuga cel din 1400 este fiul lui Roman I [45]. S'ar puteà păreà curios cum de, în documentul din 1392 şi în acel din 1393 rămase dela Roman I, şi care arată de fii ai săi pe Alexandru şi pe Bogdan, nu se aminteşte şi Iuga ca al treilea al său fiu. O asemenea omitere îşi poate aveà temeiul său de a fi, în vre o rivalitate dintre tată şi fiu, rivalitate ce se adevereşte din detronarea lui Roman de fiul său Iuga al II-lea, precum am văzut mai sus şi pe Mircea că nu aminteşte în hrisoavele sale pe fiul său Vlad, urgisit de el din pricina răsvrătitoarei sale purtări, ci numai cât pe Mihail, ca şi când numai pe dânsul l'ar fi avut.

Iuga al II-lea se vede că se împăcase cu Ştefan I fratele şi răsturnătorul tatălui său, şi cu fiii lui. Dară în timpurile de atunci, când competirile pentru domnie închegau şi desfăceau de azi până mâni prietenia şi duşmăniile, asemenea întoarcere a simţimintelor nu trebue de loc să ne pună în mirare. Am văzut pe Ivaşcu stăruind la Poloni, pentru alungarea lui Iuga. Coboritorii lui Roman Muşat erau după cât se vede mai înduşmăniţi cu acei ai lui Petru Muşat, decât cu familia lui Ştefan Muşat, pe care Iuga se sprijinià tocmai spre a puteà răpune silinţele lui Ivaşcu. De aceea întâlnim petrecând la curtea lui Iuga pe Ştefan

---

[44] Acest document interesant, deşi păstrat numai în o traducere mai nouă este învederat autentic, întru cât corespunde în data lui domniei lui Iuga al II-lea, şi aminteşte în el pe fraţii lui Alexandru şi Bogdan, ca şi documentul nedatat, dar care se rapoartă învederat tot la acest domnitor, publicat în *Arhiva românească* şi pe care îl vom aduce la pag. urm. Documentul se află în *Arhiva Sf. Spiridon*, documentele moşiei *Băceşti*, şi a fost publicat de mine, în *Revista* lui Tocilescu, IV, p. 714.

[45] Doc. din 1392 în *Arhiva ist.*, I, 1, p. 19: „cu marele autocrat... Roman voevod... împreună cu *fii mei* Alexandru şi Bogdan". Acel din 1393 în *Wickenhauser Molda*, p. 170: „der grosse Selbstherrschende Hospodin *Iw* Roman Voevod mit *unserem Sohne* Alexander mit *unserem Sohne* Bogdan". Doc. din 1400 *Arh. Sf. Spiridon* în *Revista* lui Tocilescu, IV, p. 714: „Cu mila lui Dumnezeu noi Iuga Voevod domnul ţărei Moldovei, *cu fraţii domniei mele*, Domnul Alexandru şi domnul Bogdan". D. Onciul, care susţinuse cu orice preţ identitatea ambilor Iuga, credeà că titlul de *fraţi*, dat de Iuga lui Alexandru şi Bogdan ar fi o formulă de curtenire (*Conv. lit.*, XX, p. 271). Aceasta ne aduce aminte pe D-l Pic, care susţine că papa făceà complimente lui Ioniţă domnul Româno-Bulgarilor, când îi spuneà că'i de origine romană. Vol. I, p. 603. D. Onciul a revenit în urmă la părerea noastră asupra existenţei celor doi Iuga. Vezi *Datele cronicilor mold.*, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVII, 1901.

Muşat, fostul domn al Moldovei, şi pe fii lui, cărora probabil Iuga le va fi dat o parte din ţară în administraţia lor, după chipul pe care îl vom vedeà aplicat de mai multe ori mai târziu, între coborîtorii lui Alexandru cel Bun. Un document dela Iuga Vodă, fără dată, este întărit pe credinţa sa şi a fiilor săi şi pe *credinţa lui Ştefan Voevod şi a fiilor lui*, precum şi pe credinţa lui Alexandru şi a lui Bogdan (fraţii lui Iuga) [46].

Pe timpul lui Iuga al II-lea, lupta între biserica moldovenească contra pretenţiilor patriarhului de Constantinopole luase un caracter de tot ascuţit. Mircea cel Bătrân al Munteniei fiind pe atunci în bune relaţiuni cu capul bisericei creştine din Ţarigrad, scoate pe Iuga din scaun, şi îl duce prins în Muntenia; iar în locul lui pune domn în Moldova pe fratele lui Iuga şi fiul lui Roman I, Alexandru cel Bun [47]. Se vede însă că la început Alexandru nu a încăput decât în o parte din ţară, de oarece găsim un document dat de el în *Iunie* 1400, iar dela Iuga care precede doar pe Alexandru, un document din 28 *Noembrie* acelaş an. Se vede că Alexandu ocupase la început numai o parte din Moldova şi că Mircea i'a ajutat la dobândirea întregului [48].

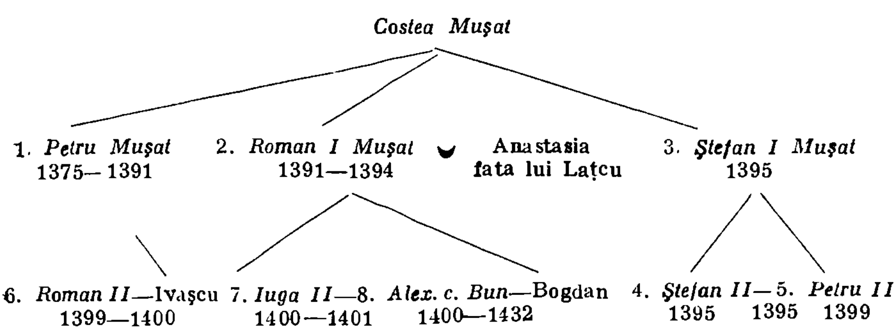
Pe când Mutnenia începe prin un şir de domni energici, care culminează în eroicul Mircea, în Moldova vedem din potrivă o succesiune de domnitori slabi şi bicisnici care se întrec în înjosire faţă cu curtea polonă. Certele pentru domnie care

[46] Publicat de M. Kogălniceanu în *Arhiva românească*, I, p. 14.

[47] Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 40, raportează până la un punct adevărul asupra lui Iuga al II-lea, amestecând fapte reale cu idei greşite. Hasdeu (*Ist. crit.*, p. 91) raportează scoaterea lui Iuga al II-lea la cel I din 1374, susţinând că Mircea ar fi procurat astfel scaunul Moldovei Muşăteştilor rudenilor sale. Dar în 1374 nu domnià Mircea cel Mare, care se suie în tron abia în 1386, şi spusele lui *Ureche* că „Iuga vodă a domnit 2 ani şi l'au luat Mircea vodă, *domnul muntenesc*, la sine" (*Letopiseţele*, I, p. 102 nu învoesc ipoteza lui Haşdeu, că Mircea ar fi comandat oştirile tătâne-său, Radu al II-lea.

[48] Doc. lui Alexandru cel Bun needit. la Acad. rom. citat de I. Bogdan *Conv. lit.*, XXXV, 1901, p. 360 nota. Acel al lui Iuga, mai sus, p. 123.

Dăm aici arborele genealogic al primilor Muşăteşti.

ieau naştere în Muntenia cu moartea lui Mircea, în Moldova se ivesc îndată după stângerea scurtei vieţi a dinastiei Bogdăneştilor. Moldova fiind mult mai slab organizată, se explică de aici predomnirea Munteniei în valea Dunărei. Această superioritate a Munteniiei în primii ani ai existenţei statelor române, erà însă neapărată, dacă erà scris acestor state să trăiască şi să se desvolte; căci pericolele care ameninţau Moldova erau departe de a se puteà asemănà cu acele ce ridicau braţul asupra surorei sale. Polonii se mulţămiau, în mândria lor, cu recunoaşterea supremaţiei. Ceea ce ei vroiau erau mai ales repeţite acte de închinare. Din spre Unguri care slăbiau tot mai mult pretenţiile lor, Moldova erà, apărată prin massa mult mai compactă a Carpaţilor, decât acei ce apărau pe Muntenia. Pe lângă Poloni, mai turburau din când în când liniştea desvoltare a ţărei Moldovei, năvălirile tătăreşti care, cu cât ţara se îmbogăţià şi se împoporà, cu atâta trebuiau să devină mai dese şi mai pierzătoare. Din contră Muntenia erà ameninţată la început de Unguri care tindeau să zdrobească chiar forma de vieaţă ce se înjghebase pe pământul ei. Apoi abeà se mântuise de această ameninţare, şi Turcii, spaima Europei, înnaintau, ca lava revărsată de un vulcan ca să destrugă şi să înghită tot ce le stà înnainte, şi primul stat ce se ofereà privirilor lor, când căutau spre Europa, erà acest mic dar bărbătesc Stat al Munteniei care ştiù să pună de mai multe ori în cumpănă izbânzile Turcilor. Muntenia luptă şi căzù. Venià rândul Moldovei. Şi ea, la timpul trebuincios, produse omul de care aveà nevoie. Innainte însă de a a junge la el, mai avem de cercetat o figură interesantă, aceea a organizatorului statului moldovan, Alexandru cel Bun, apoi iar o perioadă de friguri nesănătoase, în contra cărora, ca o puternică reacţie, apare deodată înnaintea răsăritului înminunat figura măreaţă şi legendară a lui Ştefan cel Mare.

2. ALEXANDRU CEL BUN 1406—1432 [49])

Anii cei dintâi [50]. — In 1400 istoria Moldovei intră, cu Alexandru cel Bun, într'un vad liniştit, după furtunoasele timpuri petrecute sub predecesorii săi. In locul schimbărei dese şi prăpăstuite a domnilor de până acuma, se aşază o domnie

[49] In acest capitol ne vom ocupa mai ales cu istoria politică a Moldovei, lăsând expunerea culturei şi organizărei pentru cel următor, în care le vom trată deodată cu acele privitoare pe Muntenia. Pentru istoria politică am întrebuinţat mai ales scrierea d-lor E. Picot şi G. Bengescu, *Alexandre le Bon*, Vienne, 1882.

[50] Timpul când a domnit Alexandru cel Bun foarte încurcat în cronici a fost determinat aşà cum e în text de Onciul. Vezi şi Ursu, *Relaţiile cu Polonia*, p. 33.

statornică care ţine 32 de ani, în care timp Moldova poate să răsufle şi să întăriască puterile şi aşezămintele ei. Puţin însemnată prin fapte războinice, domnia lui Alexandru cel Bun se deosebeşte prin încercări de organizare în mai multe ramuri. Dacă Bogdan fu întemeietorul militar al Moldovei, Alexandru poate trece cu drept cuvânt ca acel ce aşăză pe trainice temelii viaţa viitoare a tânărului Stat.

La venirea lui Alexandru în scaunul Moldovei, ţara erà ruinată prin luptele necontenite petrecute între domnii ce fuseseră înnaintea lui. In privinţa politică, ea căzuse cu totul sub Poloni care îşi luaseră chiar dreptul de a o privi ca o parte întregitoare a monarhiei lor. Astfel găsim în anul 1401, puţin după ce Alexandru se urcă pe tron, regele Vladislav Iaghello dă fratelui său, Swidrighel rămas duce de Litvania, întinse proprietăţi atât în Polonia cât şi în Moldova [51]. Fiind pus de Mircea în scaun, care aveà interes de a'şi recâştigà şi păstrà prietenia Polonilor, cam turburată din cauza încheierei tratatului de alianţă a lui Mircea cu Sigismund, Alexandru poate în toată liniştea să se pună bine cu acest regat, fără de învoirea căruia chiar cu greu ar fi putut păstrà coroana Moldovei. Chiar în anul 1402 Alexandru, cu voinţa divanului său, jură credinţă regelui Vladislav în Suceava, cu condiţie ca regele să nu mai susţină alt pretendent. Regele însă, nesigur pe veşnica nestatornicie a Moldovenilor, obligă pe unii din boierii fruntaşi al lui Alexandru să jure deosebit credinţă lui şi regatului Poloniei, chiar şi atunci când palatinul Alexandru s'ar răsculà în contra lui [52]. Faţă însă cu caracterul cel paşnic şi supus al lui Alexandru, asemene îngrijiri erau de prisos. El mulţămeşte în totul placul Polonilor care cereau mereu repetate închinări. In 1404 Alexandru se duce în persoană la Cameniţa, pentru a recunoaşte legăturile de vasalitate. In 6 Octomvrie 1407 el se află din nou în Lemberg, însoţit de cei mai înnalţi sfetnici, pentru a reînnoi legăturile de credinţă, şi jurământul lui este repetat în 1415 şi 1419 [53].

Intre îndatoririle ce'i impuneà supunerea lui către Poloni, era mai ales ajutorul armat la expediţiile lor. Izbucnind războiul între Polonia şi Cavalerii Teutoni în 1410, aceştia ajutaţi de împăratul Sigismund, Vladislav ridică o armată compusă

---

[51] *Cronica* lui Iohann von Posilge, 1360-1419, în *Scriptores rerum prussicarum*, III, Leipzig, 1866, p. 244, anno 1401 : „der Köning von Polen gap im (Iagil sin Bruder) vil Landes in der *Wallachie* und Podolyen". Ap. Picot, p. 2.

[52] Doghiel, I, p. 600 : „Costa Valachus nobilis, promittit fidelitatem Vladislao regi et regno Poloniae, et si forte palatinus eius rebellare vellet, se non velle assistere ei".

[53] Jurămintele din 1404, 1407 şi 1419 la Doghiel, I, p. 600. Acte întregi a închinărilor din 1404 şi 1407 se află reproduse după originalele din arhivele Moscovei de Ulianitzki, p. 15 şi 16. Inchinarea din 1415 la Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 117.

din Poloni, Boemi, Silesieni, Litvani, Ruşi, Tatari şi *Valahi*. Această unire a Ungariei cu Cavalerii Teutoni contra Poloniei explică reînnoirea în 1411 a tratatului de alianţă între Polonia cu Mircea al Munteniei [54]. Tot atunci Alexandru ajută pe Vladislav şi cu bani, îndeplinind restul împrumutului celor 4.000 de ruble făgăduit de Petru Muşat lui Iaghello, din care însă Muşat nu apucase a-i da decât 3.000. Pentru restul de 1.000 de ruble regele polon dă lui Alexandru ca amanet Sneatinul, Colomea şi Pocuţia [55], aşà că întreg ţinutul mărginaş al Poloniei către nordul Moldovei, numit Pocuţia, erà zălogit acesteia. Nu se gândiau atunci domnii Moldovei, că siguranţa luată de ei pentru banii lor, va sluji mai târziu de îndreptăţire Austriei pentru răpirea Bucovinei, şi a'şi creeà titluri juridice asupra acestei ţări, pretextând — istoria erà cam încurcată — nu că Moldova ar fi avut drepturi asupra Pocuţiei, ci Pocuţia asupra Moldovei.

Cu toată această purtare atât de îndatoritoare către regele polon, acesta găseşte de cuviinţă a călcà el îndatoririle de credinţă pe care, după dreptul feodal, erà dator nu numai vasalul să le păstreze către suzeran ci şi acesta către vasal. Anume în 1411 se face o împăcare între Ungaria şi Polonia, urmată de un tratat încheiat la *Lublau*, lângă graniţele Ungariei, în 15 Mart 1412, în care se prevăd următoarele condiţii privitoare la Moldova. Impăratul Sigismund consimţià a recunoaşte regelui Vladislav, drepturile sale de suzeran asupra Moldovei. In cazul însă când Ungaria ar fi ameninţată de către Turci, Alexandru trebuià să'şi pună toate puterile sale în slujba împăratului, şi Vladislav se legà el însuşi de a îndatori la aceasta pe vasalul său. In cazul însă când voevodul Moldovei ar refuzà de a se supune el erà să fie scos, şi ţara lui împărţită între ambele state, după o linie ce ar începe dela munţii ungureşti ce vin între Moldova şi ţinutul Sepenicului lângă Siretiu, şi trecând printre Iaşi şi Bârlad, s'ar opri la Marea Neagră, între Chilia şi Cetatea Albă. Partea de asupra liniei ar veni lui Vladislav; cea de desupt lui Sigismund. Cinci ani după moartea unuia din regi, trebuià să

---

[54] *Cronica* lui Laurent Blumenau în *Scriptores rerum prussicarum*, IV 57: „Hoc ipsum rex Iagil quondam magnus dux Litvaniae vindicare ratus, coadunatis ex Polonia Bohemia, Slesia Litvania, Samogittia, Rusia, Tartharia et *Valachia*, (adecă Moldova) agminibus, per Mosaviam exercitum fortissimum ducendo, castra metatus est apud Gilgenburg, Prussiae oppidum". Ap. Picot, pag. 7.

[55] *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur*, Parisiis, (Reprodus de Hasdeu, *Arh. ist.*, II, p. 49 şi urm.) p. 52: „Litterae recognitionis Vladislai regis quod mille rublos argenti ab Alexandro palatino Moldaviae mutuo acceperit, cum promissione intra biennium solutionis, interim autem Sniatyn, Kolomyjaet Pokucie pignoris loco palatinus tenebit". Actul întreg slavon din 1411 în Ulianitzki, p. 20.

se întruniască o comisie mixtă care să hotărască, la care din cele două State contractante Moldova trebuià să rămână vasală [56].

Alexandru necunoscând acel tratat care desigur că s'a ţinut tăinuit de el, urmează înnainte a păstrà credinţa regelui polon, dându'i trupe în ajutor în anul 1414 [57] şi depunând în 1415 jurământul, după cum s'a arătat.

Cele uneltite contra domnului Moldovei nu ţinură mult. Relaţiile dintre Vladislav şi Sigismund se înăspriseă din nou, şi când în 1419 Alexandru cel Bun venì să depună iarăşi jurământul regelui Vladislav, el trebuì să făgăduiască suzeranului său ajutor la vreme de nevoe în contra regelui unguresc [58]. Tratatul dela Lublau se desfiinţase. In 1420, Turcii după ce aduc pe Dan al II-lea în Muntenia, năvălesc şi pradă sudul Moldovei. Alexandru trimite după grabnic ajutor trei stafete una după alta la regele Vladislav. Este de primit că Alexandru va fi îndepărtat primejdia prin nişte daruri, lucru ce se întăreşte prin împrejurarea că, de acolo înnainte până la 1456 relaţiile între Moldova şi Otomani nu sunt duşmănoase [59].

Căsătoria lui Alexandru cel Bun. — Alexandru cel Bun fusese căsătorit întâia oară cu o princesă maghiară din Transilvania, *Margareta de Lozonţ*, fiica lui Ştefan de Lozonţ, voevodul acelei ţări. Trimisul papei, Bandini, care făcù o vizitaţie bisericilor catolice din Moldova în anul 1646, spune că a văzut la Baia piatra mormântală a acestei soţii a domnului moldovan, pentru care Alexandru zidise chiar acolo mănăstirea catolică,

[56] Doghiel, I, p. 47 : „Qui (Alexander) si de mandato memorati domini Vladislai regis ut praelibatur in succursum contra Turcas recusaret, ex tunc nos ambo ipsum vajvodam Moldavem ab eodem removere et ditioni nostre subjugare obtemtamque inter nos reges dividere : quod forum Iasznazathar (Iasi) in sinistra parte situm maneat pro eodem domino Vladislao Poloniae rege ; forum vero seu villa Borlath in dextra parta sita maneat nobis Sigismundo, Fejervar alias Belgrad cum aequali medictate pro Vladislao, Kilia cum aequali medictate pro nobis Sigismundo. Ubi autem praefatus Moldavus constanter et fideliter mandata per praefatum dominium Vladislaum regem ubi injungenda in nostrum subsidium et succursum adimplebit, tunc praedicta totalis terre Moldoviae remanebit apud eundem etiam post obitum alterius nostrum regem praedictorum ad quinquennium sub foedere treugarum praedictarum, salvo iure pactis utriusque". Textul întru câtva deosebit în formă în Ulianitzki, p. 22.

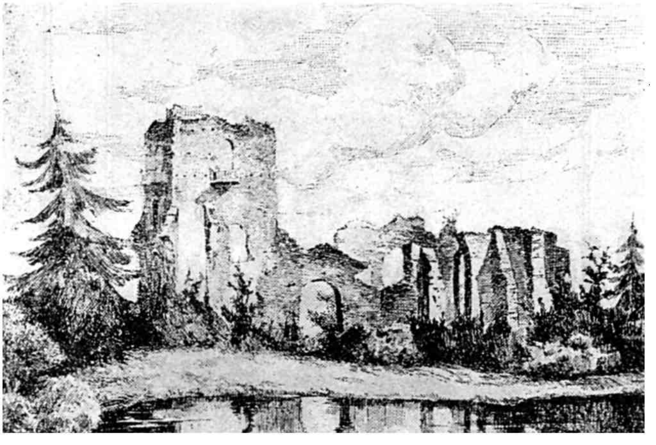
[57] *Cronica* lui I. de Posilge în *Scriptores rerum prussicarum*, III, p. 340, ap. Picot, 14 n. 1.

[58] Inventar ap. Hasdeu, *Arh. ist.*, II, p. 52 : „Litterae homagii Vladislao regi Poloniae ab Alexandro palatino et proceribus Valachiae praestiti, iisdem societas contre omnes hostes, nominatim vero contra regem Hungariae, initur". Doghiel, I, p. 600.

[59] Vezi scrisoarea lui Vladislav către Sigismund din 1420 în Ulianitzki, p. 25. Comp. Giurăscu, *Capitulaţiile Moldovei*, 1908, p. 54 şi urm. Unele izvoare spun chiar că nu numai Muntenia dar şi Moldova „vectigul annuum illi praestatuo". Solul Poloniei din 1451 către ducele de Ratisbona, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 52

în care dânsa fu îngropată în anul 1410. A doua soţie a lui Alexandru cel Bun este Neacşa sau Ana [60].

In timpul domniei sale, Alexandru cel Bun, stătù în legături de familie cu Ungurii şi în bune relaţii politice cu Polonii. ceea ce explică în destul domnia lui cea liniştită. După moartea soţiei sale de a doua Neacşa, el caută o nouă legătură de căsătorie la Poloni, luând de soţie în 1411 pe Ringala sau Maria, vara regelui Vladislav. Deşi atare însoţire nu'l apără deocamdată de pericolul tratatului dela Lublau se vede că Alexandru cel Bun lucrase înţelept, încuscrindu-se cu Polonii; de oarece aceste

Ruinele de la Baia

relaţii de familie îl făcură să menţină credinţa către Poloni, contribuind astfel la desfacerea acelui tratat.

Este îndestul de însemnat că chiar din primele timpuri ale constituirei Statelor române, când ideea religioasă erà încă

[60] Vezi Anton Kurz în *Magazin für Geschichte, Literatur und alte Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846; unde autorul discută pe larg dela p. 12 înainte chestiunea dacă Margareta de Lozonţ a fost soţia lui Ştefan cel Mare, după cum pretind unii, şi dovedeşte că a fost aceea a lui Alexandrn cel Bun. Intre alte dovezi aduce şi relaţia lui Bandini (p. 15): ‘,In medio ecclesiae Bajensis est Baptisterium cum uno aureo candelabro sub quo Baptisterio jacet Margaretha illa, vere gemma preciosa, moldavicarum ecclesiarum fundatrix (adecă a celor catolice) cui hoc epitaphium ad cornu dextrum altaris in sanctuario adscriptum legitur: „Anno MCCCCX, hoc templum in honorem beatissimae Mariae virginis dedicatum ab illustrissimo principe Alexandro Vajevoda aedificatum est una cum monasterio Moldaviensi cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen”. Textul lui Bandinus publicat de Ureche în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVI, 1895, p. XCI. Asupra Neacşii moartă la 2 Novembre 1418, vezi Melchisedek, *Inscripţii*.

atât de puternică, să întâlnim atât în Muntenia pe Alexandru Basarab, ţinând în căsătorie pe catolica Clara, cât şi în Moldova pe Alexandru cel Bun, ţinând, din 5 femei ale lui, două catolice pe Margareta şi pe Ringala [61], dovadă că simţul politic erà încă de pe atunci puternic desvoltat la Români, şi că ei puneau mai presus existenţa și întărirea Statului lor decât credinţele religioase.

Margareta de Lozonţ, soţia lui Alexandru cel Bun.

Inriurirea exercitată însă de cele două femei catolice asupra lui Alexandru, trebuià să'l împingă dela sine la întinderea și lăţirea Catolicismului în Moldova. După cât s'ar păreà, către sfârșitul domniei lui, credinţa apusană făcuse atât de mare progres în Moldova, încât ajunsese chiar a converti pe Mitropolitul

[61] Cele 5 femei ale lui Alexandru cel Bun au fost: Margareta de Lozonţ, Neacşa sau Ana mama lui Iliaş, Ringala botezată Maria, Marina mama lui Petru, Stanca sau Stana mama lui Ştefan. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 87-88.

ţărei, Grigore, deşi poate această convertire, nu erà şi ea decât un joc prefăcut, menit a apărà interesul politic. Cel puţin întâlnim un curioz ducument, doi ani după moartea lui Alexandru cel Bun, un salvconduct eliberat de papa Eugeniu lui Grigorie, arhiepiscopul Moldovalahiei care ar fi trecut la religia catolică, spre a se transportà în mai multe părţi ale lumei, pentru mărirea şi sporirea credinţei catolice [62].

In 1421 Alexandru cel Bun se despărţeşte însă de Ringala şi dă foastei lui soţii, pentru susţinere, venitul a două oraşe din Moldova : Siretiul şi Volhovăţul, precum şi o pensie în bani de 600 de ducaţi sau fiorini roşi ungureşti, în două câştiuri, care dacă nu ar fi răspunse regulat, să se urce la îndoit, şi regele polon să aibă dreptul, pentru încasarea acestei sume, să pună la opreală pe toţi neguţitorii moldoveni, pe care i-ar aflà în Polonia [63].

Desfacerea căsătoriei lui Alexandru de Ringala, nu avù urmări desbinătoare asupra relaţiilor sale cu Polonia. Aşa găsim bună oară pe ducele Podoliei Ghedigold ajutând lui Alexandru la repararea castelului Cetăţii Albe spre a'l mai întări contra vre unui atac cu putinţă al Turcilor ce ar mai fi urmat acelui din 1420 [64]. Pe de altă parte vedem pe Alexandru cel Bun că dă ajutor armat Polonilor în 1422 contra Cavalerilor Teutoni care iarăşi se revoltaseră. Alexandru trimite fostului său cumnat 400 de călări, sub conducerea spătariului *Coman*. Această mică oştire română îşi câştigă un renume neperitor sub zidurile cetăţei *Marienburg* din Brandeburg. Surprinşi de o trupă de cavaleri mult mai numeroasă decât ei, Românii „întâi s'au făcut a fugi de i-au înşirat gonindu-i spre o pădure, şi îndată pedestrindu-se le-au săgetat caii sub Nemţi, de le-au căutat a dare dos, şi atunci ai noştri s'au încălărat şi mare moarte au făcut într'inşii" [65].

---

[62] Aug. Theiner, *Monumenta Slavorum meridionalium*, Romae, 1883, I, No. DXXXVI, 1435 : „Eugenius episcopus universis salutem. Novissime venerabilis frater noster Gregorius Arhiepiscopus Moldovlachiae, spiritus sancti lumine illustratus, veritatem catholicae fidei cognoscens, ad nostram et ecclesiae romanae unitatem et obedientiam redactus est. Cum autem ad nonnullas mundi partes pro augmento catholicae fidei et Romanae ecclesiae se transfere proponat, etc.".

[63] Vezi actul din 1421 reprodus in extenso în originalul slavon în Ulianitzki, p. 25. D-nii Picot şi Bengescu, p. 19, se înşeală când cred că Alexandru cel Bun se căsători în acest an cu Ringala, când atunci nici nu s'ar înţelege asigurarea ei cu venitul a două oraşe, încă cu dreptul de a despoià pe neguţitorii moldoveni. El se *despărţi* in acest an de soţia lui Ringala, pe care o luase în 1411. Actul din Ulianitzki o spune clar : „Ringalae quondam consortis nostrae („kniaghini Ringal bîvşei jon naşoi") adecă Kneghinei Ringala, *foastei* noastre soţii. Asupra execuţiei contra conaţionalilor vezi mai jos în vol. VII, cap. *Fondul dreptului*.

[64] N. Iorga' *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 83.

[65] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 107. Comp. Dlugosz, I, l. XI col. 461. Cromer, p. 286.

In 1426, pe timpul când Ungurii dau ajutor lui Dan al II-lea, pentru a răsturnà pe fratele său Radu Prasnaglava din scaunul muntean, vine şi o oaste polonă în Muntenia până la Brăila, sub Cobilenie Grimalie, însoţită de un corp de Moldoveni. Aceştia, după ce aşteaptă două luni, văzând că împăratul Sigismund care promisese că va trece Dunărea în contra Turcilor, nu mai vine, se întorc îndărăt [66]. Ajutorul trimis de Moldoveni sluji acestora spre a înlăturà un pericol de mai târziu. Anume în 1429, împăratul Sigismund care erà acuma iarăşi în bune relaţii cu Vladislav, îşi aduce aminte de tratatul dela Lublau şi, pretextând că Alexandru cel Bun ar fi refuzat a'l ajutà în lupta ce avusese cu Turcii în 1427, cere dela Vladislav să pună în lucrare clauzele relative la împărţirea Moldovei. Vladislav însă care'şi schimbase părerea în privirea lui Alexandru, după slujbele statornice şi însemnate pe care le avusese dela el, apără pe vasalul său, arătând regelui că în 1427, Alexandru aşteptase pe împăratul împreună cu Polonii două luni la Brăila fără ca el să vină.

Din lipsă de izvoare nu se poate explicà ce motive au putut împinge pe Alexandru, către sfârşitul domniei lui, a se depărtà de credinţa păstrată timp de 30 ani regelui Poloniei, şi a'i declarà războiu, unindu-se cu Svidrigel ducele Litvaniei care se răsculase contra lui Vladislav. Alexandru cel Bun ceruse şi obţinuse în această împrejurare şi ajutor turcesc [67].

Alexandru însă fu bătut şi, revenind dela aceasta greşită încercare la vechea lui politică, se împacă cu regele polon care iartă domnului Moldovei daunele pricinuite [68]. Alexandru cel Bun moare, puţin timp după aceasta [69].

Figura lui Alexandru cel Bun răsare, într'un chip foarte viu, din cadrul acelui timp de sâlnicie şi de neastâmpăr, tocmai prin contrastul pe care'l înfăţişează cu încunjurimea în care trăià. El apare ca tipul unui principe blând şi bun, neaplecat spre războae, dar fără a se teme de ele. Caracterul său, de o

---

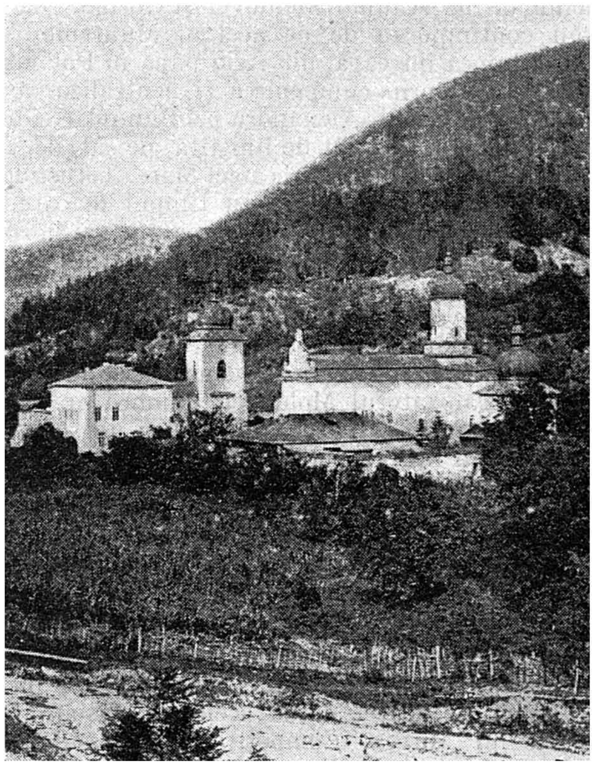
[66] Cromer, p. 293.

[67] D-nii Picot şi Bengescu spun că s'ar aflà un tratat între Alexandru cel Bun, Svidrigel şi Paul de Nussdorf marele maestru al Ordinului Teutonic, care ar fi reprodus în Kotzebue, *Aeltere Geschichte Preussens*, Vol. III, p. 468. Rugând prin scrisoare pr D-l Willmann, bibliotecarul bibliotecei regeşti din Berlin, a'mi comunicà o copie de pe acel tratat scos din istoria lui Kotzebue, am văzut că există într-adevăr un tratat între Svidrigel şi Paul de Nussdorf, însă despre Alexandru cel Bun nu se spune nimic în el. Se vede că indicaţia d-lor Picot şi Bengescu este greşită. Asupra,,Sed a Turcorum Caesare petito et obtento in gentibus subsidio..." Dlugosz t. I. l. XI col. (an 1433) 640 *Historia Polonica*.

[68] *Inventarium*, p. 135 : ,,Vladislaus rex Poloniae dat veniam Alexandro palatino Moldaviae et filio eius Stephano ratione rupti foederis et damnorum, 1433".

[69] Tot în anul 1433 se găseşte jurământul lui Ilie, fiul lui Alexandru, făcut regelui Poloniei după moartea tatălui său, şi anume din 3 Iunie. Idem.

statornicie exemplară, îl făcù în tot decursul lungei sale domnii prietenul Polonilor. Se vede că el consideră jurământul prestat mai mult decât o simplă formă, şi chiar atunci când este ademenit a'l călcà o singură dată, prin unirea lui cu Svidrigel contra regelui Poloniei, el se căeşte în curând de greşala comisă, cere iertare şi reintră iarăşi în purtarea lui de mai înnainte. Toată activitatea lui Alexandru cel Bun se mişcă pe câmpul cel

Mânăstirea Bistriţa

nu mai puţin roditor al reformelor şi organizărei lăuntrice. El întocmeşte la curtea lui dregătoriile deosebite după felul afacerilor Statului, imitând cum vom vedeà organizarea Munteniei; caută să împace neînţelegerile religioase care desbinaseră Moldova de patriarhia de Constantinopole; aşază cele trei scaune episcopale: Roman, Rădăuţi şi Huşi sub mitropolia de Suceava; întemeiază mai multe mănăstiri mari şi frumoase, între altele Moldaviţa şi Bistriţa, înzestrându-le cu danii însemnate; în

sfârşit înfiinţează o şcoală mai înnaltă de slavonie în Suceava sub Grigorie Ţamblac, Român din Bulgaria, care venit în Moldova cu o misiune din partea patriarhului, rămâne aici pentru mai mulţi ani. Se mai spune că Alexandru cel Bun ar fi introdus în Moldova un extract din Basilicale, ceea ce însă, cu toată mărturisirea lui Cantemir, nu se adevereşte din nici un document ca pravilă aplicată în Moldova [70].

Nici că se poate un contrast mai mare decât acela între blândul domn de pe scaunul Moldovei şi aprigul, energicul şi viteazul său contimporan de pe acel al Munteniei. Pe când unul frământă lumea întreagă, din Azia până în Polonia, pentru a'şi asigurà domnia, prin cumpenirea şi neutralizarea mutuală a primejdioşilor săi vecini, Alexandru cel Bun duce sub oblăduirea Poloniei, o domnie tot atât de liniştită, pe cât de turburată şi de vijelioasă erà aceea a lui Mircea cel Mare. Totuşi deşi figura lui Alexandru cadrà aşà de puţin cu timpul în care trăià, el ştiù să i se impună, să inspire respect duşmanilor săi şi, conducând ţara cu înţelepciune, să se menţină în ea răstimpul însemnat de 32 ani. Dovadă că în toate timpurile, chiar şi în acele de aprigi lupte şi de vajnici frământări, omenirea a ştiut să preţuiască şi acele însuşiri care conduc pe calea paşnică şi liniştită popoarele spre fericir.e. Timpurile următoare au caracterizat de minune pe organizatorul Moldovei, dându-i epitetul de *cel Bun*, cu care el apare în privazul timpului ca un soţ vrednic al contimporanului său Mircea cel Bătrân.

3. URMAŞII LUI ALEXANDRU CEL BUN

Ilie, 1433. — Pentru nenorocirea Moldovei, Alexandru cel Bun lăsă mai mulţi copii, atât legiuiţi cât şi naturali, între care izbucnesc nişte lupte pentru domnie, mai crâncene încă şi mai pierzătoare, dacă se poate, decât acele ce sfâşiară Muntenia după moartea lui Mircea. Competitorii, căutând necontenit ajutor la popoarele străine, ajung în repeţite rânduri a împărţi între ei domnia Moldovei, încât ţara slăbită se pleacă tot mai mult sub jugul puterilor vecine.

De o cam dată lupta se începe între progenitura lui Alexandru cea legiuită, către care se alipiră în curând şi copiii din flori ai domnului celui Bun; apoi fiii, parte legiuiţi, parte na-

[70] Şi d. Longinescu, *Legi vechi româneşti*, I, 1911, susţine existenţa pravilei lui Alexandru cel Bun, arătând că ea ar fi fost contopită în aceea a lui Vasile Lupu. Dar dispoziţiile asupra Plugarilor din care d. Longinescu deduce încheierea d-sale sunt învederat împrumutate din Harmenopol. Vezi mai jos, vol. VII, Capul *Legislaţia lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu.*

turali, ai odraslelor lui, încât luptele pentru domnia Moldovei înfăţişează adese ori caracterul unei nedescurcate învălmăşeli.

Alexandru desemnase el singur ca moştenitor al său pe fiul său cel mai mare, Ilie [71] pe care totdeauna îl pomenise în documente în fruntea celorlalţi, şi care pare a'i fi fost chiar asociat de el la domnie. Ilie, cum se urcă în scaun, depune jurământul de credinţă regelui polon. Ştefan însă care aveà mai mulţi partizani printre boierii Moldovei, poate tocmai din pricină că nu erà aşa de aplecat către Poloni, se răscoală contra fratelui său, venind asupra lui cu ajutor dela Vlad Dracul din Muntenia, şi după cât se spune şi dela Turci. Ilie, părăsit de ţară, fuge în Polonia la regele Vladislav Iaghello cu care erà cumnat, fiindcă ţineà în căsătorie pe Manka sau Maria, sora soţiei regelui polon Sonka sau Sofia, ambele fete ale unui nobil rus Andreiu Oligmondovici [72]. Ilie este bătut cu tot ajutorul Polonilor şi regele Vladislav văzând că şi fratele domnului izgonit, Ştefan, primià suzeranitatea polonă [73], se gândì a se împăcà cu uzurpatorul, ţinând pe fratele său Ilie la curtea lui, ca o veşnică spaimă şi mijloc de constrângere a lui Ştefan, fericitul său rival. Istoricii poloni laudă pe regele Vladislav, că ar fi pus mai sus interesul Statului decât cumnăţia [74].

Ştefan al III-lea, 1433—1435. — Ilie însă, petrecând la curtea polonă, îşi câştigase mai mulţi prieteni, şi la moartea lui Vladislav Iaghello, în 1434, când îi urmează Vladislav al III-lea, proteguitorii lui Ilie vroesc să se folosească de schimbarea regimului, spre a'i da un ajutor contra fratelui uzurpator. La început regele cel nou se opune a schimbà purtarea urmată de predecesorul său, anume de a lăsà pe Ştefan în scaun, întrebuinţând pe Ilie ca spărietoare. Păzitorii lui Ilie însă se prefac a'l scăpà din prinsoare, şi el întră curând după aceea cu ajutorul prietenilor săi în hotarele Moldovei. Vladislav atunci, temându-se că, dacă Ilie ar dobândì tronul şi fără ajutorul lui, să nu se desbine de coroana Poloniei, se hotărăşte a'l ajutà, şi Ilie, cu sprijinul Polonilor, se loveşte cu fratele său la *Podagra* [75]. Lupta însă nefiind hotărâtoare, şi Ştefan pregătindu-se a o reîncepe, Polonii se interpun şi împacă pe fraţii înduşmăniţi, punându'i să domniască împreună şi împărţind Moldova între ei.

---

[71] Neculai Costin în *Letopiseţe*, I. p. 108, nota.

[72] Vezi izvoarele citate de E. Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 56.

[73] *Inventarium*. p. 135 : „Consiliarii regni Poloniae approbant pacta inter Vladislaum regem et Stephanum palatinum Moldaviae, 1433". Actul întreg slavon în Ulianitzki, p. 37. In acelaş an, Octomvre găsim un document dela Ştfaen prin care dărueşte lui *Iurja Aloc* un sat (*Arhiva ist.*, I, 1, p. 81).

[74] Dlugosz, ad. a. 1433 t. I, l. XI col. 640.

[75] Ureche în *Letopiseţe*. I, p. 108. Dlugoz, ad. a. 1435, I, l. XII col. 679.

Ilie şi Ştefan al III-lea domni împreună, 1435—1444. — Domn titular al Moldovei rămâne Ilie, cu capitala şi reşedinţa în Suceava, iar Ştefan primeşte ca danie, oarecum în felul daniilor de moşii, o întinsă bucată de ţară în partea sudică a Moldovei: ţinuturile Covurluiu, Tecuciu, Oltenii şi Vasluiu şi cu oraşul şi portul cel mare Chilia drept capitală precum şi cu acel al Cetăţei Albe unde Ştefan el însuşi priveghează întărirea cetăţei şi pune să sape în greceşte inscripţia amintitoare [76]. In documentul de împăcare Ilie spune, că să fie aceste părţi lui Ştefan uric nestrămutat în veac.

De aceea vedem pe Ilie, figurând totdeauna în frunte în documentele ce emană dela amândoi, şi punând numai formula: „Noi Ilie Voevodul ţărei Moldovei împreună cu fratele nostru Ştefan" [77]. Tot Ilie apoi figurează în jurămintele făcute regilor poloni [78]. Că totuşi Ştefan nu erà considerat numai ca un frate al domnului, fără însă a domni, ci erà părtaş la puterea supremă, se vede din asemănarea a două documente, ambele din anul 1442, unul emanat dela „Ilie şi Ştefan domnii ţărei Moldovei", şi cel de al doilea numai dela Ştefan care se intitulează şi el „voevod domnul ţărei Moldovei" [79]. Mai curios este însă că ambele, şi acel al lui Ştefan singur, sunt date din Suceava, ceea ce ar arătà că Ştefan, de şi trăgeà veniturile părţilor sudice ale ţărei atribuite lui prin actul de împărţală, reşedea tot în Suceava alăturea cu fratele său; şi că documentele amândouă fuseseră date anume în Suceava, se vede şi de pe boierii care le încredinţază şi care sunt în ambele aproape aceiaşi: Petru Hudici, Duma şi fratele său Mircea, Manoil, Negrilă şi Oană Ureche. Erà deci un soiu de tovărăşie la domnie, sub firma lui Ilie.

Ilie spre a mulţămi Polonilor, pentru restituirea măcar în împărţitul său scaun, se îndatoreşte la tribut către Polonia, schimbând astfel suzeranitatea, mai mult nominală de până acuma a acelei ţări asupra Moldovei, în una efectivă. Tributul constă în 100 de cai, 400 de pânzi de mătasă, 400 de boi şi 300 de cară de morun pe an [80]. El mai înnapoiază apoi regelui polon Sepenicul, Hotinul, Cerenul şi Chmielovul, pentru

[76] Vezi actul slavon în Ulianitzki, p. 44. Inscripţia în I. Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea Albă* în *An. Acad. rom.*, IX, tom. XXX, 1908.

[77] *Arh. isl.*, I. 1. p. 4 [Ilie voevod domnul ţării Moldovei şi fratele domniei mele Ştefan Voevod] şi p. 74 [Ilie voevod şi fratele domniei mele Ştefan voevod, domnii ţării Moldovei] şi I, 2, p. 19 [Ilie voevod domnul ţării Moldovei şi fratele domniei mele Ştefan voevod].

[78] Jurământul din 1435 îndată după împărţire făcut de „Elias Dei gratia voywoda et dominus terrae moldaviensis *una cum liberis et fratre*". Ulianitzki, p. 45. Tot aşà în 1436 şi 1438, *Ibidem*, p. 49 şi 55.

[79] Vezi documente în *Arh. isl.*, I' 1, p. 74 şi 123. [cel de al doilea este din 1443=6951].

[80] Ureche în *Letopisete*, I, p. 110 nota. Dlugosz, ad annum 1436, I, p. 691.

a'l despăgubi de daunele pricinuite de tatăl său la sfârşitul domniei lui [81], ceea ce erà numai un pretext pentru a dărui Polonilor, întru cât am văzut că însuşi Alexandru cel Bun se împăcase cu regele polon *iertându-i-se* daunele pricinuite. Noi credem că deşi partea de ţară dată regelui polon este indicată prin alte oraşe, ea cuprindeà amanetul pus de Vladislav Iaghello, mai întâi lui Petru Muşat, pentru 3.000 de ruble. Astfel se stânsese acea datorie, prin restituirea de bună voie a amanetului primit şi deci fără cuvânt va fi invocat, dreptul la stăpânirea Pocuţiei de către domnii moldoveni de mai târziu.

Ştefan al III-lea, Roman al II-lea şi Petru al III-lea tot de odată domni, 1444—1447. — In anul 1444 moare, în marea bătălie dela Varna, proteguitorul lui Ilie, regele Vladislav al III-lea care mai dobândise înnainte de catastrofa ce puse un capăt zilelor sale şi coroana Ungariei, şi deci constituià pentru Ilie un sprijin, dinnaintea căruia trebuià să aţipiască ura ascunsă ce fierbeà în fratele său Ştefan. Cum aude acesta despre peirea regelui polon, se răscoală din nou contra fratelui său, cu ajutorul boierilor nemulţămiţi cu prea marea întindere a supremaţiei polone, răstoarnă pe Ilie, îl orbeşte şi aruncă în închisoare. Soţia lui Maria scapă însă cu fiii ei, Roman şi Alexandru [82], şi fuge în Polonia, reţinând în a ei stăpânire, prin o armată polonă chemată grabnic în ajutor, cetăţile Hotinul, Cerenul şi Chmielovul, care totuşi fusese restituite de Ilie lui Vladislav. Ştefan nevoind să recunoască această dăruire, se pregăteà să le ocupe. Maria încredinţează paza lor lui Ioan de Czyczow căpitan de Cracovia şi lui Petru Odrowasz de Sprowa palatinul Leopolei [83]. Domnia Moldovei se împarte din nou între Ştefan şi fiul cel mai mare al lui Ilie, Roman, care primeşte dela muma lui dreptul de stăpânire asupra cetăţilor amintite. De aceea întâlnim în acelaş an 1445, pe de o parte jurământul lui Roman către regele polon Cazimir al IV-lea, şi pe de alta făgăduinţa lui Ştefan, care nu se prea aflà în bune relaţii cu Polonii, că va veni el să depună jurământul de credinţă [84]. Coexistenţa unor documente dela

[81] *Inventarium*, p. 136 : „Litterae quibus terra Sepicensis cum arcibus et oppidis Chocim, Czerun et Chmielov Vladislao regi et regno Poloniae ab Elia palatino Moldaviae in vim compensationis damnorum, per Alexandrum patrem suum in Colomiensi et Sniatyniensi territoriis datorum, redditur, cum obligatione restitutionis privilegiorum super praefatam terram a regibus Poloniae concessorum". Cf. Doghiel, I, p. 601. Actul întreg în Ulianitzki p. 52.

[82] Că Roman şi Alexandru erau fiii lui Ilie se vede din un doc. din 1435 dela Ilie : „pe credinţa noastră Ilie voevod şi al prea iubitului fiu al domniei mele *Roman*", şi din altul din 1442, care este dat de Alexandru fiul lui Iliaş vodă. Idem altul din 1453 (*Arh. ist.*. I, 2, p. 19 I, 1, p. 101 şi 102)

[83] Ulianitzki, p. 62.

[84] Jurământul lui Roman din 1445 în Doghiel, I, p. 602; documente dela Ştefan al III-lea, unul din 1445 (Wickenhauser, *Moldovitza*, p. 61) altul din 1447 (*Ibidem* p. 62).

Roman şi Ştefan ne arată că ambii se considerau ca domni ai Moldovei, de şi Roman stăteà probabil la curtea regelui polon, având numai cetăţile sale în stăpânire.

In acest răstimp însă dela **1444—1447**, în timpul domniei titulare a lui Ştefan, acest principe mai împărţeà domnia şi cu un alt frate al său. Petru, cu care avuse la început lupte ce încetaseră însă în **1445**, după cum înştiinţază despre acest sfârşit al duşmăniilor Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun pe Braşoveni [85]. De altfel cum ne-am puteà explicà existenţa unui document din 1444, anul tocmai în care Ştefan răstoarnă pe Ilie, iar Roman fiul său pune mâna pe cetăţle nordice, document prin care Petru Vodă fiul lui Alexandru cel Bun dă mânăstirei Probota 4 sălaşe de ţigani [86].

Astfel ajunse Moldova prin duşmăniile şi împărecherile competitorilor la domnie, să fie împărţită mai întâi în două, apoi chiar în trei părţi, ceea ce de sigur nu puteà să contribue la întărirea ei.

Ştefan păstrează însă domnia chiar aşa împărţită numai până la **1447**, când se găseşte ultimul act săvârşit de el, anume făgăduinţa făcută lui Cazimir ducele Litvaniei, de a'l ajutà în contra Polonilor, Ungurilor şi Tătarilor [87].

După cât se vede din acest document, Ştefan nu încetase de a fi în duşmănie cu Polonii, care şi ajută lui Roman fiul lui Ilie cel refugiat la ei, să-şi redobândească domnia părintească. „Roman ne mai putând răbdà atâta nedumnezeire a unchiului său Ştefan Vodă ce o făcuse cu tatăl său Ilie" [88], intră în Moldova, bate şi ucide pe Ştefan.

Roman al II-lea, 1447—1488. — In contra lui Roman vodă celui sprijinit de Poloni, se iveşte un alt duşman periculos, anume Ioan Corvin de Huniade, care urà pe domnul Moldovei din pricină că erà cumnat cu Vlad Dracul din Muntenia, a cărui relaţiuni încordate cu guvernatorul Ungariei le-am expus la istoria Munteniei [89]. Ca mulţămită pentru sprijinul polon cu care redobândise tronul, Roman dărueşte castelanului de Ca-

---

[85] Hurm., *Doc.*, XV, p. 32.

[86] *Arh. ist.*, I, 1, p. 123—124. Că Petru ţineà în stăpânire partea de jos a Moldovei se vede şi de pe aceea că documentul său e dat din *Târgul de jos*. Care oraş va fi fost înţeles sub acest nume nu se poate şti. In orice caz însă el era aşezat în partea de jos a ţărei.—Acest Petru Vodă erà fiul lui Alexandru cel Bun şi frate cu Ilie şi Ştefan, de care ce Ştefan îl numeşte într'un document din 1442, încă de pe când domnià împreună cu Ilie: „prea iubitul meu frate" *Arh. ist.*, *Ibidem*).

[87] Ulianitzki, p. 69. Actul este datat 25 Iunie 1447.

[88] Ureche în *Letopisețe*, I, p. 111. Confirmat de o notiţă pusă pe un *Mărgărint* slavon din 1443. Nicolaescu, *l. c.*, p. 97 şi de inscripţia reînnoit de Ştefan cel Mare pe mormântul lui Ştefan. *Ibidem*, p. 98.

[89] Mai sus, p. 102.

meniţa Ditrich Buczaski şase sate din nordul Moldovei anume Cuciurul, Lenţeştii, Iurcăuţii, Verbăuţii, Vasilăul şi Borisovul, cu dreptul pentru Buczaski ca în cazul când Roman nu ar executà darul, castelanul să aibă voie a confiscà avutul tuturor negustorilor moldoveni din Polonia. In document, Roman se numeşte *fiu* iar pe Buczaski îl numeşte *tată*. termin întrebuinţat pe atunci pentru a însemnà un raport de supunere, încât din el se vede că domnul Moldovei ajunsese proteguitul şi vasalul nu numai al regelui ci şi a unui simplu nobil polon [90] !

Se vede că Roman, când ucisese pe unchiul său Ştefan, alungase şi pe celălalt unchiu Petru, care stăpânià sudul Moldovei. Petru fugise în Ungaria, unde, pentru a dobândi sprijinul lui Ioan Corvin, contra duşmanului comun, Roman al II-lea, se însurase cu o soră a guvernatorului, femeie de mai bine de 50 de ani, spre a'şi creià astfel un drept la ajutorul cerut [91].

Huniade şi dă urmare rugăminţei lui Petru, şi trimite în 1448 pe generalul său *Ciupor*, care alungă pe Roman, şi rămâne după aceea pe lângă Petru, spre a'l apărà de întoarcerea lui Roman care fugise din nou la Poloni, dar muri acolo puţin timp după aceea.

Petru al III-lea, a doua oară şi Alexandru al II-lea 1448—1449. — Pentru a mulţămì lui Huniade despre aşezarea lui în domnia Moldovei, Petru dă ceteatea Chilia Ungurilor [92]. Această trecere a Chiliei către Unguri se mai dovedeşte din câteva alte documente. Anume Bogdan al II-lea când reînnoieşte în 1450 jurământul său faţă cu Ioan Corvin, spune că „el nu are voie a cuceri cu sabia Chilia fără de voia părintelui şi domnului său Ioan Voevod" [93]. Alt document din 1453 arată pe Vladislav Vodă, „cerând dela Braşoveni să trimită în taină nişte arme la Târgoviştea pe care voià să le trimită la *Cetatea lui Huniade* (adecă Chilia") [94]. Chiar din acest document se vede cât erà de interesată Muntenia la păstrarea Chiliei pe care Huniade o dăduse rudeniei sale Dan al III-lea, cel înrudit cu el şi pus de

---

[90] *Contribuţiuni la istoria Moldovei între anii* 1448-1458 de I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXIX, 1907, p. 630-633 (2-5).

[91] Długosz, II, p. 34. Długosz, II, b. XIII col. 34.

[92] Ureche în *Letopisele*, I, p. 111. O cronică rusească raportată de Engel (*Geschichte der Moldau*, p. 127, cronica slavo-română a lui Hasdeu) spune în traducerea latină : „Hic Petrus urbem Kelejam Ungris dedit". *Cron. putneană* (*Arh. ist.*, III, p. 6), [ed. I. Bogdan, în *Vechile Cronice*, p. 194. fără ca să o apere contra Turcilor], arată şi ea „că acest Petru a dat Chilia Ungurilor", adăogând „ca să o apere contra Turcilor).

[93] N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 103.

[94] Hurm.. *Doc.*, XV, p. 38.

el în scaunul acelei ţări, după detronarea şi uciderea lui Vlad Dracul [95].

Petru al III-lea obţinuse domnia Moldovei, alungând pe un reprezentant al intereselor Polonilor. Aceştia după moartea lui Roman, fiul lui Ilie, sprijini candidatura fratelui său Alexandru, copil de 11 ani, pus sub epitropia mamei sale Maria şi a boierului Manoil Parcalab de Hotin [96], la tronul Moldovei, încât ambele puteri proteguitoare ale celor doi rivali trebuiau să se iee la luptă. Fiind însă că Huniade aveà pe atunci interes a nu se strică cu Polonii, el le propune reînnoirea mijlocului, pus de mai multe ori în lucrare până acuma, spre a împăcà compeţirile rivale dela tronul Moldovei, anume împărţirea domniei între compeţitori. In 2 August 1448 găsim pe Huniade scriind următoarea scrisoare regelui Cazimir, care lasă a se înţelege că propune mijlocul arătat: „După vroinţa dumnezeiască, murind acel Roman Voevod şi rămânând alt moştenitor al lui Ilie Voevod, Alexandru care are drepturi netăgăduite asupra ţărei Moldovei, ar trebui să găsim un mijloc astfel încât şi Petru Voevod să dobândească sfintele lui drepturi, şi celalalt iarăşi să nu fie scurtat. Şi să nu creadă Maiestatea voastră, că eu aş pune înrudirea (Huniade erà precum am văzut încuscrit cu Petru) mai presus de dreptate. Fiindcă mie îmi lipseşte timpul, având a mă ocupà cu tratările de pace, apoi rog pe excelenţa voastră, ca, până la întoarcerea mea, să primească pe numitul Petru în ţara Moldovei şi să nu provoace în zisa ţară expediţii şi pustieri. Dacă la întoarcerea mea Petru nu va lucra după dreptate, voiu încetà a'l susţineà şi va deveni duşmanul meu" [97].

Este învederat că respectarea dreptăţei din partea lui Petru nu se puteà referi la altă ceva, decât la marginirea lui în partea ce urmà a'i fi atribuită de Poloni, pe lângă aceea pe care ei erau să o păstreze pentru proteguitul lor, Alexandru. De aceea şi întâlnim documente dela Alexandru Vodă, tocmai din timpul când domnià şi Petru, adecă din 26 Maiu, 26 şi 27 August 1449 [98].

Se vede însă că Petru nu se ţinù de cuvânt, de a nu supărà pe tovarăşul său în domnie, şi atunci Huniade pe care l'am văzut în relaţii aşa de bune cu Polonii, scoate pe Petru din scaun,

---

[95] Mai sus, p. 104. Vom vedeà mai târziu că Ştefan cel Mare, luând Chilia dela Radu cel Frumos, Ungurii reînnoesc pretenţiile lor asupra acelei cetăţi, bazându-se pe drepturile dobândite de ei dela Petru şi pe nişte întărituri făcute în timpul scurtei lor stăpâniri.

[96] Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 110. Alexandru erà născut la 1438.

[97] Sokolowski et Szlujski II, 42, *Codex epistolarius saeculi decimi quinti*, Krakoviae, 1876, II, p. 42, ap. Picot, *Cronique d'Ureche*, p. 69. Această scrisoare este un document prea important, întru cât confirmă toate ştirile anterioare, culese din documentele acestor vremuri atât de încurcate.

[98] Wickenhause, *Moldavitza*, p. 63.

prin generalul Ciupor, acel trimes de el în Moldova spre a'l păzi contra atacurilor duşmane. Ciupor rămase, după cât se vede, câtva timp ca ocârmuitor în locul detronatului Petru, şi numele său dădù, prin asonanţă, în gura poporului român, naştere lui *Ciubăr Vodă*, de care nume straniu pentru un domn, legându-se tradiţia, el deveni un erou de poveste, spunându-se despre el că ar fi fost mâncat de guzgani (chiţcani) [99].

Bogdan al II-lea, 1449—1451. — După scoaterea lui Petru din scaunul părţei de ţară ce o aveà în stăpânire, Alexandru al II-lea fiul lui Ilie rămâne încă puţin timp în acea pe care o aveà el, până când este scos cu totul de un nou competitor la tronul Moldovei, Bogdan al II-lea fiu natural al lui Alexandru cel Bun. Bogdan alungă pe Alexandru al II-lea în Polonia, de unde acesta se pregătià pe la 15 Martie 1450 a porni cu o expediţie contra unchiului său Bogdan al II-lea. Alexandru căutase ajutor la acelaş Ditrich Buczaski la care recursese şi Roman obligându-se a dà lui Buczaski un dar anual de 400 de zloţi turceşti, 12 buţi cu vin, 15 bucăţi de stofă şi 5 bucăţi de pânză [100]. In caz când Alexandru ar fi alungat din Moldova, Buczaski erà dator să'i dee adăpostire. Bogdan la rândul său căută ajutor la Unguri, îndatorindu-se prin două acte de închinare către Ioan Corvin de Huniade, a nu cuceri Chilia posedată pe atunci de Munteni din graţia Ungurilor [101]. Unul din aceste acte este adeverit de fiul lui Bogdan, Ştefan (viitorul Ştefan cel Mare) [102].

Deşi numele lui Bogdan nu se vede figurând între fiii lui Alexandru cel Bun în documentele acestuia, unde se află înşiraţi numai cei patru copii ai lui : Ilie, Sfeţcu (Ştefan), Petru şi Alexandru [103], pricina acestei omiteri este acea atinsă şi

[99] Vezi Gaster în *Revista* lui Tocilescu, II. p. 851. Aducerea lui *Ciubăr Vodă*, din generalul ungur *Ciupor*, a fost făcută pentru prima oară de Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 128. Comp. şi Papadopol-Calimah, *Ciubăr Vodă* în *Conv. lit.*, XVI, p. 285. Ciubăr Vodă este pomenit atât de Ureche, cât şi de cron. putneană, spunând ambele că a domnit 2 luni.

[100] I. Bogdan în studiul citat mai sus (nota 20, p. 633-635). Asupra filiaţiei lui Bogdan al II-lea vezi V. Pârvan, *Alexandrel Vodă şi Bogdan Vodă*. 1904, p. 39.

[101] *Cinci doc. slavo-române* ed. I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XI, p. 52-58. Cf. Oreste Popescul, *Câteva doc. mold.*, p. 7. (Doc. din 145 dela Bogdan al II-lea).

[102] V. Pârvan, *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungurii* în *Conv. lit.*, XXXIX 1905, p. 872.

[103] Vezi bună oară hrisovul din 1429, în *Arh. isl.*' I, 1, p. 121, şi altul din. 1431, în care sunt enumeraţi numai trei : Ilie, Sfeţcu şi Petru (*Ibidem* p. 122). [In doc. din 1429 se dau 4 fii : Ilie, Steţco, Petru şi Alexandru. Un alt doc. din 1428, ibid. dă numai un singur fiu, pe Ilie]. Că Bogdan erà fiul lui Alexandru cel Bun se vede din document din 1466, dela Ştefan cel Mare, în care face o donaţie mănăstirei Pobrata, pentru sufletul şi mântuirea răposatului său *moş* (bunic) bătrânul Alexandru Vodă, (şi Ureche numeşte pe Alexandru „cel Bun şi Bătrân") şi al răposatului său *părinte* Bogdan voevod si mumei sale Maria. *Arh. isl.*, I, 1. p. 115). Bogdan trebuià deci să fie fiul lui Alexandru.

până acuma în maimulte rânduri, a unei duşmănii între tată şi fiu [104].

Nu se lasă însă detronatul de Bogdan, Alexndru al II-lea, fără a încercà din nou soarta armelor. Unchiul său Petru apoi disgraţiat de Ioan Corvin, vine şi el în Polonia şi ambii se înţeleg a zmulge coroana dela Bogdan, şi a împărţi apoi scaunul [105]. Expediţia pregătită în comun în Polonia care acuma nu mai jignià interesele Ungurilor, având de ţintă răsturnarea unui domn ce nu o interesà de loc, porneşte asupra Moldovei sub conducerea lui Petru. Acesta bate şi prinde pe Bogdan la Renseni şi'i taie capul [106].

După ce Petru pune mâna pe Moldova, el refuză a mai împărţi domnia cu Alexandru, ci vrea să o păstreze întreagă pentru sine. Alexandru însă, venind cu ajutor dela Poloni, scoate pe Petru din scaun, devenind astfel domn în Moldova.

Alexandru al II-lea a doua oară şi Petru al III-lea a treia oară, 1451—1455. — In această a doua domnie, Alexandru al II-lea se închină lui Ioan Corvin prin un tratat din 17 Februarie 1453 în care cetim între altele că „s'a dat să fiu supus în toate ca un adevărat fiu părintelui său şi nimic să nu facem fără porunca Măriei Sale, iar domnul şi părintele meu Ioan Voevod să ne miluiască şi să ne apere de toţi duşmanii noştri din toate părţile; iar când va aveà vreo trebuinţă părintele meu şi va porunci, să ascultăm de porunca Măriei Sale" — un tratat de vasalitate chiar umilită în toată puterea cuvântului [107].

După cât se vede însă Petru izbuti cu toată răzbirea lui să se menţină în o parte de ţară, de oare ce întâlnim, paralel pentru acelaş răstimp, hrisoave emanate dela ambii domni, Alexandru şi Petru, şi anume ale lui Alexandru dela 24 Fevruarie 1452 până la 6 Octomvre 1455, iar de ale lui Petru din 22 şi 25 August şi 6 Octomvrie 1454 [108].

In timpul acestei domnii împărţite a Moldovei, Turcii

---

[104] Ureche, în *Letopisete*, I, p. 113, spune că acest Bogdan, (al II-lea), ar fi fiul lui Alexandru. însă nu al lui cel Bun, ci al lui Alexandru al II-lea, care fiind însă nepot lui Bogdan, numai tată nu'i puteà fi. Adaoge Ureche că Bogdan ar fi domnit doi ani, ceea ce se vede confirmat prin împrejurarea că se află hrisoave dela el numai din anii 1450 şi 1451. Wickenhauser, *Moldovitza*, p. 63 şi 64.

[105] Dlugosz, II, p. 81. Cromer, p. 337.

[106] Vom vedeà că Ştefan cel Mare ridică aice o biserică în amintirea morţei tatălui său.

[107] Hurm., *Doc.*, II, p. 1.

[108] Hrisoavele lui Alexandru al II-lea, 24 Fev. 1452 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 141); Aprilie 1452, *Ibidem*, p. 101; [acesta este din 1442—6950]. Ianuarie 1453 (*Ibidem*, p. 102); Aprilie 1453 (*Ibidem*, p. 142). Incunoştiinţează pe regele polon despre luarea Constantinopolei de Turci, (Dlugosz, II, p. 116); jurământul făcut de el la Hotin în 6 Octomvre 1455, (Dogiel, I, p. 629). Documentele dela Petru în Wickenhauser, *Moldavitzo*, p. 64 şi 65.

devin o mare ameninţare pentru Creştini prin cucerirea Constantinopolei. Domnii Moldovei, temându-se de un atac al flotei turceşti contra Cetăţii Albe, ieau măsura a o întări din nou. Parcalabul Stanciul al lui Alexandru al II-lea ce fusese păstrat în această dregătorie şi de Petru, întăreşte zidurile, prevăzându-le cu turnuri cum spune inscripţia ce s'a păstrat [109].

După patru ani de domnie împărţită, Petru izbuteşte a scoate pe Alexandru din scaun. Acesta se retrage la Cetatea Albă, unde moare puţin după aceea, otrăvit. Petru al III-lea trebuie însă să lupte atunci contra unui nou candidat polon, un principe litvan numit Berendei [110]. Se vede că Petru reîntrase în favoruri la Unguri, care'l văzuseră destoinic la luptă şi aprig vânător la domnie.

Petru al III-lea a treia oară 1455—1457. — Pus în scaun prin ajutorul regelui Ungariei, Petru al III-lea le închină ţara, după cum reiese aceasta din o diplomă a regelui Vladislav, din 30 Ianuarie 1453, care spune despre Petru, încă de pe când domnià alăturea cu Alexandru „că ar fi fost readuse părţile transalpine la ascultare de către Ioan Corvin de Uniade, care părţi s'ar fi revoltat în vremile mai vechi". De sigur însă că reintroducerea lui Petru, după detronarea lui Alexandru, făcându-se cu ajutorul Ungurilor, trebuià să'l facă să se înjosească şi mai mult înnaintea lor [111].

Plecat către Unguri, Petru al III-lea Aron se arată nu mai puţin supus către Poloni, spre a nu mai fi duşmănit de ei, prin sprijinirea vre unui altui competitor. El se închină deci şi Polonilor în 26 Iunie 1456, spunând între altele că „după exemplul predecesorilor săi, a tatălui său Alexandru Vodă şi a fraţilor săi Ilie şi Ştefan, el jură credinţă regelui polon, făgăduindu'i sprijin contra duşmanilor şi *a nu primi nici o suzeranitate* afară de aceea a regatului polon" [112], neadevăr flagrant întru cât el acuma erà închinat Ungurilor. In momentul chiar când

[109] I. Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea Albă* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908, p. 125 (15).

[110] Dlugosz, II, p. 181 : „In cujus locum (Alexandri) Petrus quidam Valachus qui filius naturalis Alexandri quondam voivodae Valachiae dicebatur surrogatus est". Deşi Petru al III-lea poartă astă dată supranumele de *Aron* la Ureche, se vede că este aceeaşi persoană cu domnitorul din 1448-49, ce erà asemene fiul lui Alexandru cel Bun (mai sus, nota 15). Să se noteze că Dlugosz zice *quondam*, adecă a răposatului Alexandru, nu a celui ce murì după acesta.

[111] Teleki, *Hunyadiak Kora Magyarorszagon*, Pestini, 1852-1857, I, p. 250 ap. Picot, Teleki X, 350 *Chronique d'Ureche*, p. 85, nota.

[112] Actul întreg latin în Ulianitzki, p. 88. Extract în *Inventarium*, p. 138. In acest act, Petru spune că vroeşte „sequi vestigia Alexandri patris nostri ac Elie atque Stephani fratrum nostrorum". Se vede deci că Petru Aron al cronicarilor este tot Petru al III-lea fiul lui Alexandru cel Bun. (Reprodus şi în Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 65).

făgăduià acele vorbe regelui polon, trimeteà să mai plece ţara Moldovei şi sub păgânii de Turci. Mai departe se legà Petru de a se îngriji de binele Poloniei, de a o înştiinţà despre uneltirile dușmanilor ei, de a fi totdeauna gata în persoană cu toată puterea sa în ajutorul regelui, la caz de războiu cu Prușii să'i dee un ajutor de 400 de călări, precum şi proviziuni de 400 de boi, de a lăsà Mariei, văduvei lui Ilie, oraşul Siretiu şi satul Olovăţ şi de a se împăcà cu regele pentru Hotin şi Soroca, cetate ce ar aparţineà de asemenea zestrei numitei domniţe.

Turcii care cu doi ani înnainte de a rămânea Petru singur domn în Moldova, luaseră Constantinopolea, umplând de groază întreaga Europă, nelinişteau la rândul lor pe domn.

La o cerere a Turcilor îndreptată către Petru Aron, de a le plăti ca tribut 2.000 de galbeni, domnul răspunde prin o grabnică supunere, îndreptăţind această ascultare de cererile păgâne în hrisovul pe care îl dă logofătului Mihail, cel mai însemnat boier al Moldovei din acel timp, spre a duce banii la Turci în anul 1456, prin cuvintele următoare: „Sfătuindu-ne cu boierii sfatului nostru moldovenesc şi cu mitropolitul chir Teoctist, mult am gândit între noi despre apăsarea şi primejdia ţărei noastre ce le avem din toate părţile, iar mai mult dela Turci, care au luat şi ieau de atâtea ori şi cer dela noi dare de 2.000 de zloţi ungureşti, ceea ce noi nu suntem în putere a dà, iar a ne apărà nici cum nu ne e în putinţă; iar nedându-le lor, singuri ei vor luà, precum şi până acum luau femeile şi copiii fraţilor noştri. Deci văzând aceasta, ne am sfătuit cu toţii pe cât vom puteà să ridicăm această nevoie, având a ne plecà capetele acelui necurat, şi regulând întru aceasta cu toţii, am rugat pe boierul nostru Mihail logofătul să meargă la Turci, să ridice greutatea noastră, luând pe Dumnezeu în ajutor, şi să aşeze pacea pentru noi, putând a face ce va crede că este mai bine; iar de nu va dobândi uşurare, să scoată şi să dee acele 2.000 de galbeni. Dăm deci această carte panului Mihail logofătul, ca nime să nu poată să'i bănuiască vreodată pentru darea acestor bani, pe care noi toţi i-am trimis"[113].

Inchinare către Unguri, închinare către Poloni, închinare către Turci, iată maxima de domnie urmată de Petru Aron, aplicând în politică cuvintele cărţilor sfinte: „capul plecat sabia nu'l taie". După ce Moldova fusese ruptă teritorial în repeţite rânduri în mai multe părţi, acuma deşi reîntregită într'o singură mână, îşi pierduse neatârnarea deodată la trei

[113] Hrisovul domnesc prevăzut cu întăritura întregului divan în textul original slavon în Ulianitzki, p. 86. (Reprodus şi de Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 670). Sultanul răspunde lui Petru în acelaş an 1456. *Ibidem.*, p. 671) că „dacă va plăti tributul, el va ţineà pacea; iar dacă nu, ştiţi ce vă aşteaptă".

stăpâni, fără a aveà măcar îndreptăţirea că şi-ar fi plecat capul dinnaintea unei primejdii neînlăturabile.

Iată unde adusese luptele pentru domnie, născute dintr'un sistem pierzător de urmare la tron, pe Moldova lui Bogdan, pe care bărbăţia întemeietorului o aruncase deodată, gata de viaţă şi de luptă, în câmpiile Nistrului şi ale Mărei Negre.

Lipsa oamenilor conducători, nu nedestoinicia poporului, încă tânăr şi plin de viaţă, coborîse Moldova la înjosirea la care, cel puţin după lupte vânjoase, căzuse şi Muntenia. Nervul puterilor sale, nu erà încă frânt; coarda arcului nu se rupsese, şi trebuià numai să se arate mâna vânjoasă, care să'l poată întinde, spre a face încă să zbârnâie din el, puternice săgeţi. Când va fi sosit omul providenţial, menit a duce Moldova la mărimea ce trebuià să atingă, nu se vor mai auzi tânguiri ca acele din hrisovul lui Petru Aron, „că a ne apărà nici cum nu e cu puţinţă, ci trebuie să plecăm capul celui necurat".

Această înflorire a virtutei româneşti se făcù într'un chip strălucit sub Ştefan cel Mare, şi nu mai puţin cu efect ar fi fost poate şi domnia lui Vlad Ţepeş din Muntenia, dacă o rivalitate nenorocită între aceşti doi atleţi ai neamului românesc, nu ar fi înlesnit Otomanilor copleşirea Creştinătăţii.

IV

ORGANIZAREA PRIMITIVĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE

1. DOMNUL

Voevodul. — Elementele organizărei Statelor Române ale căror începuturi le-am studiat în paginile de mai înnainte, sunt parte mai vechi decât înfiinţarea lor, parte au luat naştere prin însăşi răspândirea poporului român din munte spre câmpie.

Cheea organizărei politice a unor societăţi începătoare este capul Statului care, la Români, poartă până în timpurile mai nouă numele de voevod. Acest aşezământ este la Români mult mai vechiu decât descălecarea, de oarece el se întâlneşte în micile state urzite pe pământul Munteniei înnainte de întemeiarea ei, voevodatele lui *Lituon* şi *Semeslau*, şi înnainte chiar de ele, am aflat voevodatele români-bulgare din Transilvania: ale lui *Glad*, *Menumorut*, *Kean* şi *Gelu* [1]. Aceste voevodate fură aflate de Unguri la năvălirea lor în Transilvania, cauză pentru care şi ei, în prima lor organizare, apar tot sub autoritatea unor voevozi. Aşezământul *voevodului* este de origine slavo-bulgară, după cum se vede din cuvântul cu care este însemnat, şi care vine dela vechiul slavon *vojevoda*—bellidux, bulgar *vojevoda*, rus *voevoda*, pol. *vojevoda*, cech *vojvoda*, sârb, croat *vojevoda* [2]. Prima organizare a bandelor rătăcitoare ale Slavonilor se făcù atunci când ele căzură sub stăpânirea bulgară care le constitui în viaţă de Stat, deşi elementul politic predomnitor al Bulgarilor îşi pierdù naţionalitatea în sânul popoarelor pe care le supusese. Bulgarii, întinzându-şi stăpânirea şi pe malul stâng al Dunării, elementele poporane intrate sub a lor putere se constituesc şi aici sub voevozi, pe când în Bulgaria însăşi,

---

[1] Vol. II, p. 131.

[2] Cihac, *Dictionnaire d'Etymologie daco-romane*. Frankfort s. M. 1879, II, p. 400.

țara domnitoare, fiind trebuință de un titlu mai strălucit, domnitorii luară pe acel de țar, egal cu împărat.

Așezământul voevodului erà deci cunoscut Românilor, încă din timpul stăpânirei bulgare peste regiunile locuite de ei. Fără îndoială că în timpul dominărei maghiare în Transilvania el suferi oarecari schimbări în constituirea lui, și că la introducerea lui în țările nou create ale Munteniei și Moldovei, trebuie să ținem seama de aceste modificări. Am văzut că voevodul, astfel precum se găsește el în documentele unguresti, erà un senior vasal regelui, cu o autoritate teritorială, ale căruia trebi de căpetenie erau comanda armatelor și ținerea judecăților [3], niște atribuții care se întâlnesc la toate societățile organizate în chip rudimentar, ca cele cuvenite puterei supreme.

Venirea Ungurilor nu pare a fi știrbit mult autonomia de care se bucurau voevodatele din Transilvania. Nici mai înainte acești voevozi nu fuseseră neatârnați; ei erau supuși sau vasali împăraților bulgari, de și poate îndepărtarea mai mare a lor de Bulgari decât de Unguri, le lăsà o mai întinsă libertate de lucrare. Strămutându-se voevozii din Transilvania dincoace peste munți, se făcù mai întâiu următoarea însemnată schimbare în ființa lor. Din supuși ei deveniră neatârnați. Ei luară pe lângă titlul de voevod și acel de *gospodar*, *gospodin* care se vede în toate hrisoavele începând dela cele mai vechi și însamnă stăpânul casei, de unde apoi domn, suveran [4]. După ce cu trecerea lor în țările române, ei scutură cu totul suzeranitatea maghiară, își mai adaog încă și acel de *samoderjavnei*, adică autocrat, de sine stăpânitor [5].

In afară de acest titlu, domnii mai adăugeau înaintea numelui lor particula Iѿ atât în Moldova cât și în Muntenia. Acest cuvânt nu este decât numele de Ioan scris în ortografia cirilică cu *n* suprapus, în forma accentului grecesc numit perispomene. Insemnarea lui Iѿ reiese mai ales din faptul că acest cuvânt este redat în documentele latine prin numele de *Iohannes*. El a fost probabil împrumutat de Români dela Bulgarii de peste Dunăre, de la Statul Româno-Bulgar care'l aveà în titulatura împăraților lui, unde el va fi fost rămas de la marele Ioniță Asan, ca titlu în loc de nume, ca și Cesar sau August; Partiucla Iѿ se află într'adevăr și la numele împăraților bulgari de după Ioniță [6].

[3] Vol. II p. 159.

[4] Cihac, II, p. 125.

[5] Așà de ex. în hrisovul lui Roman Vodă din 1392 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 18) și în acel al lui Mircea din 1406 (*Ibidem*, I, 1 p. 98).

[6] Pe *Evangheliarul slavic de la Londra* din anul 1356, se află mai multe portrete ale țarilor bulgari, în jurul cărora se citesc următoarele legende:

„Constantin Despot ziat velicago țarea Iѿ Alexandra i kera tamar despotița i dăștii țareva kerața dăștii țareva".

Dăruirea satelor locuite. — Mai însemnată însa decat adăogirea titlului, trebuià să fie schimbarea caracterului puterei lor, îndată ce ei îşi întinseră domnia în ţările cele nou întemeiate ale Munteniei şi Moldovei. Cât timp fuseseră vasali regeşti, ei nu putuseră să creeze nobili, nici să le dăruiască moşii, de oarece ei singuri erau consideraţi ca ţinând nobleţea şi teritoriile lor din buna voinţă a regelui. De îndată însă ce deveniră neatârnaţi şi stăpânii unor întinse domenii, ei începură, imitând pe regii de sub cari ieşiseră a face daruri către supuşii lor, răsplătind pe nobilii lor prin dăruiri de pământuri, sau chiar creând de aceştia din nou prin asemenea dăruiri.

Este cunoscut că mai toate hrisoavele ce ni s'au păstrat din vremile cele mai vechi ale istoriei noastre, nu au alt cuprins decât danii domneşti, şi cu cât ne urcăm mai mult în timp, cu atâta acest caracter se rosteşte într'un chip mai exclusiv. Acest sistem ca domnul să se considere de stăpânul întregei ţări ocupate, şi să dăruiască apoi părţi de teritoriu încunjurimei sale, fusese împrumutat de Unguri dela feodalismul apusan, şi trecuse apoi la Români, când aceştia se desfăcuseră din monarhia maghiară. Dăruirea de pământuri care formà în apusul Europei chitul cel mai puternic al Statului, deveni şi în ţările române mijlocul cel mai temeinic de întărire a domniei.

Cele ce spune Ureche, despre domnia Moldovei, că „la început erà mai mult o căpitănie" [7], se potriveà pentru epoca descălecărei în ambele ţări. In curând însă căpitănia se schimbă în domnie; teritoriul stăpânit se tot întinse dela munte către mare. Intru cât însă în vremuri vechi, la toate popoarele, autoritatea capului Statului se confundà cu dreptul de proprietate asupra ţărei stăpânite, domnul se privià ca proprietarul ţărei sale. Legenda moldovenească arată chiar că *Dragoş* pune în lucrare această concepţie a suveranităţei asupra ţărei luate de el în stăpânire, de îndată ce pune piciorul în ea. „Nimerind el la locul unde este acuma mânăstirea Eţcanii, au aflat acolo pe un Rutean, *Eţco*, şi întrebându'l ce om este de trăeşte în acela locuri pustii, a spus că e Rusneac din ţara Leşească, şi Dragoş e *dăruit lui pământul de lângă acel riuşor ca moşie veşnică şi de moştenire*" [8]. Tot deasemenea face şi Radu Negru cu munţii învecinaţi Câmpulungului, pe care îi *dărueşte* orăşenilor. Ambii

„*Iωan* Alexandra va hrista boga".
„*Iω* Şisman ţar sin velikago ţar *Iω* Alexandru".
„*Iω* Asean ţar sin ţarev".
Archiv fur slavische Philologie herausgegeben von W. Iagic, VII, 1884, p. 1 şi urm. Asupra acestui isvor mi-au atras luare aminte d. I. Bianu, membrul Academiei române. Vezi deosebitele păreri asupra acestui titlu în Sbiera, *Contribuţiuni pentru istorie*, p. 568 şi urm.

[7] Ureche în *Letopiseţe*, I, p. 96.

[8] Miron Costin în poema polonă, *Arh. ist.*, I, p. 167.

voevozi dăruiau deci proprietăţi ce erau de mai înnainte ale celor onoraţi cu ele, încât se vede că ei puneau în lucrare numai un drept de suveranitate şi de proprietate superioară domnească asupra ţărilor asupra cărora îşi întinseseră autoritatea.

Totuşi în această luare în stăpânire a proprietăţii ţărei, observăm chiar dela început două chipuri de a şi-o însuşi. Pe unii din proprietarii găsiţi în ţările române, precum Câmpulungenii din Muntenia şi acei din Moldova, Vrăncenii şi mulţi alţii, aleşi de domn nu ştim după ce criterii, el îi lasă în proprietăţile lor; le recunoaşte cu alte cuvinte dreptul lor cel vechiu. Aceştia sunt moşnenii în Muntenia, răzăşii în Moldova, cu proprietatea lor alodială, a căreia stăpânire domnul numai o sfinţeşte, fără a o creià. De aceea am văzut bunăoară că Radu Negru întăreşte orăşenilor Câmpulungului proprietatea asupra munţilor lor [9]. Respectarea proprietăţei vechi se făcù în Moldova, mai cu osebire la locuitorii de viţă română [10], de oare ce descălecătorii avură nevoie de ajutorul lor, spre a răspinge urmărirea maghiară. In Muntenia, unde asemenea primejdie se vede că nu însoţi chiar din primele zile întemeierea noului Stat, mulţi Români chiar fură luaţi de domn ca oameni de ai lui, şi moşiile lor ca moşii domneşti, fapt din care se explică mai târziu numele de *rumâni*, aplicat clasei şerbilor în Muntenia. In Moldova, dimpotrivă, ţăranii luaţi domneşti, de către descălecători erau mai ales acei de viţă slavonă, cari locuiau şesul [11].

Domnul, prin ocuparea ţărilor române, pune stăpânire pe o mulţime de *sate sau moşii locuite* pe cari le declară domneşti, şi apoi le dăruieşte boierilor, sau mânăstirilor, trecând astfel din stăpânirea domnească în aceea a feţelor particulare. Moşiile domneşti nu erau deci cum susţine Bălcescu, „locurile de pustiu, adecă acele ce nu se stăpâniau de nimeni din nepomenit veac braniştele domneşti şi locurile târgurilor" [12], *ci pământuri locuite şi aşezate.*

---

[9] Mai sus,, p. 26. D-l Ioan Nădejde, *Formarea marei proprietăţi la noi* în *Literatură şi ştiinţă*, 1894, II, p. 39, deosebeşte cele două grupe de sate în „cele rămase credincioase regelui Ungariei care fură luate de răzvrătitorul Bogdan ca domneşti şi cele ce se dădură de partea acestuia şi care rămaseră slobode, răzăşeşti", părerea ce pare mai de primit. Tot aşà admite lucrurile şi d. Sebastian Popovici, *Moşnenii şi Răzeşii*, 1909, p. 22.

[10] Mai sus, p. 51.

[11] De aceea încă Bălcescu a observat cu drept cuvânt că „cei mai mulţi răzeşi se află în partea muntelui". *Starea muncitorilor plugari* în *Mag. ist.*, II, p. 232.

[12] *Ibidem.* 8.

Mai multe împrejurări concurg a dovedi lucrul în chip învederat.

Mai întâiu constatăm un fapt. Toate documentele de dăruiri de moşii pun, în locul acestui cuvânt, acel de *sat* (în uricele slavone *selo*), care cuvânt conţine ideea de locuitori; iar când se întâmplă să se dăruiască câte un loc pustiu, se spune această împrejurare anumit în document. Aşà Petru Rareş spune într'un hrisov al său din 1535, că dă lui Toma un loc *pustiu* pe Botna, *ca să'şi aşeze acolo un sat*. Petru Şchiopul, în 1586, întăreşte lui Bucium proprietatea sa din cumpărătură asupra Luncei mari, *ca să'şi sălăşluiască acolo un sat* [13]. Cuvântul de sat nu se referià însă ca astăzi numai la aşezarea locuită, ci cuprindeà şi moşia dimprejur, ceeace se vede din faptul că în cele mai multe documente se vorbeşte de *hotarele satului*, lucru fără de nici un înţeles, dacă ar fi vorba numai de vatra satului [14].

Că aceste sate erau împoporate, se mai cunoaşte apoi şi depe numele mai multor din ele, cari sunt învederat derivate de la oameni, precum: *Vânătorii, Vornicenii, Bisericenii* [15]. Adeseori întâlnim dăruiri făcute boierilor ale unor sate, unde acei boieri îşi aveau aşezările lor. Astfel un document dela Alexandru cel Bun din 1419, hărăzeşte lui Dragomir şi Ianoş trei sate în câmpul lui Dragoş, pe Nechid, *între cari şi satele unde se află casele lor*, Paşcanii şi Drăgoteştii. Un alt hrisov dela acelaş domn din 1428, dă lui Sinata „în pământul nostru al Moldovei trei sate, unul pe Zeletin *unde este casă lui*", şi un al treilea document dela Alexandru cel Bun din 1429, dăruieşte lui Onică „un sat pe Jijia *unde i se află casele*, ca să'i fie moşie cu tot venitul" [16].

Arătarea *unde i se află casele* desemnà uneori pe întemeietorul satului, căci ori ce aşezare omenească trebuie să aibă, un început; trebuie să fi fost întemeiată de cineva. Trebuie să fi fost un om care să fi pus întâiu toporul la curăţitul unei păduri sau hârleţul la săpatul gropilor în cari se înfipseră bârnele unei case. Acel om care la început alcătuià el singur şi cu familia lui locuitorii satului, i dădù numele. Lucrul reiesă îndestul de limpede la satul Măneşti din jud. Fălciului, aşezat pe valea Elanului, sat întemeiat de Man tatăl lui Duma, fiul

---

[13] *Arh. ist.*, I, 1, p. 83. *Uricarul* de T. Codrescu. II, p. 254.

[14] Document din 1442 în *Arh. ist.*, I, 1, p. 174 : *hotarul acestor sale* să fie după hotarele cele din vechime. Comp. alte două documente, unul din 1409 şi altul din 1488 în Wickenhauser, p. 55 şi 70—72.

[15] Doc. de la C. Movilă, 1608, *Arh. ist.*, I, 1, p. 78. Doc. dela A. Lăpuşneanu 1559. *Ibidem*, I, 1, p. 119.

[16] Vezi acest doc. în *Arh. ist.*, I, 1, p. 110 şi 121 şi în *Uricarul*. II, p. 248.

Manei pomenit în un document din 1490, dar care urcă viaţa lui Man pe la 1400 [17].

Alte documente arată satele nu după persoanele dăruite şi aşezarea caselor lor, ci după knezii ce au fost sau sunt în ele. Aşà Alexandru cel Bun dăruieşte lui Toader Pitiş un sat la gura Jiravcei (Jirovăţul de astăzi din jud. Tutova), „unde a fost Lie şi Ţigăneşti knezi şi alt sat pe Bârlad, unde sunt Tamaş şi Ivan knezi şi al treilea sat, Cobila, unde a fost Stanislas (fără nici un titlu de knez sau altfel cumva). Un alt document din 1427 confirmă dăruirea către mânăstirea Homorul a satului „unde a fost knez Stan". Un al treilea conţine arătarea unde Simion knez (sărit fiind verbul a fost sau este). Un al patrulea numeşte un sat nu cu un nume, ci cu arătarea „la knezul Bran". Un al 5-lea din 1432 interesant şi prin aceea că conţine dăruirea unui sat unei femei *Matuşiţa* (aproape singurul caz de asemenea fel cunoscut nouă), indică satul dat pe Plotuniţa unde a fost Neagoe Gănescul. Uneori satul este indicat nu numai după un nume, ci după alte împrejurări legate de acest nume. Aşà un doc. din 1462 dela Ştefan cel Mare arată trei sate pe Rebricea în judeţul Vaslui, şi anume unul „unde a fost curtea lui Duma Negrul", altul „unde au fost Grecii lui Duma Negrul" şi al 4-lea „unde a fost cetatea lui Duma Negrul" [18].

Uneori titlul de knez este înlocuit cu echivalentul său de jude. Aşà un document din 1471 întăreşte lui Toma satul Docan unde au fost juzi Baloş şi Danciul; un altul din 1487 dă lui Iacobescu un sat pe Bârlad unde a fost juzi Baloş şi Drăgoiu; un al treilea din 1499 hărăzeşte lui Vasile episcopul „Mitropoliei" Romanului, satul Muntenii, unde a fost jude Şărban [19].

Acest obiceiu de a arătà satele după persoane mai de samă ce stăteau în ele (boieri, knezi sau juzi) aduce numirea celor mai multe din ele după numele acelor persoane. Aşa satul Băcşăneştii îşi trage numele dela fostul knez Băcşan; Nicoreştii dela Nicoară mare vornic al ţărei de jos, Buciumenii dela Bucium părcălabul, Zeletin dela Zeletin, Sendreştii dela Hatmanul Şendrea cumnatul lui Ştefan cel Mare, Hurueştii dela Huru mare vornic de ţara de jos, Grozăveştii dela hatmanul Grozaviul al lui Petru Rareş, Berheciu dela Berheciu, Toftea dela căpitanul

[17] Ghibănescu, *Cuzeştii*, p. XII-XIII. D-l Iorga crede că în un doc. dela Alex. cel Bun 1426 ar puteà fi vorba de case ruinate şi părăsite a celui indicat prin numele satului. *Oştaşii dela Prut*, 1913, p. 3.

[18] Doc. reproduse în extracte de Radu Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii*, p. 33-35. Comp. G. Panu, *Cercetări asupra ţăranilor*, I. p. 12 şi urm. Acel cu Neagoe Gânescul în *Revista* lui Tocilescu, VII, p. 371. Acel din 1462 în Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, I, p. 64.

[19] Doc. inedite din *Acad. rom.*, 1471. Pergament 138; 1487 Perg. 412; 1499 Pachet LXIV, 10.

de Tecuciu Murgoş Toftea şi altele [20]. Alte exemple ar fi Albotenii de la Albota, boierul căruia domnul îi dăruieşte satul care se numiá deci astfel după numele lui, fruntaşul locului înnainte de a-i fi dăruit, și Belceștii așá numit dela Crăciun Belcescu [21].

Acest sistem se practicá încă de mai înnainte în Transilvania, de unde s'a strămutat şi aşezământul knezului în ţările române. Așá găsim bunăoară în Ţara Oltului, satul Mateiaşul dela unul Matei, knez, jude sau boier, Todiriţa dela Toader, Hârsenii dela Hârsu, Ilenii dela Ilie, Sivestrenii dela Silivestru, Berivoii dela Berivoiu, Dejanii dela Dej, Voila dela Boilă, Draguş dela Drag. Ucea dela Unciu, Ștrega - Cărţişoara dela Ştreg, Oprea-Cărţişora dela Oprea, Scorii dela Score, Gridul dela Grid, Urăşa dela Orăş, Mândra dela Mândru şi altele [22].

Fiindcă rândul ne-a tras a scrie despre numele satelor, credem că e nimerit să băgăm de seamă, că nu toate satele îşi trag numele dela oameni, ci multe din ele şi l'au împrumutat dela alte împrejurări, mai ales dela cele fireşti ale locului. Numele satului Pârâu vine fără îndoială dela un pârâu ce curgeá prin el; Mărgineni dela faptul că erá aşezat la marginea unei regiuni, acel de Corbi sau Porumbac dela pasările de acest nume. Uneori este învederat că numele boierului se trage dela acel al satului şi nu cum am văzut mai sus unde acel al satului urmá numele unui fruntaş al aşezărei. Așá numele Câmpieneanu se trage dela acel al satului Câmpina, el însuşi derivat din elementul natural al câmpului. Deasemenea dacă Cantimireştii purtau şi numele de Silistreni, aceasta le proveneá dela acel al satului lor de baştină [23].

Este deci învederat că arătarea satului după numele persoanelor aveá în vedere oamenii de samă din aşezarea omenească; knezii, juzi sau boieri [24] sau alte împrejurări personale. Aşá găsim în 1487 indicarea unui sat făcută prin cuvântul „unde a fost casa lui Lazăr" şi alta mai stranie în un document mult mai nou când satele căpătaseră anume nume deosebite, anume în 1640 când se indică o localitate prin cuvintele „în care a fost

[20] Toate aceste exemple luate numai din jud. Tecuci. Vezi A. Papadopol-Calimah, *Scrisoare despre Tecuciu* în *Conv. literare*, XIX, 1885, p. 371.

[21] Albotenii vezi mai jos, acest cap., nota 25. Belceștii Ghibănescu, *Surete și izvoare*, 1. p. 12.

[22] Augustin Bunea. *Stăpânii ţărei Oltului*, cuvântare de primire în Acad. rom., operă postumă, 1900, p. 5.

[23] Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. XIX.

[24] Că cei amintiţi ca trăitori sau ca foşti trăitori prin sate nu erau uneori decât numai oameni de samă, boieri sau fruntași ai locului, ne-o dovedește un doc. din 1497 care indică satul Harbujii după numele unei femei: „unde a fost *Bădiuae* (adecă Bădioaia, femeea lui Badea); *Revista de cercetări istorice*. Aug. 1913. pag. 2.

Crama lui Grigore Postelnicul", probabil o cramă mare şi vestită prin aceea că erà aşezată în dealul Mândreştilor, la Cotnari [25].

Toate aceste fapte dovedesc un lucru foarte de samă, anume că satele îşi trăgeau adeseori numele lor dela oamenii mai mari decât rândul ţăranilor, Luăm aminte însă că denumirea satului după boierul, knezul, judele sau chiar ţăranul înnălţat din rânduri nu însamnă că locuitorii lui se trăgeau din stirpea lui, cu alte cuvinte nu arată că avem aface cu nişte oameni ce'şi trăgeau numele din acel al unui întemeietor al său. Locuitorii satului nu trebuie numai decât să fie rudeniile sau coborîtorii fruntaşului care dăduse satului numele său. Nici Albotenii nu se ţineau prin înrudire cu boierul Albotă, nici Buciumenii cu Bucium, nici Şendreştii cu Şendrea. Deaceea întâlnim uneori sate care poartă numele unui simplu ţăran, cum e satul Mileşcanii al cărui nume se vede dat după acel al unui din locuitorii săi cei mai săraci, Mileşco, care'şi vinde partea lui, neînsemnată de pământ, pentru 10 taleri [26].

Pentru a reveni însă la întrebarea dela care plecaserăm, anume că satele dăruite de domn la începutul chiar al închegării Statului erau împoporate, mai aducem unele documente, care ne arată lămurit că satele dăruite erau locuinţi omeneşti. Un document din 1443 dela Ştefan Vodă, întăreşte lui Mihu scriitorul, jumătate din Bălăneşti „cu toate casele ce sunt pe malul pârăului". Un alt document din 1458 scuteşte satul Borhineşti al Mânăstirei Moldoviţa de „îndatorirea de oaste pentru oamenii din acel sat afară decât când însuşi domnul va merge". Al treilea document din 1488 întăreşte Mitropoliei Romanului zeciuiala de curechiu din satul Lucuşani şi acea de peşte proaspăt din Dragomireşti [27]. Un ultim document care urcă aproape de descălecare existenţa satelor locuite dăruite de domni este din 1410 în care document se vorbeşte de unul Soldan fiul lui Petre şi ginerele panului Zulea, ambii aceşti din urmă născuţi cu cel puţin 50 de ani înnainte în acel sat, deşi cu totul aproape de timpul descălecărei Moldovei.

Prin urmare nu se poate susţineà părerea că toate satele răzeşeşti se trag din un boier al cărui moştenire s'ar fi fără-

---

[25] 1487, Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 73, 1640 Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, II, 1, p. 191. Comp. p. 202 și 218. Cum satele indicate la început în chip nehotărît capătă cu timpul nume proprii ne-o arată un doc. din 1552, care spune: „unde a fost Petru Rusu care se chiamă acum Roșcani". Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 74. Altul 1548: „satul unde a fost Roman și acum se numește Petrimanul, Ghibănescu, *Ispiroace și zapise*, I, 1, p. 87.

[26] Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 2, Observația noastră răstoarnă din rădăcină părerea d-lui R. Rosetti că toate satele răzeșești s'ar trage din câte un boier. *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 60, Comp. N. Iorga, *Ștefan cel Mare*, p. 10: „satul având totdeauna acelaș strămoș".

[27] 1443 Ulianitzki, *Materială*, p. 61, 1458, *Ibidem*, p. 95; 1488, *Acad. rom.*, pachet LXIV, 8.

măturit prin repetate împărţeli. Fără îndoială că sunt şi sate de răzeşi sau mai drept vorbind de mazili cu această obîrşie. Nu se poate însă generaliză lucrul, în sensul că decâteori un sat poartă un nume derivat din unul personal, poporaţia lui să se tragă din individul ce l'a purtat la început, deoarece am văzut că aceste numiri de sate după acel al unor oameni se referă numai la vaza mai de samă a unui individ din acel sat, iar nici de cum la însuşirea lui de a le fi fost de baştină.

Dacă ne vom aminti că adeseori persoana dăruită cu un sat nu erà decât un locuitor care dobândise acea favoare şi acea îmbogăţire prin vitejia lui, atunci vom înţelege mai uşor dăruirile unor sate, unde cel dăruit îşi aveà casele sale. In acest caz viitorul boier comandà pe oştenii rîdicaţi din satul său, încât ei se deprindeau cu ascultarea de dânsul, şi când apoi domnul îi dăruia satul, ascultarea de pe câmpul de războiu se strămutà în vieaţa câmpului. Apoi descălecătorii aşezându-se în mijlocul poporaţiei supuse, prin însuşi faptul ocupaţiei silite a ţărei (ca să nu zicem a cucerirei), erau într'o poziţie de stăpâni faţă cu ei, încât fără îndoială, că chiar înnainte de dăruirea moşiilor din partea domnului, ei puneau în lucrare oarecari drepturi de supremaţie asupra lor, şi dania făcută de domn întipăreà numai cât pecetea dreptului pe o stare de fapt anterioară. Aceşti boieri aveau apoi pe lângă sine slugi, încă din naintea coborîrei lor în ţările române, care slugi se contopiau şi se amestecau cu poporaţia satului dăruit, încât formau un singur tot. De altă parte unii dintre locuitorii de frunte, din acei de baştină, se înnălţau prin favoarea domnească la rangul boerilor. In sfârşit Slavonii românizându-se, deosebirea de naţionalitate încetă de a mai fi o pricină de precumpenire politică. Se desemnă astfel pe pământul ţărilor române, câtva timp după fierberea pricinuită prin faptul descălecărei, acea formaţie care se vede mai târziu, compusă în deobşte din două clase de locuitori : cei liberi cu pământurile lor, răzeşii şi boierii ; cei supuşi acestora, viitorii şerbi.

Satele domneşti şi prin urmare şi acele boiereşti erau deci locuite de o poporaţie supusă unor îndatoriri către stăpânul locului, domnul sau boierul.

Proprietatea superioară a domnului. — Dacă însă domnul respectà proprietatea alodială a satelor răzeşeşti, aceasta nu' împiedecà de a se atinge de ea, când obiceiul pământului îi învoià o asemenea atingere, şi astfel multe sate de oameni liberi, la început, devin cu timpul supuse domnului, şi prin dăruirea lor, boierilor. Erà totdeauna o pedeapsă, o degradare, ca un sat răzeşesc să fie luat ca domnesc. Această pedeapsă se aplicà uneori pentru omorurile întâmplate pe teritoriile lor ; alte ori când satul nu puteà răspunde birul cu care erà

impus. Pentru cazul întâiu cităm un document dela Bogdan fiul lui Lăpușneanu din 1570, în care se spune că: „Domnia mea am luat acel sat Albotenii să fie domnesc pentru omorul acelui Grec; însă boierul Albota, starostele de Cernăuți, plătind Grecilor moartea Grecului, 158 de boi și vaci, 600 de oi, 7 cai și 13 iepe, domnia mea i-am dat satul Albotenii, ca să'i fie lui ocină cu tot venitul" [28].

Șapte sate depe valea Elanului sunt date de Duca Vodă în 1676 lui Ioan Ghiban, fiindcă el plătise deșugubina pentru o moarte de om îmtâmplată în ținutul Fălciului în o pădure asupra căreia erau coproprietare acele sate. Gloaba fusese câte 9 galbeni de sat, plus Vornicului de Bârlad câte 2 galbeni de sat — în total deci 11 galbeni de sat [29].

Astfel un sat liber devenià domnesc, și apoi boieresc, pentru o crimă întâmplată pe teritoriul său, și acest mijloc cu care s'a năpăstuit în cursul timpului multe sate răzășești, a aruncat multe din ele în rândurile șerbirei.

Celalt chip de a luà un sat ca domnesc, este documentat prin un hrisov dela Radu Mihnea din 1613, care arată că satul Apele vii fusese luat domnesc de Mihai Viteazul, pentru că knezii acelui sat (adecă oamenii liberi, răzeșii), nu putuseră răspunde domnului birul ce le impusese, în sumă de 50.000 de aspri. „Le-au luat moșiile și i-au făcut vecini", spune documentul. Acest sat este dat apoi de zestre de Mihai Viteazul fiicei sale Florica, la măritarea ei cu Preda Postelnicul [30], și astfel coboară satul acela trei scări care duceau din libertate către șerbire: sat răzeșesc, domnesc și în sfârșit boieresc.

Cu toate că documentele care ne slujesc pentru a caracterizà aceste împrejurări, sunt unele din ele cu mult posterioare timpului pentru care noi încercăm această caracterizare, este de observat că ele puneau în lucrare niște obiceiuri vechi care se practicaseră totdeauna chiar înnainte de descălecare, atât de voevozii de dincolo, cât și de acei de dincoace de munți, încât pot fi cu drept cuvânt, întrebuințate pentru a face cunoscută o stare cu mult anterioară alcătuirei lor.

Din ele deci reiesă următoarele drepturi ale domnului:

Proprietatea efectivă asupra părței celei mai întinse a țărilor descălecate, mai ales asupra câmpului, și de aici dreptul de a dărui satele așezate în această regiune la persoanele pe care voià să le deosebească.

---

[28] *Uricariul*, II, p. 252.
[29] Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. LXII.
[30] *Mag. ist.*, II, p. 265. Multe alte doc. de acelaș fel vor fi aduse în vol. V. capul *Caracterul și politica lui Mihai Viteazul.*

Un fel de proprietate superioară, chiar asupra satelor răzăşeşti, pe care uneori vedem că o întăreşte prin documente, de şi aceşti proprietari erau mai vechi în ţară decât domnia ce venise asupra lor; alte ori o răpeşte chiar dela vechii îndrituiţi desbrăcându'i de dânsa, spre a o conferì altor persoane.

Această proprietate superioară a domnului, asupra întregului teritoriu al ţărei, se vădeşte mai ales în o împrejurare; anume, domnul întăriă ca milă domnească chiar cumpărăturile făcute de un individ dela altul, drept ce nu'şi aveà rădăcina în dăruirea domnească. Aşà un document de la Aron Vodă, 1592, arată că „i-am *dat* slugei noastre Onciul Herţa şi i-am întărit dela noi în ţara noastră Moldovenească, a *lui dreaptă moşie şi cumpărătură*, din privilegiul de cumpărătură ce'l aveà dela Petru Vodă (cel schiop) satul Cornăţelul, în ţinutul Cernăuţului, *ce şi l'a cumpărat dela Drăghici Borotca, drept* 1200 *taleri de argint*" [31]. Alt document dela Vlad Ţepeş din 1456 spune: „*dăm* jupânului Mogoş, cu fiii şi ficele sale, satele anume: tot satul Corbii de jos pe Argeş şi tot satul Corbii de piatră şi patrimoniul din Miceşti, cu vaduri de moară, şi jumătate sat Malurenii, *care toate sunt vechie moşie ale jupânului Mogoş*" [32].

Tot din această cauză se vede că cei mai mulţi proprietari, sau posesorii unor drepturi, revin la fiecare schimbare de domn, pentru a'şi căpătà reîntărirea privilegiilor, precum am văzut mai sus acele 7 documente repetate asupra aceloraşi drepturi Câmpulungenilor [33]. Aceasta din cauză că fiecare domn puteà să revoace proprietatea concedată de antecesorul său. Revocabilitatea şi deplina putere de dispoziţie asupra proprietăţilor individuale, din partea domnului, arată că proprietatea particulară erà un soiu de concesie a lui.

In afară însă de dreptul domnului asupra unor sate din cuprinsul ţărei el mai aveà în stăpânirea lui netăgăduită satele cuprinse în razele de stăpânire ale târgurilor, acele cum spun documentele: „ascultătoare de ocolul cutărui târg".

Domnii însă erau stăpâni pe pământurile domneşti numai în puterea însuşirei lor de domni şi numai pentru timpul cât domniau se amestecà averea Statului cu averea lor proprie. De îndată ce ieşiau din scaun, nu mai puteau dispune de pământurile domneşti, Un document din 1662 aminteşte obiceiul

---

[31] *Arh. ist.*, III, p. 200 [satul Cernăcăul]. Comp. un doc. dela Ştefan cel Tânăr, *Arh. ist.*, I, 1, p. 86.

[32] *Arh. ist.* I, 1, p. 142. O sumă de doc. de acest fel în Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I, p. 20, 24' 27, 34, 39, 62, 78, 99, 111. în care domnul zice că dăruieşte cumpărătorilor sate cumpărate de ei. La p. 31, 42, 45, 57 59, 102 domnul întăreşte stăpânirea veche a satelor.

[33] Mai sus, p. 26.

țărei, că atunci când Vasile Vodă eră în Țarigrad, „el nu a avut voie să dee prin scrisoare nimănui nimic" [34].

Așezământul cel mai temeinic al societăților omenești, acela pe care se razimă întreaga propășire. proprietatea, eră deci lăsată pentru a zice astfel la bunul plac al domnului, și în aceasta vedem noi mai ales caracteristica cea mai de samă a absolutismului capului Statului în țările române. Urmările unui asemenea drept, afară din firea lucrurilor, puteà să devină din cele mai periculoase, în niște țări bântuite de furia schimbărei domnitorilor ca acele române, și numai teama de a'și înmulți dușmanii puteà să împiedece pe domn, de a face din acest drept cumplit un izvor de nesecate abuzuri.

Judecățile. — Al doilea element care alcătuià puterea domnului eră acel judecătoresc. Astăzi s'a despărțit cu mare băgare de seamă autoritatea executivă (dată domnului) de aceea judecătorească care este încredințată unor corpuri pe cât se poate mai mult ferite și apărate de puterea ocârmuitoare. Această despărțire a puterei judecătorești de acea a capului Statului este de origine germană. Este cunoscut că la acest popor nicăirea capul Statului sau delegații puterei sale n'au judecat. Atât în curtea regească, cât și în acele ale comiților provinciilor, precum și în acele mai mici ale centenarilor, regele, comiții, centenarii, prezideau corpurile acele, cari „aflau" dreptatea, dar nu se amestecau la darea hotărîrei. La Romani, din contra, în timpuri vechi, judecà regele; în acele mai noue consulul, pretorul sau acei judecători rânduiți de ei, care toți deci nu erau decât reprezentanții autorităței supreme. La Slavoni, ca și la Romani, dreptatea se dà numai în numele capului Statului, ci chiar de el. Capul Statului eră și împărțitorul suprem al dreptăței.

Intru cât în constituirea naționalității noastre n'au intrat mai de loc elment german, ci numai acel dac (asupra așezămintelor juridice ale căruia nu se știe nimic) acel latin și acel slavon (celelalte sunt puțin însemnate), înțelegem ca să nu întâlnim la Români reprezentat principiul german, că regele nu poate judecà ci acel roman sau slavon. că în puterea absolută a capului Statului se cuprinde și dreptul de judecată.

Deaceea și vedem că în țările române, judecățile ca și celelalte afaceri se tratau în divan înnaintea domnului care luà el singur parte la ședințele lui, și hotărià mai la urmă cum îi eră pe voie; căci boierii își dădeau numai părerea fără a o impune domnului. Divanul a fost totdeauna în țările române,

[34] N. Iorga, *Studii și doc.*, V. p. 37.

numai un sfat al domnului, nu o autoritate neatârnată de el [35].

Domnul însă puteà să delege puterea de a judecà autorităţilor inferioare, ceeace făceà îndestul de des, mai ales în timpurile mai noue, când mai multe dregătorii fură create anume pentru judecarea daraverilor mai mici. Din nenumăratele hrisoave, care constată că domnul erà autoritatea supremă judecătorească, amintim mai mult ca exemplu câteva întru cât un lucru aşa de obicinuit nici nu are nevoie de dovadă. Aşà un hrisov dela Ştefan cel Mare din 1461, care conţine o judecată dintre boierii Crasnăş şi Nicorescu deoparte şi Huşin de alta, spune asupra mersului afacerei: „deci cercetând noi împreună cu boierii noştri adevărul, am poruncit preotului rusesc ca să aducă marturi şase preoţi şi el al şaptelea, împreună cu dânşii să jure, cum că acel ispisoc a fost adevărat... Şi văzând noi această izbândă cu cale, am dat lui Huşin acele trei sate. Şi la aceasta este mărturia însuşi domniei mele, şi a prea sânţitului mitropolit şi a boierilor noştri, (urmează înşirarea lor)" [36]. Un alt hrisov dela Radu Voevod din 1528 spune: „Am dat domnia mea lui jupân paharnicul lege 48 boieri şi 'i-a adus de au căutat şi au mărturisit înnaintea domniei mele" [37]. Un altul dela Pătraşcu cel Bun din 1558, conţine amintirea „că a jurat cu 12 boieri dinnaintea reposatului Vlad Voevod, cum au avut Stanciul bătrână şi dreaptă moşie şi moştenească, iar Dinul şi Stan nu s'au lăsat aşà, ei au luat 24 de boieri dinnaintea lui Mircea Voevod ca să jure, şi n'au putut nici decum să jure" [38]. Un al 4-lea document conţine un jurământ săvârşit înnaintea unui delegat al domnului, care raportează acestuia cele petrecute: „care au jurat cu sufletele înnaintea Radului din Boreşti, iar jupânul Radul a scris carte către domnia mea, cum au jurat şi au dat sfintei mânăstiri dreptate" [39]. Un al 5-lea document dela Matei Basarab din 1633, în care domnul spune despre Maria, fata vornicului Ivaşcu Golescu, „că nu am putut'o oprì domnia

---

[35] Aşà il caracterizează şi Raicevicz, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, *Osservazioni storiche' naturale e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Neapoli, 1788, p. 151: „Benche in apparenza il divano s'ingerisca in molti affari del paese, in realtà non ha veruna autorità, e tutto econchiuso del principe". Aceeaşi băgare de seamă făcută de Thornton, *Etat actuel de la Turquie*, traduit par -- -, 1812, II, p' 490: „Le divan a l'apparence d'intervenir dans la direction des affaires publiques; mais il ne possède aucune autorité réélle; car dans le fait tout est conduit par le prince et ses ministres".

[36] Reprodus după *Foaia pentru minte*, 1840' p. 145 de Hasdeu în *Arh. ist.*, III, p. 148—149.

[37] Din *Arhiva Statului*, needitat încă, reprodus in parte de Tocilescu în articolul său *Juriul la Români în Foaia societăţei Românismului*, 1871, No. 10, — 11 şi 32.

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

mea să nu'şi iee jupâneasa Maria lege, şi i'am dat lege 12 jupânese prin răvaşe domneşti, ca să jure cu sufletul lor pre Sfânta Evanghelie, înnaintea părintelui nostru mitropolitul, că nu este jupâneasa Maria nimic vinovată" [40]. Şi aşà mai departe, aproape în toate documentele ce pomenesc despre judecăţi, se vede că domnul aveà pretutindenea un rol hotărîtor.

Acest sistem romano-slav erà făcut pentru a sporì încă puterea covârşitoare a domnului, dând şi dreptatea tot pe mâinile lui. Lipsià deci garanţia ce existà în dreptul german, ca acel ce ţineà sabia să nu rostească şi hotărîrea.

Cea mai cumplită manifestare a acestui drept de judecată a domnului, erà dispunerea neţărmurită asupra vieţei cetăţenilor. Domnul puteà osândi la moarte când şi cum îi plăceà. Osânda de obiceiu se rostià în divan, prin a tot puternicia domnului; uneori însă divanul erà chiar trecut cu vederea, lucru pentru care de şi cronicarii mustră pe domni, aceştia nu erau mai puţin ascultaţi de contimporanii lor care probabil că, în marea lor majoritate, priviau dreptul de vieaţă şi de moarte ca un drept dat domnului de la Dumnezeu. Vom aveà prilejul în cursul expunerei viitoare, a arătà de mai multe ori punerea în lucrare a acestui drept afară din cale ce dădeà pe victimă adeseori s'o judece calăul.

Un exemplu viu al unei nedrepte osândiri la moarte urmată de executare ne o dă cazul lui Wolfgang Forster cetăţean din Bistriţa, osândit la moarte de către Petru Rareş după ce puse stăpânire pe cetatea săsască, şi a căruia executare însuşi Rareş o mărturiseşte a fi fost săvârşită cu nedreptate şi după o pâră răutăcioasă. E un grad de lipsă de conştiinţă nu numai morală dar şi psihologică de a mărturisi în public fără nici un fel de sfială, comiterea unei fără de legi, aşa de revoltătoare şi care nu găseşte în gura domnului altă îndreptare decât că „unul Toma Pellio ne-a arătat că acel Wolfgang ar fi trădător al cetăţei şi după toate drepturile i s'ar cuveni moartea şi că dacă ar trăi mai mult, ar pierde acea cetate. Toma Pellio m'a rugat deci, adaogă domnul, prin scrisori, ca să tai capul lui Wolfgang, ceeace am făcut" [41]. Ce dispreţ, ce nepăsare de viaţa omenească pentru a căreia ocrotire sunt doar în primul loc alcătuite Statele. Această nepăsare samănă cu acea a regelui Dahomeiului din zilele noastre care pentru a cercà dacă bate bine puşca ce i'o dăruise o misiune engleză, pune să tragă în cel d'intâiu trecător!

[40] *Mag. ist.*, I, p. 208.

[41] Petru Vodă c. Bistriţeni 9 Oct. 1536, Hurm., *Doc.*, XV, p. 373: „ignoramus quo spirito ducti fecimus, ex furore praedicti caput plecti" (p. 382). Rareş răspunde la nişte plângeri asupra morţei nedrepte a lui Wolfgang pentru a le curma odată pentru totdeauna: „hoc quod fecimus ex proprio nostro arbitrio fecimus" (pag. 384).

Averea Statului. — Pentru a caracterizà pe deplin a tot puternicia domnului, să cercetăm prin câteva cuvinte ce drepturi aveà el asupra averei Statului. De la început chiar observăm că dacă domnul aveà aproape libera dispozițiune asupra averilor private, cu cât mai neîngrădită trebuià să fie întrebuințarea acelei publice. Dar apoi pe atunci nici se făcuse încă deosebirea timpurilor mai noue, între domn ca persoană, și ca șef al Statului. Țara erà proprietatea principelui, poporul erà robul său, averea lui privată erà a lui, și cu atât mai mult trebuià să fie ale lui cele ce se adunau dela el sub titlul de dări. Pentru timpurile cele d'intâiu, nu pare a fi existat deosebirea ce se vede mai târziu, între veniturile țărei și acele ale domnului. Această deosebire se ivi atunci când țările române începură și ele a aveà oarecari nevoi care se deosebeau până la un punct de nevoile domnului. Nu că doară s'ar fi atribuit vre-o sumă la vre-o îmbunătățire a stărei țărei sau a locuitorilor ei; atare lucru până aproape de epoca noastră a fost un ce aproape necunoscut în țările române. Armata slujià pe socoteala ei; bisericile și cele câteva școli aveau averile și veniturile lor; de drumuri nu se îngrijià nimeni; puțini funcționari erau considerați ca slugi ale domnului, deci plătiți de el din veniturile sale, cărora le concedà unele din ele, cum vom vedeà mai jos. Țara păreà că nu are nevoie de nimic; de aceea nici un ban nu erà chieltuit în folosul ei. Dacă cu toate aceste, mai târziu, se văd deosebite veniturile țărei de acele ale domnului, lucru se făcù atunci când țările căzând sub Turci, începură a apăsà asupra lor greutăți noue, precum haraciul și darurile la Turci, proviziile în natură și contribuțiile extraordinare. In timpul dintâiu ce urmă după descălecare, toate veniturile țărei erau venituri domnești, din care domnul se desbrăcà de o parte, pentru a-l dà boierilor sau mânăstirilor.

Dimitrie Cantemir caracterizează astfel autoritatea domnilor Moldovei, care erà tot așà și la acei din Muntenia: „Se întinde puterea lor nu numai asupra boierimei și a locuitorilor Moldovei, ci încă și asupra altora, de orice stare ar fi, când se află în țară. Viața și moartea lor este în mâinile domnului. Judecând el pe cineva la moarte, la bătaie, la surgun sau la pierderea tuturor moșiilor, măcar și cu strâmbătate și tirănie, apoi cei loviți pot numai să se roage prin graiu sau scrisoare, dar nimenea nu are voià de a contrazice sau a se împotrivi judecăței domnești. Și iarăși dacă va voi să libereze pe vreunul judecat la moarte de toată țara, nimenea nu poate să se opună voinței lui. Toate dregătoriile militare și civile atârnă de bunul său plac; le dă celor iubiți, le ia celor urîți. Pentru împărțirea lor domnul nu are nici o regulă prescrisă. Dacă ar voi să facă pe un țăran logofăt mare care este boieria cea mai mare a Moldovei, nimeni nu cutează a i se împotrivi, și din contra, când ar voi să lipsească din post pe unul, fie măcar și din neamul

cel mai de frunte, îndată acela caută a se supune hotărîrei domneşti. Asemenea putere are nu numai asupra celor mai de jos ai clerului bisericesc, ci încă şi asupra mitropolitului, episcopiilor, arhimandriţilor şi egumenilor, şi asupra tuturor celor ce sunt de tagma bisericească. Neîmpiedecat poate să'i scoată din dregătoriile lor, de şi nu din cele sacerdotale, şi cerând trebuinţa, poate şi cu moarte să'i pedepsiască" [42].

Din cercetarea urmată până aici reiese că domnul aveà deplină putere pe pământul ţărilor române, şi pe locuiotrii lor. Erà propietarul suprem al persoanei şi averei tuturor, nefiind mărginit în această autoritate decât de frica de Dumnezeu, de respectul obiceiurilor şi de teama de răscoală, singurele frâne puse abuzului ce puteà face cu dânsa. Legal nu erà îngrădit prin nimic; în voia domnului stăteà tot ce'i treceà prin minte, şi nedreptatea cea mai strigătoare la cer puteà să iee fiinţă, de îndată ce domnul aveà inima a o îndeplini. Stavilele morale reţineau adesea ori pe domn dela abuzuri; dar vai de acea societate în care morala este singura garanţie a intereselor! Cel ce are puterea în mâini tinde, prin o plecare fatală, a abuza de ea. Trebue serioase garanţii poporului în contra autorităţei. Deaceea societăţile moderne au luat atâtea măsuri spre a apărà libertatea şi interesele cetăţenilor de a tot puternicia ocârmuirei; şi cu toate aceste garanţii, de câteori depăşesc organele ei limita dreptăţei; dar încă acolo unde nu există nici o stabilire, unde numai slaba morală vine în luptă cu a tot înghiţitoarea putere?

Domnul român aveà deci, în vremile mai vechi ale istoriei noastre, o putere absolută în înţelesul cel mai deplin al cuvântului. Despotismul asiatic, iată caracterul domniei româneşti.

Totuşi acest sistem nu erà pentru acele timpuri ceva afară din cale, şi ar fi condus poate pe poporul român la bune rezultate, dacă nu ar fi fost însoţit de un rău încă şi mai mare decât însuşi el: nesiguranţa urmărei în domnie.

Urmarea la tron. — Sistemul de urmare la tron în ţările române erà aproape chiar dela început *electiv-ereditar*, adecă toţi copiii şi chiar alte rude ale mortului domn aveau cu toatele un drept egal de a fi alese la domnie de către „ţară".

Alegerea se făceà în timpurile vechi, când se îndeplinià după toată regula, în chipul următor: încă înnainte de a'şi dà sufletul domnul ce se aflà pe patul de moarte, se adunà mitropolitul şi toţi boierii şi ţineau sfat pe cine să aleagă în locu'i. Această îngrijire erà de nevoie în acele timpuri, unde cheia bolţei întregului edificiu social erà puterea domnească, pentru ca ţara să nu rămână nici un moment fără stăpân. Aşa la moartea lui Matei Basarab ne spune *Paul de Aleppo* că cei avuţi şi ne-

---

[42] Cantemir, *Descriptio Moldaviae* p. 38.

guţitorii tremurau ca oastea să nu jăfuiască oraşul. De aceea şi la moartea lui Ştefan cel Mare, vom vedeà cum boierii se ieau la ceartă încă înnainte ca Ştefan să'şi fi dat sufletul, despre cine vor alege pe urma lui la domnie; iar la moartea lui Matei Basarab, se procede mai întâiu la alegerea lui Constantin Şerban şi după aceea la îngroparea domnului reposat.

După ce sfatul cel mare al ţărei adaos pe lângă divan, ieşià din biserică, unde de obiceiu se săvârşià actul alegerei, mitropolitul se suià pe un loc înnalt şi vestià poporului care se adunase, pe cine au crezut sfatul de cuviinţă a alege ca domn. Fără îndoială că poporul îl aclamà, fiindcă totdeauna se îngrijià de a nu alege pe o persoană care ar fi fost displăcută mulţimei. După aceea crainicii vesteau prin oraş alegerea noului domn. Se procedà apoi la ceremonia încoronărei şi a jurământului boierilor şi oştirei, care se făceà în formele religioase ale timpului. Se trimiteau în sfârşit călăraşi, pentru a face cunoscută noua alegere în toată ţara de unde veniau mii de oameni mai fruntaşi la curte, spre a felicità şi a'şi îmbunà pe noul domnitor [43].

Aşa se urmà de câte ori se întâmplà neasemănata fericire ca să fie un singur candidat la tronul vacant. Cele mai adeseori însă erau mai mulţi competitori, şi atunci, în loc de o ceremonie, alegerea se schimbà în lupte sângeroase, ceeace reiesă cu prisosinţă din expunerea de mai sus a certelor urmate între urmaşii lui Mircea în Muntenia, şi între acei ai Muşăteştilor şi mai apoi ai lui Alexandru cel Bun în Moldova, lupte ce am văzut cum au bântuit într'un chip îngrozitor întreaga vieaţă a ţărilor române.

Ceea ce mai ales încurcà urcarea la tron erà împrejurarea că fiii naturali erau puşi pe aceeaşi linie cu acei legiuiţi, de oarece şi ei erau „din osul domnului" [44], lucru ce înlesni mai târziu înstrăinarea domniilor; căci fusese destul ca un domn să se fi întâlnit în vieaţa lui cu o femeie, pentru ca fiul acesteia să poată pretinde că'l avuse de tată [45]. De o cam dată, se ţine însă cu putere principiul stabilit prin obiceiul ţărei, că „nu se cădeà altuia să dee domnia fără de căruia nu vrea a hi sămânţă de domn" [46]. Deaceea am văzut bună oară că, după moartea lui Laţcu, ne rămânând nici un moştenitor de sex bărbătesc,

---

[43] Aşa s'au petrecut lucrurile la alegerea lui *Constantin Şerban*, urmaşul lui Matei Basarab. Muntenia, putând pune atunci în lucrare vechiul drept de alegere al domnului, săvârşi această alegere în toată forma, după vechiul obiceiu. Ea a fost descrisă de Paul de Aleppo, secretarul patriarhului Macarie, ce se aflà pe acel timp în Muntenia, împreună cu patriarhul. (*Arh. ist.*, I, 2, p. 101—103).

[44] Ureche în *Letopiseţe*, I, p. 156.

[45] Chalcocondila, p. 78, ne spune încă despre Mircea cel Mare, că „trăind adese ori cu concubine, avuse nu puţini copii naturali care, după moartea lui, se schimbară adese ori în scaunul ţărei". Duca, p. 201.

[46] Ureche, l. c.

Moldovenii își caută viță de domn întâiu în Litvania la principele Iuga Coriatovici, apoi la Mușăteștii din Muntenia.

Cum de s'a răsădit la Români acest sistem de urmare la tron pierzător de țară?

Noi credem că el a fost determinat de împrejurările petrecute în Ungaria și Polonia unde, puțin timp după întemeierea țărilor române, stângându-se în ele dinastiile vechi ereditare, încap și ele sub domnii elective sau electiv-ereditare. Așà în Ungaria, după stângerea dinastiei arpadiane în 1301 și șase ani de lupte civile, se alege de rege Carol Robert, din Neapole, și apoi urmează mai departe cu alegerea până la căderea ei sub Turci [47]. Polonia după moartea lui Cazimir cel Mare, întâmplată fără moștenitori în 1370, alege de rege pe acel al Ungariei, acelaș Ludovic de Anjou căruia îi urmează la 1386, dinastia Iaghelonilor, și ea însă domnind după principiul electiv ereditar. Mai însemnat este însă că și în Bulgaria, țara aceea pe care țările române au luat'o în organizarea lor drept pildă, după stingerea dinastiei Asăneștilor (1256), se introduce un soiu de urmare la tron hibridă, compusă din ereditate, amestecată cu multe lupte pentru tron, și spartă din când în când prin alegerea țarului de către mai marii poporului, încât astfel țările române, având curând după constituirea lor, pretutindene exemplul anarhiei in privirea urmărei la tron, nu este de mirare a le vedeà căzând și ele în același păcat, cu atât mai mult că sistemul de a se alege voevozii, pare a fi existat în toate timpurile în Transilvania, și dacă acest sistem erà în întrebuințare peste munți din timpuri vechi, este firesc lucru, de a'l întâlnì în țările române, ale căror element politic predomnitor venise de acolo. Găsim un document din 1493, în care se spune că „knezii și militarii din cele nouă sate românești din districtul rutean Craina, totdeauna de *când își aduc oamenii aminte*, s'au bucurat de acea libertate că acela pe care knezii și toată comunitatea Crainei îl socotiseră vrednic, să fie ales în fiece an, cu consimțământul Castelanilor, la slujba *voevodatului Crainei*" [48].

---

[47] Comp. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, Hermannstadt, 1855, I, p. 221: „Die Erbfolgeordnung dieser höchsten Staatswürde (Königtum) war in der Familie *nicht* festgesezt. Der jeweilige Regent bestimmte in der Regel seinen erstgeborenen Sohn, welcher von den Grossen des Reiches unter gewissen Feierlichkeiten anerkannt und dem Volke vorgestellt wurde". Ioseph Benzur în *Jus publicum Hungariae*, Viennae, 1790, p. 62, caracterizează astfel sistemul de urmare la tronul Ungariei, același ca și in țările române: „Modus habendi regnum olim *nec mere succesivus, nec mere electivus* fuit. Ita enim temperata erat successio ut familiae quidem ius valeret, concurente tamen procerum declaratione seu approbatione".

[48] Duliscovitz, II, p. 19, 1493: „„Iohannes Corvinus de Hunyade Kenezii et universi populi et jobagiones nostri de novem villis et possessionibus nostris,

Este cunoscut că după firea poporului, s'au introdus în deosebitele ţări sau sistemul domniei ereditare, sau acel electiv sau încă şi acel hibrid electiv-ereditar. Pretutindeni unde predomnì monarhia ereditară, puterea regească şi cu dânsa împreună şi ideea Statului se întări, precum în Anglia, Franţia, Spania şi Rusia. Dimpotrivă unde se aşeză sistemul electiv, sau caricatura lui electiv-ereditar, interesele private ale claselor dominante se ocrotiră în dauna interesului obştesc, de unde urmară lupte şi desbinări pentru coroană, destrăbălarea puterilor Statului, până când la sfârşit, după cum le erà scris în cartea veşniciei, sau se întoarseră la un sistem mai bun, sau dispărură depe faţa pământului. Aşà în Germania, Ungaria, Bulgaria, Polonia, Muntenia şi Moldova.

Să se adaugă la aceste împrejurări încă şi micimea ţărilor române, mai puţin în stare prin puterile lor a luptà cu relele lăuntrice, precum şi aşezarea lor în mijlocul unor vecini mari şi ambiţioşi care doriau să'şi întindă puterea tocmai pe socoteala acestor ţărişoare, şi favorau deci pe cât puteau intrigile şi luptele pentru domnie. Atunci ne va cuprinde mirarea cum de Muntenia şi Moldova au putut rămâneà cu vieaţă, când alte State, mult mai mari şi mai puternice, decât ele, au trebuit să piară. Răspunsul ce'l vom căpătà va fi deosebit, în deosebitele perioade ale istoriei româneşti. La început apărarea existenţei lor naţionale fu datorită numai sforţărilor unor inimi mari şi minţi puternice, pe care norocul poporului român le urcase în tronurile lor, şi cari îşi găseau un sprijin şi un răsunet în un popor voinic şi doritor de neatârnare. După ce însă greutatea vremurilor încujbă sub jugul ei firea de oţel a poporului român, existenţa lui fu ocrotită prin împrejurările exterioare care se desfăşurară totdeauna aşà, încât să ferească pe Români, dacă nu de ciuntire, cel puţin de desfiinţare. In aceşti secoli înjosiţi ai vieţei româneşti trebuie să constatăm, cu o adâncă mâhnire, că Românii au făcut tot ce au putut spre a se sinucide, şi că dacă lucrul nu au izbutit, este numai fiindcă alţii nu i-au lăsat să o îndeplinească. Se vede însă că puterile evoluţiei ne-au fost spre priinţă şi deaceea am scăpat teferi din toate nevoile. Să lucrăm deci şi de acuma înnainte cu încredere în viitor, căci seria istorică în care e prinsă desvoltarea noastră este o

---

Draguthfalva, Medencze, Ardanhaszky, Hatmegy, Zavidfalva, Kerepetz, Lafalva, Sandorfalva et Sztanfalva (aceste sate sunt numite într'un alt document *Ibidem*, II, p. 18, 1387 : „possessiones nostrae valachales") semper ab antiquo, quo memoria hominum comprehendedret, tali libertate usi fuissent, quod illum, quem Kenezii et tota comunitas de Krajna maluisset, pari voto et consensu Castellanorum singulis annis ad officium Voevodatus de Krajna elegissent". Citată de Pic, *Abstammung*, p. 148, nota 29.

serie suitoare, şi lucrarea noastră în sensul propăşirei şi a vieţei nu va aveà de luptat ca la alte nenorocite popoare, cu o osândire pregătită de mai înnainte.

2. BOIERII

Nobilimea de sânge. — Mai înnainte de a cercetà caracterele acestei însemnate clase a poporaţiei române, trebuie să ne lămurim ce erà ea. La noi este o idee îndestul de răspândită, că nu au existat în ţările noastre o nobleţă ereditară, şi că „boierii ar fi fost numai acei ce se aflau sau fuseseră în vre-o dregătorie publică" [49]. Nimic mai falş decât o asemenea concepţie a nobleţei la Români.

Mai întâiu dacă cercetăm în deobşte modul cum se desface o clasă de nobili din massa poporului, vom vedeà că este un fenomen obştesc şi fatal care a trebuit să se îndeplinească la toate popoarele.

Originea nobleţei este de căutat în deosebirea pe care natura însăşi a pus-o între indivizi. Cei mai activi, mai energici, mai inteligenţi şi mai norocoşi, dobândesc o putere economică covârşitoare, şi bogăţia le dă în curând o precumpenire firească asupra celor săraci, care atârnă de dânşii. Cu timpul, obiceiul, mai târziu prefăcut în norme juridice, întăreşte poziţia predomnitoare dobândită de avere, şi astfel începe a se deosebì în societate o clasă de nobili, adecă de oameni bogaţi şi înzestraţi cu mai multe drepturi decât poporul de rând, tocmai din cauza bogăţiei lor. Cauza pentru care avuţia este însuşirea care ridică pe om la nobleţă, este împrejurarea că ea poate fi moştenită, pe când însuşirile intelectuale, ori cât ar fi ele de superioare, pier cu individul. Cât timp memoria ţine minte originea omului şi pricinile îmbogăţirei sale, se vorbeşte de parveniţi; îndată însă ce memoria s'au pierdut sau au trecut un timp îndelungat, el devine nobil. Câţi apoi din nobilii ce şi'au pierdut averile nu s'au coborît îndărăt în rândurile poporului de jos, din care averea îi scosese! Satele noastre înfăţişează destul de des nume mari, rudenii şi coborîtori chiar din domnii cei mai însemnaţi ai ţărilor, care astăzi ţin de coarnele plugului şi duc vieaţa cea grea a răzeşului sau chiar a fostului clăcaş, pe când multe familii ale căror origine de jos este bine cunoscută, strălucesc astăzi în rândul nobililor.

Nobleţa fiind deci din acest motiv un fenomen universal, ar trebui să ne surprindă lipsa ei la Români. Vom vedeà însă

[49] Brezoianu, *Vechile instituţiuni ale României*, Bucureşti, 1882, p. 3, Cf. Bălcescu, *Starea muncitorilor plugari* în *Mag. ist.*, II, p. 237.

din ce cauză s'a putut susţineà, până la un punct cu o aparenţă de adevăr, că nobleţa ereditară n'ar fi fost cunoscută de poporul român, şi că boerii nu erau decât dregători, foşti sau lucrători.

Diferenţarea clasei nobilare la Români a trebuit să se înceapă în timpuri anterioare descălecării, şi de aceea trebuie cercetată originea nobleţei sau boierimei române, în această epocă mai veche, şi deci mai ales în ţările de peste munţi. Am văzut mai sus că o atare nobleţă a existat sub Unguri, şi anume nu ca o clasă de dregători, ci ca una socială, înzestrată cu privilegiile şi drepturile sale [50].

Când voevozii Făgăraşului şi ai Maramureşului, Radu Negru şi Bogdan descălecară Muntenia şi Moldova, ei veniră întovărăşiţi „de multe noroade". Această mulţime, chiar după firea lucrului, trebuià să fie alcătuită mai cu osebire din nobili şi bogaţi, cu slugile lor. De şi este probabil că şi voevozii ardeleni aveau pe lângă dânşii o mică curte, — ei fiind nişte simpli vasali ai regilor maghiari, curtea lor nu puteà fi foarte strălucită, încât nu ne putem închipui că toţi nobilii cei numeroşi veniţi cu ei, să fi fost numai dregători, mai ales că vom vedeà cum dregătoriile se organizează mai târziu, în ţările române sub înrâurirea statului bulgar.

Dar nu avem nevoie a procede numai prin deducţii pentru a dovedì că la Români erà o nobleţă ereditară în afară de dregători, de oarece sunt asupra acestei întrebări, un mare număr de texte pozitive.

Astfel *Cantemir*, în descrierea Moldovei, face o anumită deosebire între boieri şi nobili, tratând ambele aceste materii în două capitole deosebite, unul despre *boierii moldoveni* şi despre *rangurile* lor şi altul despre *nobilimea moldovană*" [51]. Cantemir apoi arată că nobilimea a fost împărţită în trei clase. Locul întâiu a fost dat *boierilor* adecă acelora ce fuseseră chemaţi de principe la dregătoriile mai înnalte ale republicei, sau celor născuţi din sângele lor. A doua clasă cuprinde *curtenii* şi a treia *călăraşii*; iar cei de pe urmă pe care Cantemir nu ştie dacă poate să'i claseze între nobili, şi pe care el mai curând i-ar numi ţărani liberi, sunt *răzeşii*. Aşa dar Cantemir cunoaşte, afară de boerii propriu zişi, şi alte clase de nobili, între care se îndoieşte dacă nu trebuie să numere chiar şi pe răzăşi. Potrivit cu această deosebire spune el aiurea că: „curtenii sunt *acei nobili* care n'au ajuns încă la demnitatea de boieri, şi în alt loc lămureşte mai bine întrebarea care ne preocupă spunând că „pentru aceea abia poate ajunge altul la acele demnităţi, decât acel ce este

---

[50] Vol. II, p. 154.

[51] Cantemir, *Descriptio Moldaviae*. Partea II, cap. VI: „de baronibus Moldaviae eorumque gradibus". Cap. XV: „de nobilitate moldava".

de *origine nobil*, de şi principele este liber a dà aceste oficiuri cui voeşte, fie acesta chiar din clasa cea mai de jos a poporului"[52].

Cantemir însă care scrià în latineşte, puteà exprimà prin cuvinte anumite, deosebirea între *dregători* (barones=boieri) şi *nobili* (nobiles). Limba română nu aveà însă nici un alt termen la îndemână pentru a exprimà noţiunea de nobil, decât tot acel de boier. Acest cuvânt căpătă deci în limba română doue înţelesuri deosebite, acel de *dregător domnesc* şi acel de *nobil*. Când se vorbeşte de boieri în deobşte se poate înţelege sub ei orice soiu de nobil, fie el dregător sau ba. Cuvântul *boierie* însă însamnă mai special o dregătorie oarecare. Aceste nuanţe fine ale limbei acelor timpuri, care se înţelegeau dela sine pentru cei ce o vorbiau, astăzi s'au pierdut cu totul, şi deaceea se naşte în mintea acelui care ceteşte cronicarii noştri o amestecătură de idei care împiedică înţelesul precis al faptelor raportate de dânşii[53]

Să dovedim însă deosebirile însemnate mai sus. *Neculai Costin*, spune într'un loc al cronicei sale că „Duca Vodă cel Bătrân încă pe o samă de *boieri* Lăpuşneni şi Orheeni nu'i lipià de curte, ca să'i *boierească*, iar cu dările şi cu asuprelele visteriei nu îi uità în toată vremea"[54]. Ne întrebăm cum se puteà ca domnul, prin alipirea de curte, să boierească nişte persoane ce sunt arătate încă dinnainte ca boieri? Se vede deci în chip lămurit, că nu toţi boierii erau dregători, de vreme ce cronicarul învinuieşte tocmai pe domn, că de şi el nu uità cu dările pe boierii lui, nu voià să le dee dregătorii pe lângă el, să'i „lipiască de curte". Apoi aceşti boieri sunt numiţi Lăpuşneni şi Orheeni, adică din ţinuturile Lăpuşnei şi a Orheiului, precum am văzut aiurea în Transilvania, nobili din ţinuturile Lugoş, Sebeş, Mehadia. Ce înţeles ar aveà arătarea unor boieri după ţinuturile în care trăiau, dacă ei ar fi fost dregători?

Un hrisov dela Grigore Ghica din 1660, întăreşte încă şi mai mult acest mod de a vedeà. Domnul făgăduieşte prin el *postelnicului* Constantin Cantacuzino, care îi ajutase la dobândirea domniei, „ca să nu aibă a'l amestecà la luatul banilor, nici la chezăşie, *nici la boierie să nu'l amestece*, ci să aibă a se repauzà la casa lui ca o slugă bătrână"[55]. Un *boier* şi anume un fost vel postelnic, cere şi dobândeşte deci de la domn făgăduinţa

---

[52] *Ibidem*, p. 116, 78 şi 84.

[53] Şi la Sârbi se constată aceeaşi deosebire între boieri şi dregători. Schafarik în *Geschichte der serbischen Litteratur*, Prag, 1865, I, p. 42—43, spune că nobilii la Sârbi se numiau *zupani*, iar dregătorii *boliari* cu terminul bulgăresc, sau *velmujnic* cu acel slavon. La noi cuvântul de zupan sub forma *jupân* este întrebuinţat numai ca apelativ pentru nobili, nu ca desemnare a clasei. La p. 36, Schafarik spune „că din nobilime ieşiau boierii".

[54] *Letopiseţele*, II, p. 8.

[55] *Mag. ist.*, I, p. 394.

de a nu mai fi amestecat la *boieriile* ţărei. Nicăeri nu poate apărea mai lămurit deosebirea, însemnată de noi, între cuvintele *boier* şi *boierie*. Despre Petru Vodă Şchiopul spune Mirôn Costin că „auzind pribegii, care erau fugiţi, prin alte ţări, de nevoia Iancului Vodă (Sasul), cu dragoste s'au întors la domnul său Petru Vodă care iar cu *boieriile* lor i-au miluit [56]. Alt loc conţine o împrejurare hazlie, povestită cu mult gust de acelaş cronicar: „Avea Radul Vodă o slugă mică din copilăria sa, căruia socotind că nu este de boierie, îl socoteà de a mâna, *iar boierie nu'i da*, Ci el s'a rugat mitropolitului şi boierilor să grăiască Radului Vodă pentru dânsul să nu fie uitat, hiindu-i slugă de atâta vreme, şi aşteptând în norocul stăpânului, să hie şi el între oameni. Grăita-au boierii cu toţii pentru el. să nu hie uitat ca o slugă veche ce erà, că şi slugile în nădejdea stăpânilor săi, să ajungă şi ei a hire între oameni, mai mult slujesc. Răspuns'au Radul Vodă boierilor: mie să nu mi se treacă cuvântul vostru nu mi se şade, iar eu ştiu hirea omului, că *nu'i de boierie*, căci iaca îl voi boieri pentru voia dumilor voastră. Şi a doua zi l'au chemat şi i'au dat vătăşia de divan. Insă nu trecuse săptămâna şi au venit jalobă din târg la divan, dela nişte femei, pre acel vataj de aprozi, pentru sila ce le făcuse şi le bătuse în târg. Au căutat Radu Vodă la boieri şi le-au zis: Au nu v'am spus eu că acest om de *boierie* nu este? Iar către dânsul au zis: eu mări încă pe boierie n'am apucat a'ţi zice, şi au poruncit armaşului să iee gârbaciul şi să i deie 200 de toiege"[57].

In toate documentele vechi, se vede confirmată orânduirea domnului prin mărturia sau credinţa boierilor. Cu cât documentele sunt mai vechi cu atât se vede în ele o sumă de boieri mari ai ţărilor române, ai căror nume nu este însoţit de nici un titlu de boierie; ba chiar aceşti boieri netitraţi sunt înşiraţi în documente înnaintea celor cu titluri de boierie, adecă de dregătorie [58].

Când Cantemir ne spune că terminul de boieri erà păstrat anume pentru dregători, iar că ceilalţi nobili s'ar numi curteni sau călăraşi, el arată cum erau lucrurile pe timpul lui, când precum vom vedeà boierii căutau pe un cap să ajungă dregători, iar acei ce nu încăpeau în dregătorii se pierdeau în rândurile mazililor; nu arată însă starea lucrurilor cum erà din vechime, când erau o sumă de *boieri fără boierii*.

Intâlnim însă boieri netitraţi nu numai în documente, ci şi în cronicari. Aşà Constantin Căpitanul, aminteşte pe boierii

[56] *Letopisetele*, I, p. 202.

[57] *Ibidem*, , p. 257.

[58] Ne vom ocupà mai jos pe larg cu această însemnată împrejurare. — Uneori cuvântul de boier este luat şi în înţelesul de dregător. Aşa spune Miron Costin, despre Mihnea Vodă, că „au pus *boieri* pre voia sa", adecă au numit în dregătorii (boierii) pe cine au vrut". (*Letopisetele*, I, p. 341). Acest sens este mult mai rar. In deobşte *boier* înseamnă nobil, iar *boierie* dregătorie.

Radu Dudescu, Radu Kreţulescu şi Preda Proroceanu, fără a le dà nici un titlu de dregătorie[59], şi acelaş lucru se întâlneşte destul de des la toţi cronicarii. Cât despre documente, ele răsar din toate părţile.

Aşà unul din 1664 spune că la o tocmeală „au fost faţă dumnealui Miron Costin pârcălabul de Hotin, Ursul Vornicul de Poartă, Enache Vornicul de târg şi Marco din Văleni şi Gheorghe deacolo şi Ionaşco de Docolina şi Irimia zet Zaharia deacolo şi Constantin Cohurluianul şi alţi mulţi boieri". Din această enumerare se vede că feţele înşirate fără titlu, de după Enache vornicul de târg, erau şi ele boieri. Alte documente aduc ca marturi fără titluri persoane arătate ca feciori de boieri de ţară adecă mazili[60], iar în altele întâlnim puşi tot fără titlu, cum nu se puteà de altfel, simpli oameni buni adecă răzeşi. Aşà un document din 1668 enumeră ca martur într'un zapis pe „Toader Grama biv cămăraş, Ionaşco Caraiman biv comis, Gheorghiţă Albotă, Miron Brut, Gheorghe Brut şi Gheorghe Caraiman şi alţi mulţi oameni buni, feciori de boieri" [61]. Aici oameni buni însemnau feciori de boieri. In alte documente atât numele neînsoţite de titluri cât şi genericul oameni buni însemnau pe răzeşi, încât totdeauna când întâlnim nume neînsoţite de titluri trebuie să ne dăm sama la ce clasă de oameni se raportă. Aşa bună oară în documentul adus chiar acuma din 1668, fratele comisului Ionaşco Caraiman, Gheorghe Caraiman erà fără îndoială fecior de boier, de oarece fratele său purtà chiar o boierie. Un alt document din 1665 pomeneşte despre o mărturie „dela mai mulţi oameni buni *megieşi*" [62].

Această deosebire între nobleţă (boieri) şi dregătorii (boierii) se păstrează până târziu. Un hrisov al lui Gr. Ghica din 1775 hotărăşte ca „acei din ucenici ce vor dobândi atestate de săvârşirea cursurilor vor fi consideraţi de domn în cinstea lor îndată după boieri *în cazul când nu ar fi din această clasă* şi le va făgădui a'i boieri după averea procopselei lor" [63]. Şi în veacul al XIX-lea se vede acelaş lucru. O listă a boierilor din 1810 enumeră la sfârşit pe feciorii de boieri cari nu au apucat până acuma a se cinstì cu nume de boieri. Intre aceşti boieri nedregători, întâlnim nume mari din Moldova ca Sturza, Miclescu, Donici [64].

---

[59] *Mag. ist.*, II, p. 7 şi 145.

[60] Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, 2, p. 4.

[61] *Ibidem*, p. 55. Comp. p. 8 şi 54.

[62] *Ibidem*, p. 18. Un alt doc. din 1632 pomeneşte după mai multe feţe netitrate „şi mulţi oameni buni şi bătrâni megieşi din prejur". *Ibidem*, 172, Alt doc. din 1675 spune: „oameni buni *moşneni*", *Ibidem*, p. 167.

[63] *Uricarul*, I, p. 75 (tradus din greceşte).

[64] Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Kişinău* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXXI, 1905. Memoriul al III-lea, p. 65 (29).

Această clasă întreagă a nobililor ai căror familii le înşiră Cantemir [65], este acea care purtà în mânile ei întreaga soartă a ţărilor române. Pe ei îi vedem în necontenite răzvrătiri contra domnului ce nu le plăceà; ei împărţindu-se în partizi personale, sângerau ţările prin luptele lor, luând calea surgunului când soarta armelor le erà protivnică, punând mâna pe conducerea tuturor trebilor, când norocul îşi plecà cumpăna în partea lor. Intreaga istorie a ţărilor române este plină numai de numele lor, cele mai de multe ori pentru a arătà numai că, în timpuri barbare, adeseori interesul individual este pus mai presus de acel al obştiei, dar având şi ei din când în când momente de înnalt patriotismu, atunci când se trezeà ca prin instinct în inima lor simţimântul datoriei de a apărà ţara şi poporul în sinul cărora erau să trăiască urmaşii lor, şi de a le lăsà lor un culcuş şi un loc de odihnă.

Această clasă care a apărat până în ultimele timpuri interesele sale de castă cu o neînduplecată înverşunare, care au stigmatizat prin cronicarii ieşiţi din sinul ei pe toţi domnii ce au vrut să se atingă de ele; această clasă atât de neastâmpărată care se jucà de a domnul în ţările române, aruncându-le adeseori în prăpastia peirei; care ştieà să plece genunchii înnaintea Caterinei a II-a, dar şi să pună piept contra răpirei Bucovinei şi a Basarabiei, nu puteà fi o clasă de cinovnici, de oameni deprinşi numai cât a'şi îndoi spetele înnaintea superiorilor lor. Această clasă de boieri au fost nobilii naţiunei române şi nu numai dregătorii din cancelariile domneşti.

Ca şi în apusul Europei, domnul aveà dreptul de a creeà nobili noui, ridicând la această treaptă oameni din clasele de jos ale societăţei. Râdicarea se făceà dându-se celui deosebit o slujbă la curte, împreunată totdeauna cu dăruirea unei moşii. Astfel se împrospătà necontenit sângele clasei nobile, se răsădià în ea puternice vlăstare ieşite din clasele de rând ale poporului. Pe timpul lui Vasile Lupu, găsim bunăoară un boier anume Ştefan Sardarul, care spune către domnul său în un moment de recunoştinţă: „Doamne cine au fost mai crezut la Măriea Ta şi cinstit ca mine, şi mai scos din obeală, şi din sărac m'ai îmbogăţit" [66]. Tot acest Vasile Lupu a ridicat pe Ghica, Arbănaş (Albanez) de felul lui ca şi Vasile Lupu şi simplu băiat de prăvălie, „deodată la boierii mai de jos, apoi la vornicia cea mare şi mai pe urmă capuchehaia" [67]. Vasile Vodă mai crescuse în casa lui şi pe Duca, Grec din Rumelia, care după moartea domnului se înnălţă treptat în ranguri boiereşti, până ce ajunse la sfârşit şi domn. Istoricul polon, *Cromer*, ne spune că Ştefan cel Mare,

[65] *Descr. Mold.*, cap. XV.
[66] *Letopiseţele*, I, p. 300.
[67] *Ibidem*, p. 1, 336.

după bătălia dela Racova, a boierit pe mai mulți soldați de rând pentru vitejia lor în luptă [68].

Originea nobilimei și acea a boierilor. — Așà dar trebuie bine deosebită nobleța care erà veche la Români și ereditară, de dregătorii care prin firea lor nu puteau fi purtate decât de acel ce le aveà. In terminologia veche nobilul și dregătorul se numià *boier*, iar funcția se chemà mai ales *boierie*.

Originea nobleței la Români trebuie pusă atunci când, după încetarea stăpânirei avare, ei, începură a se cobori dela munte către șes și a se dedà mai întins la vieața așezată, a întemeià orașe, și a înjghebà întâile începuturi, ale organizărei politice — toate aceste făcându-se, după cum s'au arătat, alăturea cu Slavonii [69].

La această părere ne conduce întâiu terminul prin care se însamnă nobilul la Români, și care este, cum am văzut, numai acel de *boier*, ce vine dela slavo-bulgarul *boljar*: optimatus. Este însemnat mai ales faptul că se află la noi forma *boiarin* [70] dela vechiul slav *boljarin*, cu înțeles identic. Cuvântul *boljar* se derivă dela sl. *boi* luptă, războiu, de oare ce îndatorirea de căpitenie a boierilor erà de à merge la războiu [71].

Al doilea, faptul că chiar înnainte de a există boierii titulate, apelativul nobilului erà *jupân*, care se întâlnește la început în Muntenia și în Moldova, fiind mai apoi înlocuit în această de pe urmă țară cu cuvântul polonez de *pan*. Așà în documentul dela Roman Vodă, din 1392, întâlnim în Moldova o sumă de boieri, cu toții netitrați, între mai mulți pani și câțiva jupâni [72]. Deasemenea într'un document dela Alexandru cel Bun, din 1422 [73], se văd figurând iarăși câțiva jupâni înnaintea panilor, încât s'ar păreà că boierii cei cu rang mai mare în Moldova purtau titlul de jupâni, iar cei mai mici acel de pani. Mai târziu se șterge această deosebire, și toate documentele moldo-

---

[68] *Ibidem*, II, p. 5. Cromer, p. 412: „Plurimos autem agrestium Stephanus, fortitudinis ergo, in equestrem ordinem transtulit". Asupra modului cum se petreceau lucrurile în Franția, vezi Fustel de Coulanges, *Institutions politiques de l'ancienne France*, Paris, 1877, I, p. 574; în Rusia, Mackensie-Wallace, *La Russie et les Russes*, traduit par Bellenger, Paris, 1877, I. p. 379.

[69] Vezi vol. II, p. 64, 69, 89.

[70] *Pravila lui Vasile Lupu*, Cap. Pentru cei ce vor sudui: „Cela ce ar sluji la vre un *boiarin*". Acest termin se întâlnește aproape pe toate paginile *Condicei logofeției lui Brancovanu*, needită în arhiva Statului. Mai vezi un doc. din 1662: „acesta le-au vândut iarăși credinciosului nostru *boiarin*, lui Miron Costin, parcalab de Hotin". (*Operile lui Miron Costin*, de V. A. Ureche, București, 1886, I, p. 89.

[71] *Zaconicul lui Șt. Dușan*, p. 43, în *Arh. ist.*, III, p. 159.

[72] *Arh. ist.*, I, 1, p. 18.

[73] *Arh. ist.*, I, 1, p. 132.

vene, nu mai înfăţişează epitetul de jupân, ci numai cel de pan [74], cu totul necunoscut documentelor muntene.

Acest cuvânt este însă de origine slavo-bulgară, dela *zupan*=domn, nobil şi deci, găsindu-se el aplicat la nobleţa română, arată că ea a trebuit se se ivească pe atunci, când Românii erau încă sub înriurirea slavo-bulgară [75]. Dacă nobleţa ar datà la ei din timpul Românilor, ar trebui să aflăm pentru ea şi termini latini, precum am văzut că lucrul se întâmplă cu religia creştină. Dar ştim că dintre Daco-Romani rămăsese în Dacia mai ales poporaţia de jos, cei nobili şi bogaţi fugind în Imperiul Roman. Apoi cât timp Daco-Romanii rămaseră în munţi, îndeletnicindu-se cu păstoria, nici nu se puteà ivi la ei o clasă de nobili [76]. Ea apărù abia după ce reîncepù la Romani viaţa aşezată, şi atunci încă, nobleţa nu se organiză de îndată cu toate caracterele ei, ci rămase câtva timp, chiar după descălecarea şovăitoare şi nehotărîtă, nici în privirea drepturilor, nici în aceea a îndatoririlor sale. Acesta este un fenomen general, care s'a repetat la toate popoarele. O nobleţă pe deplin organizată nu se poate constitui decât în Stat pe deplin organizat. Aşà în Franţia pe timpul Merovingienilor, „nobilimea nu erà încă aşezământul de temelie al societăţei; ea nu aveà încă privilegiile sale hotărîte prin lege, nu aveà încă regule fixe, condiţiile sale neschimbate, datoriile şi drepturile sale bine lămurite; erà încă nesigură şi şovăitoare, şi ar fi fost greu unui contimporan să o definească; nu ajunsese încă într'o stare legală" [77]. Aşa erau lucrurile şi în ţările române.

Dregătoriile. — Am văzut că *boieriile* erau deosebite de *boieri*, că erau *boieri cu boierii* şi *boieri fără boierii*. Să cercetăm pe aceste depe urmă, adecă dregătoriile curţei domneşti.

Nobleţa precum şi voevodul fuseseră aduşi de Români de peste munţi, dar erau chiar cunoscute în ţară, deşi în o formă întru câtva deosebită, încă dinnaintea descălecărei. Boeriile adecă dregătoriile fură însă organizate după întemeierea

[74] Faptul că documentul dela Iuga Coriatovici din 1374 (*Ist. crit.*, p. 89), unul din cele mai vechi, numeşte pe Lacşa Litavor locoţiitorul domnului, deci boier de tot mare, *pan şi nu jupân*, se explică prin faptul că atât domn cât şi boier erau din Polonia. D. Onciul, crede că apelativul *jupân* se dedà rudelor Domnului. Numele boierilor din doc. din 1392 nu îngăduie asemenea părere.

[75] Se cunoaşte că terminul de *jupân* trebuie să fie foarte vechiu la Români, şi de pe forma cuvântului, cu prefacerea lui *a* înnainte de *n* în *â*, care se îndeplini în timpul de formaţiune a limbei române; dimpotrivă terminul de *pan*. introdus mai în urmă, nu suferì această întunecare a vocalei.

[76] Nu este de admis că nobleţa română să se fi desvoltat din aşezământul *ducilor limitanei* din Imperiul Roman; pentru ce ar apăreà învestmântată în întregul ei în haină slavonă şi cu nici o urmă de înriurire romană?

[77] Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions de l'ancienne France.*

ţărilor române, atunci când se ivi nevoia de ele, când Statele române întinzându-se, şi afacerile curţei înmulţindu-se, o specializare a deosebitelor îndeletniciri deveni neapărată. Nu că şi mai înnainte domnul n'ar fi avut pe lângă el oameni care să'i ajute la conducerea trebilor Statului; dar pe atunci timpul luptei — fiind mai ales nevoie de braţe puternice, nobilii care înconjurau pe domn căutau mai ales de afacerile războinice, îngrijind fără alegere şi de celelalte trebi curgătoare, care cum le apucă. Erau şi pe atunci dregători, însă aceştia erau mai ales tovarăşi de oaste, fără căderi anumite de ocârmuire şi deci fără titluri determinate. Cu întinderea şi organizarea Statelor române, se născu nevoia unor oameni speciali care să se îndeletnicească mai cu deadinsul cu trebile Statului. Atunci se iviră boieriile titrate, corespunzătoare fiecare unei ramure de slujbe hotărîte.

Mai tot sistemul dregătoriilor ţărilor române, şi de sigur toate acele de căpitenie, *sunt de origine slavo-bulgară*, ca şi nobleţa, ca şi voevodul, ca şi îndeobşte întreaga vieaţa noastră de Stat, în părţile ei mai speciale, mai amărunţite. Pe când însă nobleţa şi voevodul datează din timpurile vechi, de la primele constituiri ale vieţei de Stat la Români, dregătoriile au o origine mult mai nouă, anume ele se înfiinţează destul de târziu, după întemeierea principatelor.

Ierarhia dregătorilor munteni şi moldoveni nu apare deodată formată în întregimea ei, ci ea se tot îndeplineşte în decursul timpului. După ce împrumută numărul cel mai mare şi pe cele mai însemnate dregătorii de la Bulgari, îşi rotunzeşte apoi arborele său, parte prin plăzmuiri proprii, parte prin împrumuturi de la alte popoare. Să cercetăm aceste dregătorii adecă boieriile ţărilor române:

Banul erà în Muntenia dregătoria cea mai mare; erà administratorul sau mai bine zis seniorul banatului Craiovei sau al Olteniei. El aveà o poziţie îndestul de neatârnată faţă cu domnul ţărei, strângeà veniturile şi aveà o oaste deosebită a lui; puterea lui se întindeà de la Turnu-Severinului până la riul Olt, şi aveà un caracter teritorial [78], semn că fusese întâlnită aice de descălecător care o recunoscuse şi o lăsase în vechea ei formă, supunând'o numai autorităţei sale. Şi într'adevăr am văzut că Banul Basarab, este amintit în cronica persană, cu 50 de ani înnainte de descălecare, în 1241 [79]. In Moldova *banul* erà o boierie mică care veniă după paharnic. Terminul de *ban*, este de origine veche slavă: *ban*=ocârmuitor, având aceeaşi

---

[78] Mai sus, p. 60.
[79] Vol. II, p. 209.

formă în toate limbele slavice, şi de la care l'au împrumutat Maghiarii şi Românii [80].

Dintre dregătorii curţei propriu zişi, însemnăm întâi *logofătul*, împrumutat de Bulgari de la Greci [81], şi apoi de Români (Munteni întâi) de la Bulgari; căci nu este de admis o înriurire grecească directă în ţările române. Legăturile între Constantinopole şi ţările române se stabilesc numai cât mai târziu, şi au de obiect numai daraveri religioase, nu de acele politice. Treaba logofătului erà cu deosebire întocmirea hrisoavelor şi punerea pe ele a peceţei domneşti cea păstrată de dânsul [82].

Vornicul — sau mai bine *vornicii*, căci dacă în Muntenia erà unul singur care aveà sub el ajutoare, în Moldova erau trei: acel de ţara de jos, mai mare în rang, acel de ţara de sus şi vornicul de Suceava — erà, „judecător mare în acele părţi", cum zice Ureche, fără îndoială că pe lângă autoritatea judecătorească mai aveà şi atribuţii de ocârmuire. Numele său vine de la slavo-bulgarul *dvor*=aula, domus, adecă curte; deoarece funcţia lui erà de a face judecăţi la curte, pentru care şi raportul misionarului catolic, îl numeşte „judecătorul curţei" [83]. Observăm că în celelalte limbi slave, cuvântul, de şi există, are un înţeles deosebit de acel ce'l aveà la Români. Aşà în ruseşte *dvornika* portar; în poloneza *dvornik*=intendent. Se vede deci că la Români cuvântul a fost împrumutat dela Slavo-Bulgari, păstrând înţelesul ce'l aveà la ei.

Postelnicul „mareşalul sau prefectul suprem al curţei" [84], erà la început îngrijitorul camerei de dormit a domnului, pentru care şi numele lui derivă de la *postelja*=lectus (pat), şi însamnă în slavo-bulgara: *postelniku*=praefectus cubiculi (mai marele peste camera de dormit a principelui). Miron Costin dă următoarea explicare, a legăturei în care stă această demnitate cu derivarea ei de la *pat*: „Cuvântul *postelnic* derivă de la *postel* adecă *pat*, fiindcă acest funcţionar posedă prerogativa de a intrà în orice timp, fără anunciu şi fără a fi chemat, în camera de dormit, ceea ce nu se cade nimărui" [85]. Tot din acest fapt se explică apoi rolul de mai târziu al postelnicului, ca ministru de externe, întru cât daraverile exterioare cereau totdeauna o grabnică deslegare ce nu învoià aşteptarea.

---

[80] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 313. Cf. Cihac, II, p. 8.

[81] Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 386.

[82] Incheiarea obicinuită a documentelor este: „şi spre mai mare tărie am poruncit slugei noastre, credinciosului .... logofăt, de a anină pecetea noastră către această carte a noastră". (Doc. din 1438 dela Ilie şi Ştefan în *Arh. ist.*, I, 1, p. 5. Mai vezi şi raportul misionarului catolic în *Mag. ist.*, V. p. 43.

[83] „Iudex Curiae", *Mag. ist.*, ibidem.

[84] Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 81.

[85] Notița statistică dela sfârșitul *Poemei polone*, *Arch. ist.*, I., 1, p. 170.

Vistiernicul care primeà încasările banilor şi rânduià cheltuielile, dând sama domnului. Numele său derivă de la vsl. *vistijarnikŭ*=praefectus aerario, *vistijaria*=thesaurus [86].

Paharnicul care turna de băut la masa principelui, bând el cel dintâiu, îşi derivă numele de la vsl. *paharnikŭ*=pincerna.

Stolnicul erà „supremul bucătar. El erà pus peste toată bucătăriea principelui, şi sub ordinile sale stăteau ceilalţi oameni de bucătărie. In zile mari de sărbători sau la mari solemnităţi, el ordonă mâncările la masa domnului, şi pentru încredere, el le gustă mai întâiu". Numele acestei dregătorii vine dela slavo-bulgarul *stolnikŭ*=praefectus mensae, magistrer dapiferorum; (în ruseşte *stolnic* însamnă ceea ce în franceză se numeşte maitre d'hotel; în boema *stolnic*=scaun.

Clucerul .„care s'ar puteà numi mareşalul sau prefectul curţei, are inspecţia asupra tuturor cămărilor domneşti, unde se ţin legumele, untul, mierea, sarea, caşurile"; îşi trage numele său dela *cheile* cu care încuià şi descuià acele cămări. La Slavo-Bulgari *klujcarĭ*=claviger, mansionarius; (boem *clucar*=chelner).

Jitnicerul „marele magazioner, strânge grâul necesar pentru uzul principelui"; îşi derivă numele de la vsl. *zitnica*= grânar, *zitarĭ*=îngrijitorul grânarului.

Comis introdus prin Bulgari de la Greci [87], ca şi logofătul, „este prefectul grajdurilor, are sub inspecţia sa caii şi uneltele de cai ale principelui".

Părcălabul erà ceea ce erau ispravnicii de mai târziu, sau ce sunt astăzi prefecţii, capii ţinuturilor. Cuvântul ce'l însamnă vine dela vsl. *porkalab*=magistratus, luat de Slavoni ei inşii de la germanul *Burggraf*. In limba maghiară *porkolab* însamnă *castelan, păzitor*, prin urmare are un înţeles ceva deosebit de acel român sau slavon, care sunt între ele identice; dovadă că Românii n'au împrumutat acest termin de la Maghiari. Pârcălabul purtà în multe oraşe nume de *staroste* de la vsl. *stariei*,

---

[86] Pentru caracterizarea funcţiei fiecărui dregător, vezi următoarele izvoare: Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 104; Cantemir, *Descr. Mold.*, II, Cap. VI: Miron Costin în notiţa dela sfârşitul *Poemei polone*, în *Arh. ist.*, I, 1, p. 170, şi *Raportul misionarului catolic*, în *Mag. ist.*, V. p. 43 şi urm.

[87] Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 386. Nefiind cunoscute alte titluri de dregătorie bulgăreşti decât acele ale *logofătului* şi *comisului*, Jirecek se îndoeşte dacă titlurile celorlalte boierii române, au fost împrumutate de la Bulgari. (*Ibidem*, p. 387). Faţă însă cu derivarea tuturor cuvintelor ce le însamnă din limba bulgară şi cu întâlnirea la Români tocmai a acelor dregători ce s'au descoperit până acuma şi la Bulgari, credem că o atare îndoială nu mai poate aveà loc. Titlul de *Ban* se reaflă la Sârbi, pe care ei înşii îl împrumutară dela Croaţi: acele de *Postelnic, Dvornic*, se regăsesc de asemenea la Croaţi, popoare ce le împrumutaseră la rândul lor dela Bulgari. Schafarik, *Geschichte der serbischen Litteratur*, pag. 42—43.

starosti=bătrân; aşà bună oară în Moldova, stărostele *Cernăuţului*, *Cotnariului* şi a *Putnei* [88].

Afară de aceste boierii care se găsesc în documentele cele mai vechi, şi sunt cele dintâi introduse în Statele române, mai sunt câteva altele mai noue, împrumutate dela alte popoare precum *sardarul* (de la sârbescul *sardar*=praefetus), care erà şeful călărimei; *hatmanul*, la Moldoveni, împrumutat dela Cazaci, (hatman) erà capul armatei; *medelnicerul* „care vărsà domnului de se spălà pe mâni, de la ungurescul *medencze*=lighean; *aga* îngrijitorul siguranţei publice, şi *ciohodarul* „mai marele peste papucii şi ciubotele principelui", ambile luate mai târziu de la Turci.

In sfârşit mai sunt câteva formate de Români, din cuvintele limbei lor precum: *şatrarul*, peste corturile şi tunurile oştirei, de la şatră=cort; *armaşul* de la *armă*, executorul pedepselor capitale; *spatariul* de la *spadă* „care ţineà spada principelui, când acesta stăteà la masă"; *uşierul*, *portarul* de la *uşă* şi *poartă* şi alţii câţiva.

Cuvintele de origine slavo-bulgară cu care sunt însemnate dregătoriile în ţările române, arată într'un chip înviderat că ele au trebuit să fie introduse de la Statul bulgar de peste Dunăre, şi anume întâi în Muntenia şi de aici în Moldova; de aceea în documentele descoperite până acum, întâlnim boieriile titrate întâi în Muntenia şi mai târziu în Moldova. Aşà în documentul din 1392 al lui Mircea cel Mare păstrat numai în traducerea latină a originalului slavon, prin care document domnul dăruieşte „egumenului Stanciul şi fratelui său Călin, nobilii domniei noastre satul Sokore din Făgăraş", se văd figurând în întăritură ca martori: Vlad *vornicul*, Drăgan *banul* şi Baldovici *logofătul*, pe lângă doi alţii netitraţi, jupânul Algiu şi Groza Moldovanul [89]. Documentele anterioare acestui an, precum acel din 1385 al lui Dan Voevod şi acele din 1387 şi 1388 ale lui Mircea cel Mare, conţin mai mulţi jupâni, nici unul însă cu titlu special de boierie [90]. Intr'un document din 1399 întâlnim boierii titraţi: Radu *ban*, Şarban locoţiitor de *vistiernic*, Mancia *vistiernic* şi Baldovici *logofăt* [91].

In Moldova boieriile titrate apar ceva mai târziu. Aşa în documentul din 1375 de la Iuga Vodă I, Iacşa Litavor poartă numai apelativul de pan [92]. In actul de închinare făcut în 1387

---

[88] Miron Costin. în *Poema polonă*, *Arh. ist.*, I, 1, p. 170; Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 79.

[89] *Transilvania* redactată de Gh. Bariţ, V. p. 151.

[90] 1385, Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 127; 1387, *Arh. ist.*, III, p. 191—193; 1388, *Ist. crit.*, p. 130.

[91] *Arh. ist.*, I, 1, p. 98.

[92] *Ist. crit.*, p. 89.

de boierii moldoveni alăturea cu Petru Mușat, sunt înșirați următorii patru boieri: Ghiula căpitanul, Stanciul și Stanislau sfetnici supremi și Drăgoiu, căruia i se dă în documentul ce e scris latinește, titlul de *marscalcus*, și acelaș titlu se întâlnește în alt document din 1389, dat unui alt boier al lui Petru Mușat, al cărui nume nu se reproduce. Această întitulare polonă dată unui boier moldovan, dovedește tocmai că el nu purtà în țara lui nici un titlu, și că Polonii au vrut să'l onoreze prin darea unuia [93]. In hrisovul lui Roman Vodă din 1392, cu toate că aflăm înșirați 14 jupâni, nu dăm peste nici unul cu titlul special de boierie [94]. In un alt document al lui Roman din acelaș an 1392 găsim pe unul Iurie stolnicul și altul Vlad vornicul pe lângă 8 netitrați [95]. Tot atât de puțin se întâlnesc titluri la cei 4 boieri: Bratul, Stanislau, Mihail și Șendrea, care dau în 1395 chezășie regelui Vladislav, că domnul moldovenesc Ștefan va veni spre a depune jurământul de credință [96].

Prima arătare a unui boier titrat în Moldova, Vlad *vornicul*, apare în un document din acelaș an, o scrisoare a lui Ștefan către Vladislav Iaghello regele Poloniei [97]. Cu toate aceste în documentul de la Iuga al II-lea din 1400, întâlnim iarăși 9 boieri netitrați și în 1402, găsim un boier moldovan promițând credința regelui polon, sub numele numai de „Costa valachus nobilis". De la 1407 înnainte încep însă a figurà în documente boierii titrați mai întâi câte puțini, apoi tot mai numeroși cu cât ne apropiem. In acel an Alexandru cel Bun, dă așezământul său vamal, în care figurează, pe lângă alți boieri netitrați și pe panul Iurja *staroste*, Oană *vornic de Suceava*, Iliași *paharnic* și Brateiu *logofăt* [98]. Se vede deci că sunt adevărate spusele cronicarului Ureche care atribuie lui Alexandru cel Bun organizarea definitivă a boierilor, adecă dregătoriile moldovene [99].

---

[93] 1387. în Ulianitzki, p. 2; 1389 Doghiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae*, I, p. 597. Picot, *Alexandre le Bon*, Vienne, 1882, p. 83, crede greșit că marscalcus ar fi titlul unei boierii moldovene ce ar apăreà această singură dată în documente.

[94] *Arh. ist.*, I, 1, p. 19.

[95] *Rev. p. Istorie* a lui Tocilescu, vol. VII, p. 309, Reprodus după o copie de Wickenhauser, *Molda*, I, p. 170.

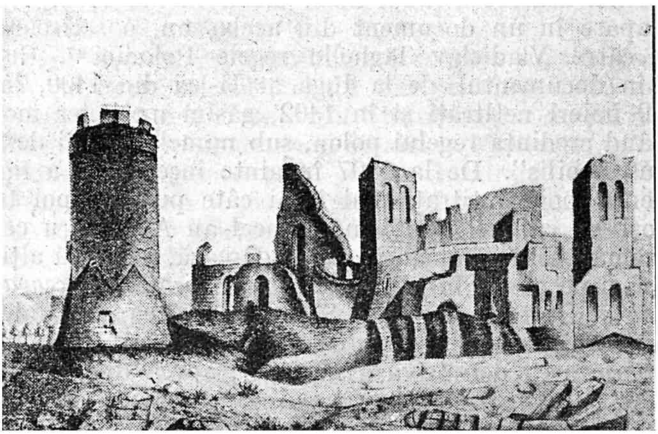
[96] *Uricarul* lui Th. Codrescu, III, p. 67.

[97] Ulianitzki, p. 8-9. Wickenhauser, *Solca*, p. 204, spune că într'un hrisov dela Roman Vodă din 1393, pe care însă nu'l reproduce, ar figurà un *Iori stolnicul* și un Vlad *vornicul*. Acest de pe urmă ar puteà fi acelaș pe care'l întâlnim în documentul din 1395.

[98] 1400, *Arh. românească* a lui M. Cogălniceanu, I, p. 14, 1402, Doghiel, I, 597, 1407, *Arh. ist.*, I, 1, p. 130.

[99] Ureche în *Letopisețe*, I, p. 104, Ureche însă raportează greșit tot la Alexandru cel Bun introducerea boieriei *agiei*, ceea ce nu se putù întâmplà decât după atingerea Moldovei cu Turcii cu care cele dintâi relații cad în 1456, pe timpul lui Petru Aron.

Imprumutarea elementelor de organizare mai deplină a Statelor române de la popoarele slavone de peste Dunăre, se explică foarte lesne. Românii subtrăgându-se de sub autoritatea maghiară, şi înduşmănindu-se din ce în ce mai mult cu foştii lor stăpâni, nu puteau să mai rămână în nici o relaţie cu ei, mai ales dacă luăm în privire că şi religia îi despărţià şi că pentru a mântui conştiinţa lor de siluirile apăsătorilor, trecuseră ei munţii dincoace peste plaiu. Pe lângă aceste piedeci morale care îndepărtau pe Români de Unguri, se mai adăogeà şi una fizică, puternicele piscuri ale Carpaţilor în dosul cărora căutaseră adăpostire. Dimpotrivă toate elementele vieţei lor îi apropiau de Bulgari: religia identică; apoi limba predicărei acestei religii, introdusă şi ca limbă oficială. In sfârşit, între Statele lor nu se înnălţà nici un munte despărţitor, ci Dunărea întindeà pe mar-

Palatul domnesc şi turnul Chindia din Târgovişte.

ginile lor turburea ei pânză, peste care plutirea învoià atingerea. De aceea am şi văzut că relaţiile între Muntenia şi ţările slave de peste Dunăre au fost din cele mai bune, de la începutul existenţei Statului muntean, până la căderea sub Turci a acelor slavone. Apropieri de înrudire uniau necontenit aceste domnii împreună, şi este firesc lucru de a admite, că nişte legături atât de strânse au trebuit să atragă după ele şi o înrudire oare care a Statelor celor mai vechi (cele slave) asupra celui mai nou (românesc). Moldova, constituindu-se ca Stat în urma Munteniei, aveà pe aceasta înnaintea ochilor, şi puteà deci să împrumute dela dânsa aşezămintele sale.

După ce am stabilit astfel origina dregătoriilor în Statele române, să cercetăm alte ale lor împrejurări.

Boierii netritaţi şi cei titraţi. — Mai întâi titlurile boierilor erau netransmisibile prin moştenire asupra copiilor, pe când nobleţa erà ereditară. Şi într'adevăr, cum ar fi putut moşteni fiul titlul funcţiunei în care fusese tatăl său, când el puteà să îmbrace o alta? De aceea *Cantemir* ne spune cum se dobândiau boieriile chiar de către fiii familiilor celor mai nobile: „In vechime la Moldoveni erà obiceiul consfinţit ca o lege, prin lunga sa întrebuinţare, prin care se opreau tinerii, chiar acei ce erau născuţi din cele mai strălucite familii, a îmbrăcà vreo dregătorie, până mai întâiu nu dovediseră credinţa lor în funcţiile mai mici, şi fuseseră supuşi unei practice şi experienţi îndelungate. Din această cauză boierii, îndată ce odraslele lor ieşiau din anii copilăriei, le dădeau în slujbe pe la boierii cei mari; dar nu li se puteà pune altă însărcinare decât a sluji la masă şi a stà să păzască anticamerele boierului. După ce slujiau trei ani şi deprindeau bine datinele dela curte, îşi mai însuşiau şi o purtare mai plăcută, boierul îi duceà la domn, şi'l rugà ca să fie primiţi între oamenii divanului celui mare; iar după un an îi schimbà în sala cea mică de audienţă, apoi de aici îi strămutà în spătăria sau camera de arme. După ce petreceau tinereţea lor în astfel de slujbe, domnul îi înnaintà mai întâiu la clasa a treia de boieri. şi la urmă la clasa cea întâi. Dar când domnul observà, la vreunul un geniu deosebit, puteà să'l înnainteze în puţini ani până la cel mai înnalt grad de boierie, măcar de ar fi fost din cea mai inferioară clasă a nobililor" [100].

Aşa dar fiii de boieri ajungeau prin slujbe la dobândirea rangurilor, urcând treptat toată scara ierarhiei lor, şi acei ce nu slujiau rămâneau în condiţia de nobili, însă fără titluri. adecă fără funcţii.

Dimpotrivă un boier ce ieşise din slujbă păstrà până la moartea lui titlul boieriei sale. Astfel întâlnim adese ori în brisoave amintiţi ex-părcălabi, ex-vornici (ex. pe slav. *bivşei*. pe româneşte redat cu *biv*) [101] precum şi în cronicarii boieri arătaţi ca unii ce au fost sardari, cluceri, stolnici. Apoi această păstrare a titlului după părăsirea funcţiei se vede şi din faptul că el este dat la boieri fugăriţi din ţară, ca pribegi. Aşa Constantin Căpitanul numeşte pe următorii boieri, pribegiţi pe timpul lui Duca Vodă: Hrizea vistiernicul, Gheorghe Baleanul banul, Ilie armaşul şi Stroia vornicul [102]. In sfârşit cea mai bună dovadă

---

[100] *Descriptio Moldaviae*, p. 117.

[101] Doc. de la Ştefan cel Mare, 1457, *Arh. ist.*, I, 1, p. 154. Doc. de la Vlad Ţepeluş, 1483, *Ibidem*, I, 1, p. 37.

[102] *Mag. ist.*, p. 56.

că titlul rămâneà persoanei, este faptul că găsim pe un boier Costea *postelnicul*, capuchehaia la Poartă[103]. Tot la această încheiere ne conduce împrejurarea că găsim adeseori pomeniţi în documente câte mai mulţi boieri din acele boierii ce erau singure de felul lor. Aşa într'un document din 1435, doi visternici; în unul din 1442 doi logofeţi[104]. Şi *Căpitanul* pomeneşte într'un rând iarăşi trei vistiernici: unul *Hrizea* ce erà în funcţie, căci spune despre el, că domnul îi puse pricina să dee sama de vistierie, nădăjduind că va găsi banii mâncaţi ai ţărei la el; iar ceilalţi doi *Gioca* vistier şi *Radu* vistier, nu pot fi decât nişte boieri ce îndepliniseră mai înnainte slujba de vistier şi rămăseseră cu titlul [105].

Precăderea boierilor netitraţi. — Un lucru ne loveşte când cercetăm întăriturile vechilor documente, anume că în genere boierii titraţi sunt înşiraţi în urma celor fără titluri.

Nu este de admis că locul de onoare să fi fost la sfârşit, căci atunci documentul ar trebui să se termine cu numele domnului şi a fiilor săi, ceeace nu se întâmplă nici odată, căci formularul aproape neschimbat este acel ce'l găsim în un document din 1476 de la Ştefan-cel-Mare; „Pe credinţa iubiţilor noştri fii, Alexandru şi Bogdan-Vlad şi credinţa boierilor noştri, credinţa panului Sbiară, cr. p. Neagu, cr. p. Duma, cr. p. Gangur, cr. p. Dragoş vornicul, cr. p. Herman, cr. p. Dăjbog, cr. p. Iaţco-Hudici, cr. p. Steful pârcălab de Hotin, cr. p. Micola şi cr. p. Rateş pârcălabi de Neamţ, cr. p. Andreicu de la Ciortoria, cr. p. Muste pârcălab de Orheiu, cr. p. Boldur vistiernic, cr. p. Ieremie postelnic, cr. p. Andreicu paharnic, cr. p........ (rupt) stolnic, cr. p. Sandu comis şi credinţa tuturor boierilor noştri mari şi mici".

Sunt înşiraţi câţiva boieri fără titlu, apoi vornicul, urmat de alţi netitraţi apoi de pârcălabi şi la sfârşit de boierii cu titluri în *ordin descrescător*: vistiernic, postelnic, paharnic, stolnic, comis [106].

Numai în acele documente figurează (mai ales la Munteni) numele domnului la sfârşit, unde acesta subsamnă, precum şi acel al logofătului care este întocmitorul şi însărcinat de către domn a aninà pecetea la capătul documentului. Apoi boieriile titrate sunt înşirate în ordine descrescătoare, începând

---

[103] Căpitanul, *Ibidem*, II, p. 32.

[104] *Arh. ist.*, I, 1, p. 122 şi 123; [la p. 122 este un doc. din 1431, în care nu se află decât un singur vistiernic. Doc. din 1435 este în I, 1, p. 18—19, în care însă nu se este nici un vistiernic].

[105] Căpitanul în *Mag. ist.*, II, p. 21-23 Gioca = Gheuca.

[106] Oreste Popescu, *Câteva doc. mold.*, p. 20. Vezi şi alte doc., care de şi se deosebesc în amărunţimi, păstrează aceeaşi rânduială obştească, *Ibidem*, p. 32-33, 36, 38, 41, 44.

cu vornicul, apoi urmând fără alegere: paharnicul, postelnicul, spatariul și vistierul, egali în rang, însă nici odată nu se găsește înnaintea lor stolnicul sau comisul care erau mai puțin însemnați [107].

Boierii netitrați apar deci în documente ca mai mari în rang decât cei cu titluri, ceea ce ne poate păreà îndestul de curios, mai ales când luăm în privire câtă valoare trebuia să se dee deosebirilor exterioare în o stare necultă a societății. Noi credem că explicarea acestui fapt, reșede în următoarea observație : Boierii netitrați erau boierii κατ' ἐξοχὴν, ca unii ce'și aveau rangul lor dat prin sângele din care se trăgeau. Cei titrați dobândiau adeseori boieria lor de la domn. Pentru ca să nu fie frecări și jicniri care să loviască prin simpla voință a domnului în drepturi firești, se adoptă obiceiul de a se lăsà la sfârșit enumerarea boieriilor titrate care găsiau o răsplătire a acestei puneri în urmă, în veniturile ce li se atribuiau de domn[108].

Că boierii din frunte erau socotiți mai mari decât cei din urmă se poate vedeà din un document din 1635 în care mai multe fețe, puse la începutul actului, sunt înșirate astfel : „adecă noi Ursache vel *spătar*, G. Roșca vel *vist.*, i Varlan *ușier*, i Ștefan vel *vataf*, i Mateiu biv *Hotnog*, i Simion *pitarul* din Pleșești, i Vasile frate-său de acolo; i Ionașcu Răspop de acolo, i Toader Drăgușanu din Todereşti, i Iosif din Brăești, i Toader din Scorțești, i Mihail, i Stratelat slugile lui Ursache, i Gugea din Găești, i Patrașcu Fulger de acolo, i Pătrașcu Vacă din Iași, i Marcu Diiac sluga lui Ursache i alți mulți oameni buni"[109]. Ordinea este învederat descrescătoare și precum aici țăranii erau puși în urma boierilor, ca mai mici, tot așa și boierii titrați, puși după acei netitrați, trebuiau să fi fost mai mici în vază și rang decât acei netitrați ce'i precedează.

---

[107] In deobște toate documentele înfățișează această particularitate, că pun pe boierii netitrați înnaintea celor cu titluri. De și se întâlnesc adese ori amestecări, așa câte un Vornic sau Logofăt aruncat printre boierii cei netitrați, totuși în deobște se vede că boierii erau puși înnaintea celor cu titluri. Vezi de ex. un doc. din 1438 dela Ilie și Ștefan (*Arh. ist.*, I, 1, p. 5); un altul dela Vlad Vodă din 1490 (*Ibidem*, p. 7) și mai ales însemnatul document al lui Petru Aron, când hotărăște împreună cu divanul ca să dee bir Turcilor, în care se înșiră un număr de peste 50 de boieri, începând, cum spune documentul, cu *cel întai* boier, Mitropolitul țărei și apoi enumerând mai mulți boieri netitrați și după aceștia punând de cei cu titluri. (Ulianitzki, p. 86). Conținutul documentului a fost reprodus mai sus, p. 185.

[108] Excepțiile, adecă amestecarea boierilor titrate printr'acele fără titluri se explică prin aceea că boierul titrat, fiind mare prin însuși nobleța lui, puteà fi înșirat alăturea cu ceilalți.

[109] Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 107. Că cei înșirați fără titluri la sfârșit nu sunt cumva boieri netitrați se vede din arătarea unora ca slugi ai unui (boier) Ursachi. Altceva sunt slugile domnului,cari pot fi și boieri. Vezi mai jos.

Postpunerea boierilor titraţi ne arată însă cât de mare erà însemuătatea nobilimei române, independent de titlurile de boierie.

Care erà însă cauza acestei lipse de preţ a dregătoriilor în timpurile vechi? In vremile mai noue vom vedeà că boieriile netitrate dispar aproape cu totul; apoi când se întâlneşte câte unul, pripăşit nu se ştie cum în această lume nouă, el este în totdeauna aruncat la coadă, precum vom arăta-o aceasta la locul său. Noi credem că explicarea lucrului trebuie căutată în împrejurarea, că pe atunci dregătoriile erau mai mult o sarcină decât o favoare. In aceste timpuri, domnii dispuneau de întinse teritorii, din care dăruiau la oamenii ce'i slujiau. Insă slujbă se socotià într'adevăr numai acea făcută cu sabia în mână şi cu primejdia vieţei pe câmpul de războiu, şi nu acea cheltuială în o liniştită lucrare de cancelarie. Pe atunci când trebuià ca marea moşie, patria, să fie stropită pe fie ce zi cu sângele copiilor săi, ar fi fost o ruşine de a dobândì cu alt titlu moşia cea mică, adăpostul individualităţei, decât cu pericolul propriei existenţi. Slujba militară însă o cereà domnul nu numai de la boierii ce îndeplineau dregătorii prin cancelariile sale, ci de la toţi nobilii, şi deci cu toţii erau egali în această privinţă, în înfruntarea morţei pe câmpul de luptă. De aceea şi domnul puteà să rădice pe omul de rând din pulbere, şi să'l înnalţe în treapta nobililor, dându'i o bucată de pământ. Nu deci o dregătorie anumită, ori care ar fi fost titlul ei, dădeà însemnătate persoanei ce o purtà, ci însuşirea sa de nobil care erà în acele timpuri sinonimă cu viteaz. De aceea şi vedem că vornicul de ţară de jos, care ar fi trebuit să reşadă în Bârlad, şi să'şi caute de judecăţile sale, lăsà această treabă pe mânile substituţilor săi, iar el umblà necontenit pe lângă domn, însoţindu'l la războaie şi expediţii[110]. Domnul dăruià moşii la toţi cei ce se deosebiau prin faptele lor, nu numai boierilor cu titluri, care şi ei când le dobândiau, nu se întâmplà pentrucă judecau bine sau întocmiau cu îngrijire hrisoavele domneşti, ci tot pentru vitejiile săvârşite de ei.

Insuşirea de nobil erà lucrul cel mai de preţ în condiţia clasei boiereşti; dregătoria, cu titlul aninat de dânsa, erà numai accesoriul. Ea adăogeà numai un spor de muncă, pentru nişte venituri trecătoare care ori câtă ar fi fost însemnătatea lor, erau inferioare dăruirei unei moşii ce rămâneà pe vecie în familia dăruitului; de aceea nu erau acele dregătorii aşà de căutate, şi depreţiarea lor se vede în postpunerea celor ce le purtau în încredinţările documentelor.

Cu timpul însă moşiile domneşti dispărură, absorbite de nenumăratele dăruiri, repetate fără încetare în curs de veacuri.

110 Cantemir, *Descriptio Moldavie*, p. 78.

Domnul nu mai aveà cu ce să răsplătească munca pusă în slujba lui de supuşii săi. Apoi poziția schimbată a țărilor române nu mai cereà ca altă dată lupta pentru existență. Neatârnarea întâi, mai târziu şi simțimântul vredniciei dispărură din poporul român. Nobilii în loc de a luptà pentru libertatea țărei, se aruncau pe intrigă şi pe mijloacele piezişe ale oamenilor lipsiți de inimă. Epoca eroică trecuse; cu dânsa dispărură şi oamenii ce o umpluseră cu faptele lor, şi aşezămintele de care ea avuse trebuință. Alte timpuri, alte nevoi. Ne mai putându-se deosebi pe câmpul de războiu, activitatea boierilor se repezi asupra uneltirilor de tot felul, pentru căpătarea domniilor şi a boieriilor, adecă a dregătoriilor. Aceste însă trebuind să aducă foloase celor ce le îmbrăcau, se creară cu timpul venituri tot mai mănoase şi se scutirà boierii dregători de mai multe îndatoriri față cu Statul. Fiindcă dregătoriile erau acuma singurul mijloc de a mai jucà un rol în țară, de a ajunge la influiență şi la avuție, apoi ele devenirä tot mai căutate. Fiindcă mai tot nobilul trebuià să devină funcționar, spre a însemnà ceva, apoi funcțiile devenirä totul, iar acei nobili ce nu mai puteau încăpeà în ele, se pierdeau în rândurile mazililor.

Transformarea pare a se fi îndeplinit pe la mijlocul veacului al XVII-lea, de oare ce în 1646 găsim boierii fără titluri înşirate în urma celor cu titluri, tocmai contrariul din ceea ce se petreceà în vremile vechi. In un document din acel an găsim enumerați marturii întăritori ai hrisovului astfel: „chiar Varlam mitropolitul Suceavskii, Anastase episcop, Romanskoi, Teofan ep. Radovskii, Gedeon ep. Huşski, Ureche vel dvornic Dolneai Zemli (al țării de jos), Gavril hatman i parcalab Suceavskii, Toma vel dvornic vişneai (țara de sus), Gavrilas logofăt, Cjubă biv vel dvornic, Petriceanu biv vel dvornic, Iorga vel spătar, Gheorghe vel Crainic, Iordache vel vistiernic, Buhuş biv vel spătar, Gheorghe vel sluger, Banul vel medelnicer, Ieremia vel şatrar, Racovița ftori logofăt, Pătraşcu Cigolea biv logofăt, Constantin Cigolea vornic glotnii (de gloată), Istrate biv logofăt, Ilie Şeptelici portar, Nacul pârcălab, *Ieremia Murguleț, Lupu Şeptilici, Neculai Mogâldea,* dăm ştire cu această scrisoare a noastră (urmează cuprinsul actului)". Că cei trei de la sfârşit sunt boieri se vede întâi din faptul că Ilie Şeptelici din aceeaşi familie este portar, apoi Murguleț şi Mogâldea sunt cunoscute ca familii boiereşti în toate documentele. Aceşti trei boieri netitrați sunt însă puşi la coada ordinei decrescătoare în care sunt înşirați toți membrii divanului. Comparația acestui document cu acele vechi este izbitoare [111].

---

[111] Ghibănescu, II, 2, p. 89. Alt doc. la sfârşit cu boierii netitrați *Ibidem*, p. 58. D. Ghibănescu, Introducere la vol. XVIII al *Uricarului* lui Codrescu, nu admite precăderea boierilor netitrați în documentele vechi, ci susține că *„era*

Privilegiile nobilimei (boierilor). — Epoca pe care o studiem erà cu totul lipsită de idei generale. Precum aceste lipsiau din minţile oamenilor, astfel lipsiau şi din aşezăminte. Timpul are caracterul individualismului celui mai deplin, In acest timp deci nu poate fi vorba de privilegii generale încuviinţate nobilimei. In deobşte pentru ca aceste sà existe, se cere o organizare a societăţii, nişte legi sau cel puţin obiceiuri învechite care să le ţină locul. La începutul înjghebărei unui Stat, când totul este încă în amestecătură, neputându-se desemnà interesele generale ale claselor sociale şi deci nici normele lor ocrotitoare, toate formele vieţei publice au un caracter singuratic, individual. De aceea şi nobleţa, la începutul ei, este cu totul altă ceva, decât ceea ce apare în deplină ei desvoltare. Şi la ea întâlnim acea nesiguranţă, acea lipsă de norme precise şi bine determinate care predomneşte în întreaga viaţă a societăţilor începătoare.

Unul din cele mai însemnate privilegii ale nobleţei a fost la toate popoarele acela de a fi scutită de plata dărilor către Stat. Acest privilegiu, de şi în timpurile mai nouă se stabileşte şi la Români, nu a existat în toată întinderea lui în vremile vechi, şi trebuie să cercetăm cum stăteà el în primii secoli ai istoriei române.

Clasa nobililor români, din momentul ce putem începe a o studià în documente, ne apare ca scutită de un fel de dare, *birul*, care în latineşte se numeà *tributum*, şi aveà un caracter înjosit, prin aceea că păreà a fi impus unui popor supus. La această dare nu erà îndatorită nici nobilimea din Transilvania. Un document din 1437 care reproduce însă obiceiul vechiu, spune că ,,nobilii valachi, precum şi knezii vor fi scutiţi de plata tributului, după chipul nobililor regatului nostru"[112]. Caracterizarea birului, erà de a fi impus asupra persoanei, adecă dare pe cap, capitaţie, nu asupra averei, şi a fi răfuit prin *cislă*,

un obiceiu de cancelarie; că cei netitraţi se mărgineau la foştii pârcălabi ai cetăţilor care mai târziu au dispărut cu totul'. Dacă e adevărat ca să găsim între cei netitraţi uneori — nu totdeauna — foşti pârcălabi, este de băgat de samă că pârcălăbiile nu erau adevărate boierii ci însărcinări militare, aşà că un logofăt, un vornic, un paharnic puteau fi rânduiţi pârcălabi la cetăţi. Dar pentru ce s'ar fi introdus obiceiul în cancelarii, dacă el nu ar fi răspuns unei stări aevea? D. Iorga, *Ostaşii dela Prut*, 1913, p. 4, spune, aceea ce eu susţineam încă din 1890, *Ist. Rom.*, ed. I, vol. II, cap. *Boierii*, că aceşti boieri netitraţi ar fi fost ,,marii domni teritoriali, anteriori în bună parte descălecărei", deci părerea mea, şi adauge că aceasta ,,ar fi o ipoteză care ar merità să fie discutată de viitorul istoric al dreptului român". Acea ipoteză a fost nu numai discutată dar chiar dovedită de mine. Adaoge asupra boierilor şi vol. VI, cap. *Transformarea boierimei*.

[111] Maniu, *Disertaţie istorico-critică*, Temişoara, 1857, p. 542, 1457: ,,Nobiles valachos instar virorum nobilium Regni nostri. Item Kenezios eorundem Valachorum ex omni solutione tributi tam nostri quam aliorum quorum cumque exemptos esse volumus".

adecă impus pe o comunitate sătească, şi apoi sub-împărţit de dânsa între membrii ei[113]. Dacă însă boierii erau scutiţi de bir, ei plăteau fără îndoială dările indirecte care prin însăşi natura lor nu îngăduiau scutire, precum vămile, dare pe sare, şi altele cari erau impuse după sistemul de atunci, pe unele obiecte din averea văzută, precum pe animale, (oi, porci, albine, mai târziu vite cornute), pe recolta grâului sau a vinului. Aceste dări cari erau adeseori cele mai bănoase, erau plătite şi de boieri, şi cu toate că nu avem dovezi din timpurile cele mai vechi faptul că ele erau impuse şi boierilor, în timpurile mai din coace, când tocmai privilegiurile lor se întăreau din ce în ce, dovedeşte cu atât mai mult că ele trebuiau să fi fost plătite de ei în vremele anterioare. Aşa de ex. *Neculai Costin*, ne spune despre Duca Vodă, că „au scos *grele* dări pe boieri şi pe ţară"[114]. Cronicarul nu bănuieşte domnului că ar fi scos dări pe boieri, *ceea ce aveà dreptul să facă*, ci numai că acele dări erau *grele*[115]. Mai adauge cronicarul că au făcut Duca obiceiu, de au dat şi dau boierii cei mari şi mănăstirile goştina de oi"[116]. Se vede deci că boierii *cei mari* erau apăraţi de asemenea dare, şi că ea fiind înfiinţată de Duca şi asupra lor, domnul e mustrat de cronicar pentru atare nedreptate. *Constantin Căpitanul* spune asemenea că Şărban Vodă luà foarte grele dări de pe ţară, „cât răsuflu *boierii*, slujitorii, birnicii nu mai aveau; că îi bătea cumplit, până ce s'au sărăcit cu toţii"[117].

De aceea cronicarii mustră în nenumărate locuri pe domni, pentru aceste grele dări ce le impun asupra ţărei, căci ei apărau însuşi interesul clasei lor, celei boiereşti în contra asupririlor; nu luptau numai pentru apărarea poporaţiei de rând.

Este deci învederat că, boierii, şi anume chiar şi cei mari, plăteau dările impuse asupra averei văzute, şi fiind că ştiinţele asupra acestui fapt sunt culese dintr'un timp, când boier devenise aproape sinonim cu dregător, de aceea sub nume de boieri mari sunt de înţeles dregătorii cei mari, de unde urmează însă cu atât mai mult că, în timpuri vechi, trebuiau să plătească aceste dări toţi nobilii, fără deosebire dacă erau sau nu dregători domneşti.

Se vede însă că uneori şi de către unii domni li se făceà câte o iertare a uneia sau mai multor dări, precum am văzut

---

[113] O carte domnească din 1820 dela Al. Şuţu Voevod dispune că „să vă faceţi cislele între voi cu dreptate şi cu bună cumpenire, spre a nu asupri pre cei săraci peste a lor putere. *Conv. literare*, XVIII, 1884, p. 77.

[114] *Letopiseţele*, II, p. 8.

[115] *Ibidem*, p. 21.

[116] *Mag. ist.*, II, p. 24.

[117] Vezi bună oară hrisovul lui *Mircea cel Bătrân* 1399, (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97); *al lui Alexandru cel Bun* 1422 (*Ibidem*, I, 1, p. 132) a lui *Petru Vodă* 1447, (*Ibid.*, I, 1, p. 113), altul din 1448 (*Ibidem*, I. 1, p, 153), a lui *Alexandru II*, 1453 (*Ibidem*, I, 1, p. 102), etc.,

că se întâmplase lucrul cu goştina de oi. Scutiri individuale de dări însă nu se prea întâlnesc la boieri, de şi ele sunt foarte comune la mânăstiri, asupra satelor cărora domnul întindeà adese ori scutire de toate dările către el, lăsându-se să fie strânse de mânăstire în folosul ei.

Prin urmare rezultă că dreptul vechiu, sau aşà numitul obiceiu al pământului, nu cunoşteà principiul scutirei totale a boierilor de dări, ce erà recunoscut nobleţei apusane; că acest privilegiu se întindeà numai la scutirea de bir. Mai pe urmă el fu întins, într'un chip abuziv, şi asupra celorlalte dări, până când ajunse, târziu, în vieaţa noastră istorică, a face parte din catehismul drepturilor nobilimei.

Tot atât de puţin caracterizat ca şi privilegiul scutirei dărilor, erà în această epocă dreptul nobilului asupra muncei omului de rând. Cu toate că, precum am văzut originea *rumânilor* şi a *vecinilor* se trage încă din această epocă, nu rămâne supus îndoielei că pe atunci ţăranii supuşi nu erau încă lipsiţi de proprietatea lor, ceea ce se poate vedeà mai ales din faptul, că chiar pe timpul când şerbirea erà organizată, încă ţăranul aveà asupra bucăţei sale de pământ un fel de proprietate, ştirbită nu e vorbă prin drepturile stăpânului asupra proprietarului, dar care se manifestà în obiceiul consfinţit prin timp, că ţăranul nu puteà fi depărtat de pe pământul ce'l locuià fără învoirea lui, ceea ce erà identic cu oprirea de a i se luà pământul. Ţăranul ce locuià pe moşiile domneşti sau boiereşti, erà obligat a lucrà proprietarului „fără soroc", cum spun documentele, şi a'i dà câte o a zecea parte din bucatele sale. Observăm că şerbirea nu constà atâta în pierderea proprietăţei, cât în îndatorirea unei câtimi de munci de prestat proprietarului, ascuţită mai târziu prin oprirea strămutărei: căci cum am spus, proprietatea asupra pământului care'l avuse, i-a rămas în totdeauna, cu toată răstringerea atribuţiilor ei [118].

Knezii. — A doua clasă până la un punct măcar tot conducătoare a poporului român din ambele ţări, erau knezii, pe care i-am întâlnit ca existenţi împreună cu voevozii încă înainte de descălecarea principatelor atât în Transilvania cât şi în Muntenia adeveriţi documental[119]. Aceşti knezi se regăsesc şi după întemeierea domniatelor atât în această de pe urmă ţară cât şi în Moldova; dar chipul cum aceşti knezi sunt amintiţi în ambele ţări dă a înţelege existenţa oare căror deosebiri în caracterul lor, care trebuesc lămurite.

In vremile mai vechi din istoria Munteniei, găsim une ori pe knez pus alăturea sau îndată după boieri. ca un personaj

[118] Mai multe asupra ţăranilor în vol. VI, capul *Starea ţăranilor*.

[119] Mai sus, vol. II, p. 163—223.

mai de seamă. Aşa un document de la Mircea cel Bătrân spune că „domnul nu va da satele supuse mânăstirei Tismana, nici unui knez sau boier de ocină şi ohabă, ci le va lăsă sub stăpânirea ei". Alt document tot de la Mircea ordonă ca „nimene să nu îndrăzniască a căutà pe omul care'şi va închinà sufletul şi averea sa mânăstirei Cozia, fie boier, fie slugă a domniei mele, fie knez sau altfel de om zis sărac". Pare a fi o rămăşiţă a vechiului aşezământ când knez şi voevod erau aproape aceeaşi demnitate (kenezatus Lithuon voivodae). Mai târziu însă numele de knez nu mai înseamnă decât pe săteanul liber, om din popor, în opoziţie cu acel supus. *Knez* este tot deauna opus *rumânului* sau *vecinului*. Aşa într'un document dela Radu Mihnea din 1613 cetim că „Mihail Vodă (Viteazul) singur le-au făcut silnicie acestor *knezi*, şi le-au luat moşiile de i'au făcut vecini; iar aceşti *knezi* se jăluiră la Simion Vodă, arătându'i că li s'a făcut nedreptate" [120]. Un alt document din 1617, ne arată pe o jupâneasă *Bolosina* soţia pitarului *Dima*, care neavând copii, la moartea ei „cugetat-au întâi să dee pe vecinii de pe moşia ei pomană la vr'o mânăstire sau la vr'o rudă, dar găsindu-se mai apoi că una ca aceasta nu le-ar fi de folos, ci încă mai mult păcat şi mai mare blăstam, căci aceşti vecini sunt Rumâni creştini, au chibzuit mai în urmă jupâneasa Bolosina şi cu soţul ei că este mai cu cale să'şi facă pomană chiar cu acei vecini din Volsăneşti, dăruindu-le toate delniţele şi toată curătura şi toate lucrurile, ca să se hrăniască ei acolo şi *să fie knezi* şi să nu'i mai robiască nimeni în veci".

Transformarea knezului aproape boier, în ţăran liber, trebue atribuită unei prefaceri sociale asupra naturei căreia avem oare care desluşiri în documente.

Urme despre această transformare au fost lăsate de aşezământul knezilor în Moldova. Aici nu mai întâlnim numele de knez dat săteanului liber, ci el apare cu alt caracter. Am văzut cum mai multe sate din această ţară sunt fără nume la început şi arătate numai prin knezii ce le locuiau sau se aşlaseră mai înnainte în ele şi de la care aceste sate îşi trag mai târziu numele lor deosebit[121]. Este învederat că aceşti knezi care slujesc pentru a determinà satul şi care îi dau adese ori chiar numele, trebue să fi avut o poziţie ceva mai înnaltă decât locuitorii de rând, chiar dacă aceştia erau oameni liberi, deci să fi fost altă ceva decât ceea ce knez însamnă de obiceiu în documentele muntene, adecă sătean liber, căci nu se poate admite ca în fiecare sat dăruit de domnitor unui boier sau unei mănăstiri să se fi aflat

---

[120] *Mag. ist.*, II, p. 265. Celelalte două doc. de la Mircea cel Bătrân, consultate de I. Bogdan în cercetarea lui *despre knezi* în *An. Acad. rom.*, II Tom. XXVI, 1903, p. 20.

[121] Mai sus, p. 151.

numai câte un singur ţăran liber, acela după care se însemnà satul.

Pentru a ne da seama despre ce a putut fi acel knez, să vedem cu ce este el înlocuit în alte documente care urmează înnainte sistemul de a desemnà satele prin amintirea unor feţe ce le-ar locui sau le-ar fi locuit? Am văzut mai sus că sunt documente în care satele sunt indicate prin *juzi* ce au fost sau sunt în ele și aceste documente datează tot din timpul când întâlnim amintiţi knezii. In afară de cele aduse mai sus[122], mai cităm încă pe următoarele: Alexandru cel Bun întăreşte în 1409 lui Jurj Ungureanul între altele şi un sat nenumit *„unde este Neagu jude"*. Alt document din 1428 dărueşte lui Ștefan Zugravul satele Borhineşti şi Eremieşti de astă dată denumite, însă ară. tate oare cum mai preciz prin adaosul *unde este jude Pascu*. Ștefan Vodă dăruieşte în 1434 lui Juga satul Miteşti *unde este Micula jude* şi a. m. d.[123]. Găsim însă tot din acel timp înlocuit şi terminul de jude cu acel de *vătăman*. Aşà într'un document din 1421. Pe când knezii şi juzii încetaseră mai curând, vătămanii se coboară mult mai jos[124]. Adese ori găsim însă sate indicate nu prin aceste titluri, ci prin aflarea sau amintirea unui om, fără ca numele lui să fie întovărășit de titlurile nici de knez, nici de jude, nici de vătăman. Așa bună oară găsim sate arătate prin fraze *unde a fost Bratul, unde a fost Tatomir şi Pâtrea, unde este Miclea din Bahna, unde este Bălan din Strâmba*[125].

In documentele vechi moldoveneşti întâlnim deci sate cu sau fără nume proprii, precizate în aşezarea lor prin numele unei feţe une ori arătată ca knez, jude sau vătăman, alte ori fără nici un titlu. Aceste sate, când nu poartă numiri proprii, împrumută un nume dela aceste feţe mai însemnate ce le-au locuit, precum se dau numele străzilor unui oraş adesa de la omul mai răsărit ce'şi are casa în ele, cum s'au arătat mai sus[126]

[122] *Ibidem.*

[123] I. Bogdan, *Despre Knezii români* în *An. Acad. rom.*, II, Tom. XXVI 1903, p. 12, enumeră 7 doc. cu juzi.

[124] Documente cu vatamani *Ibidem*, p. 13. Adaoge 1489 „Baicauţii unde a fost Hodor vataman", Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I, p. 29.

[125] Bogdan, *l. c.*, p. 14-15. Adauge 1497 *unde a fost Muntean Puţeanc* 1507 *unde a fost Mezeu*; 1548 *unde a fost Roman Bilău*. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I. p. 49 şi 85.

[126] Mai sus p. 154, adăogim la cele aduse acolo încă următoarele: Tămăşenii de la knezul Tamaş, Paşcani de la judele Pascu, Procopinţii de la vătămanul Procop, Verijanii de la săteanul fruntaş Verija, Hădărăuţii de la Hădărău, Făureştii de la Faur, Iacobeştii de la Iacob, Mileştii de la Milea Uliul- şi a. m. d. Bogdan, *l. c.*, p. 20 şi 13. Este mult mai înţeleasă denumirea satului după boierul ce locuià în hotarul lui: Plotuneşti dela Plotun, Albotenii dela Albote, Dumeştii dela Sandu Dumescul; Vezi Ghibănescu *l. c.*, p. 51, 121, 134.

Dacă aceşti oameni mai de samă nu puteau fi simpli săteni liberi şi dacă nu erau nici boieri de oare ce adese ori sunt indicaţi ca knezi, juzi sau vătămani deci ca neboieri, atunci pentru a înţelege însemnătatea ce li se încuviinţă nu rămâne alte cale decât a'i privì ca îndeplinind o dregătorie, ceeace reiasă chiar din titlurile de juzi şi vatamani ce le poartă şi care deci dau acelaşi înţeles şi celui de knez pe care'l înlocuiau în documente. Căderile lor nu puteau fi altele decât acele ce se întâlnesc la primele înjghebări ale organizărei unui Stat, şi anume judecăţile celor mici, încasarea dărilor şi poate şi strângerea oamenilor la vreme de războiu. Că lucrul trebue să fie aşa ne-o dovedeşte mai întâiu faptul că knezii aveau în Transilvania atribuţii judecătoreşti[127]; apoi înlocuirea knezului cu judele — termin care arată prin el însuşi îndeletnicirea lui — ne face să privim şi pe knez în Moldova ca pe judecător sătesc. Că el îndeplineà în vremuri mai vechi aceeaşi sarcină şi în Muntenia, ne-o dovedeşte o corespondenţă din 1481 a lui Ştefan cel Mare cu locuitorii ţinutului muntean ale Brăilei, Buzăului şi Râmnicului. Ştefan voind să aşeze în Muntenia pe Mircea fiul din flori al lui Vlad Dracul, trimite trei proclamaţii „tuturor boierilor mari şi mici, *tuturor judecilor şi judecătorilor* precum şi tuturor săracilor de la mic până la mare". Răspunsurile date lui Ştefan, şi care sunt de o necuviinţă fără pereche, sunt făcute în numele tuturor boierilor şi a *tuturor knezilor* şi a tuturor rumânilor. Din aceasta se vede că judecii către care se îndreaptă Ştefan erau acelaşi lucru cu knezii care îi răspunseră[128].

Prin urmare knezii inferiori (cei superiori se vor fi contopit cu boierii), erau în toată întinderea neamului românesc nişte pristavi săteşti cu căderi ocârmuitoare şi judecătoreşti, căderi nedespărţite pe acele timpuri. Din această stare knezii se coboară în Muntenia în rândul ţăranilor liberi, iar în Moldova li se pierde urma schimbându-se în juzi şi vătămani. Că knezii, juzii şi vătămanii aveau căderi judecătoreşti se mai cunoaşte şi din împrejurarea că teritoriul asupra căruia se întindeà autoritatea lor se numeà *judecie* cuvânt format după analogia celui de domnie, pârcălăbie, logofetie, vornicie, ş. a., de la domn, pârcălab, logofăt, vornic. De la el se trage terminul actual de *judeţ*, pentru district. Această denumire teritorială de judecie se vede din mai multe documente care determină întinderea, satului dăruit de domnitor după acea a judeciilor ce cuprindeà

---

[127] Vol. II, p. 166.

[128] I. Bogdan, *Documente şi Regeste privitoare la relaţiile Ţărei Româneşti cu Braşovul*, 1902, p. 109-110; acelaşi *Despre Knezii români* citat p. 22. Raduc Rosetti, *l. c.*, p. 22. G. Panu combate această apropiere, *l. c.*, p. 20, însă fără cuvânt. Şi în Muntenia găsim adese ori terminul de judecie, a se judeci, pentru moşnean şi a se liberà. 1680. *Acad. rom.*, XLV, 32.

care judecii mai sunt însemnate şi cu terminii *părţi* sau *unghiuri* (cuturi)

S'ar puteà deci încheià această desbatere cu părerea că knezii cari erau la origine capii şi conducători de sate în Transilvania — unii din ei înălţându-se prin posesiunea mai multor knezate până la rangul de voevozi şi dispărând în rândurile nobilimei — aveau în ţările române reprezentanţi analogi; şi aici întâlnindu-se knezi mai mari care se amestecară cu nobilimea, pe când cei mai mici ce erau la început conducători de sate se coboară mai târziu în Muntenia în rândul ţăranilor liberi, iar în Moldova dispar ca nume, dacă nu ca aşezământ care urmează mai departe a existà sub numele de juzi şi de vătămani [129].

Existenţa knezilor fie ei numai ca însemnând ţărani liberi ne arată însă o puternică închegare a societăţei, căci precum nobilimea nu ajunsese încă a dobândi pe deplin privilegiul său faţă cu Statul sau domnul, de a fi scutită de plată dărilor, aşa nici faţă cu partea mai de jos a poporaţiei ţărei, nu dobândise încă acele drepturi încălcătoare care coborîră pe mare parte din poporaţia română în rândul unor slugi sau robi ai stăpânilor. Elementele care constituiau societatea română, erau încă puternice şi neatinse, şi de aceea cu toate luptele, neorânduelele şi aplecarea ţărilor sub talpa străinilor, nervul împotrivirei lor nu fusese încă zdrobit, şi trebuià numai să se nască omul care să ştie a întoarce puterile cheltuite în lupte ucigătoare de fraţi, împotriva străinilor, pentru a smulge de la aceştia respectul şi înminunarea. Acest om fu Ştefan cel Mare.

Plata dregătorilor. — Toţi nobilii erau îndatoriţi la slujba militară, şi răsplata vitejiei lor constà în dăruirea unui pământ. Cu atâta se vor fi mulţămit şi puţinii dregători ce erau pe lângă domn, în întâile timpuri ce urmară descălecărei. Mai târziu însă când dregătoriile începură a deveni trebuitoare, faţă cu întinderea dobândită de Statele române, li se atribuiră — ca răsplată a prisosului de muncă, peste slujba militară, ce aceste dregătorii impuneau titularului,— nişte venituri cari rămaseră alipite de funcţii, şi se luau de acei ce le îmbrăcau. Aceste venituri însă nu au caracterul de astăzi al unor lefi fixe, ci sunt

[129] Vezi mai multe documente citate de I. Bogdan, *Knezii români*, p. 18. Vom desbate aiurea părerea d-lui Radu Rosetti că dăruirea moşiilor care se determinà adeseori prin judecii, precum numele acestor moşii se indicà prin juzi judeci, aveà înţelesul că domnul nu dăruià pământul, ci numai dreptul de judecată. Este straniu că faţă cu dispariţia knezilor din Moldova să întâlnim atât de des titlul de kneaghină dat boieroaicelor moldovene, pe când în Muntenia unde numele de knez se păstrează până mai târziu, boieroaicele nu poartă numele de kneghină. Vezi o listă de kneghine moldovene în R. Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii*, p. 40.

cu totul altfel rânduite. Anume domnul se desbrăcà de o parte din veniturile ce i le dădeà ţara, în favoarea acelor boieri ce'i ajutau la conducerea afacerilor. Cantemir ne spune că logofătul cel mare aveà, în vremuri vechi, ca venit părcălăbia Cetăţei Albe şi vornicul ţărei de jos pe acea a Chiliei; iar că după luarea acestor cetăţi de Turci în 1484, se atribuiră celui întâi zecimele din ţinutul Cernăuţului, iar celui al doilea părcălabia Bârladului. Postelnicul aveà încă pe timpul lui Cantemir ca venit părcălăbia Iaşilor; vornicul de ţara de suş, pe aceea a Dorohoiului; paharnicul, venitul stărostiei Cotnariului. Aceste părcălăbii cuprindeau însă numai venitul ţinutului, căci Cantemir ne spune că venitul oraşelor şi orăşelelor, împreună cu 12 sate de prin prejur, salinele, vămile şi zecimele din oi, porci şi stupi erau rezervate domnului. De asemenea în Muntenia banul de Craiova, aveà, prin însuşi poziţia sa teritorială deosebită, veniturile sale proprii. Cât despre ceilalţi dregători din Muntenia, aflăm că veniturile lor nu aveau un caracter teritorial; că de exemplu logofătul aveà venit de la punerea peceţei domneşti. Postelnicul şi paharnicul luau daruri de la o clasă de militari puşi sub comanda lor, postelniceii şi paharniceii. Spătarul luà de asemenea dări de la călăraşi, care erau împărţiţi în *cruci*. In cruce intrà un singur om când erà bogat; când erau mai săraci, 2, 3 până la 4 formau o cruce, şi fiecare cruce erà datoare să dee spătarului un leu, o măsură de grâu, una de orz, un car de fân şi unul de lemne pe an. Răsplătirea slujbelor aveà deci caracterul feodal, care este de a împărţi veniturile Statului cu funcţionarul. Numai la cei mai mici li se atribuiau răsplătiri în bani, însă nici aice fixe, ci potrivite cu munca făcută. Aşà cel ce scriea listele soldaţilor, i se dădeà câte un leu de listă; cămăraşului de jitniţă câte 30 de aspri de fie ce car de grâne pus de el în magazie ş. a. m. d.[130].

Cu cât propăşià Statul şi se înmulţià numărul dregătorilor, domnii îşi îngustau necontenit veniturile lor, atribuindu-le boierilor. Făceau întocmai ca şi regii Apusului, care şi ei ruinară în acelaş mod casele lor. Vom vedeà cum căderea ţărilor sub Turci aduse alte nevoi care, trebuind numai decât îndeplinite, se sporiră necontenit dările asupra poporului, până ce aceste ajunseră a deveni o adevărată nenorocire pe capul lui. Pentru epoca ce ne ocupă, nevoile fiind mici, dările erau şi ele neînsemnate. încât fără îndoială, că din aceste deosebite puncte de vedere, condiţia ţărilor, în timpurile mai vechi, erà cu mult mai bună decât aceia în care ele cad în vremile mai noue.

Lucru la care nu ne-am aşteptà poate, este de a găsi boieri, ba chiar de cei mari, îndeletnicindu-se cu negoţul şi anume, nu în înţelesul de vânzători ai productelor moşiilor lor, ceea ce se

---

[130] Asupra acestei chestii vezi Cantemir. *Descr. Mold.*, p. 78 şi urm. Miron Costin în *Arh. ist.*, I, 1, p. 170. Raportul misionarului, *Mag. ist.*, V, p. 44.

practică de toţi boierii şi hicar de domn, ci în acel de adevăraţi negustori adecă de desfăcători ai productelor şi mărfurilor străine, purtând chiar uneori şi numele de negustori pe lângă acel de boieri. Aşà întâlnim pe boierul şi negustorul Coruz în anul 1487 care, având mai multe afaceri din cumpărături şi vânzări cu negustorul neboier George Ciucaş din Săbiu, oprise marfa acestuia în Argeş pentru a'şi scoate nişte bani datoriţi de negustorul transilvănean [131].

Ocârmuirea oraşelor. Şoltuzii şi pârgarii. — Pentru a istovi expunerea originelor formelor ocârmuirei ţărilor române, trebuie să mai adăogim câteva cuvinte asupra acelei a oraşelor, a căreia membri rămâneau în clasa poporului, fără a se urcà în rândurile boierimei.

In fiecare oraş din ţările române erà câte un *şoltuz* sub care erau 6 până la 12 *pârgari*. Ambele aceste numiri sunt în rădăcina lor, de origine germană, derivând cel dintâiu din terminul german medieval de *Scholtheisse* (modern Schultheiss), iar cel de al doilea de la germenul *Bürger*.

In Muntenia însă terminul de *şoltuz* nu pare a fi fost cunoscut, ci erà înlocuit prin acel de *judeţ*, pe când consilierii comunali purtau tot numele de *pârgari* [132].

---

[131] 1487, Hurm., *Doc.*, XV, p. 126: „Koryz boeronem et mercatorem parcium transalpinarum".

[132] Pentru Moldova vezi documentul *românesc* din 1591, unul din cele mai vechi în limba română, prin care Tamaş *şoltuzul* cu 12 *pârgari*, şi cu alţi orăşeni bătrâni din Trotuş întăresc trecerea unei părţi din satul Filipeşti, dela Şandru fiul Cuparului către Dragan fiul Nichitei. (*Arh. ist.*, I, 1, p. 105). Un altul din 1617 vorbeşte de şoltuzul şi pârgarii din Târgul Frumos (*Ibidem*, I, 1, 13. p), iar al treilea aminteşte pe şoltuzul din Piatra (*Ibidem*, I, 1, p. 39), In Muntenia întâlnim un *judeţ* în Piteşti (*Ibidem*, I, 1, p. 60). Un act alt nedatat, dar de sigur anterior anului 1600, vorbeşte de judeţul Dumitru şi 12 *pârgari* din Târgoviştea (*Ibidem*, I, 1, p. 35). Conform cu asemenea documente găsim şi pe cronicarul muntean Mihail Moxa (1620), spunând că consulii romai ar fi ca *judeţii şi pârgarii* munteni. (Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, II, p. 356). In corespondenţa dintre Munteni şi oraşul Braşov, scrisorile din Muntenia sunt adresate totdeauna sau *pârgarilor* din Braşov (Scrisori dela Vlad Dracul (1430-39, 42-46, p. 2 43), Vlad Ţepeş (1456-62), Mircea cel Rău (1508-1510), Neagoe Basarab (1508-1521), sau *marelui judeţ* al Braşovului. (Scrisori dela Mateiu Basarab din 1651 Maiu în 9, către Mihail, p. 248; Eveşi marele judeţ al Braşovului; dela Vasile Lupu 1653, Oct. 13, către Mihai, p. 249; judeţul cel Mare al Br.; dela Grigorie Ghica din 1749 Mart în 11 către Closius, p. 251; judeţul Braşovului, dela boierul Matei Filipescu către Hanoş marele judeţ al Br., din 1712 Iulie 21, pag. 255—57; dela boierul Radu vel aga către Mihai judeţul Br. din 1761, p. 258-59, Maiu în 30). Toate aceste scrisori în *Darea de samă despre colecţia de documente istorice române aflate la Wiesbaden*, Bucureşti, 1888). Din scrisorile luĭ Vlad Dracul se vede că aşezământul pârgarilor erà introdus în Muntenia încă de pe la începutul veacului al XV-lea. Cf. şi Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, unde se află un şir întreg de scrisori către judeţii şi pârgarii Braşovului şi ai Săbiului.

De la început deci constatăm următoarele împrejurări: Terminul de pârgari era răspândit în ambele ţări române, iar capul municipalităţii purta în Moldova numele de şoltuz, iar în Muntenia acel de judeţ, deci în ţara mai nordică un nume străin, în cea sudică unul românesc.

Din acei doi termini de origine germană de şoltuz şi pârgari, numai acest din urmă a fost introdus în ambele ţări române prin coloniile săseşti din Transilvania, a căror întemeiere dincoace peste munţi este foarte veche, în parte chiar anterioară descălecărei. Astfel am văzut cum în Câmpulung din Muntenia chiar înnainte de descălecare se aşezaseră Saşi din Braşov[133]. De asemenea întâlnim în Moldova, Baia încă de prin veacul al XV-lea ca locuită de Saşi, şi lângă acest oraş (acuma sat), se află şi acuma satul Sasca, ai cărui locuitori poartă în decomun nume ce se văd a fi de origine germană, moştenite dela vechii lor străbuni, de obârşie Saşi[134].

Coloniile săseşti posedau în întocmirea ocârmuirei lor mai mulţi sfetnici, care purtau, pe lângă alte nume, şi acel de *Borger*[135], de unde Românii ambelor principate au împrumutat terminul de *pârgar*. In nici un document săsesc din Transilvania, nu se întâlneşte însă numele de Schultheiss, dat capului oraşului.

Aşà dar şoltuzul care nu se află la Saşi, se regăseşte numai în Moldova, pe când din Muntenia el lipseşte. Pârgarii din contra ce s'întâlnesc la Saşi, se reaflă în ambele ţări.

Este deci în destul de firesc a admite că organizarea municipală română s'a alcătuit din elemente deosebite. Peste munţii Munteniei au trecut numai pârgarii de la borgherii municipalităţilor săseşti, iar capul a fost numit cu terminul românesc de judeţ, jude. Peset acei ai Moldovei a trecut de asemenea, poate prin canalul Băei, pârgarii oraşelor săseşti. S'a adaos

---

133 Mai sus, p. 17 şi 22. Mai amintim şi pe Saşii ce au întemeiat Cetatea Neamţului, vol. II, p. 219.

134 Mai multe documente pomenesc pe Saşii din Baia. Aşà unu din 1454 dela Petru al III-lea care dispuneà ca „să nu aibe Saşii din Baia nici o treabă cu satele mânăstirei Moldoviţa,", Oreste Popescul, *Câteva doc. mold.*, p. 9. O inscripţie mormântală latină, găsită lângă ruinele vechei biserici catolice din Baia, pomeneşte pe „Catherina anno 1485)" (cifră scrisă în rune scandinave). Aceasta şi 11 inscripţii până la 1652 din colecţia lui N. Beldiceanu' pe care le-am văzut şi cercetat. Nume de Saşi românizaţi, mai sus, p. 145.

135 Schuler, *Rechtsgeschichte Siebenbürgens*, I, p. 433: „In diesen Vereinen bestent persönlich die Gemeinde welche ihre Innerangelegenheiten durch ein Dorfamt verwalten lässt, dessen Mitglieder gewöhnlich Hann, Geschworne und *Borger*, entweder von der Gesammtheit der possessionirten Landbauern oder einem Gemeindeausschusse gewählt zu werden pflegten".

însă şoltuzul, prin o împrumutare specială Moldovei, de la Poloni (Szoltys)[136].

Căderile sfatului erau de mai multe feluri şi se întindeau atât la oraşe cât şi la ocolul de ţară ce se ţineà de el. Schimbările de proprietate ale nenobililor se făceau cu încuviinţarea lui şi se treceau în un registru (catastif); îngrijià apoi de curăţenia oraşelor, preschimbà banii ce intrau din afacerile negustoreşti în casa oraşului în bani buni pentru plata haraciului; redactà certificate pentru înrudirea acelor ce aveau trebi de moştenire în ţări străine şi acele de bună purtare; privighià negustoriile, preţurile, bunătatea mărfurilor şi dreptatea măsurilor; confiscà şi ardeà mărfurile rele; mai vedeà şi de mănţinerea rânduelei în iarmaroace; interveni̇à pentru negustorii pământeni către autorităţile din ţările străine pentru a li se face dreptate; îndeplinià comisiile rogatorii pentru ascultarea de marturi în afaceri de aiure. Soltuzii şi pârgarii îndeplinian şi însărcinări judecătoreşti, mai ales judecau abateri pedepsite cu amenzi. De obiceiu afacerile se judecau în oraşul de reşedinţă al pârâtului. Se înţelege că, după obiceiul de atunci, această jurisdicţie a şoltuzilor şi pârgarilor erà uneori înlăturată prin concesie şi dată unor mânăstiri sau episcopi, cum şi une ori prin un privilegiu special erà înlocuită prin jurisdicţia domnească atârnătoare de unele oraşe[137].

2. BISERICA

In Muntenia. — In domn se rezumă pentru aceste timpuri absolute organizarea politică; ori boieri, clasa a tot puternică a viitorului, se caracterizează acea socială; în biserică se cuprinde cultura acestor vremuri religioase. Ne rămâne deci pentru a îndeplini schiţarea stărei societăţei din acel timp, să arătăm forma în care se aflà biserica.

Am cercetat mai sus modul cum biserica bulgărească s'a introdus între Români, şi am lămurit vechea atârnare a bisericilor române de scaunul din Ohrida[138]. Această ascultare a bisericilor din ţările române de fostul scaun patriarhal din

[136] In Polonia aşezământul şoltuzului fusese împrumutat dela dreptul german din Magdeburg, şi se întâlneşte încă de prin veacul al XII-lea. Vezi mai multe documente pomenind şoltuzul în Polonia în Sommersberg, *Silesiacorum rerum scriptores*, vol. I şi în *Codex diplomaticus Poloniae*, vol. III. Notiţă comunicată de I. Bogdan.

[137] Leucşani şi Dragomireşti atârnau de oraşul Roman; Zăneşti, Stolniceni, de Piatra Neamţ; Bureşti de Bacău: 16 sate de Vaslui. Vezi citaţiile în Nistor *Handel und Wandel in der Moldau*, 1912, p. 99-100.

[138] Vol. II, p. 119 şi urm.

Ohrida nu puteà conveni bisericei din Constantinopole, de îndată ce văzù că în țările române se organizează nişte State, în care poporația se înmulțeşte şi se îmbogățeşte, încât făgăduià un venit însemnător chiriarhiei ce le-ar stăpâni. Patriarhia constantinopolitană caută deci de timpuriu a pune mâna pe ele. Astfel Alexandru Barasab, încă din anul 1359, este câştigat de patriarhul de Constantinopole, a se lepădà de vechea sa mumă spirituală, patriarhia din Ohrida, şi a se supune acelei din Bizanț, care îl primeşte sub a ei ocrotire, impunându'i bine înțeles condiția ca să nu mai ceară Muntenia mitropolit de aiurea decât de la Constantinopole. Patriarhul rânduește în Muntenia de Mitropolit pe Grecul *Iachint Cristopulo*, fost mitropolit al Viținului din Albania[139], înființându-se astfel mitropolia Ungro-Vlahiei în Muntenia.

In anul 1391 găsim o scrisoare adresată de Patriarhul din Constantinopole Antoniu către Balk şi Drag, Voevozi din Maramureş, privitoare la mănăstirea arhanghelului Mihail din acea regiune, mănăstire ce se pusese sub protecția patriarhului[140]. Incă mai înnainte pe la 1370 patriarhul pretextând înmulțirea peste măsură a poporului din Muntenia, pentru a căruia îngrijire sufletească nu ar mai ajunge un singur păstor, înființează o a doua mitropolie în Severin, care ambele aceste nu erau subordonate una alteia, ci cu acelaşi rang şi supuse amândouă direct patriarhului. Această organizare neobişnuită s'a impus probabil bisericei muntene, pentru ca prin rivalitatea ambelor scaune arhipăstoreşti, să împiedece desbinarea bisericei muntene, de patriarhat[141]. Titlul mitropolitului din Valahia Mare, al cărui reşedință erà în Argeş, apoi în Târgoviștea, în care oraşe se strămutase pe rând şi capitala politică, coborându-se, cum am văzut, dela munte la câmpie, erà : „Mitropolit al Ungro-

---

[139] *Acta patriarchatus Constantinopolitani*, ed. Fr. Miklosisch et Ios. Müller, Vindobonnae, 1860, I, p. 387 : „καὶ τὸ συμφέρον τοῦ αὐτόθι χριστωνύμου λαοῦ μετετέθη ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Βιτζίνης. οὗτος δὴ ὁ κῦρ Ὑάκινθος διὰ τῆς νενομισμένης ἐγγράφου συνοδικῆς πράξεως εἰς πᾶσαν... καὶ ἔστι τὸ ἀπ. τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς γνήσιος ἀρχιερεὺς πάσηςε Οὐγγροβλαχίας, ἔχων ἄδειαν etc." N. Iorga, în *Istoria bisericei române*, I, p. 18, stabileşte Viținul prin Dobrogea lângă Dunăre.

[140] *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, de. Miklosisch et Müller, II, p. 156, anno 1391 : „ἐπεὶ οἱ εὐγενέστατοι αὐτάδελφοι... ὅ τε βοϊβόδας ὁ Μπάλιτζας καὶ ὁ Νδράγος, ἔχουσι μοναστήριον ἀπό γονικότητος περὶ τὸν τόπον το Μαραμόρεσο εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ταξιάρχου τῶν ἄνω δυνάμεων Μιχαήλ».

[141] *Acta patriarchatus*, I, p. 533. Că instituirea acestui al doilea Mirtopolit erà făcută în scopul de a menținea pe celălalt în ascultare, se vede din o scrisoare a lui Daniil numit mitropolit de Severin, din 1370. în care el promite a nu jigni întru nimic pe fratele său întru Hristos, Mitropolitul Ungro-Vlahiei (*Ibidem* p. 532).

Vlahiei", iar acel al Olteniei, erà: „Mitropolit al părţilor Ungro-Vlahiei din spre Severin", cu reşedinţa în acest oraş[142].

Cu toată această recunoaştere a supremaţiei bisericei din Constantinopole, se vede că Muntenia nu se desfăcuse încă cu totul de vechiul său scaun patriarhal din Ohrida, de oare ce patriarhul de Constantinopole, răspunzând unei cereri a lui Mircea de a binecuvântà o căsătorie nou contractată de el, spune domnului Munteniei, că ar fi foarte greu de încuviinţat o legătură cu o femeie într'un grad de înrudire ca acela în care Mircea se aflà cu aceea pe care vroia să o iee; „dar întru cât arhiepiscopul *vostru* de la Ohrida a recunoscut căsătoria ta, eu nici o aprob nici o resping, ci te sfătuesc numai să fii milostiv către biserică, spre iertarea păcatelor tale" [143].

De pe timpul lui Mircea însă legăturile cu patriarhia de Constantinopole se întăresc necontenit, şi ea devine în curând singurul cap de care ascultà biserica Munteniei. Nu numai atâta, dar Mircea sileşte chiar şi pe biserica moldovenească care purtà tocmai pe atunci o grea luptă cu patriarhia de Constantinopole, spre a răspinge uzurpătoarele ei tendinţi, a se plecà acestei supremaţii şi scoate din Moldova pe Iuga al II-lea care nu vroia cu nici un chip să recunoască autoritatea patriarhală, şi'l înlocuieşte cu Alexandru cel Bun, al căruia primă măsură, după întronarea lui. fu plecarea bisericei moldovene sub acea autoritate.

Politica cea atât de supusă către biserica constantinopolitană a domnului Munteniei îşi găseşte, cum am văzut, explicarea în purtarea prietinoasă a împăratului bizantin de atunci, Manoil Paleologul (1391—1425), faţă cu uneltirile fiului lui Mircea, Vlad, care fugise din Ungaria la Constantinopole. In scrisoarea amintită mai sus, prin care patriarhul răspunde la cererea lui Mircea, de a i se bine-cuvântà căsătoria, el adauge la sfârşit cuvintele: „Aflaţi deci că puternicul, sfântul meu stăpân şi împărat şi puternica şi sfânta mea împărăteasă s'au

---

[142] Mitropolitul Ungro-Vlahiei subsamnă totdeauna în actele patriarhatului «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ὀύγγροβλαχίας». (*Acta patriarchatus*, II, p. 8, 27, 39 etc.). Un act din 1401 îi dă titlul de «ἔξαρχος πάσης Ουγγροβλαχίας καὶ Πλαγηνῶν» (şi al plaiurilor), *Acta*. II, p. 494: acel al Severinului este numit μητροπολίτης τοῦ μέρους Οὐγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῖνον. (*Ibidem*, II, p. 519).

[143] *Acta patriarchatus*, II, p. 230-31: «ὅπερ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑμῶν ὁ Ἀχριδῶν συνεκατέβη καὶ συνεχώρησεν καὶ εὐλογησεν αὐτόθι . . . ἡμεῖς οὔτε ἀνακρίνομεν, οὔτε καταλύομεν, ἓν μόνον λέγομεν» etc. D-l Dobrescu, *Intemeierea Mitropoliilor*, 1906, p. 8, crede că Μήρξος de care vorbeşte patriarhul în această scrisoare nu erà Mircea al Munteniei, ci un principe albanez: Mircea Zarkovici (1391-1414). D-l Dobrescu nu admite o atârnare aşà de târzie a bisericei române de Ohrida.

nevoit mult pentru slujba voastră, după cum veți află mai pe larg din gura lui chir Atanasie"[144].

In Moldova. — Să vedem însă care au fost împrejurările bisericei moldovene, în care Mircea trebui să se amestece, spre a supune și pe aceasta sub puterea patriarhiei. Am văzut că biserica moldovenească, stăteà și ea sub scaunul de Ohrida, în vremile cele dintâi ale existenței ei. Pe timpul lui Lațcu întâlnim biserica moldovenească supusă autorității mitropolitului din Haliciu, mai întâi din pricina apropierei acestui episcopat de hotarele țărei, apoi din aceea că Românii din Maramureș de unde venise descălecarea, erau de mai înnainte în legături cu episcopii din Haliciu. Moldova scapă în curând de această autoritate, prefăcându-se pe timpul lui Lațcu a trece sub autoritatea papală, reprezentată prin un episcop catolic din Siretiu[145]. Moldova părăsește însă în curând supunerea către papă, revenind iarăși la vechea ei autoritate spirituală, patriarhia din Ohrida, ceea ce se face prin Iuga Coriatovici la 1374 care, din o reacție a ortodoxismului contra învățăturilor papistășești, înființază, și pentru întâia oară, mitropolia în Moldova prin hirotonisirea din partea Ohridei a unui mitropolit al cărui nume nu se știe[146].

Scaunul constantinopolitan însă, totdeauna la pândă, ca și papii din Roma, spre a pescui noi supuși ai autorității lor, nu mult timp după constituirea Moldovei în Stat, își întinde mrejele sale și în aceste părți, spre a lăți jurisdicția sa și între Moldoveni. Anume murind pe la anul 1387 episcopul cel pus de Iuga Coriatovici cu binecuvântarea Ohridei, domnul de pe atunci al Moldovei, Petru Mușat, rânduește mai mult din propria'i autoritate mitropolit în Moldova pe Iosif, rudenia lui, al cărui sfințire o cere mai grabnic și iarăși de la scaunul Galiției. Patriarhul de Constantinopole furios pentru această re-

---

[144] *Ibidem*, II, p. 231: «πληροφορήθητε δὲ, ὅτι καὶ ὁ κράτιστος καὶ ἅγιός μου αὐτοκράτορ καὶ βασιλεύς καὶ ἡ κρατίστη καὶ ἁγία μου δέσποινα πολλὰ ἠγωνίσαντο ὑπὲρ τῆς δουλείας σας, καθὼς μέλλετε μαθεῖν ακριβῶς παρὰ τοῦ κῦρ 'Αθανασίου»

[145] Mai sus p. 112. Asupra legăturilor dintre Maramureșeni și Haliciu vezi N. Dobrescu, *Intemeierea Mitropoliilor*. 1906, p. 73.

[146] Mai sus, p. 116. Totuși această ascultare intermediară de câțiva ani de mitropolia Haliciului, ajunge spre a face ca Moldova să fie numită în unele acte patriarhale *Rusovlahia*. *Acta patriarchalus*. II. p. 243 reproduce mai multe documente în care Moldova este numită 'Ρωσοβλαχία, între altele o scrisoare adresată lui Ștefan Mușat (la 1395). Se întâlnesc uneori de aceste abateri de la sfințirea regulată a mitropoliților de către scaunele de care atârnau. Așa Eustratie Logofătul în o notă la Ureche (*Letopisețele*. I. p. 113) spune că într'un rând mitropolitul Moldovei fu hirotonisit de către acel al Serbiei de la Ipek. Ureche spune că ar fi Teoctist. N. Dobrescu. *l. c.*, p. 78 și urm., combate aceasta cu drept cuvânt. D-sa combate însă și arătarea că mitropolitul Moldovei să fi fost sfințit de patriarhul Ohridei. (Pag. 81 și urm.).

petare a nerecunoaşterei autorităţei pe care el o pretindeà asupra întregului Răsărit, nu încuviinţează aşezarea lui Iosif, şi orândueşte mitropolit în Moldova pe episcopul Ieremia care însă este alungat cu ruşine de către Moldoveni. Patriarhul atunci aruncă anatema asupra întregei Moldove, ceea ce turbură în un chip foarte greu conştiinţa religioasă a locuitorilor. Prin Maiu 1395, pe când domnià Ştefan Muşat, o deputaţie moldovenească cu protopopul Petru în frunte apare în Constantinopole. Patriarhul sileşte pe Petru, prin ameninţarea aruncărei blăstemului asupra capului său, să primiască a conduce trebile mitropoliei moldovene până la împăcarea dihoniei. Petru însă reuşeşte tot atât de puţin ca şi al doilea delegat al papei, mitropolitul din Mitilene, şi al treilea (1397) acel din Betleem. Moldovenii nu voiau să renunţe la clerul lor băştinaş şi nu vroiau să primească, precum făcuse Valahia, mitropoliţi greci [147]. Totuşi Moldova suferià greu sub anatema rostită de patriarh asupra întregului ei cler. Mircea cel Bătrân văzând încăpăţânarea lui Iuga al II-lea, de a nu se supune patriarhului, îl atacă, îl răpune şi'l iea prins, punând în locu'i pe fratele său, Alexandru cel Bun, care consimte în 1401 a se împăcà cu patriarhia, cu condiţie totuşi ca patriarhul să recunoască de canonică alegerea lui Iosif care însă se supune autorităţei sale, lucru ce mai la urmă erà ţinta patriarhului [148].

Supunerea bisericilor române sub patriarhia Constantinopolei nu ţinù însă mult timp. Grecii ameninţaţi pe fie ce zi mai greu de Turci, căutaseră să determine pe papi a provocà în lumea apusană o cruciată în contra necredincioşilor păgâni. Papii puneau, drept condiţie a ajutorului lor, închinarea bisericei orientale sub a lor autoritate. Innaintea mărimei pericolului, temerile conştiinţei amuţiră, şi patriarhii din Răsărit se hotărâră mai curând să plece capul sub jugul rivalului de la Roma, de cât sub a tot nimicitoarea sabie turcească. Pentru ca însă ajutorul ce le va veni din Apus să fie cât se poate de însemnat, şi patriarhii ortodoxi se hotărâră să aducă papei ca dar, nu numai biserica din Constantinopole, ci întregul Răsărit. Ei începură deci a lucrà în toate părţile pentru a câştigà cât se puteau mai mulţi părtaşi la ideea *unirei* (aşà se înfrumuseţà uricioasa închinare) cu biserica catolică, unire ce erà să se închee în sinodul de la Florenţa, deschis în anul 1437. Tratările pentru acest mare act începuseră bine înţeles cu mult înnainte, şi încă din 1435 aflăm o ambasadă constantinopolitană la papa

[147] După Iachint Cristopulo 1380 urmează Hariton (*Acta patriarchatus* II, p. 19), apoi *Antim Cristopulo*, fratele lui Iachint Greci ca şi dânsul, dela 1381 înnainte, în orice caz până la 1389 (*Ibidem*, II, p. 48 şi 129).

[148] *Ibidem*, II, p. 528-530. Un document dela Iosif din 1407 din *Arh. ist.*, I, 1, p. 140. Asupra întregului conflict vezi N. Dobrescu, *l. c.*, p. 88-108.

Eugeniu al IV-lea. In anul 1435 papa intră în corespondență cu mitropolitul Moldovei care pe atunci eră Grigore Țamblac[149]. Pe acest Țamblac papa caută cu atât mai mult să'l ademeniască, cu cât îl cunoscuse personal într'o altă misiune a lui în Italia, la sinodul de Constanța în 1418, ca mitropolit al Litvaniei, trimis acolo de ducele Vitold, partizanul unirei cu Catolicii[150].

Se vede că Mitropolia Moldovei sub povățuirea lui Grigore Țamblac, nu răspunse așteptărilor exprimate prin scrisorile papei. Văzând patriarhul și cu împăratul această răceală a Moldovenilor pentru cauza unirei, fac iarăși un act de autoritate față cu ei. Se rânduește anume un călugăr de neam grec, *Damian*, care să reprezinte Moldova la sinodul din Florența, unde îl și găsim subsemnat ca mitropolit al Moldovlahiei[151]. Tot pe atunci însă ne spune Miron Costin — punând însă greșit sinodul florentin pe timpul lui Alexandru cel Bun — „trimis'a și Alexandru Vodă cu voia țărei soli cu Grigorie Țamblac. N'au aflat solii lui Alexandru Vodă nici pe patriarhul, nici pe împăratul în Țarigrad, ci iar se întorceau neisprăvind nimica; nu le-au părut a fi cu cale, ci s'au dus la Ohrida, unde găsând pe episcopul și dându'și solia la dânsul, căci erau trimiși pentru învățătura legei, luat'au de acolo și preoți și cărți sârbești de toată orânduiala bisericei"[152]. Se vede că Țamblac care eră protivnic unirei, dar trebuiă să păstreze oare care cruțări, întârziase înnadins ajungerea lui la Constantinopole, pentru ca să nu mai apuce acolo pe patriarhul și pe împăratul, și apoi folosindu-se de această împrejurare, se dusese la Ohrida care și ea refuzase unirea, și reînnoiesc legăturile vechi cu acea biserică. Această împrejurare unită cu știrea dată tot de Ureche că Iuga Coriatovici ar fi trimis la Ohrida spre a luă blagoslovenie și a sfinți pe mitropolitul Moldovei[153], precum și cu atârnarea netăgăduită a mitropoliei muntene de acel scaun bulgar ne face a primi că și Moldova trebuiă să se fi ținut în acele vremi tot de el[154].

---

[149] Vezi Le Quien, *Oriens christianus*, I, p. 1252 și Șincai, I, p. 393, care reproduce după Aloisius Guerra scrisoarea papei. Amănunțimi asupra acestei chestii în articolul lui Melchisedek, în *Revista* lui Tocilescu, III, p. 37.

[150] Melchisedek, *l. c.*, p. 15.

[151] Allatius, *De perpetua concesione*, p. 1387, apud Melchisedek, *Revista* lui Tocilescu, III, p. 39: «ὁ ταπινὸς μητροπολίτης Μολδοβλάχίας Δαμιάνος»,

[152] *Letopisețele*, I. p. 106. Comp. Melchisedek, *l. c.*, p. 34

[153] Mai sus, nota 146.

[154] Corespondența lui Ștefan cel Mare cu arhiepiscopul Doroteiu publicată în *Mag. ist.*, I, p. 275, și în originalul slav de Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 126-130, este un falsificat mai nou. Vezi I. Bogdan, *Documente falșe atribuite lui Ștefan cel Mare*, 1913, unde întrebarea este tratată cu toate amănunțimile.

Din cercetările de mai sus urmează deci că bisericile române, după mai multe şovăiri între deosebitele chiriarhii care îşi disputau asupra lor autoritatea spirituală, se întoarseră iară la vechea lor matcă, patriarhia din Ohrida, sub care Românii fuseseră supuşi încă din timpul întâiului Imperiu Bulgăresc. De şi această patriarhie se grecizase aproape cu totul, de la căderea ei sub Bizantini, bisericile muntene şi moldovene rămân totuşi statornice în forma slavă a cultului lor, şi de aceea am văzut că Ţamblac aduce de la patriarhia din Ohrida cărţi sârbeşti, şi nu greceşti, de religie.

Românii ieşiseră de sub supremaţia politică bulgară încă dela căderea Bulgariei dunărene sub împăratul bizantin Zimisces. Pe timpul Imperiului celui al doilea de peste Dunăre, acel Româno-Bulgar, ei nu mai intrară sub stăpânirea lui, cu toată strălucirea dinastiei Asăneştilor, de oare ce încăpuseră, în răstimpul cât Bulgarii, stătuseră sub Bizantini (1018—1185), sub alte stăpâniri politice, şi anume sub Unguri, Pacinaţi şi Cumani. Cu toată propaganda Catolicilor, cu toate prigonirile cărora Românii fură supuşi din pricina credinţei lor ortodoxe, ei nu părăsiră religia lor; ba am văzut cum, pentru a o mântui de loviturile Ungurilor catolici, un însemnat număr de Români, din clasa mai înnaltă a societăţei trece munţii şi caută o adăpostire în dărăptul lor, în Muntenia şi Moldova.

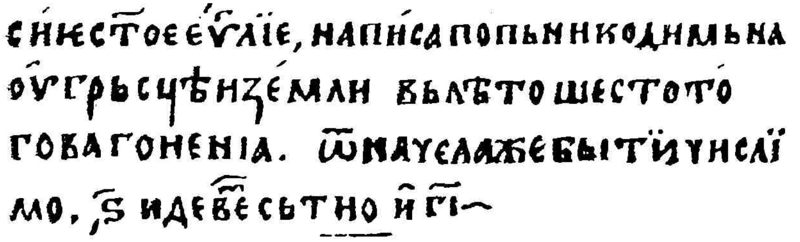
Apăsările însă aveau efectul lor neapărat, de a întări forma de gândire prigonită, prin o firească reacţie. De aceea cu cât se siliau mai mult papii şi Ungurii, instrumentele lor, a a scoate din mintea Românilor credinţa ortodoxă, cu atâta ea se înrădăcină mai puternic, şi fiind că Românii aveau în biserica lor forma slavă a ortodoxismului, această formă se implântă tot mai adânc în inima lor. In Transilvania şi în părţile de peste munţi însă împrotivirea contra siluirei catolice era mai greu de sprijinit, întru cât tocmai în ţara de baştină a neamului românesc nu există o organizare bisericească. Românii de acolo erau lipsiţi la început de un cap bisericesc şi trăiau cu o ierarhie numai presbiteriană. Inceputurile unei concentrări a autorităţii bisericeşti se face abia pe la 1456 sub un episcop grec, Ioan de Capha, care însă pare a fi fost mai mult un episcop preumblător decât unul statornic. Despre acest episcop se ştie că el opuse cu mare energie propagandei catolice care pe atunci lucrà cu tot dinadinsul în Transilvania şi izbutià chiar în Moldova, a ademeni pe Petru Aron către credinţa catolică. Legatul papei Ioan Capistranus prinde, cu ajutorul lui Ioan Corvin de Huniade, pe episcopul ortodox şi'l sileşte să se lepede de legea lui şi să se boteze după ritul catolic. Silinţele papilor nu izbutiră însă nici acuma a face pe poporul român să'şi lepede credinţa străbună, nici în Transilvania, nici în Moldova, unde Ştefan cel Mare răsturnând pe Aron pune un capăt şi tendinţelor de trecere la

Catolicismu [155]. După alți câțiva vlădici, amintiți, însă cu nesiguranță, găsim tocmai în 1579 pe vlădica Ghenadie care își iea sfințirea în Țara Românească, dela Mitropolitul Serafim al acestei țări [156]. Această împrejurare este și dovada cea mai puternică a înființărei unei mitropolii ortodoxe a Ardealului după întocmirea celei din Muntenia (1359 Iakint Cristopulo), de oare ce,

NICODIM

Aquarelă monastică din 1540

Facsimil după scrisoarea lui Nicodim

dacă mitropolia ortodoxă a Ardealului ar fi fost mai veche, ar fi firesc lucru a vedeà pe mitropolitul Munteniei luând bine

---

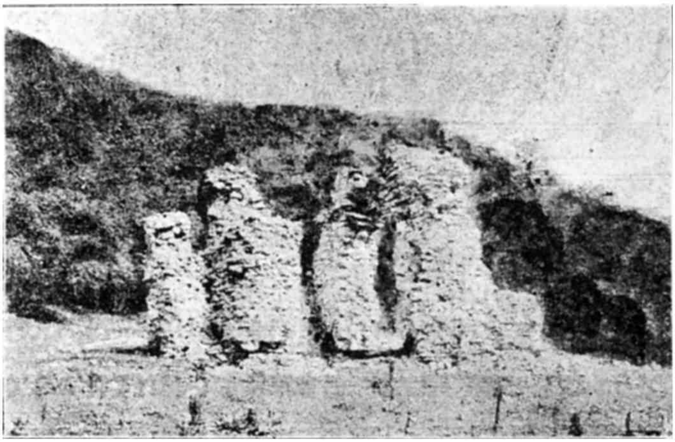
[155] Documentele ce pomenesc pe Ioan de Capha ca mitropolit ortodox al Ardealului au fost descoperite de mine în biblioteca Muzeului din Pesta. Ele au fost publicate în *Revista pentru istorie, etc.* a lui Grigore Tocilescu, vol. VIII, p. 386, Ioan de Capha este pomenit și de N. Iorga în *An. Acad. rom.*, II, Tom. XXVII, 1904, p. 2 și în *Ist. Bisericei române*, I, p. 23.

[156] M. Ionescu, *Istoria mitropoliei Ungro-Vlahiei*, 1906, p. 102. N. Iorga, *Ist. literaturei. religioase*, p. 89.

cuvântarea şi sfinţirea lui de la acel al Ardealului, pe când lucrurile stau tocmai dinpotrivă. Ghenadie aveà reşedinţa lui în Prislop în Ţara Haţegului în frumoasa mănăstire zidită de Zamfira fata lui Moise Voevod din Muntenia. Ghenadie se întitulează „mitropolit a tot ţinutul Ardealului şi al Orăzei". In 1585 urmează lui Ghenadie Ioan din Prislop şi de acolo înainte se ţine neîntrerupt şirul mitropoliţilor ardeleni [157].

După întemeierea principatelor, Creştinismul slavon, în loc de a slăbi, prinse necontenit tot noue puteri; căci cu cât Turcii se întindeau la sudul Dunărei, cu atâta călugării şi preoţii bulgari căutau adăpostire în ţările de la nordul fluviului, şi mai ales în acele române ce le stăteau în cale.

Cele d'intăi mănăstiri. — De aceea vedem că mănăstirile cele mai vechi ale ţărilor române au fost întemeiate de călugări

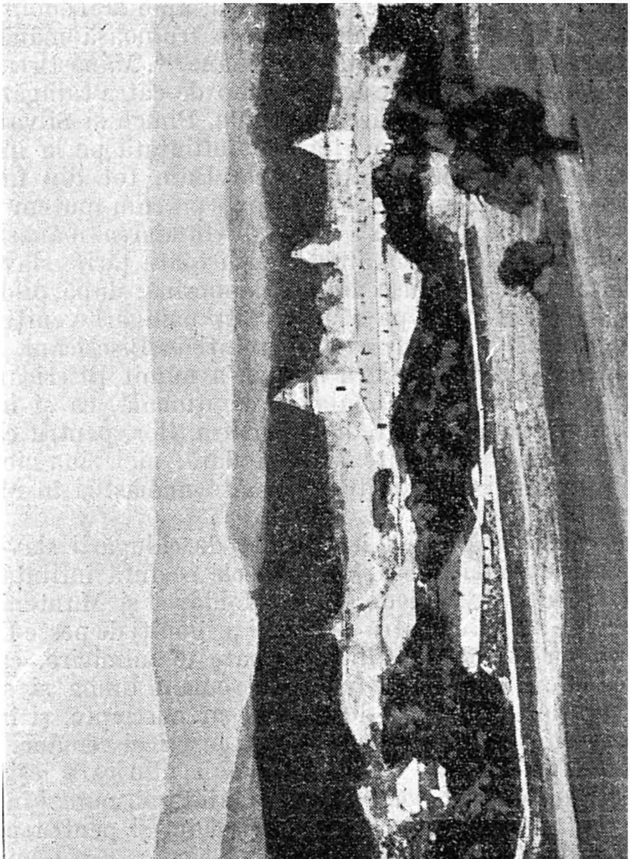

Ruinile de la Mânăstirea Vodiţa

de peste Dunăre, care alungaţi din localurile lor, căutau prin munţii Munteniei şi ai Moldovei alte sălăşluinţi. Cel dintâi a fost Nicodim, călugăr macedonean. Acesta erà originar din Sf. Munte,

[157] Asupra înfiinţărei mitropoliei ortodoxe în Ardeal a urmat o ceartă foarte vie între d. N. Iorga, *Sate şi preuţi în Ardeal*, şi def. canonic Augustin Bunea *Vechile Episcopii ale Ardealului*, care susţine după istoricul ungur Pesti Frigyes, *Szöreny bansag*, că mitropolia ortodoxă românească în Ardeal fu întemeiată tocmai în 1599 sub Mihai Viteazul. Şi istoricii mai vechi Klain, Petru Maior şi alţii sprijin o origină mai veche. D. T. V. Păcăţianu a reluat chestia sprijinului vechei teorii *Istoriografi vechi şi istoriografi noi*, 1904. După cele spuse în text, lucrul se limpezeşte. Asupra mănăstirei zidite de Zamfira, fiica lui Moise Voevod, vezi *Două Zamfire* de I. Puşcariu, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXIX, 1907.

om foarte învățat și înzestrat cu cugetare filosofică, cum se vede lucrul din corespondența lui cu Eftimie patriarhul Târnovei, în care Nicodim întreabă cu smerenie pe Eftimie, că ce mai are nevoie Creatorul de îngeri și de sfinți, când el umple prin sine

Mănăstirea Neamțu

și cerul și pământul; care este sensul răului în lume, și alte tâlcuiri filosofice de același fel ale credințelor religioase. Nicodim cunoșteà limba slavonă fiind de obârșie sârb, și limba grecească, erà înzestrat cu darul vorbirei și scrieà foarte frumos, cum dovedește Evanghelia cea copiată de dânsul. El refuză scaunul

patriarhiei sârbeşti oferit lui de Lazăr despotul Serbiei, acel ce moare în bătălia de la Kossova, şi trecu Dunărea pentru a pune propovăduirea lui la adăpostul Turcilor care înaintau asupra ţărei sale, căutând prin munţii Olteniei un loc potrivit pentru înfiinţarea unei mănăstiri. Cea dintâi a lui plăsmuire a fost la Vodiţa pe teritoriul comunei Vârciorova, apoi la Topolniţa şi în sfârşit la Tismana unde a întemeiat o frumoasă mânăstire şi tot odată cea mai mare din ţările române [158]. Mănăstirea Neamţului se întemeiază cam pe acelaşi timp de către călugări veniţi de asemenea de peste Dunăre: Sofronie, Pimen şi Silvan. „Mânăstirea Bistriţa din Moldova, a fost înfiinţată pe la începutul veacului al XV-lea de Alexandru cel Bun, tot din îndemnul călugărilor imigraţi de peste Dunăre, precum putem deduce din pomelnicul slavon ce s'a făcut la fundarea mânăstirei, şi care a fost purtat de acei călugări prin toate ţările slave de la sud şi de la nord, pentru a aduna eleimosină, după pilda călugărilor din Orient. Tot pe atunci alţi călugări veniţi tot de acolo, au fundat o sihăstrie prin munţi la Bisericani, apoi în urmă o mănăstire care pentru aceea s'a numit Bisericani, căci în ea a fost introdusă orânduiala excepţională, ca şi în unele mânăstiri din Orient, numite ale neadormiţilor, pentru că acolo serviciul bisericesc nu conteniă nici odată, nici ziua nici noaptea" [159]. Tot atunci se înfiinţează şi alte mănăstiri în Moldova şi Muntenia.

Atât aceste mănăstiri întemeiate de călugării slavoni veniţi din părţile de mează-zi, cât şi acele ce fură înfiinţate mai târziu de către evlavioşii domni ai Moldovei şi Munteniei, deveniră locul de scăpare pentru călugării prigoniţi de peste Dunăre. Ei aduceau cu ei cărţile sfinte, scăpate de nimicire, ca nişte odoare scumpe; învăţau pe ucenicii români limba şi scrierea slavă; îi puneau la prescris deosebitele manuscripte, şi întăriau astfel necontenit forma slavo-bulgară a bisericei române. Aceste mănăstiri erau adevărate şcoli de slavonie, din care ieşiau toţi acei cunoscători de carte ce erau de trebuinţă nu numai în slujba bisericei, dar şi în aceea a Statului, precum şi pentru punerea pe hârtie a daraverilor private.

Cultura întru cât există în ţările române eră slavonă, şi numai prin excepţie se va fi întâlnit unde şi unde câte o formă românească. Trebue să ne închipuim acel timp precum eră în adevăr, adecă îmbrăcat în haina greoae a slavonismului, prin

[158] Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 138-144. Reposatul Ştefulescu a scris o monografie a Tismanei, *Mănăstirea Tismana*, 1909, unde se pot ceti toate amăruntimile şi izvoarele din care sunt luate. Vezi şi N. Iorga, *Ist. bisericii române*, I, p. 40. Vezi mai sus reproducerea Tismanii, p. 73.

[159] Melchisedek, în *Revista* lui Tocilescu, III, p. 49. (Comp. p. 41). Mai sus, Cap. *Alexandru cel Bun*, reproducerea măn. Bistriţa.

care numai cu mare greutate străbătià gândirea națională. Nu rămâne îndoială că precum în timpurile noastre, de modă a franțuzismului, toată societatea mai înnaltă vorbește limba franceză, și precum în epoca fanariotă sub predomnirea grecismului, oamenii mai aleși vorbiau grecește, tot așà în timpul stăpânirei limbei slavone, în sferele superioare ale societăței se vorbià slavonește. De aceea nu trebue să ne mirăm de loc dacă Grigorie Țamblac, când vine pentru prima oară în Moldova, ca trimis al patriarhului Matei, și ține niște cuvântări în biserica catedrală din Suceava, se îndreaptă către auditorul seu ca spre unul ce l'ar înțelege, de și el, ținea învederat cuvântările sale în limba slavonă. Auditoriul său fiind compus mai ales din boierii mari ai Moldovei care îndeobște știeau slavonește, erà firesc lucru ca discursurile sale să fie înțelese și aprețuite[160].

In poporul de jos bine înțeles, limba slavonă pătrundeà prea puțin, și toate nevoile și gândirile sale și le rostià în graiul strămoșesc. Astfel întâlnim încă din această epocă, în privirea culturei, acel dualism ce nu ne va părăsi în nici una din perioadele istoriei noastre: clasa superioară de obiceiu înstrăinată de gândirea poporului, rupând astfel unitatea lui morală: în perioada slavonismului cu limba slavonă; în cea a grecismului cu acea grecească; în timpurile mai noue cu acea franceză, tot deauna deci primind și hrănind cu puterile trunchiului său un altoi străin, iată în scurte cuvinte caracteristica întregei desvoltări culturale la Români. Pe când la alte popoare, cultura ajunge de la un timp a deveni bunul comun al intregului popor la noi, a rămas în tot deauna până acum atributul clasei domnitoare.

Limba slavă și formele culturale legate de ea apăsau ca un munte asupra minței poporului român. Străină de firea și cugetarea lui, ea împiedecà desvoltarea lor, și această înnăbușire a gândirei românești ținù timpul urieș de aproape opt veacuri (900—1650), în care răstimp toate ideile mai închegate fiind rostite în o limbă străină, și nu în acea firească, gândirea rămase pironită pe loc, învârtindu-se necontenit în același cerc strimt și îngust, fără a putea rodi din ea o propășire intelectuală.

Nu se poate asemănà predomnirea slavismului la Români cu acea a limbei latine în apusul Europei. Aici, de și idiomul cultural erà necunoscut poporului, el îi aduceà însă nespusul folos de a îmbogăți mintea clasei sale culte cu o sumă de idei și cugetări noue, productul unei vaste și adânci civilizații, acea a popoarelor antice. La Români slavonismul înnăbuși numai cât, fără a sămănà nimic; nici o idee nu se răsădi din el în mintea

---

[160] Nu putem primi părerea episcopului Melchisedek care, bazându-se pe faptul că *poporul* român nu înțelegeà slavona, admite că Țamblac, pentru a fi înțeles, a trebuit să vorbească românește. *Revista* lui Tocilescu, III, p. 6.

acelora asupra cărora predomnià, de oarece erà limba unui popor barbar.

De aceea, dacă poporul român erà să redeschidă odată ochii la lumină, trebuià să i se rădice întâi perdeaua cea groasă şi nestrăbătută ce'i întunecà vederile. Răsturnarea slavonismului vom vedeà că a fost datorită grecismului, care se înplântă în cugetarea românească mai ales în interesul său, dar lăsă totuşi să străbată la lumină şi un colţ al gândirei româneşti [161].

Fiind că acest vlăstar, la început şubred şi slab, erà singurul ce aveà dreptul a trăi pe pământul românesc, el învinse cu timpul în lupta pentru viaţă asupra tufărişului grecesc ce'l înconjurà, şi se desvoltă în timpurile noastre tot mai puternic, hrănindu'şi trunchiul din putrezirea acelor năbuşite de el.

Gândirea latină a poporului român nu se puteà desvoltà decât la atingerea cu o civilizaţie latină, şi aice este secretul înriurirei covârşitoare dobândită de cultura franceză asupra aceleia a poporului român cu toate că această cultură nu atinse decât o parte din acest popor şi se introduse în mintea lui pe o cale străină şi neaşteptată [162].

4. STAREA ECONOMICĂ

Să ne coborâm privirile către stratul de temelie al fiecărei societăţi, către viaţa materială a timpurilor pe care le cercetăm, spre a vedeà în ce condiţii puteà omul să trăiască pe atunci.

Exportul. — Poporaţia ţărilor române se îndeletnicià cu agricultura şi creşterea vitelor. Cea dintâi erà mai restrânsă, cu toate că nu trebue să ne închipuim că slujià numai cât la îndestularea lăuntrică. Se cultivau cereale şi mai ales grâu şi pentru export, pe uscat bine înţeles numai pentru regiunile apropiate: Braşovul, Săbiul, Bistriţa, Moldova pentru Ţara Românească şi vice versa, Bulgaria şi Rusia mărginaşă. Mult mai însemnat erà însă exportul pe calea maritimă prin cele două porturi: Chilia a cărei stăpânire şovăi între Muntenia şi Moldova şi Cetatea Albă port ce fu totdeauna al Moldovei. Cea dintâi pomenire a unui asemenea negoţ este făcută de Florentinul Balduin Pegoletti care spune în 1335, că „grâul din Cetatea Albă stă alături cu acel din Chilia şi costă tot un preţ, cu toate că acel din Chilia este mai bun şi se păstrează mai bine

[161] Această însemnată parte a desvoltărei culturei la Români va fi stabilită documental în volumuol al VII-lee al acestei scrieri. Cap. *Introducerea limbei române în biserică.*

[162] Pentru introducerea culturei franceze vezi vol. X, cap. *Cultura apusană.*

în timpul plutirei [164]. Mai multe documente din anul 1360 şi următori conţin raportarea unor neînţelegeri dintre Veneţieni şi Genovezi de la comerţul de grâne din Chilia, spunând unul din ele că ,,Genovezii care stau în portul Licostomos (Chilia) şi în alte părţi unde sunt scheli pentru grâu (carricatoria frumenti) pe Marea Neagră opresc pe Veneţiani a cumpără acel product''. Mai arată documentul cum ,,două corăbii veneţiane au fost nevoite a pleca în 1359 din Licostomos numai cu jumătate de încărcătură'' [165].

Această exportare a grâului către Statele maritime apusene ne arată deci că în vremile mai vechi ale existenţei ţărilor române trebuia să se cultive pământul în o măsură oarecare, şi de aici se explică cum de aceste ţări deveniră mai târziu, când aproape întreaga lor viaţă economică fu confiscată de Turci, grânarul (chelerul) împărăţiei lor [166]. Se găseşte însă une ori şi grâu importat în ţările române atunci când vr'o recoltă rea pricinuia lipsă [167].

Cu tot acest comerţ de grâu, ca export de căpetenie al ţărilor române rămâneau animalele: vite cornute, porci, oi, cai, precum şi piei atât de la aceste animale cât şi de la cele selbatece: vulpi, iepuri, lupi şi veveriţe; apoi productele albinelor: mierea şi ceara [168]. Caii cei buni moldoveneşti, trebuitori oştirei, jderii din ai căror blană se făceau vestmintele scumpe, aurul ce slujia la facerea podoabelor, argintul din care se bătea moneda erau oprite a se exporta. Exportul se făcea din Muntenia către Veneţia prin Bosnia; apoi către Ungaria şi părţile tătăreşti; din Moldova către aceste din urmă precum şi mai ales către Litvania, Polonia, Silezia, Brandenburgul şi în deobşte toată Germania.

---

[163] In un hrisov al lui Brâncovanu din 1698 Iunie 10, se spune că a oprit exportul de grâu către Braşov din pricină că ,,dacă nu se va face pânile estimp, va fi lispă şi flămânzie în pământul acesta, căci nu numai spre partea dv. o trag, ci mai mult şi despre Ţara Turcească şi despre Moldova caută să o tragă''. Iorga, *Studii şi documente*, X, p. 43.

[164] Pegoletti, *Practica della Mercatura*, VIII, p. 25: ,,Grando del Moncastro conservarsi meglio a navicarlo'' apud Nistor, *Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, 1911, p. 188, nota 2. Acelaşi *Handel und Wandel in der Moldau*, 1912, p. 51, crede fără cuvânt că cei mai vechi negustori din Moldova au fost Nemţi. Cel mai vechiu Neamţ amintit este din 1382.

[165] Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 49.

[166] Totuşi nu putem primi părerea d-lui I. Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen*, p. 6, că s'ar fi exportat din ţările române *riesige Mengen von Getreide*, cu toate cele de 100.000 chile de care se vorbeşte mai târziu pentru aprovizionările turceşti.

[167] Hurm., *Doc.*, XV, p. 75 (1470); p. 207 (1516); p. 301 (1528).

[168] Există şi un comerţ de sclavi, mai ales femei. Nistor, *Ausw. Beziehungen*, p. 192. Asupra pieilor vezi un doc. din 1513 în care se vorbeşte de pieile importate din Muntenia în Transilvania prin pasul Turnului Roş, Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 133: altul, p. 312.

Despre bogăţia ţărei Moldovei în deosebi, şi prin analogie şi a Munteniei a cărei condiţiuni economice erau identice, un şir întreg de mărturii vin să o arate în chip concordant. Aşà *Giovanni Maria Angiolello* secretarul sultanului Mohamed al II-lea laudă în 1176 „bogăţia Moldovei în vite, boi şi cai buni". *Matei de Muriano* medicul ce asistă la moartea lui Ştefan cel Mare spune în 1502. că „ţara este îmbelşugată în animale şi că numără până la 100.000 cai" *Reischersdörffer* în scrierea lui Chorographia Moldaviae 1540, însamnă rodirea cea mare „a pământului şi a viilor, marea bogăţie în vite şi peşti a Moldovei". *Paulo Giovio* în 1547 se minunează de „îmbelşugarea grânelor şi peştilor şi mai ales de frumoşii cai ai căror nări ar fi spintecate pentru a le spori răsuflarea". *Graziani* 1561 autorul vieţei lui Iacob Heraclide Despotul aminteşte „rodirea îmbelşugată a pământului Moldovei şi nepilduita ei bogăţie de animale pe care le exportă nu numai către ţările vecine ei, dar şi cătră Germania, Polonia şi îndepărtata Italie". *Blaize de Vigenère* 1577 spune că „Moldovenii trimit dobitoacele lor nu numai în Ungaria şi Rusia, ţările cele mai apropiate, dar şi în Polonia, Prusia, Silezia, Germania, Italia şi Turcia. Cea mai mare bogăţie a lor sunt caii, minunaţi de buni şi de mare răsuflare" [169].

In o descriere a luptelor lui Sigismund Batori cu Turcii din 1595 cetim: „Dar Valahia care produce bărbaţi şi femei asemănători prin firea şi portul lor cu acei din Transilvania, este mai mult şesă decât deluroasă, plină de păduri plăcute şi îmbelşugate în riuri, roditoare în grâne şi păşuni pentru toate felurile de animale" [170]. Mai multe documente adeveresc negoţul de boi vânduţi din ţările române către cele străine. Aşà unul din 1559 vorbeşte de un „Florentin şi un Veneţian care s'ar fi dus la domnul Moldovei (al signor di Bogdania) pentru a cumpără o mare câtime de boi şi a'i duce în Germania". Un altul din 1560 ne spune că „boii vânduţi în Ungaria erau plătiţi parte în galbeni ungureşti. parte în stofe: catifea ţesută cu aur şi altele" [171].

Importul. — Importul constà mai întâi în băcănii originare din sudul Europei: zahăr, [172], piper, vin grecesc numit cvas; apoi tămâie, scorţişoară, şofran; fier, aramă, plumb pentru acoperemântul bisericilor, arme şi instrumente de fier; frânghii, ceasornice, unelte de cancelarie pentru scris; pălării

[169] Vezi Nistor, *Auswärtige Beziehungen*, p. 8-11, unde sunt citate toate izvoarele afară de Blaise de Vigenère. *Description du royaume de Pologne*, Paris. 1573, p. 38 verso.

[170] Hurm., *Doc.*, XII, p. 80.

[171] 1559 *Ibidem*, VIII, p. 87; 1560 *Ibidem*. p. 88: „velutum mixtum auro, pilosum, sericum, carmassium, damascum, atlanticum. genus serici panique, scarlatum, granatum. condicii. staramati, pergami etc.".

chipiuri, uniforme, papuci, măsuri și alte multe obiecte fabricate. Apoi doctorii, boiele. Din Italia, prin Kaffa, se importă stofă aurită numită *Camhă*, stofă de mătasă numită *Tebencă*, catifea și postavuri mai fine care toate, fiind aduse din părțile Crimeei, se numiau mărfuri tătărești sau de peste mare, indicându-se astfel adevărata lor origine. Mai veniau apoi țesături scumpe ca vilarele (velours=catifea), din Ipern și Louvain din Belgia, apoi din Colonia. Se mai aduceau țesături din Polonia precum postavuri, pânză, litvană, pânză de Krosno, pânză albastră și un soiu de pânză de lână aspră numită *hars*. Aceste țesături, mai ales postavurile, se descărcau în Suceava, și multe din ele treceau numai prin Moldova pentru a merge în Ungaria. Vechile așezăminte vamale ale Moldovei prevăd taxele ce trebuiau plătite atât pentru mărfurile ce erau să fie desfăcute în țară cât și pentru acele ce treceau numai prin ea [173].

Cel mai însemnat comerț al țărilor române în ceea ce privește importul se făceà pe mare.

Inceputurile lui le-am arătat mai sus ca datorite Genovezilor [174] care rămaseră și după întemeierea Principatelor tot reprezentanții lui cei mai de samă. Pentru a urmări mai departe pe negustorii genovezi, găsim în 1381 în Chilia pe consulul genovez Pietro Embrone, iar în 1387 Genovezii încheie un tratat comercial cu Ivancu fiul lui Dobrotici domnul Dobriței (Dobrogiei) [175]. Genovezii stăpâniau din când în când și Chilia, de oare ce pe la 1444—1447 sub domnia lui Ștefan alăturea cu Roman și cu Petru [176], doi Genovezi Anghelo și Craveotto Justiniani, pretinzând că au fost despoiați de 4500 de galbeni, se jăluesc Senatului Republicei Genua spre a obține o carte de represalii și a reluà banii de la ori ce Moldovan pe mare sau pe uscat, în sfera de stăpânire a Republicei [177]. Chilia trece însă în răstimpuri în stăpânirea Moldovei în care o află tratatul de la Lublan din 1412 [178].

---

[172] Pentru zahăr vezi o scutire de vamă a unui transport trimis de Venețieni lui Mihai Viteazul, Hurm., *Doc.*, VIII, p. 207 : „sei panni de zuccaro".

[173] Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen*, passim. Cf. Privilegiile vamale ale lui Alexandru cel Bun, 1407, *Arh. ist.*, I, 1, p. 130; dela Mircea cel Bătrân 1418 în Bogdan. *Relațiile cu Brașovul*, p. 3-5; [cd. II. p. 3-6] dela Vlad Dracul 1439 *Arh. ist.*, I. 1, p. 84; Ștefan cel Mare 1460, *Ibidem*, II. p. 172: dela, Neagoe Basarab în *Colecția de doc. rom. aflate la Wiesbaden*, p. 11.

[174] Vol. II.

[175] Vezi mai sus, acest vol., p. 72. Asupra tratatului vezi *Le cambiale apo i Genovezi*. p. 109. Canali, *Storia di Genova*. 1858, I, p. 441. *Notices et extraits de la bibliotheque du roi*, 1838. X, p. 65. *Mémoires de l'Académie des inscriptions*, VII, 1824, p. 292.

[176] Mai sus, p. 137.

[177] N. Iorga, *Acte și Frg.*, III, p. 16: alte acte de represalii c. Moldovenilor. *Ibidem*, p. 20, 23.

[178] Mai sus, p. 127.

Pe lângă Genovezi care sunt cei dintâi negustori străini pomeniţi de documente, mai găsim şi Armeni care joacă un rol însemnat în comerţul de atunci al ţărilor române. Mai tot comerţul Lembergului şi al Poloniei erà pe mânile Armenilor din care socotelile şi dosarele de procese ale acelui oraş amintesc multe nume.

Armenii fuseseră împrăştiaţi din ţara lor, Armenia, în 1375, după cucerirea ei de sultanul egiptean Şaban, Ei căutară adăpost în Europa şi încă din 1379 îi găsim dobândind privilegii în Galiţia şi anume în oraşul Leopol (Lemberg) [179]. Din Polonia ei se coboară în Moldova, unde găsim în 1395 o biserică a lor, înfiinţată în Iaşi [180]. In 1418 pe timpul lui Alexandru cel Bun, 3000 de familii armeneşti, alungate din Armenia prin cumplita năvălire a Turcomanilor, vin în Moldova şi se aşază în porturile ei sudice precum în Cetatea Albă, unde în 1421 îi află cavalerul Guillebert de Lannoy care spune că în acel oraş a găsit „Genovezii, Valahi şi Armeni" [181]. Mai apoi găsim Armeni aşezaţi în Galaţi, Vaslui, Botoşani, Hotin şi Suceava [182]. In 1462 găsim pe o Armeancă ce călătoreşte la Suceava. In 1464 se tratează un proces foarte interesant pentru istoria Moldovei, între Gheorghe Pollo din Cetatea Albă împuternicitul lui Dorino Cattaneo vameşul genovez al lui Ştefan cel Mare, cu Armanul din Suceava *Kokcza* (Cocea) pentru o datorie de 416 galbeni de pe timpul când Armanul şi cu Genovezul erau tovarăşi la arenda vămilor Moldovei. Cocea mai este amintit şi în 1472. In anul 1465 găsim pe Agop Armanul din Suceava primind de la un Arman din Moklaşi (Polonia) 198 de galbeni pentru 6 iepuri de mosc, vânduţi cu câte 33 de galbeni bucata (!!) [183]. Simco Armanul din Siretiu împrumută de la un pârgar din Lemberg 240 de ughi. In 1477 doi Armeni din Lemberg recunosc o datorie de 128 de ughi

---

[179] F. Bischof, *Gesch. der Armenier* în *Lemberg* în *Archiv für oesterr. Geschichtsquellen*, XXXII, 1862.

[180] Iată traducerea inscripţiei armene ce se află pe o piatră deslipită de zid şi păstrată la biserica armană din Iaşi: „Cu mila lui Dumnezeu s'a zidit templul sfintei născătoare de Dumnezeu, cu osteneala părintelui Iacob Hagi Macarie şi Gr. 1395"' O Evanghelie veche păstrată la această biserică poartă însemnarea: „Dar pomeniţi pe cel din urmă dobânditor al acestei sfinte Evanghelii, pe Iacob Hagopica şi pe fratele lui Leul şi pe părinţii lor, care au căpătat această sfântă carte prin cheltuiala lor, şi au dat-o ca amintire la sfânta născătoare *în Iaşi*, şi oricare ar îndrăznì să scoată această sfântă Evanghelie, din sfânta născătoare, fie dintr'ai mei, fie din străini, un asemene să fie blestemat şi să fie dat satanei. S'a scris *în anul* 900, (a erei armeneşti. care începe la 551 d. Hristos, adecă la 1451), Din altă însemnare se vede că Evanghelia fusese scrisă în Caffa cu 100 de ani mai înainte, la 800. Traducerea acestor texte o datoresc bunei voinţi lui Grigore Buiclíu. Inscripţia fiind însă numai reproducerea unei amintiri, nu poate fi privită ca hotărîtoare. Vezi şi N. Iorga, *Armenii şi Românii*, 1913. p. 25.

[181] *Arh. ist.*, I, 1, p. 129: Génévois, Wallackues et Hermins".

[182] Pray, *Disertationes*, Vindobonnae, 1775, p. 170.

[183] Trebuie să fie desigur o greşită cetire a cifrei.

către Neculai Brânză din Siretiu. Mai sunt pomeniţi Armenii Sahac, Toloc, Zaharia, Hulubei, Ştefan Ruteanul, Ivaşcu din Botoşani ginerele lui Sahac din Suceava, Iaţco, Şabdei, Sarchin, toţi din Suceava [184].

Cât despre întâiele relaţii ale ţărilor române cu Grecii pe calea mai mult materială a comerţului, ele se dovedesc întâi prin faptul că porturile cele mari ale ţărilor române, Chilia şi Cetatea Albă, purtau nume greceşti : Licostomos şi Asprocastron, moştenite de la vechile colonii eline de pe ţărmurile Mărei Negre. Amintirea Grecilor ca negustori în documente este însă posterioară acelei a Genovezilor şi Armenilor. Cele dintâi urme ale prezenţei Grecilor în ţările române se arată în 1438 când întâlnim un boier cu numele *Manoil Grecin* [185] care îşi aveà numele de la moşia *Grecii* numită astfel fără îndoială de la câţiva Greci locuitori ai statului [186]. Un document de la 1453 ne arată chiar Greci locuind în sate. Prin el Alexandru Vodă porunceşte să se scutescă ţăranii mânăştirei Iţcanii, Ruşi, *Greci* sau ce ar fi [187]. Ştefan al III-lea tovarăşul lui Ilie la domnia Moldovei când reîntocmeşte întăriturile Cetăţei-Albe în 1440, pune inscripţia amintitoare în greceşte [188]. In anul 1409 găsim o scrisoare a lui Neagu palatinul domnului muntean, Radu-cel-Frumos, comunicând municipalităţii din Săbiu cursul judecăţei şi hotărîrea dată de el în o pricină între un Sas, un Italian şi patru Greci pentru nişte piper [189].

Pe lângă Genovezi, Armeni şi Greci, apar şi Evrei care, dacă nu sunt arătaţi la început ca stând în Moldova, sunt cel puţin în relaţii cu Moldovenii. Aşà Haim şi Avram din Lemberg întrebuinţază cărăuşi moldoveni pentru transportul unor mărfuri : Iosef din Lemberg este tras în judecată de Rusu Moldovanul ; alt Evreu cumpără de la bâlciul din Sneatin boi moldoveneşti. Moldovenii Ioniţă şi Stan din Iaşi duc la Lemberg 12 cară cu buţi de vin pentru Abram Garulas, Evreu din Constantinopole [190]. Pe timpul lui Ştefan cel Mare găsim chiar un Evreu locuind în Moldova, anume un sol al principelui litvan, Alexandru, venind în Moldova în 1499, găseşte prilejul a răscumpără

---

184 Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, p. 9, 19 (21 şi 23), 20, 21, 23, 37 şi 12.

185 *Arh. ist.*, I, 1. p. 4.

186 Mai târziu găsim arătarea lui Paul de Aleppo că erau Greci în satul Grecii, *Ibidem*, I,2, p. 109 [traducerea spune numai că au rămas în un sat „de Greci," cari erau aduşi de Vasile Lupu din Rumelia].

187 Iorga, *Studii şi doc.*, V., p. 393.

188 I. Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea Albă* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908. Mai sus, p. 136.

189 *Col. lui Traian*, 1874, p. 127.

190 Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*. p. 46—47, 58, 86.

de la un Evreu o doamnă litvană pe care Evreul o liberase din prinsoare de la Tătari; dar solul ne având cu ce plăti preţul răscumpărărei, un boier moldovan Toader, starostele Hotinului, se pune chezăş pentru suma de 120 de galbeni către Evreu [191].

Erau însă şi mulţi negustori români care se îndeletniceau nu numai cu negoţul lăuntric ci şi cu exportul mărfurilor băştinaşe şi cu importul celor străine. Socotelile Braşovului şi ale Săbiului enumără sute de nume de negustori români din Moldova şi Muntenia. Aşà găsim negustori români din Bârlad, Baia, Suceava, Rucăr, Ocna, Roman, Trotuş, Vaslui, Mirceşti, Iaşi, pe lângă mulţi Armeni, Greci, Unguri, Saşi şi alte naţionalităţi [192]. Prin urmare cu toată copleşirea comerţului românesc de străini, nici Românii nu erau îndepărtaţi de această îndeletnicire.

Astfel dispar două sprijiniri deopotrivă falşe asupra trecutului ţărilor române: întâi că ele nu ar fi cultivat şi exportat grâu; al doilea că Românii nu s'ar fi dedat negoţului. Adevărul e că ambele aceste două ramuri de producţie erau în floare în vremile mai vechi. Dacă ele slăbiră şi aproape dispărură cu cât istoria ţărilor române înaintează, aceasta tocmai este datorit condiţiilor lăuntrice şi afarnice ale desvoltărei noastre care vor fi arătate la locul lor.

Ori prin cine erà însă mijlocit comerţul, raportul între export şi import se cumpenià tot deauna în folosul ţărei, deoarece valoarea obiectelor importate nu ajungeà nici odată să întreacă pe acea a exportului, şi de aceea Moldova bună oară puteà împrumutà bani marei crăii a Poloniei.

Industria şi meseriile. — Cele mai de samă din mărfurile aduse în ţările române erau acele de lux. Cât despre acele mai de rând, ele nu reprezentau câtimi mari, cele mai multe din fabricatele trebuitoare ţăranilor fiind întocmite de ei înşuşi, şi mai ales de elementul femeiesc al păturei de jos. De aceea şi numai obiectele cele grosolane şi primitive erau produse în ţările române, iar îndată ce erà nevoie de o lucrare mai subţire, ea erà încredinţată unor meşteri străini. Aşà în 1436 întâlnim pe un croitor român trimiţând pe fiul său să înveţe bărbieria în Braşov, In 1472 un pielar Sas din Suceava, Iohann Rymer, scrie unui conaţional al său din Bistriţa ca să dee o mărturie unei calfe. Basarab cel Bătrân cere de la Săbiu un meşter căruţaş în 1476. Tot la Săbiu tocmeşte în 1492 Vlad Călugărul un policandru pentru mânăstirea Cozia. Ştefan cel Mare cere întocmirea unor platoşe (zale) la Braşov în 1502, şi aceleaşi arme le cere şi nepotul său Ştefăniţă în 1522. In 1553 Alexandru Lăpuşneanu

[191] Ulianitzki, *Materială*, p. 182, Comp. *Uricarul*, III, p. 78.
[192] Vezi I, Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau*, p. 52-53.

pune să se lucreze în Braşov 4500 de cingători. Chemarea de argintari în ţară precum şi comanda peste hotare a podoabelor bisericeşti se întâlneşte de mai multe ori. In 1507 vestitul Celestin din Săbiu are cu Neagoe Basarab o încurcată afacere [193].

Afară de policandrul lui Călugăru pomenit acuma, mai întâlnim în 1528 pe unul Peter Marei lucrător în aur (auricultor) şi pe lângă caretaşul cerut Săbienilor de Laiot Basarab, mai găsim un altul venit din Braşov la Radu dela Afumaţi în 1528. Ştefăniţă voind să transporte în Moldova nişte marmură din Haţeg şi având nevoie de cară tari, comandă nişte roţi ferecate în Săbiu în 1567. In 1585 Petru Schiopul din Moldova cere scutire de vamă de la Bistriţeni pentru un leagăn (trăsură pe arcuri), şi în acelaşi an mai comandă alte trăsuri prin vameşul de Trotuş precum şi un rădvan în felul acelui cerut de Alexandru Lăpuşneanu în 1557. Vasile Lupu îşi întocmeşte o căruţă „la Liov" (Lemberg) [194]. Mai ales erà nevoie de zidari şi cioplitori de piatră pentru zidirile de biserici. Aşà Neagoe Basarab cere de la Săbiu săpători de piatră la 1522. Multă zvoană face afacerea zidarului bistriţean Ioan care ridicase în Moldova o biserică ce apoi se prăbuşise, pentru care este chemat în ţară de Petru Rareş. Zidarul care se amestecase şi în o pâră contra unor boieri şi îşi temeà capul, nu vrea să răspundă chemărilor domnului. Un alt zidar, Luca este chemat din Bistriţa de Ilie urmaşul lui Rareş. n 1548, pentru a'i zidi o biserică în Roman. Un document din 1560 ne arată lipsa de săpători de piatră în Moldova. In el, Alexandru Lăpuşneanu spune că „din voinţa celui prea înnalt ar aveà de ridicat în ţara lui câteva clădiri de piatră; dar săpători sunt la noi foarte puţini şi lipsa lor este foarte simţită", Altă arătare tot a Lăpuşneanului este tot atât de interesantă; el spune în o scrisoare către Bistriţeni, în 1564, în privirea zidarilor: „nu vă cerem un meşter mare, căci avem unul; dar pietrari de rând de care lipsim". Acest *meşter Manole* a lui Lăpuşneanu erà de sigur şi el vre un străin. Mai cere tot Lápuşneanu nişte zidari pentru o baie şi pentru o fântână din Iaşi în 1560 şi alţi zidari încă în 1564. Tot aşà ceruse Lăpuşneanu nişte pitari de la Bistriţa; dar în urmă revoacă cererea, de oare ce găsise o pităreasă în ţară. Mai cere şi nişte ţiglari pentru învelitul cu zigle al mânăstirei Slatina. Tot aşà găsim pe Petru Schiopul cerând nişte meşteri pentru zidirea mânăstirei Ga-

---

[193] Hurm., *Doc.*, XV; 1436, p. ..., 1472, p. ..; 1562, p. 158: 1522 p 260; 1533, p. 496, Despre Celestin. vezi mai jos vol IV. cap. *Domniile famoase ale lui Radu al IV-lea şi Neagoe Basarab*

[194] Hurm., cit.: 1528, p. 306: 1567, p. 568, 1585, p. 95, 1557, p ..8. Vasile Lupu vezi N. Iorga, *Studii şi doc* V, p. 120, Vezi mai jos, vol V cap final, *Arta.*

lata [195]. De şi s'ar păreà că industria pielei erà străină de ţările române, după cum se vede aceasta din mai multe documente care pomenesc de exportul de piei crude către Transilvania [196], totuşi întâlnim şi un import de piei crude în ţările române, ceea ce nu se poate înţelege decât în scopul de a fi argăsite (tăbăcite) aici. De aici se explică cum de mai târziu tăbăcirea pieilor este o industrie destul de înfloritoare în Moldova şi mai ales în Muntenia, dovadă breslele de aceşti meşteşugari din ambele ţări.

Acest împrumut de meşteri şi de obiecte lucrate mai subţire se menţine şi în veacul al XVII-lea. Aşà portarul de Suceava, Dimitrie, aduce în 1601 din Bistriţa nişte cuie de şindrilă. Ştefan Tomşa cere în 1614 tot de acolo un meşter ţiglar. Vasile Lupu cere din acelaş oraş în 1641 nişte dulgheri; vornicul de Câmpulung Stroescu aduce un ceasornic de la Bistriţa în acelaşi an; în 1642 tot Vasile Vodă repetă cererea de ţiglari, pietrari şi de olari pentru nişte case ce se zidià în Suceava, iar Matei Basarab aduce nişte clopote din Transilvania în 1642. In acelaş an nişte boieri cumpără argintării de la Bistriţeni; în 1644 şi 1654 Matei Basarab cumpără în două rânduri postav de la Braşov şi apoi de la Bistriţa. Intr'un rând găsim chiar pe Ionaşcu Rotompan cumpărând grâu frumos de sământă de peste munţi în 1621 [197].

Să cercetăm şi o altă îndeletnicire care de şi este întemeiată pe un element intelectual, totuşi mai ales pentru acele timpuri, aveà mai mult caracterul de meserie, anume să vedem cum stăteau lucrurile cu medicii. Vom vedeà la domnia lui Ştefan cel Mare, cum marele voevod trimesese în mai multe rânduri la Veneţia după medicamente şi cum el îşi aduceà medicii din cetatea Adriaticei, iar la boala cea gravă care îi răpì vieaţa, el chemase în consultaţie pe lângă medicul său curant, încă un altul din Buda şi un al treilea, Evreu, de la Hanul tătăresc [198]. Altă ştiinţă asupra medicilor avem: de la Radu Vodă din 1508

---

[195] 1522, *Ibidem*. p. 260. Asupra lui Ion Zidarul, *Ibidem*, p. 448, 452, 454, 460, 470. 471, 476, 516-517. Procesul pentru sequestrarea şi vinderea caselor lui Ioan se prelungeşte până la 1555. *Ibidem*, p. 520, adauge studiul d-lui Alex. Lapedatu asupra lui *Ioan Zidarul lui Petru Rareş* în *Buletinul monumentelor istorice*. V. 1912, p. 83-86. 1548, Hurm., *Doc.*, XV, p. 466; 1560 *Ibidem*, p. 556: „sed lapicidi in regno nostro quam panei et rarissimi comperiunetur et illis plurimum in modum indigemus" 1564, *Ibid.*, p. 600: „nos magistri magno non indigemus nam magistrum primarium Labemus; verum muratoribus communibus". 1560 *Ibidem*, p. 557; 1564, *Ibidem*, 604. *Petru Şchiopul*, *ibidem*, p. 669.

[196] 1489, Hurm., *Doc.*, XX, p. 130.

[197] 1601. Hurm., *Doc.*, XV, 2, p. 783; 1614, *Ibid.*, p. 860; 1641, *Ibid.*, p. 1076; 1641 (ceasornicul) *Ibid.*, p. 1088; 1642, *Ibid.*, p. 1090, 1102 şi 1103; 1642 (clopotele), *Ibid.*, p. 1091; 1642 (argintării) *Ibid.*, p. 1118 şi 1142; 1644 şi 1654, *Ibid.*, p. 1127 şi 1185; 1621 (grâu) *Ibid.*, p. 921.

[198] Mai jos vol. IV, Cap. *Viaţa privată a lui Ştefan.*

care aveà la curtea lui pe „Fizicul" Francesco, originar din Săbiu. Petru Rareş se plânge Bistriţenilor pentru un medic al său fugit de la curtea lui luându'i şi o sumă de bani, în 1528 [199]. Lăpuşneanu suferind de o boală de ochi, cere de la Bistriţeni un medic care este însă şi bărbier, anume pe Enderlein prefăcut pe româneşte în Andrei [200].

In 1560 Lăpuşneanu cere alt medic pentru o umflătură la picior; apoi tot pe atunci, găsim alt medic chemat din Bistriţa pentru nişte boieri bolnavi din Iaşi, 1564 [201]. Tot în treburi medicale se cere de la Bistriţa, vată pentru ochi şi apă distilată, apoi pentru doamna Ruxandra prune şi cireşi rânduite pentru o cură [202]. Mai târziu, pe la 1630 găsim pe un bărbier chemat să lecuiască o rană de topor [203]. Oştenii răniţi în bătălii erau aduşi la bărbieri spre a'i lecui. Când erau mulţi erà foarte greu de a'i îngriji, cei mai mulţi muriau, puţini scăpau [204].

Dările. — Dacă starea poporului trebuià să fie bună din punctul de vedere economic, să o cercetăm din acel al îndatoririlor băneşti ce aveà de răspuns către Stat, căci acest punct este esenţial în vieaţa economică a oamenilor, de oare ce raportul între ceea ce omul câştigă şi ceea ce el dă, stabileşte singur gradul său de prosperitate.

Poporul de jos se deosebeà cum am văzut de clasa nobililor, în privirea dărilor, mai ales într'un punct însemnat, în plata birului de care nobilimea erà scutită.

Birul impus poporaţiei de jos, moşneni şi ţărani supuşi, aceşti din urmă şerbii de apoi ai pământului, erà acelaşi care în ţările Apusului şi, după exemplul lor, în Ungaria, se numeà *tributum*. Că birul a fost una din cele dintâi dări cărora a fost supusă poporaţia ţărilor române, se constată întâi din documentul de la 1247, care vorbeşte de veniturile şi foloasele concedate din voevodatele române cavalerilor de Ierusalim [205], apoi din faptul că poporaţia băştinaşe a ţărilor române, chiar până şi acea lăsată neatinsă în alte priviri, erà supusă acestor dări, în

---

199 1508 Hurm., *Doc.*, XV, p. 180; 1528, *Ibidem*, p. 301.

200 Medicus et barbitonsor 1558, *Ibidem*, p. 833. Mai vezi şi pag. 562. Enderlein, p. 644. Asupra hirnigilor bărbieri p. 586—588. Bărbieri şi medici de ochi, p. 589.

201 *Ibidem*: 1560, p. 553-554, 559, 1564, p. 604, 607 şi 603.

202 Vată, *Ibidem*, p. 602, 621; apă dist., p. 623; prun şi cireş, p. 619.

203 *Doc. Bistriţei* de N. Iorga, I, p. 66.

204 Relaţie asupra luptei dela Braşov, între Radu Şerban şi Batori de Mihail Seybriger. 1610-1621 în N. Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 124: „etliche Hundert verwundete in der Stadt bracht, zu den Barbierern". Alte arătări a bărbierilor ca doctori 1621 Hurmn., *Doc.*, XV, 2, p. 925.

205 Vol. II, p. 208.

semn de plecare către descălecători [206]. In sfârşit posedăm o dovadă directă că birul eră impus locuitorilor unor sate mânăstireşti, care ştim că de asemene cu cele domneşti şi boiereşti, erau locuite de poporaţie supusă, în un document din 1448, în care Petru Domnul Moldovei, scuteşte satele mânăstireşti Pobrata, între alte îndatoriri şi de plata *birului* către el, lăsându'l în folosul mânăstirei [207]. Birul se strângeă după sistema *cislei*, adecă eră impus într'o sumă oare care pe fie ce sat, şi locuitorii apoi hotăriau între ei, cât are să răspundă fiecare, după puterea sa. In toate timpurile istoriei Românilor, luarea birului în forma cislei a fost semnul osebitor al poporaţiei de jos, pentru care şi adese ori cisla înlocuieşte terminul birului. Aşă Miron Barnovschi scuteşte în 1629, satul Borileştii de toate celelalte dări precum iliş, sulgiu, unt, lup şi'l îndatoreşte „să dee numai *cisla* lor câtă va hi scrisă în vistiarul (vistieria) domniei mele" [208]. Un alt document de la acelaş domn spune chiar că cisla o plătiau vecinii. Anume în anul 1628 Barnovschi, dând ascultare jăluirei mazililor şi boierilor de ţară, că din pricina învăluirei slugilor domneşti li s'ar fi pustiet satele, domnul ordonă „că să hie tari şi puternici cu cărţile domniei mele călugării şi feciorii de boierie a'şi luă vecinii, *însă să le iee şi cisla*, să'şi iee vecinii ori de unde i'or află, şi să'i ducă cu toate bucatele lor înapoi, care'şi pe la locurile sale şi *cisla să se mute după ei*, însă de aici să aibă a'şi griji *vecinii şi cisla*" [209]. Mazilii, adecă răzăşii ce se coboriau din boieri, nu plăteau clislă ci erau impuşi la dări personale. De aceea ordonă Al. Moruzi în 1803, ca acel dintre mazili, care va cere să fie cisluit, să piardă rangul său de mazil, şi să fie aruncat în tagma vecinilor [210].

In afară de această dare a birului, de care am văzut că nobilii erau scutiţi [211], domnul percepeă veniturile *ocnelor*, vânzarea sărei fiind un monopol al său, şi *vămile* care pe atunci nu se plătiau numai la intrarea sau ieşirea din ţară a mărfurilor, ci în fiecare oraş prin care treceau. Astfel am văzut încă din timpul Statului bârlădean, că principele acelui Stat, Ivanco Rotislavovici, încuviinţează ca o favoare negustorilor din Mesembria, ca să nu plătiască vamă la descărcare în Galaţi, ci

---

[206] Există o dovadă învederată că şi moşnenii sau ţăranii liberi erau supuşi plăţei birului, anume un document din 1693 (*Condica logofeţiei lui Brancovanu* needitată, p. 35), care vorbeşte de : „aceşti oameni ce nu s'a pomenit dela părinţii lor să fi fost rumâni, ci au fost toţi *megieşi de bir*". Că megieş însamnă ţăran liber, cu moşie, moşneau, răzăş. Vezi mai sus, p. 52.

[207] *Arh. ist.*' I, 1. p. 153.

[208] *Arh. ist.*, I, 1, p. 119.

[209] *Arh. ist.*, I, 1, p. 175.

[210] *Uricarul*, IV, p. 81. Vom vedeà la locul său mai pe larg ce erau mazilii Vol. VI, cap. *Starea ţăranilor*.

[211] Mai sus, p. 184—185.

numai în Bârlad, Tecuci și în celelalte orașe ale Statului său [212]. De asemenea în așezământul vamal al lui Alexandru cel Bun din 1408 se vorbește în mai multe rânduri despre plata repetată a vămei. Așà d. e. pentru vitele ce se duceau la Tătari se plătià în Suceava 4 groși de vită, în Iași 2 groși și 2 groși în Tighina ; iar de pe 100 de oi, în Suceava 60 de groși, în Iași și Tighina câte 30 de groși [213]. Grosul fiind a 30-a parte din o grivnă, care la rândul ei erà egală cu valoarea a ½ pfund de argint [214]. Ba încă Alexandru cel Bun declară prin hrisovul său că scade vămile din ce fuseseră până atunci, făcându-le mai ușoare. Vamă însă se numià pe atunci și taxele pentru vânzările tuturor lucrurilor, precum ale mâncărei și altele ce se luau prin orașe. Așà bună oară găsim că hrisoavele Câmpulungenilor din Muntenia, confirmau privilegiul, dat lor de Radu Negru, de a nu plăti *vamă* pentru ce ar vinde sau ar cumpărà, „măcar cal, măcar bou, măcar oae, măcar pături, măcar pește, măcar orice, tot să n'aibă a luà de la dânșii vamă, cum au fost obiceiul lor, cum au fost iertați și din zilele acelor blagosloviți bătrâni domni", între care pune întâi pe Radu Negru cu hrisovul său din 1292 [215].
Vama deci fiind o dare atât asupra daraverilor lăuntrice cât și asupra celor din afară, și fiind percepută în chip regulat, se înțelege că ori cât ar fi fost ea de mică, tot trebuea să constitue pentru domn un venit îndestul de rotund.

Domnul mai aveà încă și *zecimi*, și anume de la ceară și de la vinul ce se făceà în țară. Așà găsim că Alexandru al II-lea domnul Moldovei, hărăzește mânăstirei Probota zecimea vinului ce i se cuvenià de la crâșmele din Târgul Frumos, și un alt hrisov al lui Petru Voevod din 1447, dă aceleiași mânăstiri „șase buți cu vin din zecimea domnească fie de la Hârlău, fie de la Cotnari, fie de la ori și care podgorie", și ambele aceste documente mai dau mânăstirei și ceara de la Târgul Frumos [216]. Zecimile se luau fără îndoială de la toate averile fie ale țăranilor fie ale boierilor, fără deosebire. Tot de pe averea locuitorilo,

---

[212] Vol. II, p. 204.

[213] *Arh. ist.*, I, 1. p. 131. Hasdeu datează greșit 1407. Vezi Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă*, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908, p. 310, (30) nota 8.

[214] Asupra valoarei *grivnei* vezi Evers, *Das aelteste Recht der Russen*, Dorpat, 1828, p. 271. Groșul — 6 aspri. Grivna aveà deci 216 aspri sau bani. Vom vedeà că mai târziu leul are 133 de aspri, iar zlotul sau galbenul 200. Grivna erà deci un soiu de galbăn.

[215] Hrisovul lui Matei Basarab din 1636, *Mag. ist.*, V, p. 336. Se vede deci că veniturile de căpetenie ale domnului proveniau din dările indirecte care apăsau si asupra boierilor, și că greutatea impozitului nu cădeà numai asupra țăranului, precum se întâmplă în timpurile mai nouă, când birul sporește pe atâta pe cât se micșorează impozitele indirecte.

[216] *Arh. ist.*, I, 1, p. 102 și 113.

fără deosebire se luau *oieritul*, *porcăritul* (goştina), *albinăritul* (desetina), care această dare în bani eră deosebită de zecimea cerei; apoi *galetăritul* adecă darea pe găleata de grâu [217], *vinăriciul*, darea pe crâşme, neatârnată de zecimea vinului, *posadul*. darea pentru întreţinerea garnizoanelor de prin oraşe, *ilişul* şi alte câteva.

In afară de aceste dări, mai eră supus fără îndoială numai poporul de rând, la mai multe prestaţii în natură constând mai ales în deosebite lucrări săvârşite în folosul domnului, precum *caii de olac*, *boii de podvoadă*. *căratul buţilor*, *facerea morilor*, *pescuitul moronilor* [218]. Domnul însă mai aveà un venit însemnat din vânzarea cârdurilor şi a turmelor crescute pe întinsele pământuri domneşti care erau cu atât mai cuprinzătoare, cu cât ne urcăm mai sus în timp. Negoţul de vite al domnilor care trebue să fie admis şi prin firea lucrurilor, este adeverit de mai multe ori. Aşà Iacob Eraclide Despotul vinde mulţi boi pe fiecare an de pe moşiile domneşti; Alexandru Lăpuşneanu trimite boi de căsăpie la Bistriţa pe care negustorii îi plăteau foarte bine. Un agent al lui vinde în Sneatin 1800 de boi în anul 1581 [219].

Din aceste venituri domnul jertfeà o parte spre răsplata slujbelor boierilor dregători, precum de exemplu în Moldova, veniturile din ţinuturile Cetăţei Albe erau atribuite logofătului, iar vornicului de ţară de jos acele ale ţinutului Chiliei. In Muntenia eră concedat boierilor birul plătit de unele clase de oameni, precum crucile călăraşilor, şi aşa mai departe. Se mai desbrăcà domnul adese ori de veniturile sale şi în folosul mânăstirilor, precum am arătat-o mai sus din mai multe documente. Mulţămita însă de căpetenie ce se dădeà boierilor pentru slujbele lor şi mânăstirilor în scop de sfinţenie, erau moşiile, ale căror izvor curgeà mănos, în primele timpuri după întemeierea ţărilor române.

In acest timp deci, cu toate tulburările de care este plin, poporul de jos eră încă apărat de asuprire. Boierii căutau foloasele lor în mulţămitele câştigate pe câmpul de bătălie, şi pe care domnul puteà să le încuviinţeze cu o mare dărnicie, având în stăpânirea lui întreaga imensă întindere de pământ ce nu aparţineà proprietarilor alodiali precum şi celelalte mijloace de a o spori arătate mai sus. Când se va fi sfârşit acest izvor ce părea

---

217 Brezoianu, *Vechile instituţiuni ale României*, Bucureşti, 1882, p. 33.

218 Vezi pentru aceste dări şi prestaţiuni două hrisoave, unul al lui Mircea din 1399 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97), şialtul dela Petru Voevod din 1448 (*Arh. ist.*, I, 1. p. 153).

219 Asupra acestui izvor de câştig al domnilor vezi I. Nistor. *Handel und Wandel in der Moldau*. 1912. p. 45, unde sunt reproduse citatele.

nesecat al pământurilor domneşti, boierii vor căutà să sporiască intenziv averea pe care până atunci o lăţise extenziv, anume prin apăsarea elementului poporan, ce locuià pe moşiile lor. Această tendinţă, adăogându-se către alte împrejurări, va restringe necontenit numărul proprietarilor liberi, şi va îndrumà căderea lor în clasa şerbilor. Boierii la rândul lor vor căutà tot mai mult a se alipi de curte, a încăpeà în funcţii, în cât peirea pământurilor domneşti va îndrumà o întreagă schimbare în raporturile dintre clasele poporului.

De şi aceste prefaceri se întâmplă mai târziu, imboldul spre a lor înfăptuire erà pus de pe acuma, anume în chiar organizaţia socială a căreia schiţare am încercat'o, şi a căreia urmări erau să se arate într'un timp mai îndepărtat. Trebuià atras luarea aminte asupra rădăcinei din care erau să purceadă, ca o coroană prea bogată, toate relele viitoare.

De o cam dată aceste clociau ascunse în măruntaele viitorului, şi poporul energic, viteaz, neştirbit încă în starea lui de avuţie, constituià un element cu vlagă pe care se puteà răzămà dorinţa de neatârnare ce cuprinsese pe Români, de îndată ce simţiseră pe capul lor apăsarea maghiară.

Intr'adevăr năvălirile anterioare acesteia îi lăsaseră în tot deauna aproape neatinşi, în ascunzişurile munţilor lor. Acea a Slavilor, neam ce căută alăturea cu ei adăpostire, făcuse din el un tovarăş în vieaţa cea grea dar liberă a muntelui. Maghiarii însă surprinseseră pe Români, după o perioadă de linişte comparativă, în şesul unde ei se coborîseră. Nefiind izbânzile lor asupra Românilor şi a Slavilor aşà de covârşitoare, aceste popoare primiră jugul lor, la început blând, însă care ascundeà, sub o mască perfidă, realitatea unei crunte apăsări. De îndată ce elementele mai mândre ale neamului românesc simţiră îngreuierea apăsărei ce le căzuse după gât, ele părăsiră chiar ţara lor de baştină, pentru a căutà în afară de cetatea Carpaţilor o vieaţă mai liniştită. Pentru a scăpà de apăsarea ungurească ei nu mai urcară îndărăpt adăpostirile munţilor, ci se coborîră dincoace de ei, spre şesurile dunărene, curăţite de barbari prin orcanul năvălirei tatare, şi care aşteptau cu bucurie o sporire şi un adaos întăritor de poporaţie de acelaş neam.

Aşa dar ceea ce împinsese pe Românii Ardealului la constituirea Statelor Munteniei şi Moldovei, fusese un dor după libertate şi neatârnare, acel dor cumplit, nealinat care tot deauna a frământat omenirea de la primele ei mişcări; care împinge pe popoare necontenit a război şi înghiţi pe celelalte, spre a nu fi înghiţite de ele; acel dor care încarcă şi descarcă necontenit marele nerv al istoriei, şi fără de care progres, civilizaţie, demnitate şi onoare ar fi numai nişte zadarnice cuvinte.

Şi tocmai în aceste timpuri primitive ale organizărei societăţii româneşti, se întâlnesc elementele trebuitoare pentru a realizà

sau cel puţin a încercà să se realizeze această mare îmboldire. Toate elementele îi sunt simple dar puternice. In sfera politică autoritatea absolută a domnului; în cea culturală ideea religioasă, nesupusă nici unui control, şi dominând în spirite fără nici o piedecă; în sfera economică fiecare locuitor proprietar de pământ, fie el liber, fie supus, apărând în moşia lui cea mică, moşia cea mare, patria comună; clasa boierilor căutând a dobândì poziţii şi avere prin vitejia războinică care aduceà ca răsplată dăruirea de moşii, ne umblând după dregătorii, nici după asuprirea celor mici; căci izvorul bogăţiilor lor fiind deschis de sus, nu aveau nevoie a'l căutà în jos — iată în puţine trăsături caracteristica acestui timp, care ori cât ar fi de vijelios, ori cât ar fi de cumplit, totuşi conţine în el o adevărată mărire. Puterea şi destoinicia ţărilor române nu stăteà însă în mulţimea poporaţiei care erà îndestul de rară [220], ci în vrednicia elementelor ce o alcătuiau şi în acea a organizărei ce le închegà, cu toate însemnatele ei metehne.

[220] Relaţia lui François de Pavie, 1585. N. Iorga, *Acte şi Frg.*, I, p. 38: „traversant la Valaquie ce pays si peu habité”.

ADAOS

IPOTEZELE ASUPRA DESCĂLECĂREI MUNTENIEI

Ipoteza d-lui D. Onciul. — Cea întâi pe care voim s'o supunem unei analize critice, ca acea care pune originea Statului muntean mai departe de cuprinsul lui teritorial, este acea a d-lui D. Onciul care desface acest Stat unitar al Munteniei din acel al Imperiului Valaho-Bulgar din peninsula Balcanului. In rezumat, părerea d-lui Onciul este următoarea: Românii din *Bulgaria* şi *Valahia*, din titulatura împăraţilor Asăneşti, s'ar referì, pentru Valahia, la Muntenia de astăzi, încât Asăneştii ar fi fost împăraţi ai Bulgariei de dincolo de Dunăre şi Valahiei de dincoace de ea. Când mai târziu Muntenia se desface din Imperiul Valaho-Bulgar şi se constituie în Stat deosebit, dispare şi terminul de Valahia din titulatura imperiului sud-dunărean, rămânând numai un Stat bulgăresc [1].

Nu poate fi supus la nici o îndoială faptul stăpânirei bulgăreşti la nordul Dunărei în vremile *întâiului Imperiu Bulgăresc*, întemeiat de Asparuch în 687, slăbit mult prin cucerirea Bulgariei dunărene de împăratul bizantin Zimisces (969—976), şi desfiinţat desăvârşit la 1018 de Vasile al II-lea Bulgarochtonul [2]. Tocmai însă pe când puterea bulgară se întunecă la Dunăre, se ridică în Panonia, şi apoi în Transilvania şi asupra regiunei transalpine a Munteniei, puterea ungurească care se substitue, parte la stăpânirea, parte la suzeranitatea bulgărească a stătişoarelor româneşti din cuibul Carpaţilor şi de pe marginile acestor munţi [3]. Rămăşiţele regiunei nord-dunărene—partea câm-

[1] D. Onciul a tratat această chestie în mai multe randuri: întâi în studiul d-sale, *Radu Negru şi Originile Principatului Ţărei Româneşti*, în *Convorbiri Literare*, XXIV, 1890. şi XXVI, 1892; apoi în *Originile Principatelor Române*, 1899, şi în sfârşit în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI. 1902.

[2] Mai sus, vol. II, p. 80, capitolul *Bulgaria nord-dunăreană*

[3] Vol. II, cap. *Ungurii.*

pului — cade tot pe atunci sub jugul Pecenegilor (970), înlocuit mai târziu prin acel al Cumanilor (1057), încât de acolo înainte, întrucât nu mai găsim nici o încercare a Imperiului Valaho-Bulgar de a recâştigă posesiile de la nordul Dunărei ale întâiului Imperiu Bulgăresc, nu mai este cu putinţă de închipuit vre-o stăpânire a Asăneştilor la nordul fluviului, care să se fi substituit stăpânirilor intervenite în răstimpul întunecărei puterei bulgăreşti. Se înţelege că ieşirea poporului român din sfera politică a Bulgarilor nu a stâns înriurirea culturală în biserică şi limba scrisă, primită de la ei în vremile întâiului lor imperiu, de oarece înriuririle culturale nu au nevoe de cadrele politice pentru a se introduce sau a se menţineà.

Dar puterea Bulgariei reînvie mai târziu, după aproape 200 de ani, în 1185, în o formă nouă, cea valaho-bulgară, sub dinastia aromână a Asăneştilor.

Teoria că înfiinţarea Statului muntean a provenit din o desfacere din acel de peste Dunăre *are deci în vedere Statul valaho-bulgar* [4].

Iată argumentele de căpetenie pe care se razimă părerea d-lui Onciul:

„La răscoala urmată sub Asăneşti se însoţiseră şi Românii de la nordul Dunărei, de oarece mărturisiri din cele mai vrednice de credinţă arată că, după înfrângerea suferită în prima luptă, Asan şi Petru se retraseră peste Dunăre în Ţara Românească, şi cu ajutor dela *Românii de dincoace* şi dela vecinii Cumani, arătaţi ca numeroşi în oştirile Asăneştilor în toate războiaele lor următoare, Asan şi Petru repuratară victoria asupra Imperiului Bizantin" [5]. Textul lui Nicetas Choniates, singurul scriitor bizantin pe care se întemeiază sprijinirea şi singurul care aminteşte împrejurarea, nu *pomeneşte* însă *nici prin un cuvânt de Români*, şi vorbeşte exclusiv numai de Cumani. Choniates spune anume, că „Petru şi Asan s'au repezit spre Dunăre, şi luntrărind'o s'au dus la vecinii lor *Cumanii*", repetând arătarea mai jos cu cuvintele că „barbarii ce întovărăşiau pe Asan (adecă Românii din Hemus) trecând Dunărea se *întâlniră cu Cumanii* şi strânseră acolo mare mulţime de soţi de arme după voie, şi se întoarseră în patria lor Mysia. Aducând cu sine *gloatele ajutătoare ale Cumanilor* ca pe nişte cete de duhuri, (au hotărît) să întregească domnia Valahilor (de peste Balcani) şi a Bulgarilor precum a fost odinioară" [6].

---

[4] Această teorie nu este nouă. Innainte de d. Onciul ea a fost sprijinită de mai mulţi istorici. începând cu Cantemir. Vezi istoricul ei în Onciul, *Originile* pag. 158.

[5] Vezi Onciul, *Originile*, p. 27, şi *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*. XXXVI, 1902, p. 33, 34.

[6] Nicetas Choniates. p. 485 şi urm.: „Ὁ Πέτρος δηλαδὴ καὶ Ἀσάν... τὸν Ἴστρον ὥρμησαν καὶ τοῦτον διαπλωισάμενοι τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις (numele Cu-

In tot cursul acestei arătări a scriitorului bizantin la care d. Onciul se rapoartă pentru a-şi întemeià părerea, nu se găseşte nici *o vorbă despre Românii ce ar fi venit din nordul Dunărei împreună cu Cumanii, spre a ajutà Valahilor lui Asan.* De unde-i iea, d. Onciul?

Fără îndoială că Românii se aflau pe acel timp la nordul Dunărei şi anume chiar în Muntenia; dar noi am văzut că ei ocupau mai ales partea de sus, muntoasă a ţărei [7], şi nu este de închipuit că Asan şi Petru să fi căutat ajutorul lor prin Carpaţii munteni sau poate chiar în Transilvania, când ei aveau la îndemâna lor pe Cumani, chiar pe malurile Dunării. In orice caz izvorul citat de d. Onciu nu pomeneşte de Românii de la nordul Dunării. Tot atât de puţin încheietoare este arătarea d-lui Onciul, îmbogăţită cu multe citaţii, despre prezenţa *Cumanilor alăturea cu Valahii* în oştirile asăneşti [8]. Dacă Cumanii apăreau în acele armate ca ajutor dela nordul Dunărei, Valahii erau acei din Hemus care se răsculaseră chiar de la început, şi nu erau Valahii de la nordul Dunărei, pentru care d. Onciul nu poate aduce nici o dovadă a împărtăşirei lor la răscoala Asăneştilor.

D. Onciul adaugă însă la acest argument, pe care l-am văzut că nu poate fi menţinut, un altul tot atât de puţin temeinic, susţinând că din corespondenţa papei cu Ioniţă reiesă, că Valahii din Imperiul Valaho-Bulgar se aflau în vecinătatea Ungariei, de oarece se pomeneşte de nişte neînţelegeri de hotare între Bulgaro-Valahia şi Ungaria. Valahia Imperiului Româno-Bulgar, pentru a fi vecină cu Ungaria, susţine d. Onciul, trebue să fi fost la nordul Dunărei, ceea ce, după d-sa, se mai întăreşte şi prin mărturia călugărului francez de Rubruquis, care, în enumărarea ţărilor tributare Tătarilor, *coborând spre Constantinopol pune întâi pe Valahia lui Asan, apoi pe Bulgaria, iar când le înşiră în chip invers, de la Constantinopole în sus, pune întâi pe Bulgaria şi după ea pe Valahia.* Valahia lui Asan, încheie d. Onciul, fiind arătată ca situată la miază noapte de Bulgaria şi vecină cu Ungaria, nu poate fi decât Ţara Românească [9].

manilor în autorii bizantini) προσέμιξαν.; οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθαις σημμίξαντες πλεῖστον ἐκεῖθεν συμμαχικὸν καθὼς ἤρουντο στρατολογήσαντες εἰς τὴν πατρίδα Μυσίαν... λεγεῶνας πνευμάτων τὴν ἐκ Σκυθῶν ἐπαγόμενοι σύναροιν... περιβαλοῦνται... τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάφουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο". Citam în text traducerea d-lui G. Murnu *din Nichita Acominatos Honiatul*, *Analele Acad. Rom.*, II, Tom. XXXIII, 1906, p· 25-26 (381-382). D. Onciul părăseşte pentru acest singur loc bunul d-sale obiceiu de a reproduce în original textele pe care se întemeiază. De aceea l'am reprodus noi.

[7] Mai sus, Vol. II, p. 207.

[8] *Originile*, p. 129.

[9] *Originile*, p. 28-29.

Mai întâi, în corespondenţa dintre Ioniţă şi papa Inocenţin al III-lea, terminii de Bulgaria şi Valahia se aplică totdeauna la *totalitatea imperiului lui Ioniţă, fără nici o deosebire teritorială*, încât nu se poate scoate din ea nici un argument pentru întinderea Valahiei lui Asan în Muntenia noastră. Cât despre călugărul Rubruquis, el spune anume, că „Tătarilor sunt supuse de la gura Tanaisului către apus, *până la Dunăre*, toate ţările (deci dela nordul fluviului), dar şi *peste Dunăre (adecă la sudul ei) către Constantinopole sunt : Valahia, care este ţara lui Asan, şi Bulgaria cea mică*" (cea mare erà Bulgaria de lângă Volga) [10].

Apoi când Rubruquis spune anume că Valahia lui Asan se află *la sudul Dunărei*, cum să poată fi ea strămutată, prin argumentare, *la nordul ei*?

Argumentul cel întâi al d-lui Onciul cade, fiindcă izvorul la care se îndreaptă nu pomeneşte faptul raportat ; al doilea pentru că documentul spune tocmai dinpotrivă.

Să vedem celelalte argumente :

D. Onciul adaugă, că „în timpul năvălirei tătăreşti, Ţara Românească erà încă unită cu Bulgaria în imperiul Asăneştilor. Din această cauză cronicarul persan al acestei năvăliri, Fazel Ullah Raşid, dă Ţărei Româneşti numele de ţara Bulgarilor. *Această Bulgarie de la nordul Dunărei este învederat identică cu Valahia Imperiului Româno-Bulgar al Asăneştilor* [11]. Cronica lui Raşid spune însă lămurit că „în primăvara anului 1240 (corect. 1241), principii mongoli *trecură munţii Galiţiei pentru a intrà în Ţara Bulgarilor şi a Ungurilor*" [12]. Prin munţii Galiţiei nu se pătrunde însă în Muntenia, ci în Transilvania. Această de pe urmă ţară rămăsese cu numele de Bulgaria din amintirea stăpânirei asupra ei a întâiului Imperiu Bulgăresc. Numai după ce Tătarii coboară toată întinderea Transilvaniei de la Rodna până la Braşov, Bugek, unul din capii lor trece în Muntenia Mare asupra ducatului Karaulaghilor al voevodului Semeslau. Dacă acest argument al d-lui Onciul ar fi de primit, el ar dovedì *prea mult*, anume stăpânirea Imperiului Româno-Bulgar şi asupra Transilvaniei care erà însă în chip învederat pe la 1204 sub acea a Ungurilor. Această întindere a denumirei de Bulgaria asupra regiunilor româneşti de la nordul Dunărei fiind o *reminiscenţă* a stăpânirei vechi bulgăreşti asupra acestor regiuni, nu poate dovedi nimic în ceea ce priveşte o stăpânire *efectivă* a Asăneştilor în acele părţi.

Mai aduce d. Onciul în sprijinul teoriei sale şi împreju-

---

[10] Hurm., *Doc.*, a 1254, I. p. 265 : „Etiam *ultra Danubium versus Constantinopolim* Valahia quae est terra Asani et minor Bulgaria". Rubruquis scrià în Franţie, prin urmare la nordul Dunărei.

[11] *Originile*, p. 36.

[12] Mai sus, Vol. II, p. 87.

rarea că regii unguri, după o luptă purtată cu Ioan Asan al II-lea în anul 1230, înfiinţează la hotarele Imperiului Valaho-Bulgar, „către părţile Bulgariei", banatul unguresc al Severinului, luând regii Ungariei de atunci înnainte şi titlul de regi ai Bulgariei şi Cumaniei. Această întitulare a regilor Unguri nu s'ar puteà explicà altfel, după d. Onciul, decât prin aceea că Banatul Severinului întinzându-se şi asupra unei regiuni din Oltenia (judeţul Mehedinţi), iar această regiune fiind pe atunci stăpânită de Bulgari şi cucerită de Unguri de la dânşii, le-ar fi dat dreptul a se întitulà şi regi ai Bulgariei [13]. Dar d. Onciul singur aminteşte despre o cucerire anterioară făcută de Unguri în hotarele Imperiului Valaho-Bulgar pe la riul Sava. Cu toate că stăpânirea acestui din urmă teritoriu fu mai târziu pierdută de Unguri, regele lor păstră titlul alipit, de această cucerire trecătoare şi pentru timpurile de mai târziu [14], după cum astăzi se menţine în titulatura împăraţilor Austriei, zadarnica pomenire a Imperiului Ierusalimului.

Intre argumentele cele 2 d'intăi şi acele cercetate în urmă, există însă o desăvârşită împoncişare, de oarece acele dintâi cată să dovedească existenţa *Valahiei* nord-dunăreană sub domnia Asăneştilor, iar aceste din urmă pun în învederare numele de *Bulgaria* pentru aceiaşi întindere de pământ. Din faptul că Muntenia s'ar fi numit *Bulgaria* şi că erà cunoscută sub acest nume, regii Ungariei luându-şi chiar titlul de regi ai Bulgariei din cauza unei cuceriri în hotarele ei, nu se poate scoate existenţa unei *Valahii* a Asăneştilor la nordul Dunărei.

Mai adaugă d. Onciul însă şi consideraţia, că împăratul Ioniţă al Româno-Bulgarilor ar vorbi în o scrisoare a sa către papă despre principii din imperiul său, şi întru cât în Bulgaria nu s'ar aflà pomenit de scriitorii bizantini decât un singur principat, acel al lui Chrisos, cu capitala sa Prosacon [15], ar urmà că ceilalţi principi să fi fost voevozii din Oltenia şi Muntenia Mare, predecesori lui Lytuon şi Semeslau din 1247. Din faptul că Choniates, căci el este singurul izvor asupra acestor împrejurări, nu *vorbeşte* de alţi principi, nu se poate conchide că nu au *existat* astfel de vasali ai lui Ioniţă peste Dunăre în Imperiul Valaho-Bulgar. Logica nu învoeşte o asemenea încheiere.

D. Onciul mai recurge în sfârşit şi la alte combinaţii de fapte, foarte iscusite, din care ar trebuì să rezulte că închinarea Basarabilor Olteni către Radu Negru al tradiţiei, închinare pe care d-sa o primeşte, nu poate însemnà decât închinarea către împăratul româno-bulgar; că numele de Negru Vodă nu ar fi

---

[13] *Originile*, p. 42-44.

[14] Vezi Onciul, în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 37-38, nota 3.

[15] *Originile*, p. 35

decât personificarea domnitoare a Negrilor Valahi, care la rândul lor ar fi dobândit acel nume de la Negrii Cumani şi Negrii Tătari, acest din urmă popor obişnuind a boteză cu epitetul de *Negru* pe popoarele şi ţările supuse, iar cu *Alb* pe acele stăpânitoare. In privirea aceasta d. Onciul se deosebeşte de Hasdeu, care admite că epitetul de *Negru* dat acestor popoare, cum şi Mărei Negre şi prin urmare şi descălecătorului Munteniei, ar proveni din înţelesul fals de Negru ce se dădea cuvântului *Arab* din numele propriu Bas-*arab* [16].

D. Onciul mai susţine că Ungurii nu numesc nici odată pe Asăneşti împăraţi ai Bulgariei şi Valahiei şi că tot aşà fac şi Papii în corespondenţa lor cu Ungurii nedând acel titlu Asăneştilor. Lucrul nu este exact: Papa Inocenţiu al III-ea în o scrisoare către Arhiepiscopii din Ungaria vorbeşte de „Bulgarorum et Blachorum ecclesia” [17]. Prin altă scrisoare, 1204, Papa dojeneşte pe regele Ungariei Emeric că nu a învoit dusul şi întorsul unui legat apostolic „în Bulgariam et Blachiam” [18].

Toate aceste argumente sintetizate în o singură întinsoare a gândirei pot produce oare care efect asupra minţilor nedeprinse cu construirile logice şi istorice. Cugetătorul competent însă se va întrebà totdeauna, că ce siguranţă istorică se poate trage din o ipoteză care nu este întemeiată cel puţin pe fapte statornicite, ci numai pe presupuneri tot ipotetice, precum interpretarea titlului de rege al Bulgariei al regelui maghiar, apoi pe întinderea stăpânirei Asăneştlor la nordul Dunărei, precum şi pe fapte dovedite învederat ca neexistente, ca ajutorul pe care Românii nord-dunăreni l-ar fi dat lui Petru şi Asan, sau pe arătarea lui Rubruquis despre existenţa unei Valahii de la nordul fluviului ca ţară a lui Asan, când el spune lămurit tocmai lucru dimpotrivă.

In contra însă a întregei acestei ipoteze a desfacerei Munteniei din Imperiul Asăneştilor se opune un fapt netăgăduit: succesiunea capitalelor Munteniei de la nord la sud, care au fost, cum s'a văzut, întâi oraşul din munţi, Câmpulung, scoborându-se după aceea capitala din nord către Dunăre, întâi la Argeş apoi la Târgovişte şi în sfârşit la Bucureşti, indicând deci o obârşie a Statului muntean în munţii Carpaţi, iar nu precum ar cere-o ipoteza d-lui Onciul, o întemeiare din valea Dunărei şi deci o urcare a acestor capitale de la fluviu către munţi [19].

---

[16] Onciul, *Originile*, p. 198: Hasdeu. *Ist. Crit.*. p, 93 şi urm.
[17] *Originile*, p. 39.
[18] Hurm., *Doc.*, I, p. 36 şi 40. Comp. Onciul. *Titlul lui Mircea* în *Conv. Lit.*, XXXV, p. 34, nota 2.
[19] Vezi mai sus, p. 22.

In afară de aceasta, ipoteza d-lui Onciul este răsturnată de însăşi faptele aduse de d-sa pe calea unor alte ipoteze. Prima condiţie de verosimilitate a unei ipoteze este însă ca ea să fie armonică, adecă să nu înfăţişeze contraziceri înlăuntrul ei, nici în mintea celui ce o închipuieşte. Anume, d. Onciul admite, interpretând prea larg documentul din 1285, că Lytuon din Oltenia ar fi cucerit voevodatul luiSemeslau din stânga Oltului, refuzând a plătì regelui unguresc tributul *pentru această nouă a lui agonisită*; că în urma acestui refuz, ar fi fost atacat de magistrul George, omul regelui, care l'ar fi bătut şi ucis, şi că fratele lui Lytuon, Barbat, şi-ar fi răscumpărat iertarea de la rege prin mari sume de bani, în urma cărei intrare a lui în supunere *ar fi păstrat şi ducatul lui Semeslau*. In puterea acestei interpretări, d. Onciul admite, ce e drept la început numai ca probabil, că „Barbat să fi unit într'un singur principat ambele voevodate de până atunci" [20]. Aiurea însă d. Onciul schimbă această probabilitate în fapt neîndoelnic, spunând, că „Lituon, până atunci numai voevod al Olteniei, uneşte ambele voevodate într'un singur Stat. *Astfel Basarabii din Oltenia devin întemeietorii Principatului a toată Ţara Românească*" [21].

Documentul din 1285, căruia d. Onciul îi dă această interpretare, spune însă numai atât, că „Lytuon voevodul împreună cu fraţii săi, prin a lor necredinţă, ocupaseră pentru ei o parte oare care din regatul nostru aflătoare peste munţi, şi nu se îngrijiau a ne dà tributurile ce ni se cuveniau din acele părţi. Mai ades numitul magistru nostru George a fost trimis de noi contra lui Lytuon, pe care (George luptându-se cu cea mai mare credinţă contra răsvrătitorului), l'a ucis, iar pe fratele său, Barbat, l'a prins şi l'a dus înnaintea noastră, de la care am făcut să se stoarcă o sumă nu mică de bani, şi astfel tributul nostru din acele părţi ne-a fost iar reîntregit" [22]. Răscoala lui Lytuon nu a avut deci de scop cucerirea voevodatului român de dincoace de Olt, ci s'a mărginit la refuzul tributului cuvenit regelui Un-

[20] *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI. 1902, p. 43.

[21] *Originile*, p. 51, comp. *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXIV, 1890, p. 555: „Barbat (după ce este iertat de regele maghiar) *unifică cele două ducate în unul singur*".

[22] Hurm., *Doc.*, I, p. 454, 1285: „Lythuon voywoda una cum fratribus suis, per suam infidelitatem, *aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparat et proventus illius partis nobis pertinentes nullis admonicionibus redire curabat.* Saepedictum magistrum Georgium contra ipsum misimus. Qui summa cum fidelitate opera pugnando cum eodem, ipsum interfecit et fratrem suum nomine Barbat captivavit et nobis adduxit, super quo nos modicam quantitatem pecuniae fecimus extorquere, quomodo *tributum nostrum in iisdem partibus nobis fuit restauratum*". Comp. alt doc. din 1288 *Ibidem*, I. p. 483. Vom vedeà mai jos cum din o interpretare analoagă, extensivă şi imaginară, a altui izvor, Hasdeu scoate cucerirea Făgăraşului de către Olteni.

gariei *pentru voevodatul său* din Oltenia. De aceea şi regele vorbeşte numai de „tributum *restauratum*" [23].

Dar admiţând chiar această interpretare a documentului din 1285, ar urmà, după d. Onciul, că *Statul muntean să fi fost întemeiat de Basarabii Olteni*, chestie în care vom vedeà că d. Onciul pare a primi, în fond cel puţin dacă nu şi în formă, părerea lui Hasdeu; dar pe de altă parte tot d. Onciul susţine că „*Asăneştii sunt acei ce au pus temelia Statului român din stânga Oltului şi lor li se închină Basarabii din Oltenia* [24], şi d-sa lămureşte încă gândirea lui prin următoarele adaosuri explicative: anume, că „preponderenţa părţei răsăritene (Muntenia Mare), nu ar fi putut proveni dela Basarabeştii Olteni înşişi; ea emană de la o domnie anterioară lor în această parte răsăriteană, cum arată şi tradiţia despre închinarea Basarabilor [25].

Apoi care din cele două sprijiniri este cea adevărată: cucerirea ducatului lui Semeslau din Muntenia Mare de către Basarabii din Oltenia, prin care aceşti Basarabi devin întemeietorii Principatului a toată Ţara Românească, sau predominarea anterioară a Asăneştilor asupra Munteniei Mari, cărora Basarabii vin să li se închine? Căci amândouă nu pot stà împreună, de oare ce se exclud mutual. In adevăr, Muntenia n'a putut fi înfiinţată decât sau de Olteni sau de Asăneşti.

Aceste şovăiri ale gândirei d-lui Onciul sunt rezultatul încercărei d-sale de a'şi sprijini ipoteza desfacerei Munteniei de Statul Asăneştilor numai pe fapte aşà de puţin dovedite şi aşà de puţin concludente.

Ipoteza lui Hasdeu. — Hasdeu critică cu destulă vioiciune părerea d-lui Onciul; dar acea susţinută de el — şi cătră care alunecă şi d. Onciul în contrazicerea la care se expune — că descălecarea Statului muntean şi'ar aveà obârşia în Basarabii din Oltenia, nu are o tărie mai mare decât ipoteza d-lui Onciul.

Incă în *Istoria Critică*, Haşdeu cercase să răstoarne cu totul „fabula despre Radu Negru ca întemeietor al Ţărei Româneşti" [26], susţinând că Radu Negru este domnitorul cel adeverit istoriceşte ca domnind mai târziu, după constituirea Statului muntean, şi pe care fantazia poporană îl aruncase

[23] C. Kogălniceanu, *Basarab I zis Negru Vodă*, 1908, p. 7. E straniu că după această sănătoasă interpretare, să găsim pe d. Kogălniceanu susţinând tot înfiinţarea statului muntean prin o cucerire a unui Basarab venit din Oltenia. De ce atunci să nu admită că Lytuon voevodul oltean ar fi cucerit voevodatul lui Semeslau? Toate argumentele d-lui Kog. se zdrobesc faţă de faptul *vasalităţei Olteniei faţă cu Muntenia Mare*.

[24] *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1892, p. 37.

[25] *Originile*, p. 34.

[26] *Ist. crit.*, p. 116, Comp. *Radu Negru*, în *Etymologicum Magnum*, IV, p. XIX şi urm.

îndărăpt la originile lui. Cu toate aceste Hasdeu nu tăgăduieşte luarea în stăpânire a Munteniei Mari de către un voevod coborît din Făgăraş; dar susţine că acest voevod erà originar din Oltenia, şi că după ce el cuprinsese Făgăraşul, a fost nevoit „din motive strategice" a întinde stăpânirea lui şi asupra judeţelor Muscel şi Argeş, punând astfel bazele Statului muntean. Pentru a pune această primă piatră la anevoiosul sistem al teoriei sale, Hasdeu recurge la o interpretare absolut arbitrară a cuvintelor scriitorului bizantin Cinamus, care, cum am văzut aiurea, spune că în întreita expediţie organizată de împăratul Manoil Comnen contra Ungurilor, „Leon Batatze cu o armată tot atât de puternică, *în care se află mai ales un număr însemnat de Valahi, care se zic a fi o colonie italică, fu trimis din o altă parte, din spre Marea Neagră, pe unde Ungurii nu fuseseră niciodată atacaţi*". Hasdeu vrea să înţeleagă indicaţia „din spre Marea Neagră" [27] ca însemnând Oltenia, în contra sănătoasei interpretări care ar indicà Moldova, de oare ce Oltenia nu este aşezată în spre Marea Neagră. Hasdeu, siluind textul în această privire, îl întinde fantastic în toată rămăşiţa concepţiei lui, susţinând că din ele ar rezultà, că „*Oltenii de la Severin, profitând de duşmănia dintre Imperiul Bizantin şi regatul maghiar, se aliază cu cel dintâi şi cuprinde Făgăraşul*". Interpretarea lui Hasdeu nu'şi găseşte nici umbra unui sprijin în cuvintele lui Cinamus, de oare ce din aceste cuvinte tot ce se poate scoate ştiinţificeşte este numai, că Valahii din armata lui Batatze erau *din partea locului pe unde el atacà*, încheiere ce noi am şi tras-o din ele, pentru a arătà aflarea unei poporaţii româneşti în Moldova pe vremurile lui Cinamus [28].

Lui Hasdeu însă îi trebuià ca acest cuceritor al Făgăraşului să se coboare în Muntenia pentru a întemeià aici scaunul domniei acestei ţări. Referindu-se atuncea la tradiţie, el afirmă că „între anii 1200 —1210 un Bas-*arab* (de aici numele de Negru, şi de Radu Negru, prin aruncarea la începuturi a figurei istorice al tatălui lui Mircea), năvăleşte anume din Ţara Făgăraşului în Muscel şi apoi gradat asupra celorlalte judeţe mai din şes [29].

Aşà expuneà Hasdeu în 1875 înfiinţarea Statului muntean de către un Basarab din Oltenia, care venise însă din cucerirea lui, Făgăraşul, pentru a întemeià Muntenia Mare. Hasdeu menţine concepţia lui fundamentală, a descălecărei Statului muntean din Oltenia, şi în ultima lucrare mai întinsă a vieţei lui, studiul asupra lui Radu Negru, studiu pe care-l dă ca o supremă sforţare a minţii lui, ca un „*nec plus ultra* după măsura

[27] Locul întreg mai sus, Vol. II, p. 216, unde este reprodus în notă şi textul grecesc.

[28] *Ist.* Vol. II, l. c.

[29] *Ist. Crit.*, p. 116.

puterilor sale", fiind convins că a reuşit pe deplin „în dselegarea acestei anevoioase probleme" [30].

In acest studiu, Hasdeu părăseşte părerea unei cuceriri „vulturești" a judeţelor de sus ale Munteniei Mari prin zborul unui Basarab Oltean din Făgăraş, şi atribuie descălecatul Munteniei domnitorului Alexandru Basarab, pe care'l face să domnească mai bine de jumătate de veac 1310—1364. Hasdeu repetă în mai multe rânduri că acest domnitor este „*adevăratul şi marele întemeietor al Statului Ţărei Româneşti*" [31]. Cum se face însă, faţă cu o asemenea sprijinire, ca Hasdeu să priviască şi pe Radu Negru cel adevărat, fiul lui Alexandru şi tatăl lui Mircea cel Mare, ca pe *autenticul întemeietor al Statului muntean*?" [32]. Care din doi puse temelia acestui Stat: Alexandru Basarab sau fiul său Radu Negru, „cel adevărat"? Este de observat apoi că aici nu mai avem a face cu o evoluţie a ideilor lui Hasdeu, precum a fost lucrul cu Basarab cel anonim, care zboară vultureşte din Făgăraş, pe când Hasdeu scrieà Istoria Critică, şi Alexandru Basarab din Etymologicum Magnum, — şi care lucrări sunt despărţite prin un răstimp de 18 ani (1875--1893), — ci *atribuirea întemeierei Munteniei cumulativ lui Alexandru Basarab şi fiului său Radu Basarab se face în aceeaşi lucrare, la îndepărtarea numai de* 100 *de pagini*. Nu este vorba aici de evoluţie, ci de curată contrazicere. Este curioz de constatat identitatea rătăcirilor d-lui Onciul cu acele ale lui Hasdeu. Ambii cad în păcatul de a atribui descălecatul Munteniei la două feluri de personaje: d. Onciul Basarabilor Olteni şi Asăneştilor, Hasdeu lui Alexandru şi lui Radu Basarab.

Hasdeu însă cade într'o altă contrazicere şi mai bătătoare la ochi, cum se întâmplă totdeauna când ştiinţa îşi iea datele din combinări mintale şi nu din puternicul izvor al faptelor care controlează şi menţin adevărul pe tărâmul lumei aevea. Anume Hasdeu stabilise în *Istoria Critică* un fapt până atunci neobservat de nimene, anume că Basarab care domnià în Muntenia la 1332, este dat în o diplomă din acest an a regelui Carol Robert Neapolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer), şi că acest Basarab, dat fără nume de botez, de diploma citată, erà Alexandru Basarab, se vede din cronica contimpurană a lui Ioan de Kikullew [33]. Hasdeu menţine cu oarecare mulţămire — cum erà şi

[30] *Etymologicum Magnum*, IV, Precuvântare, p. I.

[31] *Ibidem*, p. CCIII. (?)

[32] *Ibidem*. CCIII.

[33] Fejer, VIII, 3, p. 625. Reprodus de Hurm., *Doc.* I, p. 1, p. 625: „ In terra transalpina per Bazarab filius Thocomery". Că erà vorba de Alexandru Basarab, se vede din Ioan de Kikullew, cronicarul ungur contimpuran, reprodus în cronica lui Thurocz (Schawandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 217); „Alexander Waiwoda, transalpinus qui tempore quodam Caroli Regis (1307—1342) rebellaverat et per multa tempora in rebelionne permanserat".

în drept să o facă — această părere care este adeverită şi documental, şi în studiul său asupra lui Radu Negru, unde spune, că *„în Istoria Critică eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab, menţionat în o diplomă din* 1332 *de la regele unguresc Carol Robert, sub numele de Tochomer"*. Hasdeu deci admite şi în Etym. Magnum, şi nici nu se puteà altfel, că *Alexandru Basarab erà fiul lui Tugomir Basarab*[34].

Haşdeu însă făcând, în acest studiu, din Alexandru Basarab întemeietorul Statulu muntean şi voind cu orice preţ să mănţină părerea lui, că descălecarea Munteniei a purces din Oltenia, aveà nevoie neapărată de a arătà pe *Alexandru Basarab ca originar din Oltenia*, şi sub presiunea acestei nevoi, Hasdeu uită de paternitatea stabilită de el în persoana lui Tugomir Basarab şi făureşte lui Alexandru Basarab, după cronici, o alta, aceea a lui Mircea (altul decât Mircea cel Mare), ce ar fi fost voevod sau poate ban al Olteniei. Hasdeu susţine această nouă paternitate în mai multe locuri. Aşà el zice în unul din ele, că „sub Mircea Vodă trebuie să fi început dejà a se ilustrà *fiul său Alexandru* care nu mai erà copil", adăogând câteva rânduri mai la vale, că „pe când Mircea erà reţinut în Haţeg, *fiul său Alexandru*, viitorul întemeietor al Statului Ţărei Româneşti, începuse a se căli la luptă"[35]. Aiurea Hasdeu mai întăreşte această filiaţiune spurând, că *„Romănăţanul Basarab Mircea Vodă ereà tatul lui Alexandru Vodă"*[36].

Intrebăm şi aici, cum am făcut-o mai sus — când am găsit pe Hasdeu sprijinind doi întemeietori ai Munteniei, pe Alexandru Basarab şi pe Radu Basarab, sau când am aflat pe d. Onciul atribunid descălecatul Munteniei când Basarabilor Olteni, când Asăneştilor — care din doi? Care din doi este tatul lui Alexandru Basarab : Tugomir din documentul lui Carol Robert, sau Mircea din cronici? Noi nu stăm nici un moment la îndoială pentru a respinge paternitatea dată de tradiţie ca fiind a lui Mircea, şi a admite pe acea a lui Tugomir dovedită documental.

O ipoteză însă, pentru a se puteà menţineà şi a aşteptà confirmarea ei prin descoperiri ulterioare, trebue cel puţin să nu cadă în contrazicere cu fapte dovedite ca existente, căci atuncea ea trebuie respinsă chiar de la început, lucru ce vom

[34] *Etym. Magnum*, IV, p. CLXX. Alexandru Basarab, este arătat în mamulte alte documente ca fiul unui altui Basarab, în care doc. el este numit Alexander Bazarati (în *genitiv*, arătând deci pe tatăl). Apoi inscripţia pusă pe mormântul lui Alexandru Basarab, la Câmpulung în 1364, inscripţie descoperită de Tocilescu, şi controlată de d. Onciul, spune că înmormântatul Alexandru Voevod erà *fiul marelui Basarab Voevod*. Onciul, *Originile*, p. 181.

[35] *Ibidem*, p. CLXXXIV—CLXXXV.

[36] *Ibidem*, p. CCIII.

*

vedeà că se întâmplă tocmai cu descălecatul Țărei Românești din Oltenia.

Această ipoteză cade anume în cea mai bătătoare contrazicere cu faptul bine adeverit al situației Olteniei de *Stat vasal și supus Munteniei Mari*, în decursul întregei istorii a acestei țări, cum s'a dovedit lucrul mai sus [37].

Dar dacă închinarea Olteniei sub Muntenia Mare este un fapt mai presus de îndoială, *cum se poate împăcà această închinare cu întemeierea Statului muntean prin voevozii Olteniei*? In acest caz ar trebuì, după logica minței omenești, ca Muntenia să fi fost supusă Olteniei, iar nu ca raportul să fie tocmai dimpotrivă. Trebuie însă observat, că atunci când spiritele cele mai de samă se contrazic, fie cu ele însăși, fie cu faptele, aceasta este totdeauna un semn că adevărul a fost lovit și că el își răzbună nesocotirea sau nenimerirea lui, prin încurcăturile în care pune mințile ce nu sunt în stare să'i limpezească firea.

Prin urmare, nici ipoteza d-lui Onciul cu desfacerea Statului din acel al Asăneștilor, nici acea a lui Hasdeu, a întemeierei Munteniei de către Basarabii Olteni, nu se pot susțineà și de aceea am primit ca cea mai apropiată de adevăr ipoteza descălecărei din Ardeal.

---

[37] Mai sus, p. 51.

TABLA DE MATERII

Pagina